

501
Van Atjeh's stranden tot de Koraalrotsen van Nieuw-Guinea.

Schetsen uit Insulinde door C. J. LEENDERTZ.

ARNHEM. — K. VAN DER ZANDE,
Firma Stenfort Kroese & Van der Zande — 1800.

BIBLIOTHEEK KITLV

0022 1190

067 254659

64-279-281

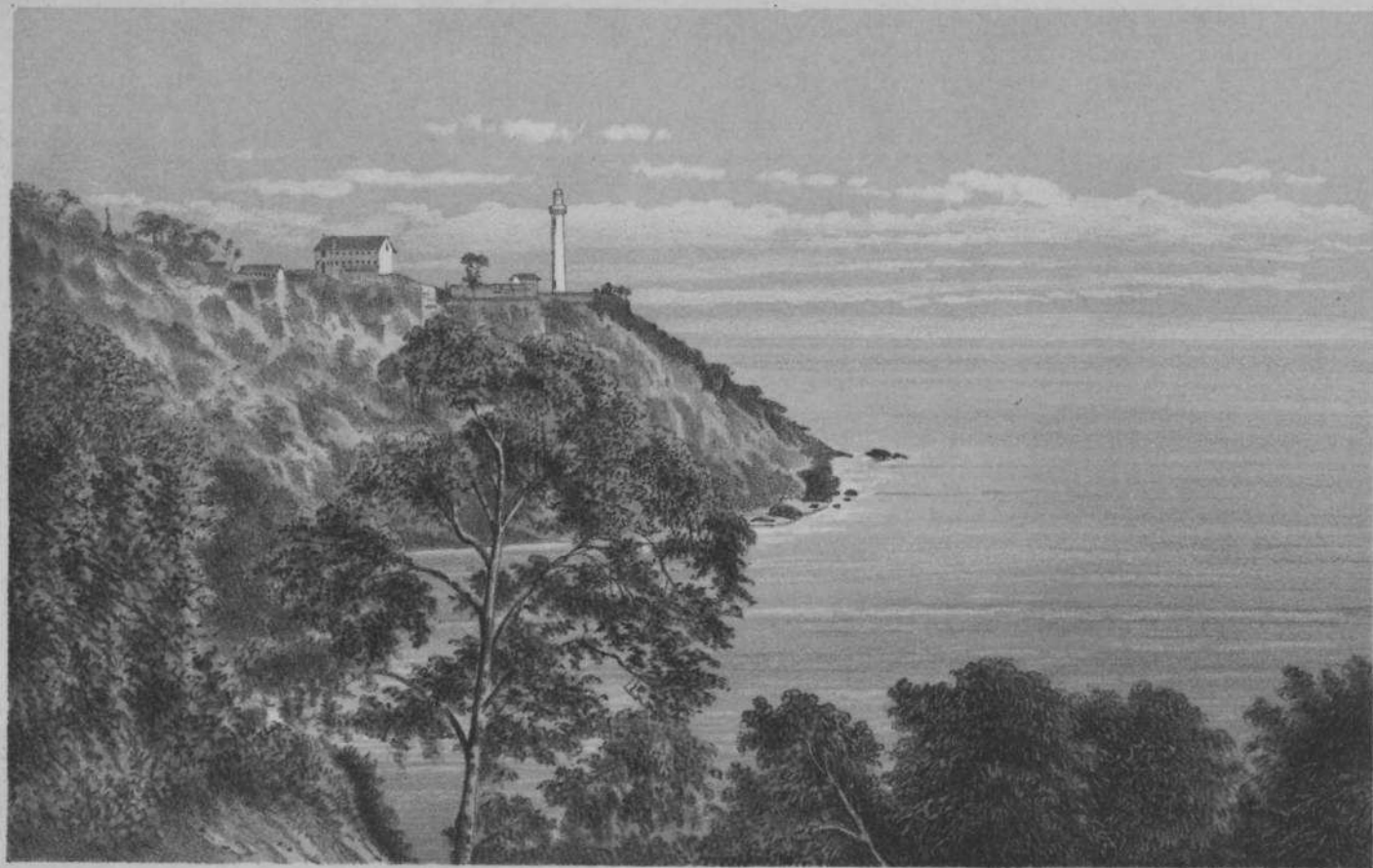
VAN ATJEH'S STRANDEN

TOT DE

KORAALROTSSEN VAN NIEUW-GUINEA.

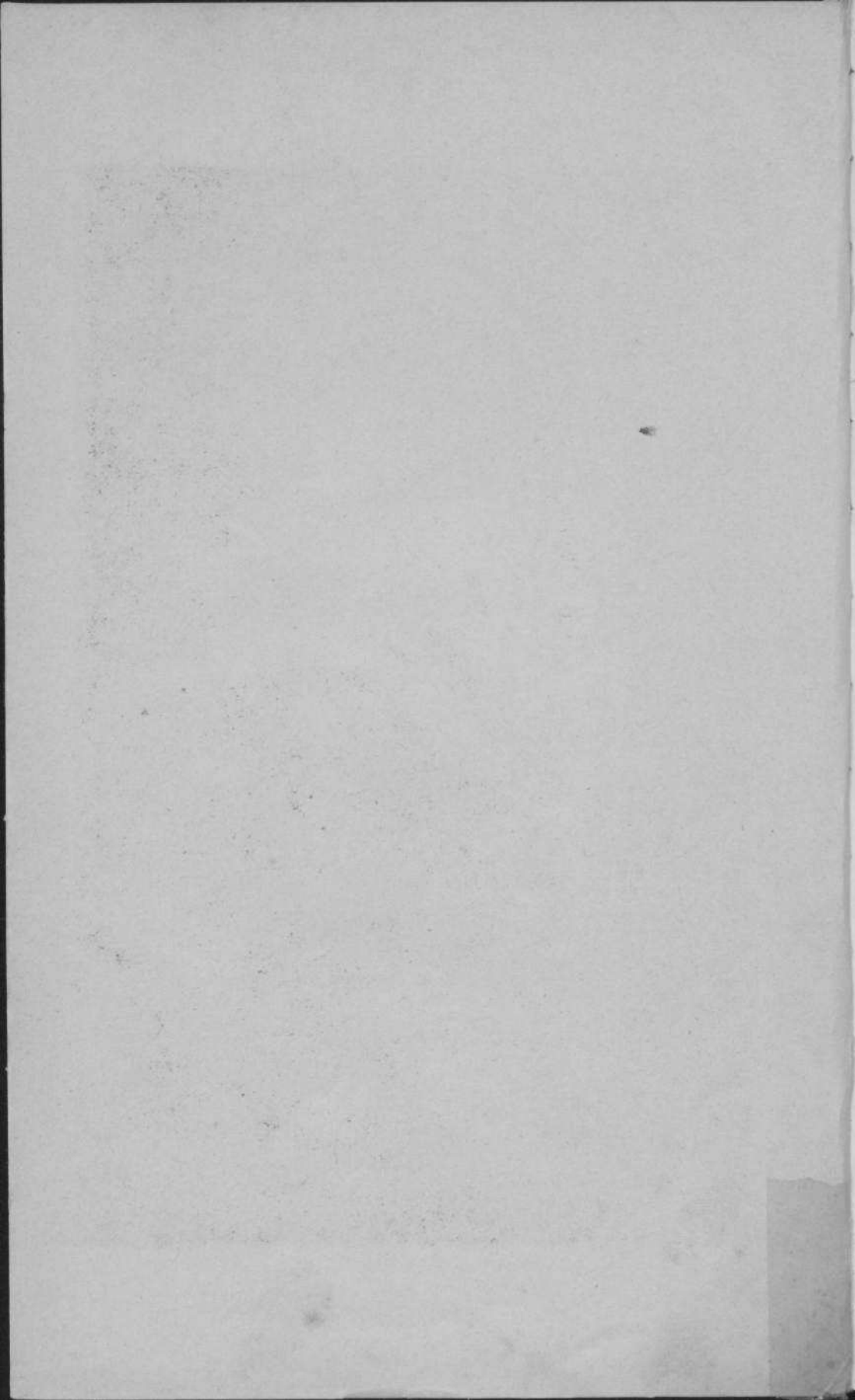
THE ALPHAS STANDARD

KOMMERSIALBANK VAN NEDERLAND

VUURTOREN OP POELOE BRAS.

Steindr. v. P.W.M. Trap.

a.
15.

VAN ATJEH'S STRANDEN

TOT DE

KORAAALROTSSEN VAN NIEUW-GUINEA.

Schetsen uit Insulinde

DOOR

C. J. LEENDERTZ.

MET VIJF GEKLEURDE PLATEN.

F. B. BISCH
GELOOTSCHAP

ARNHEM,
K. VAN DER ZANDE,
Firma STENFERT KROESE & VAN DER ZANDE.
1890.

VOORBERICHT.

Het doel van dit werk is hoofdzakelijk om bij het publiek meer belangstelling te wekken in onze Oost-Indische bezittingen, dat kostbaar erfdeel onzer vaderen en toch zeker niet het minst belangrijk gedeelte van den aardbodem, waar onze vlag geëerbiedigd wordt.

Ik vereenigde den bundel schetsen tot een reisverhaal om zodoende den lezer en, naar ik hoop, ook de lezeres gemakkelijker de verschillende landen en volken van dit uitgestrekt gebied te leeren kennen en met de thans bestaande middelen van communicatie hen, van West naar Oost en van Noord naar Zuid, tot gids te zijn in deze eilanden-wereld.

Hier en daar zijn enkele bijzonderheden over de fauna en de flora medegedeeld. Bij de fauna heb ik mij zooveel mogelijk bepaald tot die dieren, welke in het volksgeloof eene voorname rol spelen, terwijl bij de flora vooral de cultuurgewassen meer uitvoerig zijn ter sprake gebracht. Wat deze laatste betreft, verwijs ik belangstellenden naar het werk: Oost-Indische cultures in betrekking tot handel en nijverheid door Dr. K. W. van Gorkom en voorts naar den beschrijvende catalogus van het Koloniaal Museum te Haarlem, waarin een aantal cultuurgewassen door denzelfden schrijver zijn bewerkt.

Misschien treft mij het verwijt, dat de Ethnographische schetsen een te groote plaats innemen, doch met opzet is daaraan eene meerdere ruimte toegestaan. Wellicht vinden zij, die later als militair of civiel ambtenaar of wel als particulier in Indië werkzaam zullen zijn, bij het lezen daarvan aanleiding tot meerdere studie van de godsdienstige denkbeelden en gebruiken, van de rechtsbegrippen en instellingen, van de zeden en denkwijzen, in één woord van de *adat's* der volkeren, waaronder zij voortaan een gedeelte van hun leven zullen doorbrengen. Want de inlander stelt zijne *adat's* op hoogen prijs en eerbiedigt den Europeaan, die daarmede bekend is, veel meer, dan men dikwijls wel geloof.

„Zoo iets *adat* is,” hoort men onder de Makassaren zeggen, „mag er geen sprake van zijn, het niet te willen of te kunnen, dan moet een ieder dat willen en kunnen.” En de taal van een hunner dichters luidt: „Hij, die zich houdt aan de *adat's* des lands, vindt daarin een ankertouw, dat niet breekt, een ankertouw dat niet vruchteloos weerstand biedt, al komt ook de Westenwind met geweld tegen het vaartuig aan.”

Aan den voet der bladzijden worden enkele werken genoemd, die als leidraad voor verdere studiën kunnen dienen. Eene bronnenstudie over onze koloniën van de hand van Prof. Dr. C. M. Kan vindt men vermeld in het Tijdschr. van het K. N. Aardr. Gen. Tweede Serie, Dl. VI bladz. 530—558, verder wordt in het Aardrijkskundig en Statistisch woordenboek van Nederlandsch Indië bij de namen der landen eene uitgebreide litteratuur aangegeven, terwijl ik eindelijk nog verwijs naar Dr. Jan ten Brink's „Op de grenzen der Preanger”, Wallace „de natuur der tropen” en naar eenige artikelen in de „Gids” onder welke vooral „eene wandeling over Ambon” door A. W. P. Verkerk Pistorius en „een uitstapje naar de bergtuinen van Tjibodas” door Dr. M. Treub de aandacht verdienen.

Na al hetgeen in deze schetsen is medegedeeld, kan ik mij moeielijk vereenigen met de meening van den heer R. Schuiling, in de voorrede van zijn werk „Nederland in de tropen”, waar hij zegt dat *de ethnographie van Insulinde tot dusverre nog al te veel eene zee van onsamenhangende bijzonderheden is.*

Wie de lange reeks van geschriften der Hoogleeraren Mr. P. A. v. d. Lith, Dr. P. J. Veth, Dr. G. A. Wilken, van de heeren J. F. G. Brumund, de beide van Hoëvell's, C. Poensen, W. L. Ritter en meer anderen gelezen heeft, zal toch wel moeten toestemmen dat, vooral in de studiën van Prof. Dr. G. A. Wilken, de zeden, instellingen en gebruiken, de verschijnselen van het huiselijk, maatschappelijk en godsdienstig leven der verschillende volken van den Archipel, gerangschikt en met elkander vergeleken zijn en door middel der inductie getracht is, de algemeene wetten van hunnen samenhang en van hunne ontwikkeling vast te stellen. Men leze bijv. zijne verhandeling over „de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin”, „het matriarchaat bij de oude Arabieren”, „het Animisme” en „de besnijdenis bij de volken van den Indischen Archipel”, enz. en men zal mij moeten toegeven, dat hier de bouwstoffen en het rijke materiaal niet enkel zijn bijeengebracht, maar ook behoorlijk bewerkt en tot één geheel zijn samengevoegd.

Ten slotte nog een enkel woord. Bij het afdrukken der vellen kwamen mij nog eenige fouten onder de oogen; de zinstorende zijn in de errata verbeterd, voor de overige wordt de welwillendheid van den lezer ingeroepen.

En hiermede den lezer heil! Mogen ook deze schetsen eene geringe bijdrage leveren tot de meerdere kennis van onze O.-I. Koloniën dan zal ook op mij de gebruikelijke zegswijze van toepassing zijn, dat ik voor de genomen moeite ruimschoots beloond ben.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

Bladz.

Land vooruit. Straat Soenda. Anjer. Voet aan wal. Met den spoor-
trein naar Weltevreden. Geen Oostersche weelde. Een heerlijk bad.
Honger aan de avondtafel. Indische vruchten. Schemering. Monumen-
ten. Het Waterlooplein. Een Indisch hospitaal. Bleeke Europeanen.
Bedrijvige Inlanders. De Chineesche Kamp. Wariengiens. Europeesche
woningen met schommelende bezoekers. Geleerde genootschappen. Bains
mixtes. Meester Cornelis. De passer. Prachtige Sawah's. De rijstbouw.
Bijgeloovige formaliteiten. Kampong Makassar. Naar Buitenzorg. 1

HOOFDSTUK II

In den sneltrein. Spoorwegen op Java. Een gezellig hôtel. Klimaat.
Paleis en botanische tuin. Bevolking. Aartsvaderlijke eenvoud. Wonin-
gen. Kleeding. Sirih. Gewichtige rol der sirih in het leven der bevolking.
Bij het huwelijk. Langage des fleurs. Een Sëpah. Het schuiven der bruid.
Symbool van vrede. Het bepalen van afstanden. Het offeren der sirih.
Koppensnellen. Doodenoffers. Godsspraken der Shamanen. Godsgerichten.
Een toiletgeheim verklapt. Geografische namen. 19

HOOFDSTUK III.

Met een reiswagen naar boven. Eene Indische badplaats. Steile hellin-
gen. Buffels als voorspan. Alles wordt gepikeld. Conservatieve inlanders.
Telaga Warna. De „in wolken gehulde”. Een drukkeklante warong.
Prachtig vergezicht. Sindanglaia. Tjipanas. Voor- en najaarsgroenten.
Warme Punch. Koffietuinen. Tjandjoer. Indische steden. Een Soenda-
neesch landbouwfeest. Politie overbodig. Eene Amerikaansche brug. Op
een inlandsche pont. Bandung. Beklimming van een vulkaan. De legende
van den Tangkoeban Prahoe 36

HOOFDSTUK IV.

Vertrek van Bandung. Soemedang. Over de Tjimanoeck. Cheribon.
Kettingangers. Mannelijke en vrouwelijke bedienden. Diefachtige kokki's.
Eene getrouwe baboe. De huisjongen. Niet te vertrouwen ontslagbriefjes.
Een fraai compliment. Een baar in angst. Geld en goed verdwenen.

Eene ontrouwe njai. Inbrekers en dieven. Brutale diefstallen. Een dief beschermer der dessa. Tooverformulieren. Een dievenlantaarn. Inbraak door ondergraven. Brandstichters. De bambon. Broedereed. Eed op Ceram. Gerdoe's. Een brandbuffel. Straffen. Wraakrecht. 53

HOOFDSTUK V.

Aan boord der stoomboot. Een model gezagvoerder. Pekalongan. Kalong en hëlong. Een Javaansch geleerde. De dessaman. Naar het Diëng plateau. Kouwelijke inlanders. Het doodendal. Sempoeang. Thee-cultuur. Javaansche adel. Een leelijk damesmondje. Zwarte tanden. Verschil tusschen het Oosten en het Westen. Een dessa. Kleeding. Leefwijze. Huizen. Aardbeving. Aan Java's Zuidkust. Vogelnestklippen. 76

HOOFDSTUK VI.

Van Karang-Bolong naar Poerworedjô. Tijgers. Jacht op deze roofdieren. Voorbehoedmiddelen tegen een aanval. Documenten van de „kompanie” als talisman. Kracht en sterkte van den tijger. Eene Maleische vrouw weggesleept en de roover afgemaakt. De „matjangadoengan”. Met „een tijgermensch” gehuwd en onthullingen in den bruidsnacht. Vereering van den tijger. Tot den rang van voorouders verheven. Krokodil en kaaiman. Leefwijze. Door een kaaiman vervolgd en van de galg gered. Vangst der krokodillen. Brutale aanval op eene prauw. Uit de kaken van een krokodil verlost. Gevecht tusschen een buffel en een kaaiman. Totemisme. De krokodillen en de spelende kinderen. Offer der Javaansche moeders. De krokodil, naar het volksgeloof op Timor, met eene jonge maagd in den echt verbonden 100

HOOFDSTUK VII.

Geen tijgeravontuur. De Bôrô-Boedoer. Javaansche legende omtrent het ontstaan van dezen tempel. Kolonisatie door de Hindoe's. Eene geordende staat in Midden-Java voor de komst van dit cultuurvolk. Magelang. Java met een spijker aan de aarde bevestigd. Ontwouding der bergen. Dichtheid van bevolking. Met de postkar naar Djokjakarta. Herinneringen aan den zomer van het Noorden. Rozenhagen. Suikerfabrieken. Aankomst te Solo. Een keurig onderhouden benting. „Oompje” in den kraton. Het geboortefeest van Mohammed. Een boer in kolonelsuniform. Keizerlijke geschenken. Een mandoer der slachterij als pelotonskommandant. Acht officieele toasten. De warong. Een opiumkit. Verderfelijke invloed van dit heulsap. Echte en nagemaakte batik. Een „partijtje” in den spoortrein. Samarang. Brabbelmaleisch. Met de stoomboot naar Banjoewangie. Eene levende antiquiteit. 116

HOOFDSTUK VIII.

Aankomst te Boelëng. Een Europeesch geleerde. Godsdienst der Baliërs. Eene zonderlinge apotheek. Kastenstelsel. Huwelijk. De scha-

king met toestemming der vrouw en met geweld. De oorsprong van dit gebruik. De vrouw het hoofd van het Maleische gezin. Het „schutten der bruid”. Treurig lot der Balische vrouwen. Het verbranden der weduwen. Satia en Bela. Beschrijving van den vuurhaard. Levend in den vuurpoel en door de vlammen verstikt. Een vriendelijk landschap. Waterschappen. Een stoutmoedig avonturier. Een bril het voorwerp van nieuwsgierigheid. Door een onweer gered. Hooge en lage zetels. Naar de specerij-eilanden 135

HOOFDSTUK IX.

Vertrek van Boeléleng. Vliegende visschen. Het hooge land van Soembawa. De Tambora. Vreeselijke uitbarsting. Sangar door een cycloon verwoest. Aschregen. Oost- en Westmoeson. Kentering. Klimaat van Timor. Huwelijk van Hemel en Aarde. Symbolische huwelijken in de Meimaand bij de Arische volken. Godsdienstig geloof der Timoreezen. De baai van Ambon. Gezicht op de reede en de stad. Oudste berichten der Chineezen en Arabieren omtrent de bevolking van den Archipel. Zeetochten der Portugeezen. Hunne vestiging te Ambon. Oorzaken van de tochten der Nederlanders. Wybrand van Waerwijk. Steven van der Hagen. Haat der inlanders tegen de Portugeezen. Ambon door de Hollanders veroverd. De stad wordt in 1796 door de Britten bemachtigd. De Nederlandsche bevelhebber geeft, in 1810, de sterkte en het land lafhartig over. Ambon de hoofdplaats der gelijknamige residentie. 161

HOOFDSTUK X.

Aankomst te Ambon. Het fort. Batoe-Gadjah. Gebergte van Soja. Prachtig vergezicht. De „holle rots”. Stalaktieten en Stalagmieten. Een weinig geologie. Een taphuisje in het gebergte. Sago. Papeda. Cacao. Kruidnagelen. De oogst van dit gewas. Bijgeloovige gebruiken. Torren en vlinders. Wallace en de slang. Lekker. Vischvangst. Zeetuinen. Tri-pang. Aphrodisiaca. Bevolking. Bloote-pooters. Jannen. Orang Serani. Mata-kau's. Swangie's. Eeden. De waterproef. De vrouw. Parijsche mode. Kleeding. Dansen. Apoks Madam! Verliefde pantons. De oranjebloesem of jungfernkranz kan achterwege blijven. 179

HOOFDSTUK XI.

Met een gouvernements-stoomschip naar Banda. Een gemoedelijk gezaghebber. Eene inspectie voor den admiraal. Door het Lontorgat naar de baai. Goenong-Api. De eilanden zijn stukken van één grooten vulkaan. Overeenkomst met den grooten Tenggerschen krater. Muskaatnoten en foelie. Perken en Perkeniers. Monopoliestelsel. Eene oorspronkelijke bevolking uitgeroeid. Remonstrantie van Jacques L'Hermite. Terechtstellingen. Een drukke dag voor den scherprechter. Een ontrouwe rechter. Levend verbrand. Barbaarsche straffen. Een drama op den oceaan. Nog erger dan onder wilden. Uitkomst en redding. Inbreuk

op het monopolie. Een nieuwe toekomst voor deze eilanden. Banda een gemeente. Het grootste eiland der aarde. 199

HOOFDSTUK XII.

De Kei-eilanden. Eene wetenschappelijke expeditie. Een hulpvaardige administrateur. Klimaat. De Aroe-groep. Populaire geologie. De Oostelijkste haven van den Archipel. Groote jaarmarkten. Bewoners en handelaars. Dronkenschap der Aroeëzen. De boog een vreeselijk wapen. Paradijsvogels. Naar Nieuw-Guinea. Een sneeuwgebergte. Koraalrotsen. Papoea's. Absentie van kleeding. Kapsel dezer natuurmenschen. De scheidingslijn van Wallace. Eene Westelijke en eene Oostelijke afdeeling der Maleisch-Polynesische talen. Moreele eigenschappen der Maleiers en Papoea's. De Triton's baai. Kano's, prauwen en huizen der Papoea's. Tanah ampo. Aankomst te 's Kroë. Vertrek naar Kema. Makassaarsche poëzy. 214

HOOFDSTUK XIII.

Aankomst te Kema. De Minahasa. Op reis naar Menado. Invloed der zendelingen. Goden der Alfoeren. Fosso en posan. De schoonmoeder. Schwiegermutter-Tigermutter. Hare stelling bij de Kaffers en de Papoea's. Onderscheidingsteekens. Een vriendelijke gastheer. Gezicht op den Klabat. Menado. Aanval der Illanon's. Eene moedige dame. Soeloesche zeeroovers. Een roofnest uitgeroeid. De Mahakamrivier. Koppen snellen. Oorsprong van dit gebruik. Bloedwraak. Een goed memorie. Ngajau en olo kajau. Wapens en kleeding. Terugkeer met den buit. Bilian's. Begin en einde van een groot feest. 228

HOOFDSTUK XIV.

Een bezoek bij den Sultan. Europeesche pracht. In eene prauw de rivier op. Europeesche beschaving bij een mandoer. Middelen van bestaan der bevolking. Bijennesten. Het verzamelen van honig en was. Menscheneters. De schouders zijn niet gewild. De reis over de waterscheiding. Het raadplegen der antangs. Eene patrouille door een vogel gered. Dajaksche raadsels. Aankomst te „fort Teweh". Dure hoofden. Belanga's of tēmpajans. Kostbare vazen. Wilde stammen. Eene walgelijke plechtigheid. Eigenaardige huwelijksgebruiken. Levende doodkisten. Een reuzenstroom. Eene legende. Muskieten. Het „Venetië" van Borneo. Een stoomtrekschuit. Sirenenzang op de rivier. 241

HOOFDSTUK XV.

Aankomst te Pontianak. Stichting dezer plaats. Verraderlijke handelwijze. Eene slavin maakt de uitvoering gemakkelijk. Bijgeloof omtrent de pontianaq's. Het lot der oude vrijsters volgens het volksgeloof. De Chineesche kamp. De goden op de huisaltaren der Chineezen. Dwaalbegrippen daaromtrent bij de Europeesche kolonisten. De kleine voetjes

der Chineesche vrouwen. Eigenaardige gewoonten. De Chinees als kolonist. Oorsprong der geheime genootschappen. Vertrek naar Singapore. Een drukbezochte haven. Snelle reizen. Telegrafische gemeenschap. Een verkeersweg in de toekomst. In vijftien dagen te Batavia. Een heerlijk logement. Gewoonten der Engelschen. Riouw. Rio of ryoeh. Eene versterking en een hertenkamp. Witte en zwarte mieren. Plechtige ontvangst van een vorst. Vertrek naar Muntok 257

HOOFDSTUK XVI.*

De Moesi. Rizophoren. Een lastige weg. Paalwoningen. Trassi. De „vroolijke garnaal”. Palembang. Verkeerswegen te water en te land. Op weg naar het Westen. Vertrouwen der bevolking in ons bestuur. Maleische hoofden. Eene overvalling verijdeld. Olifanten. De inlanders schrijven hun verstand en geheugen toe. Verhalen daaromtrent. Eene vrouw door de olifanten ontkleed. Kepahiang. Een koel klimaat. Runderen als voorwerpen van nieuwsgierigheid. Benkoelen. Aankomst te Padang. Apenberg. Uitbreiding van ons gezag op Sumatra. De Kloof. Een heerlijke rid. Spoorwegen. Padang Pandjang. Een gedenkteeken. Fort de Kock. Temperatuur onder den evenaar. Het Karbouwengat. Een kra-
 termeer. Paia Kombo. Schilderachtige kleeding. Naar de Oostkust. . 275

HOOFDSTUK XVII.

Een „Urwald”. Bloedzuigers. Kropgezwollen. De Batang-hari af. Djambi. Een geografisch probleem. Een lid der Sumatra-expeditie. Troe-
 boek en kroepoek. Bezwinging der visschen. Aankomst te Deli. Eene
 bloeiende nederzetting. Bataks. Huwelijksleven. Klaagliederen bij trou-
 wen en sterven. Edi. Pinang. Sumatra en Poeloe Pertja. Gezicht op
 de Noordkust. Vuurtoren. Een monument voor het leger en de ma-
 rine. Toekomst voor Atjeh. Ontstaan van den bodem. De geconcentreerde
 stelling. Bezoek in een benting. IJzerdraadversperringen. Over Padang
 naar Nederland terug. Besluit 291

The first of these is the fact that the
 population of the district is increasing
 rapidly. This is due to the fact that
 the district is one of the most fertile
 in the country and the soil is well
 adapted for the raising of all kinds
 of crops. The climate is also very
 healthy and the water is pure and
 abundant.

HOODSTON, TEXAS

The town of Hoodston is situated
 in the heart of the district and is
 one of the largest and most important
 towns in the country. It is well
 situated for the raising of all kinds
 of crops and the soil is well adapted
 for the raising of all kinds of crops.
 The climate is also very healthy and
 the water is pure and abundant.

HOODSTON, TEXAS

The town of Hoodston is situated
 in the heart of the district and is
 one of the largest and most important
 towns in the country. It is well
 situated for the raising of all kinds
 of crops and the soil is well adapted
 for the raising of all kinds of crops.
 The climate is also very healthy and
 the water is pure and abundant.

HOOFDSTUK I.

Land vooruit. Straat Soenda. Anjer. Voet aan wal. Met den spoorrein naar Weltevreden. Geen oostersche weelde. Een heerlijk bad. Honger aan de avond-tafel. Indische vruchten. Schemering. Monumenten. Het Waterloo-plein. Een Indisch hospitaal. Bleeke Europeanen. Bedrijvige Inlanders. De Chineesche Kamp. Wariengiens. Europeesche woningen met schommelende bezoekers. Geleerde genootschappen. Bains mixtes. Meester-Cornelis. De passer. Prachtige Sawahs. De rijstbouw. Bijgeloovige formaliteiten. Kampong Makasar. Naar Buitenzorg.

Terwijl de herinnering aan de rotsachtige bruinroode kust van Arabië nog niet geheel bij ons is uitgewischt, eene herinnering door geen andere verdrongen, omdat de N.O. moeson „doorstaat” en wij den weg door den Stille-gordel van den aequator moesten nemen, wordt ons oog verrukt bij het binnenstroomen van Straat Soenda, bij de nadering der schoone kusten van Insulinde. Bij den aanblik dier alles overtreffende natuur, dier hooge bergachtige kust, van den zeespiegel tot den top met een weelderigen plantengroei bedekt en gehuld in een bijna onzichtbaren sluier van waterdamp, die het licht tempert en den aanblik van het geheel betooverend maakt, staat iedereen in stille overdenking op het dek en laat zich geheel door den indruk van 't oogenblik medesleepen. Wij naderen Anjer, en kunnen den rooden vuurtoren en de witte huisjes, aan den voet van het gebergte gelegen, duidelijk onderscheiden. De naam van het stoomschip wordt in een viertal vlaggen aan de groote mast geheschen, ditzelfde sein wordt van den wal beantwoord en de telegraaf brengt nu het bericht naar Batavia, dat de mail aan het „opstroomen” is. Honderden eilandjes, wier bodem zoo men zegt, uit schelpen en koraal bestaat, doch die eveneens met den rijksten plantengroei getooid zijn, maken het vaarwater, vooral des nachts, gevaarlijk; overal vertoonen zich Maleische visschersprouwen, welker

bemanning van den landwind heeft gebruik gemaakt, om zee te kiezen; weldra stoomen wij voorbij Bantam, aan de baai van dien naam gelegen, eertijds eene der rijkste en machtigste steden van den geheelen Oost-Indischen Archipel, thans slechts een armzalig gehucht van enkele hutten, in een dicht bosch van klapperboomen verspreid. Hier heerschte in den vroegen morgen van den 24sten Juni 1596 een ongewone drukte; den vorigen dag toch was er een vreemde vloot van vier schepen in de verte gezien, die koers hield naar Bantam en waarvan de bouw de Europeesche afkomst verried, maar die toch niet de vlag der Portugeezen of der Engelschen voerde, de eenige Westersche natiën, die men in Indië had leeren kennen. Het waren de schepen onder bevel van Cornelis Houtman, door Amsterdamsche kooplieden uitgerust; zij waren gekomen om een vreedzamen handel te drijven, waartoe zij koopmansgoederen en geld bij zich hadden. Weinig vermoedde men toen, dat zich op deze eerste Nederlandsche vloot de toekomstige heerschers van Insulinde bevonden.

De laatste Kaap, die ons van de reede van Batavia scheidt, wordt omgevaren en nu Oentoeng Djawa achter ons ligt, zien wij aan den gezichteinder de masten der schepen en de pijpen der stoombooten uit den blauwen nevel opdagen. Met het gewapend oog, „waardoor ontdaan van 't blauwe kleed, de schemerende afstand nader treedt”, is het reeds mogelijk alles te onderscheiden, maar duidelijker worden ook voor het ongewapend oog de omtrekken en scherper de lijnen; eindelijk stoomen wij tusschen twee landhoofden de nieuwe haven van Tandjong-Priok binnen, de boot wordt aan de kade gemeerd en allen begeven zich naar den gezagvoerder, om hem geluk te wenschen met de behouden aankomst.

Intusschen heeft een der scheepsofficieren gezorgd, dat onze bagage uit het ruim is opgehaald; wij moeten bij het aan wal gaan onze koffers en kisten door de kommiezen laten visiteeren; deze formaliteit is spoedig afgeloopen en na een hartelijk afscheid van den commandant en de scheepsofficieren, stappen wij in den trein naar Weltevreden. Wij rijden langs Antjol; in den tijd der Compagnie werden hier de lusthuizen der rijke kooplui aange- troffen; bij het graven van het kanaal, dat de haven met de oude

stad Batavia verbindt, heeft men nog eenige der soliede fundamenten moeten opruimen. Overigens is het landschap zeer een-tonig: eene moerassige vlakte met laag hout begroeid; nadat wij evenwel de halte Batavia zijn gepasseerd komt er meer afwisseling. Men wijst ons de Chineesche graven: groote hoefijzervormige grafgesteenten liggen overal tegen de hellingen der heuvelen verspreid; voorbij Goenong Sarie zien wij reeds eenige dier prachtige landhuizen, wier ruime, net onderhouden tuinen met die heerlijke tropische planten prijken, waarvan de aanblik altijd op iedereen, doch in 't bijzonder op den pas uit Europa aangekomen vreemdeling zoo tooverachtig werkt. Getroffen door de nieuwhed en de indrukwekkende pracht van het landschap, geven wij ons over aan het volle gevoel onzer bewondering en hebben nauwelijks bemerkt, dat de trein te Noordwijk stil houdt.

Een aantal commissionairs met adreskaarten der verschillende hôtels en logementen bestormen als het ware de passagiers; wij geven de voorkeur aan het in de nabijheid gelegen Java-hôtel, waar wij ons eene kamer laten aanwijzen. Door een lange galerij geleidt de hoofdmandoer (eerste kellner) ons naar den achtervleugel der bijgebouwen, waar eene slaapkamer wordt ontsloten; in de galerij moeten wij het overige gedeelte van den dag doorbrengen, hier is de zitkamer en kunnen bezoeken worden afgewacht. Van oostersche pracht en weelde is er evenwel geen sprake, het meubilair der slaapkamers bepaalt zich tot het hoogstnoodige: een ijzeren ledikant met een gescheurd, gelapt en weer gescheurd gazen gordijn tegen de muskieten, een geverfde waschtafel, een manke tafel, een wankelende kleerenstandaard, een luierstool en twee gewone rotanstoelen, verder een verweerde spiegel en twee met tallooze watervlekken bedekte staalgravures, episodien uit het militaire leven voorstellende. De witgepleisterde kamers hebben een plafond van grijs geverfd vlechtwerk en de steenen vloeren zijn belegd met Buitenzorgsche rotanmatten. Wij kleeden ons in de luchtige nachtbroek en kabaai en laten ons de badkamer wijzen, want aan boord hebben wij ons steeds met zeewaterbaden moeten vergenoegen; een heerlijk koel bad zal ons dus verkwikken. Deze badkamers zijn voortreffelijk ingericht; boven de marmeren badkuip is een groote koperen kraan aangebracht, zoodat men desverkiezende ook een douche kan nemen. Niet overal in Indië

evenwel neemt men op deze wijze een bad. Het is gebruikelijk, het lichaam door middel van een daartoe bestemd emmertje met water uit een gemetselden bak te begieten (sirammen) en slechts zelden maakt men, zooals in Europa, gebruik van badkuipen. In logementen, waar de badkamers niet zoo voortreffelijk zijn ingericht als in het Java-hôtel, belet men den baren (nieuwelingen, van Orang beharoe) door een latwerk, dat over de badkuip is aangebracht, op Europeesche wijze een bad te nemen. In dit latwerk is dan een vierkant gat opengelaten, waardoor men het reeds bedoelde emmertje kan gebruiken en zich kan sirammen; en toch vertelde ons eens een baar, toen wij in het logement Le Conge op Meester-Cornelis logeerden, dat het baden hem hier niet was medegevallen, het ging met zooveel bezwaren gepaard; hij was namelijk door het vierkante gaatje in de badkuip gekropen en had zich zoo verfrischt. Of we ook lachten! het minst evenwel de waterdrager, die de kuip op nieuw moest reinigen en vullen.

Tegen vier uur des namiddags bracht een inlandsche bediende ons thee. Evenals mijne burens, gingen wij voor de openslaande ramen der slaapkamer onder de open galerij in een luierstool zitten en weldra vertoonen zich een aantal Chineesche en Javaansche kooplieden. Vooral de eersten zijn, naar het ons voorkomt, uitstekende handelaars; sommigen spreken gebroken Hollandsch, maar men had ons aan boord zoo voor hunne afzetterijen en voor hun overvragen gewaarschuwd, dat wij het niet wagen iets te koopen. Tegen zeven uur luidt de bel voor het avondeten. Moeder Spaanderman plaatst zich, omringd door haar wacht van Scheepskapiteins aan het bovenende der tafel en de gerechten worden opgedragen. Maar hoe! Moeten wij ons vergenoegen met den aanblik van eenige bloemen en vruchten? Geen schotel wordt er gediend, te vergeefs roepen wij nu dezen dan genen bediende, men schijnt ons niet te begrijpen; eindelijk wordt onze overbuurman door ontferming bewogen en gelast zijnen bediende ons eenige schotels te brengen; wij bespeuren nu, dat elkeen zijn eigen jongen aan tafel medebrengt om zoo spoedig mogelijk te worden geholpen. Later hoorden wij ook, dat tot de goede eigenschappen van een jongen vooral behoorde, dat hij in een logement, gedurende de tafel, „zoo goed kan rampassen”. Aan het dessert maakten wij kennis met de zoo hoog-

geroemde Indische vruchten; het best bevielen ons de ananas en de pisang; na eenigen tijd leerden wij eerst de heerlijke mangga's waardeeren; het kwam ons nu voor, alsof wij wortelen proefden met een bijmaak van terpentijn. Het heerlijkst smaakten ons intusschen de manggistans. Deze vrucht is volkomen rond, de schil is van buiten violetkleurig, van binnen bloedrood, het vleesch wit, de smaak komt zoo eenigszins overeen met dien onzer druiven, doch is fijner en geuriger.

Een der eerste verschijnselen waardoor de heete luchtstreek zich onderscheidt van de gematigde en koude zone en waarop terstond onze aandacht viel, is de korte schemering. Sommige reizigers overdrijven den snellen overgang van schemering tot volslagen donkerheid schromelijk. Zoo leest men bijvoorbeeld dat wanneer men het blad van een boek, hetwelk men bezig is te bestudeeren, omslaat, de lectuur soms niet kan worden voortgezet, omdat juist op dat oogenblik de zon was ondergegaan. Het kan daarom zijn nut hebben, als wij zoo eenvoudig en getrouw mogelijk mededeelen, wat met betrekking tot dit onderwerp dagelijks gebeurt.

De meer of minder lange duur der schemering hangt alléén af van den loodrechten of schuinschen stand der zon met betrekking tot den horizon en het onderscheid is het meest merkbaar, als wij de schemering bij ons in het midden van den zomer vergelijken met die in de tropen. Ook bij ons is de duur der schemering kort in den tijd der nachtevening. (21 Maart en 23 September). Onafgebroken daarentegen in den zomer, want van 22 Mei tot 26 Juli duurt zij den geheelen nacht en wanneer wij ons den 21sten Juni b.v. te middernacht met het aangezicht naar het Noorden wenden, zullen wij duidelijk de plaats van de zon beneden den horizon kunnen waarnemen.

Bij fraai weder vertoont zich de lucht in de nabijheid van den evenaar veel doorzichtiger, dan dit in onze streken het geval is en de sterkte van het zonlicht is daar gewoonlijk vrij aanzienlijk op het oogenblik, dat de zonneschijf den horizon raakt. Zoodra deze verdwenen is, valt de schemering betrekkelijk snel in, doch dit is slechts gedurende de eerste tien minuten merkbaar en dan nog ter nauwernood. Zij neemt evenwel tijdens de volgende tien minuten snel toe en ongeveer 15 à 20 minuten, nadat de zon is ondergegaan, is volslagen duisternis ingetreden.

Des morgens zijn de verschillen wellicht gemakkelijker te merken. Tot kwartier na vijf heerscht er volslagen duisternis. Na dien tijd wordt de stilte van den nacht verbroken door de geluiden van sommige vogels, die wellicht te kennen willen geven, dat de dageraad in het oosten begint te gloren. Nog enkele oogenblikken en wij vernemen de droevige tonen van den oengka (een soort van aap), het eentonig gekwaak van den kōdōk (kikvorsch), het klagend gefluit van den berglijster en de zoo moeielijk weêr te geven kreten, die in iedere streek aan verschillende zoogdieren en vogels eigen zijn, doch overal elders anders klinken, omdat de diervormen afwijken. Ten half zes ure echter is de schemering geheel geweken, het is steeds lichter en lichter en eindelijk volkomen dag geworden. Plotseling vertoont zich de zonnescijf boven den horizon, de met dauw bedekte bladen overdekkend met schitterende edelgesteenten, flikkerende gouden vlammen zendende door de wouden, die de natuur tot nieuw leven en nieuwe werkzaamheid uitnoodigt. Het eerste uur van den morgen in de keerkringsgewesten biedt eene bekoorlijkheid en schoonheid aan, die onvergetelijk is.

Door een koel bad verfrist, verwisselen wij de luchtige Indische nachtbroek en kabaaï tegen een witte jas en pantalon, een paar zeildoek-schoenen en een hoed van geperste boomschors met wit linnen overtrokken; de bekende helmhoed voltooit onze kleeding en wij nemen plaats in een der vele huurrijtuigen: dos-à-dos met één paard bespannen, welke op bepaalde plaatsen gestationeerd zijn of in de nabijheid der logementen rondrijden. Over de sluisbrug bereiken wij het Waterlooplein en rijden langs de Roomsche kerk, de officierswoningen en een groot gebouw, door de Inlanders kantor-palès (kantoor-paleis) genoemd. Daendels bestemde het tot paleis van den gouverneur-generaal; zijne opvolgers vonden echter, toen het voltooid was, dat het niet aan de vereischen voldeed, om tot verblijf van den opperlandvoogd te worden ingericht en gaven er eene andere bestemming aan, door de bureelen der verschillende departementen in dit kolosale gebouw te plaatsen. In den zuidelijken vleugel bevinden zich de ruime werkplaatsen der Landsdrukkerij, waar de Indische staatsbladen, de Java-Courant, de Regeerings-Almanak, de bij het leger zoo bekende Algemeene Orders en verder alle stukken

ten dienste van het Gouvernement en zijne ambtenaren worden gedrukt. Het Paleis van Weltevreden beslaat een groot deel der oostzijde van het Waterlooplein. Voor het front staat het standbeeld van Jan Pieterszoon Koen, den stichter van Batavia, hetwelk den 4^{den} September 1876 door den Gouverneur-generaal van Lansberghe werd onthuld; nog twee monumenten worden op dit plein aangetroffen: een bronzen monument ter eere van den generaal Michiels, dat een fraaien gothischen vorm heeft en op het midden de zoogenaamde steenen Waterloo-zuil, een wit gekalkte kolom op een houten voetstuk, terwijl op het eveneens houten dekstuk een leeuw is geplaatst, wiens voorklauwen op twee koperen ballen rusten. Dit laatste monument is zeer smakeloos en slecht onderhouden, getuige de struikgewassen welke men uit de manen van den leeuw ziet oprijzen.

Aan de zuidzijde van het paleis ligt de societeit Concordia, een militaire societeit, maar waarvan ook ambtenaren en andere civiele personen lid kunnen worden. Des Zaterdagavonds is hier gelegenheid, de stafmuziek te hooren; des Zondags speelt deze op het Waterlooplein zelf voor een grooter publiek en kan men er prachtige equipages bewonderen, terwijl verder vele ruiters proeven van hunne bekwaamheid in het rijden geven. Voor het overige is het plein omgeven door officierswoningen, waarachter zich het groote militaire Kampement uitstrekt. Langs den Kazerneweg en zijne voortzetting, den Arsenaalweg, begeven wij ons thans naar het militair hospitaal, een der nuttigste en voornaamste instellingen van Batavia. Over een terrein van aanmerkelijke uitgestrektheid liggen een groot aantal lange, lage gebouwen verspreid, terwijl de tusschenruimten gebruikt zijn voor den aanleg van tuinen vol lommerrijk geboomte, grootendeels tot wandelpark voor herstellende zieken bestemd. Inlanders zijn van Europeanen, onderofficieren van soldaten gescheiden, terwijl aan den ingang een aantal afzonderlijke kamers voor zieke officieren zijn bestemd. Ook civiele personen kunnen hier tegen bepaald tarief worden opgenomen; schier alle lijdende Europeanen, die de gelegenheid tot verpleging in eigen gezin missen, maken bij voorkeur van deze inrichting gebruik.

Bovendien zijn aan dit hospitaal twee inrichtingen verbonden, die reeds veel goeds voor Java hebben uitgewerkt. De eerste is

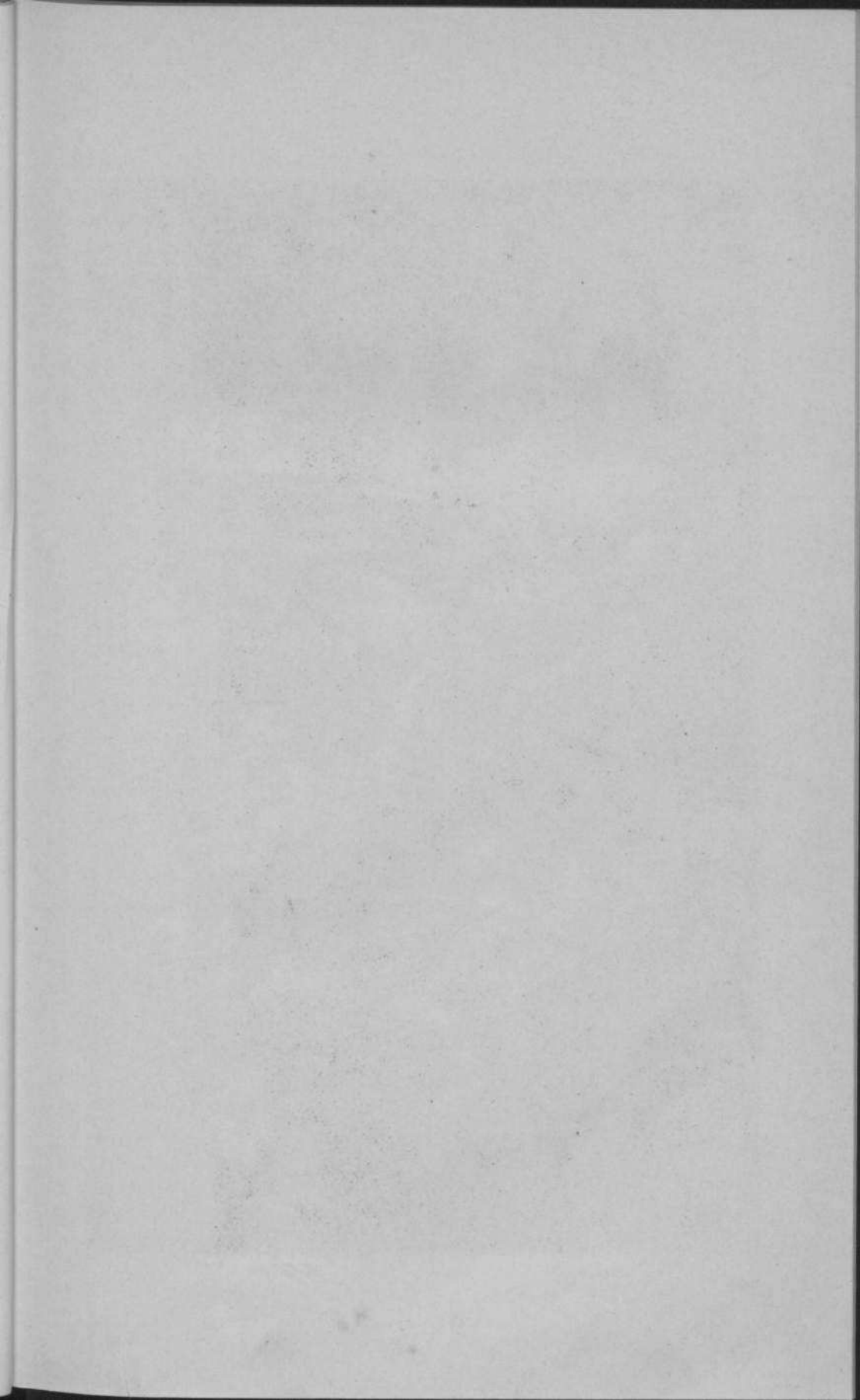
een school tot opleiding van Inlandsche vrouwen voor de praktische verloskunde, de andere eene inrichting om een zeker aantal zonen van beschaafde Inlanders tot geneeskundigen te vormen, wien, na afgelegd examen, de titel van Docter Djawa wordt toegekend.

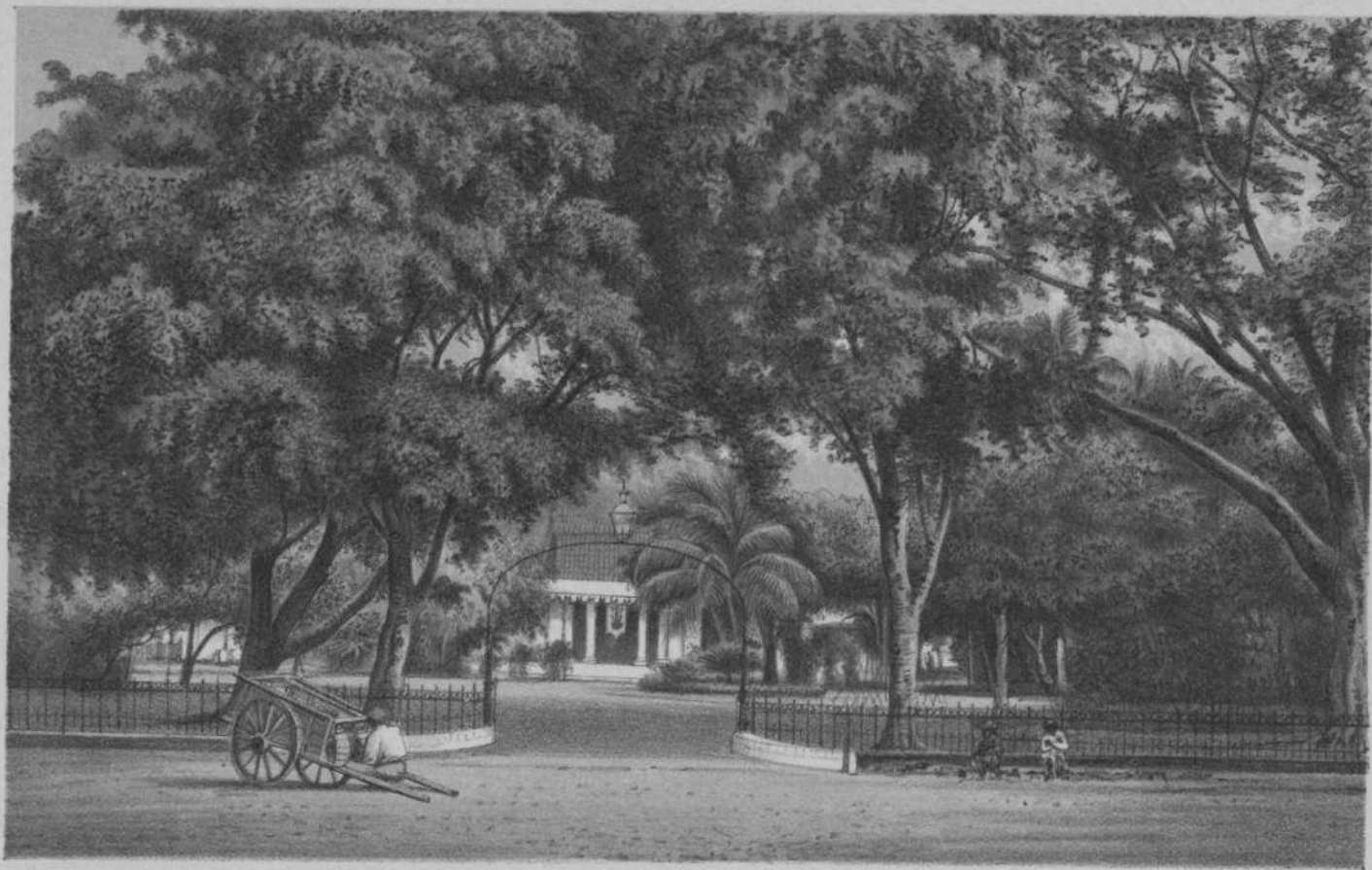
Intusschen gaat de tijd voort; en hoe verder op den dag, hoe heeter. Deze ondragelijke hitte schijnt wel nadeelig voor de Europeanen, althans wanneer wij oordeelen moeten naar diegenen, die ons voorbij rijden en zich naar hunne kantoren in de stad begeven; bleek, uitgeput liggen zij in hun rijtuig uitgestrekt en vormen zij eene vreemde tegenstelling met de talrijke steeds bezig zijnde Inlanders, altijd en alom in beweging.

Het geschreeuw der ketan- 1) en kwee-kwee 2) verkoopers, de schelle kreten van den limonade-verkooper, wiens belletje en wiens geroep van Ajer-batoe! (ijswater) reeds in de verte hoorbaar zijn, vormen een eigenaardige tegenstelling met de rustige tropische natuur. Tusschen deze Inlanders bewegen zich de Chineezen in witte kabaja's en wijde blauwe pantalons gekleed, wier gewone benaming kēlontong (rondventer) is; de meergegoeden laten hunne marskraam door een of meer koelies (sjouwerlui) dragen. Zij kondigen hunne komst aan door een trommeltje, van bamboe en slangenvel vervaardigd en waarop een houten balletje, aan eene snaar bevestigd door het draaien van den daaraan bevestigden steel, een dof geluid geeft. Maar de Chinees is niet alleen marskramer of liever handelaar, hij oefent alle ambachten uit: metselaar, timmerman, schrijnwerker, kleedermaker, schoenmaker, wagenmaker, blik- en koper-slager, geldwisselaar enz. Op de verschillende plaatsen van onze bezittingen bewonen zij afzonderlijke wijken en het is voldoende aan onzen koetsier de woorden: „kampong tjinah” te zeggen, om ons weldra te midden der Chineesche bevolking te bevinden. Men denkt zich hier in China verplaatst. Naar alle zijden openen zich vrij breede straten, bezet met huizen van telkens afwisselenden stijl, wier gevels met de levendigste kleuren beschilderd en op de zonderlingste wijze versierd zijn. De meesten zijn beneden tot winkels ingericht, maar ook daar wordt het oog geboeid door de schittering der verven en verguldsels, door het fraaie donker-

1) Ketan is de benaming eener zeer vette rijstsoort.

2) Kwee-kwee is Inlandsch gebak.

EUROPEESCHE VILLA MET PARK TE WELTEVREDEN.

Steendr. v. P.W.M. Trap.

roode of zwarte lakwerk en ook door die geheimzinnige geschriften in mat goud, die ge overal ontmoet. Er heerscht een ontzettende drukte en beweging; daar op de publieke straat verricht een barbier zijn handwerk: niet alleen dat hij vlug en handig scheert, maar met een aantal tangetjes, sponsjes en mesjes maakt hij de oogleden schoon, reinigt de ooren van het binnengedrongen stof, in één woord, hij kan u een geheele verjongingskuur doen ondergaan; elders wordt gebakken en gekookt, men eet en drinkt, men kijft en vecht, men maakt zijn toilet, men koopt en verkoopt te midden van een rusteloos gewoel van voetgangers en ruiters, van karren, rijtuigen en koelies, die elkander onop- houdelijk voorbijschuiven, stooten, omverloopen. De verpestende dampen die hier en daar opstijgen, noodzaakten ons deze wijk te verlaten en toch namen wij ons voor hier dikwijls terug te komen om meer van nabij al het nieuwe en belangwekkende op te nemen, dat wij nu maar vluchtig hadden gezien.

De woningen der Europeanen, welke langs den weg, dien wij nu volgen, gelegen zijn, zien er te midden der fraaie boomen en bloemperken, vriendelijk uit. Sommige zijn geheel onder het hooge geboomte verscholen; vooral de warengen trekt onze aandacht. Dit is een kolossale boom, welke soms een hoogte van 30 Meter bereikt. Deze exemplaren staan echter verre ten achter bij die, welke wij later in Midden-Java zullen zien. In de verte dien boom bemerkende, waant men een grooten, met prachtig groen bedekten koepel te zien. Uit de horizontaal geplaatste takken van den moederstam ontspruiten van alle kanten luchtwortels, die, zoodra zij, nog aan de twijgen bevestigd, den grond bereikt hebben, op nieuw stammen vormen, welke met den ouden boom een vast te samen verbonden geheel uitmaken. Bij het ouder worden van den moederstam verwarren vele der afhangende wortels zich als zoovele, niet te ontwarren knopen, in elkander. Zij vormen dan aan den voet van den boom een vlechtwerk, dat hooger op smaller wordt, maar in de laagte als een ondoordringbaar woud zich in en door elkander slingert. Bij de Javanen staat hij in grooten eerbied en wordt algemeen op de aloen-aloen (pleinen voor de regentswoningen) van grootere en kleinere plaatsen gevonden. Vooral echter wekken deze boomen onze belangstelling op, waar zij zich in de kalksteenrotsen vastklemmen en die met

hunne reusachtige wortels naar alle kanten verscheuren en verbreken, zóó zelfs dat dikwijls groote stukken, reeds van de rots, waarvan zij een deel uitmaakten, afgebrokkeld, alleen nog worden vastgehouden door de wortels, die er om heen zijn gegroeid.

In tegenstelling met Sumatra en Borneo zijn hier voor het meereendeel de woningen der Europeanen van steen, slechts enkele van planken gebouwd. — Voor het eigenlijke woonhuis is de voor-galerij, waar des avonds van 6½—8 uur de familie zich vereenigt, de bezoeken worden ontvangen en waaruit dan een helder licht den weg bestraalt. Ofschoon in den beginne eenigszins vreemd, gewent men al gauw aan het gezicht van een aantal schommelende heeren en dames en schommelt men in zijn stoel al spoedig mede. Een breede gang leidt naar de achtergalerij of pendoppo, dit is de huiskamer; voor het overige bevat het huis nog een aantal kamers, welke tot slaapkamer, boudoir, studeerkamer enz. zijn ingericht. Achter de pendoppo ligt het erf of de tuin; hier bevinden zich de bediendenkamers, provisiekamer, keuken, badkamer, stallen enz.

Het leven der Europeanen in Indië is zeer eentonig; zelfs in de hoofdsteden is er voor plaatsen van gezellige bijeenkomst en openbaar vermaak nog altijd gebrekkig gezorgd, — hoewel er in de laatste jaren te dien opzichte wel eenige verbetering te bespeuren is. Voor enkele vakken van studie daarentegen vindt men zeer goede hulpmiddelen. Zoo bijv. te Batavia het prachtige museum op het Koningsplein, waar vooral de ethnografische verzameling, uit alle deelen van den Archipel bijeengebracht, welke aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, behoort, moet worden genoemd, verder de Natuurkundige Vereeniging, de Nederlandsch-Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw, de Vereeniging tot bevordering van Geneeskundige Wetenschappen in Indië en meer andere Genootschappen, die alle van hare werkzaamheden in tijdschriften en verhandelingen blijken geven en welker Bibliotheken op verzoek aan den secretaris met de meeste welwillendheid ter beschikking worden gesteld.

Langs de zuidzijde van het Koningsplein, een uitgestrekt grasveld, volgens sommigen nog grooter dan het Champ de Mars te Parijs, komen wij door een der zijwegen, gangen noemt men

ze hier, weder op Noordwijk. In het kanaal, dat voor afwatering van de Tjiliwong gegraven is, ziet men onder de oogen van het Europeesch publiek en op het drukste gedeelte van de stad, mannen, vrouwen en kinderen een bad nemen. Het zijn echte „bains mixtes”, waarbij de vrouwen echter met een voorbeeldige kieschheid te werk gaan. Waarom zorgt de regeering niet voor betere badplaatsen? Nu men overal te Batavia Artesische putten heeft geboord, zou bij den overvloed van water hierin toch wel beter, dan thans het geval is, kunnen worden voorzien.

Wij komen in ons hôtel even voor de rijsttafel, welke in den regel om 12 uur of daaromtrent genuttigd wordt. Zij bestaat uit rijst met een groot aantal schotels, zooals kerrie, vleesch, visch, gevogelte, zuren en met Spaansche peper toebeide schoteltjes, die aan het geheel een aangenamen pikanten smaak geven; hierbij wordt gewoonlijk ijswater of bier gedronken. Wanneer wij nu verder al het bezienswaardige van Batavia wilden vermelden, zouden wij in de eerste plaats moeten beginnen met den prachtigen weg van Jacatra, die van Weltevreden daar heen voert; wij zouden nog moeten mededeelen, hoe de fraaie gebouwen van eertijds tot toko, kantoor of pakhuis zijn ingericht of door Chineezzen worden bewoond; te Weltevreden hadden wij nog melding moeten maken van het Opera-gebouw, waar Fransche opera-gezelschappen uit de naburige koloniën worden geëngageerd, om voorstellingen te geven en waar ook dikwijls dilettanten met veel succes optreden, zóó zelfs dat men gedenkboeken van die uitvoeringen het licht doet zien. Met een enkel woord hadden wij de societeit de Harmonie moeten noemen en de Willemskerk, eigenlijk het eenige groote gebouw, dat door eenigen stijl uitmunt. Maar genoeg, wij verlaten thans dit reusachtig park, deze stad zonder straten, die, hoe men er ook over moge oordeelen, voor velen het neusje van den zalm is en voor menigeen, die een geruimen tijd op de buitenposten heeft doorgebracht, eene aangename plaats is, waaraan de herinneringen nog langen tijd levendig blijven.

De stoomtram van Batavia naar Meester-Cornelis is een gemakkelijk middel van vervoer. Bij de halte Noordwijk nemen wij in een der waggons plaats en bevinden ons weldra op den breeden postweg. Zelden zagen wij prachtiger straatweg: vijf of zes rijtuigen kunnen elkander gemakkelijk passeeren; verder is er een pad voor

voetgangers, een vrij breede baan voor den stroomtram en ter zijde nog een weg voor de pedattis of inlandsche karren; daarbij wordt hij overal door zwaar geboomte beschaduwd, en liggen aan weerszijden prachtige villa's te midden van fraaie tuinen en parken. Wij passeeren de gebouwen van het Gymnasium Willem III, door de Inlanders Skola-radja (koningsschool) genoemd, thans gewijzigd en veranderd in eene Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus, waaraan tevens eene school tot opleiding van ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur verbonden is. Iets verder aan onzen linkerkant ligt de Militaire school tot opleiding van officieren der Infanterie en der administratie.

Bij het fort, dat reeds in Valentijns tijd door de Compagnie was aangelegd, om de bevolking der Ommelanden in bedwang te houden, verlaten wij den tram. Daendels koos in 1810 het om-liggend terrein voor den aanleg van het geretrancheerd kamp, dat hij tot hoofdstelling voor de verdediging van Java, ingeval van een aanval der Engelschen op Batavia, bestemde. Hier had op den 26sten Augustus 1811 de beslissende strijd plaats, waarin de Engelschen zegevierden, waardoor ze meester werden van Java.

De grootste merkwaardigheid van Meester-Cornelis is zijn in 1773 ingestelde passer en ofschoon de markten van Batavia soortgelijke tooneelen opleveren, is er geen, die in drukte en woeligheid met den passer Kemies (Donderdagsche markt) zooals de passer van Meester-Cornelis genoemd wordt, kan wedijveren, ofschoon er zoowel Zaterdag als Donderdag markt is. Wanneer wij den grooten postweg naar Buitenzorg volgen, ligt aan onze linkerhand het groote marktplein, waar de passer gehouden wordt. Reeds bij het aanbreken van den dag ziet men de inlanders van den omtrek met pak en zak naar de markt heenstreamen. De man is doorgaans van vrouw en kinderen vergezeld; hij laat zijne wederhelft met den lichter last voor zich uitstappen, maar niet zelden voert deze bovendien in een op den rug gebonden doek een zuigeling met zich, wiens armpjes haren hals omstrengelen. Aan de krakende pikolans (draagstokken) kan men reeds uit de verte zoo'n troep inlanders herkennen. Drukke gesprekken voeren zij niet, ook loopen zij niet als de Europeanen naast, maar achter elkander.

Chineezen in de zoogenaamde karpeer (kar op veëren) hebben dit vervoermiddel tot aan den kap volgeladen met katoenen stof-

fen en inlandsche kleedingstukken, welke straks op tafels, stalletjes en kraampjes zullen worden uitgespreid. Alles wat de landbouw en de nijverheid der Javanen oplevert, wordt hier te koop geboden, maar onder dit alles nemen eet- en drinkwaren de voornaamste plaats in. Hier ziet men oude vrouwen in het zweet haars aanschijns verschillende soorten kwee-kwee bakken, die, in weerwil van den walmenden stank der klapperolie, met graagte genuttigd worden; dáár liggen allerlei vruchten: klappers, pisangs, doerians, manggistans, pompelmoezen, djerooks (citroenen), ananassen, watermeloenen, enz., in groote hoopen opgestapeld. Ginds biedt een inlander verschillende hoofddeksels te koop aan, en kan men zich ook bij hem van allerlei pajongs (regenschermen) voorzien; iets verder zien wij waarlijk een oud-roest, een Chinees, bij wien men voor een matigen prijs, sloten, scharnieren, spijkers, gereedschappen, enz. kan bekomen. Men hoort en ziet van alle zijden eene snappende, joelende, lachende, in bonte mengeling dooreen dwarrelende menigte, waaronder men ook geriefelijke nimfen kan opmerken, die met hun main-mata (lonkjes geven) de jonge knappe inlanders tot een rendez-vous uitnoodigen.

Deze drukte en pret duurt den ganschen dag, maar maakt na zonsondergang voor andere tooneelen plaats. Bij ontstoken fakels en het slaan op bekkens en trommen, vertoonen de rong-gèngs onder het uitkrijshen harer liedjes, eenige dansen; reizende kermistroepen vermaken de aanschouwers door onbegrijpelijke goocheltoeren en de snakerijen der topeng babakan, de opiumkitten en speelhuizen, spreiden overal hunne verderfelijke verlokkingen ten toon.

Bij Meester-Cornelis zondert zich van den grooten postweg oostwaarts een rijweg af, die over Bekassi naar Krawang leidt; wij blijven echter den hoofdweg volgen tot aan den eersten post, Bidara-Tjina, bij een gelijknamig landgoed gelegen. Minder breed dan waar hij van Weltevreden naar Meester-Cornelis voert, vormt hij hier een aantal bekoorlijke kronkelingen. De karren en dos-à-dos zijn, omdat de weg op enkele plaatsen reeds vrij sterk rijst en daalt, met twee paarden bespannen. In de streek, waar wij ons nu bevinden, bestaat de bodem uit roode klei, waarin door het van de bergen ten zuiden naar het lage land afstroomende water kleine dalen zijn uitgespoeld. — Overal zien wij de rijst-

velden in hunne schakeeringen van donker en lichtgroen in goudgeel overgaande, amphitheatersgewijze tegen de hellingen der heuvels aangelegd. Op vernuftige wijze weet de Javaan het water voor de besproeiing zijner sawahs tot op een aanzienlijke hoogte op te voeren.

Men noemt de rijst een moeras- of waterplant; wilde men daarmede te kennen te geven, dat zij alleen of bij voorkeur in moerassen of in het water tiert, dan zouden ernstige bedenkingen daartegen rijzen. Wordt op de sawahs het water niet regelmatig ververscht, nu en dan zelfs geheel verwijderd, dan zal het gewas niet alleen aan ziekten bloot staan, maar ook zijn maximum beschot schuldig blijven. Van den anderen kant heeft de ervaring geleerd, dat men de zoogenaamde natte rijst bij zekere voorzorgen met succes op droge gronden kan kweken; zoo omgekeerd de droge rijst op natte gronden. Als cultuurgewas moet dus in elk geval het begrip van moeras- of waterplant gewraakt worden.

Tegen den regentijd worden de velden beploegd of met den patjol (een soort schop) bewerkt, hetzij ééns, hetzij bij herhaling. Ter verlichting van dezen arbeid op de sawahs, zet men deze onder water, opdat de grond een modderpoel gelijk worde. Voorkomt men hierbij het wegvloeien en verloren gaan van de edele bodembestanddeelen, dan kan zulk een natte bewerking verdediging vinden, maar regel is, dat daarop weinig of niet gelet wordt. Op de ploeging volgt het eggen, terwijl men ook niet verzuimt met den patjol de grove kluiten fijn te slaan. De dijkjes (galengans) worden tegelijkertijd weder in goede orde gebracht en gezuiverd. Zij zijn de broedplaatsen van veldmuizen en insecten, die aan de cultuur groote schade veroorzaken en dus wel in het oog gehouden moeten worden.

Een deel der velden wordt vooraf en met bijzondere zorg gereed gemaakt, het moet als kweekbed dienen, vanwaar men de jonge planten (bibit) ter gelegener tijd op de velden verplaatst.

Zoowel de kweekbeddingen als de plantvelden worden bij voorkeur afwisselend bevloeid en drooggelegd en een of tweemaal van onkruid gezuiverd.

Onder gunstige omstandigheden is de bibit 35 à 40 dagen na de uitzaaiing voor overplanting geschikt; meestal draalt men hiermede langer, soms tot 3 maanden en dit kan in den regel

slechts schade zijn. Mannen trekken de bibit uit de bedden en binden ze tot kleine bundels samen, die op het plantveld worden gebracht, waar het de taak van vrouwen is, de kweekplantjes bij een tot vier stuks te zamen in den slijkerigen grond te drukken, wat zij zeer handig en vlug, maar niet overal even doelmatig en zorgvuldig verrichten.

Eenmaal op de velden overgeplant, rijpt de padi in twee à vier maanden, al naar haar soort, groeiplaats enz. Zoodra het zaad zich vormt en naarmate het zijne rijpwording nadert, worden de rijstvelden een prooi van vogels, vooral van de gēlatiks, de bekende fraai gekleurde rijstdieffjes, en eischen zij bij dag en nacht gestadige bewaking, welke men doorgaans aan kinderen of ouden van dagen toevertrouwt. Deze bevinden zich daartoe in een acht à tien voet hoog hutje van bamboe of wild hout gebouwd en met alang-alang gedekt (goeboeg). Van uit deze wachtposten spant men lijnen over de velden, waaraan lapjes of andere voorwerpen gebonden zijn en die men nu voortdurend in beweging houdt. Onophoudelijk klinkt dan het geschreeuw en de kreten: „Goja, goja” over de velden.

Ook tegen de wilde varkens heeft men in vele streken een hardnekkigen strijd te voeren. Onder de insecten zijn bovenal gevreesd de zeer kwalijk riekende Walang-sangits, die de pas ontloken aar van hare sappen berooven en daardoor de vruchtvorming verhinderen. Door deze en andere plagen worden na maanden arbeid en zorg soms geheele oogsten bedreigd en vernield.

Algemeen bestaat in den Archipel de voorstelling, dat de rijst bezielde is. Op eene eigenaardige wijze heeft de Javaan dit begrip verbonden met de van de Hindoes overgenomen vereering van de godin van den landbouw Çri, of zooals zij op Java heet Dewi-Sri, de echtgenootte van Vishnoe. Volgens de legende toch zou de rijst, meer bepaaldelijk die, welke op de bovenbeschreven sawahs geteeld wordt, uit de stoffelijke overblijfselen van deze Dewi-Sri voortgekomen zijn en daarmede ook haar ziel in zich opgenomen hebben. De rijst moet dus zorgvuldig als een mensch behandeld worden, daar eene ziel in haar besloten is.

De tallooze bijgeloovige formaliteiten, waarmede de sawahbouw plaats heeft, hangen meest alle met deze beschouwing samen. Wij willen hiervan slechts een paar voorbeelden aanhalen en

wel betrekkelijk het tijdperk, dat het gewas in bloei staat. De Javaan beschouwt de bloem niet als het werktuig, maar als het eerste gevolg van de bevruchting. De plant is in zijne oogen dan zwanger. Hij zegt van haar evenals van eene zwangere vrouw, dat zij ngidam of njidam, dat is met lusten is, en veronderstelt dat zij behoefte heeft aan samentrekkende, zure en prikkelende zelfstandigheden, gelijk de zwangere vrouw naar dergelijke spijsen verlangt.

Het is daarom, dat hij het water, dat naar zijne sawahs stroomt, met roedjak (onrijpe vruchten, vermengd met Spaansche peper) en tanah ampo (eetbare aarde) vermengt.

In het zuiden der Preanger worden, in den tijd van den rijstbloei, lange bamboezen van gaten voorzien op de dijkjes, welke de velden omgeven, geplant, om daar tot na den oogst te blijven. De landbouwer veronderstelt, dat het klagend geluid door den daarop spelenden wind teweeggebracht, door den geest der planten als eene hulde wordt aangenomen en hem geneigd maakt zijne wenschen te bekronen. Niet overal evenwel wordt de rijst op sawahs verbouwd.

Op de tégals (droge rijstgronden) vangt de bewerking tegen den regentijd aan en men moet dan voor goede afwatering zorg dragen. Kweekbeddingen worden niet aangelegd: men werpt het zaad in, met den pootstok gestoken, gaten, of in evenwijdig getrokken voren, of wel regelmatig over de geheele oppervlakte. De productie der droge gronden staat, door elkander genomen, ten achteren bij die van de natte velden en gewoonlijk verbouwt men op gene ook slechts vroeg rijpende soorten.

Intusschen nadert de tijd voor den oogst en worden de halmen elk afzonderlijk door middel van een eigenaardig ingericht mesje, ani-ani, meestal door vrouwen gesneden. Zij, die hielpen planten, hebben ook recht aan den oogst deel te nemen. De meeste huwelijken der Javaansche landbouwers worden na die werkzaamheid gesloten, omdat hunne loemboengs (schuren) alsdan goed gevuld zijn en zij de kosten dier plechtigheid, waarvoor zij alles over hebben, dragen kunnen. Zij verteren, verbrassen en verspillen bij die gelegenheid zooveel, dat zij dikwijls nog geen maand daarna tot groote behoefte vervallen. Ook bij den oogst komt de toekenning van eene persoonlijkheid aan dit gewas,

uit bij de ceremoniën tegenover de zoogenaamde padi-pěngantèn, den rijstbruidegom en de rijstbruid. Alvorens tot den pluk over te gaan, moeten door den doekoen, de persoon die bij al de plechtigheden bij den sawah-bouw als priester of wichelaar fungeert, de aren gezocht worden, die deze padi-pěngantèn, dit rijstbruidspaar, moeten voorstellen. Zijn zij gevonden, dan worden zij samengebonden, toegesproken, met boreh (de bij de Javanen zoo geliefkoosde gele zalf) besmeerd, met bloemen versierd en met arèn-bladeren tegen de zon beschut. Het bruiloftsfeest wordt gevierd met een maaltijd en onmiddellijk daarna neemt het snijden van de rijst een aanvang.

Later als de oogst moet worden opgeschuurd, speelt de padi-pěngantèn weder eene voorname rol. In de loemboeng of rijst-schuur namelijk wordt voor haar de bruiloftskamer afgeschoten en met een nieuwe mat, een lamp en allerlei toiletbenoodigheden toegerust. Eenige bossen rijst, die de bruidsgenooten voorstellen, worden bij bruid en bruidegom neergelegd. Eerst daarna wordt de geheele oogst binnengedragen.

Nadat het graan is geborgen, moeten veertig dagen verlopen alvorens zich iemand in de loemboeng mag begeven. Evenmin als men bij de menschen pas gehuwden in hun geluk mag storen, mag men de padi-pěngantèn gedurende de eerste weken verontrusten.

Het ontbolsteren der padi geschiedt gewoonlijk naarmate van de behoefte, omdat de ontbolsterde rijst (bras) lichter bederft; dit bedrijf behoort tot de gewone taak der vrouwen. Men bedient zich daartoe òf van de lěsoeng, een langwerpige uitgehold blok in den vorm van eene schuit, òf van de loempoeng, een soort van houten vijzel. Om de lěsoeng scharen zich de vrouwen, ieder met een grooten stamper gewapend, en beuken met elkander, op vaste maat, de daarin geworpen padi, zoodat misschien wel de helft der korrels vergruisd wordt. Het nu doordringend geluid van dat rijststampen is een karakteristieke muziek, die men overal in en nabij de dorpen (kampongs of dessa's) hoort en die het landschap verlevendigt, zooals het de inlandsche huis-houding teekent.

De lucht is boven Meester-Cornelis reeds veel zuiverder en frisscher dan aan het strand en zelfs beter dan te Weltevreden,

waaron dan ook te Kampong-Makasser, ruim zes palen voorbij Bidara Tjina, links van den postweg gelegen, een particulier gezondheids-etablisement is gesticht, waarvan, vooral door buiklijders, veelvuldig gebruik wordt gemaakt. De directeur, een gepensionneerd luitenant-kolonel van den geneeskundigen dienst, heeft, echter niet dan met toestemming van de lijders, proeven genomen met de zoo geroemde obat sirjawan (inlandsche medicijnen tegen buikziekte) en zelfs pogingen aangewend om eene indo-Europeesche dame, met de bereiding en toediening daarvan vertrouwd, aan deze badplaats te verbinden. Ook zij, die aan bloedarmoede lijden, worden dikwijls ter genezing door de doctoren naar dit herstellingsoord gezonden. Hier maakten wij kennis met eenen leeraar aan de landbouwschool te Buitenzorg en vormden wij het plan een uitstapje te maken naar de Preanger. Aangezien wij den weg tot Buitenzorg per sneltrein wilden afleggen, vertrokken wij vroeg in den morgen, per rijtuig, naar het station Noordwijk te Weltevreden, vanwaar de reis verder per spoortrein zou worden vervolgd.

HOOFDSTUK II.

In den sneltrein. Spoorwegen op Java. Een gezellig hôtel. Klimaat. Paleis en botanische tuin. Bevolking. Aartsvaderlijke eenvoud. Woningen. Kleeding. Sirih. Gewichtige rol der sirih in het leven der bevolking. Bij het huwelijk. Langage des fleurs. Een sêpah. Het schuiven der bruid. Symbool van vrede. Het bepalen van afstanden. Het offeren der sirih. Koppensneilen. Doodenoffers. Godsspraken der Shamanen. Godsgerichten. Een toiletgeheim verklapt. Geografische namen.

De sneltrein legt den afstand tot Buitenzorg in ongeveer anderhalf uur af; het rollend materieel is, daar hier „smal spoor” is aangelegd, veel kleiner dan op de hoofdlijnen in Europa. De wagens zijn geheel ingericht voor de tropen, luchtige rotanbanken of fauteuils in de 1^e en 2^e klasse; naar verkiezing kunnen de ramen met een glasruit of persienne worden gesloten. De machinist is een Europeaan en wordt door een of twee inlanders ter zijde gestaan, de hoofd- en verdere conducteurs worden uit de inlandsche bevolking gekozen en blijken uitstekend geschikt te zijn voor die taak.

Men heeft in de laatste jaren het spoorwegnet op Java aanzienlijk uitgebreid; tot het Westernet behoort de lijn Batavia—Buitenzorg—Bandong—Tjitjalenka. Van dit voorloopig eindstation is de weg geprojecteerd over Tjilatjap naar Djokjakarta, welke echter nog niet geheel gereed is. Het oosternet omvat de lijnen Djokjakarta—Soerakarta, terwijl in Noordelijke richting een hoofdlijn naar Samarang leidt; langs een tweede hoofdlijn kan men ooswaarts over Madioen en Sidhoardjo, Soerabaia bereiken. De lijn Samarang—Solo—Soerabaia wordt in twaalf uur afgelegd. Aan deze hoofdlijnen sluiten zich eenige zijlijnen aan, zoo bijv. van Blitar, Kediri, van Malang en Pasoeroean naar Soerabaia.

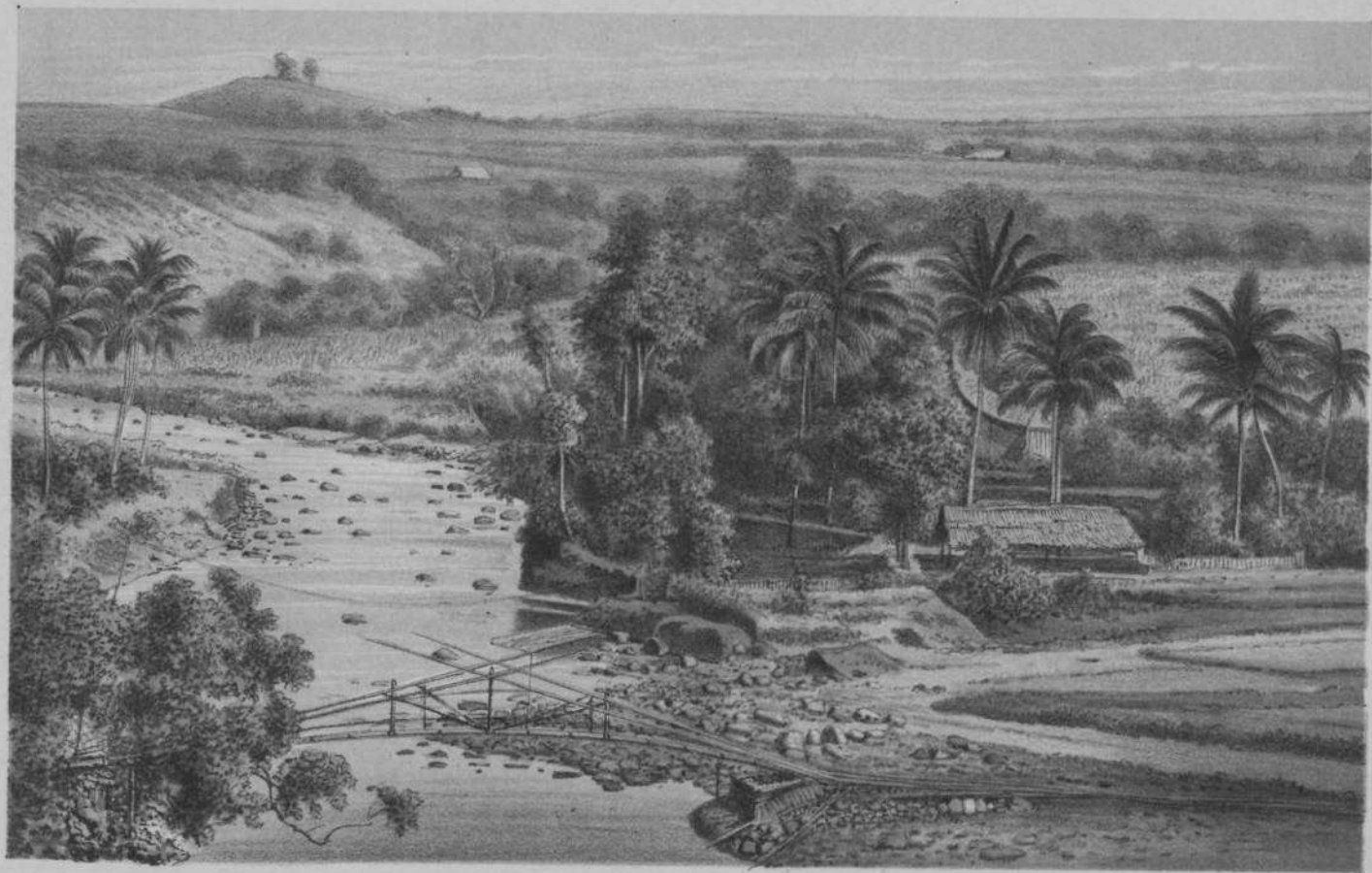
Het hijgen en snuiven der machine is een bewijs, dat de weg op enkele punten vrij sterke hellingen heeft. Weldra krijgen wij

de Pilaar in 't gezicht, een soort van wit gekalkt gedenkteeke, en verkondigt ons het geraas van de stoomfluit, dat wij het station genaderd zijn.

Zorgen wij thans voor een goed logement; de keuze kan niet twijfelachtig zijn, 't hôtel Bellevue draagt niet slechts dien veel misbruikten naam, maar verdient dien ook. Het uitzicht, dat men geniet van de achtergalerij, waarop een groot deel der kamers uitkomen, is trotsch boven alle beschrijving; ook ontbreekt hier nooit de gezelligheid, want de bewoners der benedenlanden kiezen Buitenzorg voor hunne meest geliefkoosde uitstapjes, terwijl verder vele jonggehuwde paartjes hier den eersten tijd hunner wittebroodsweken doorbrengen.

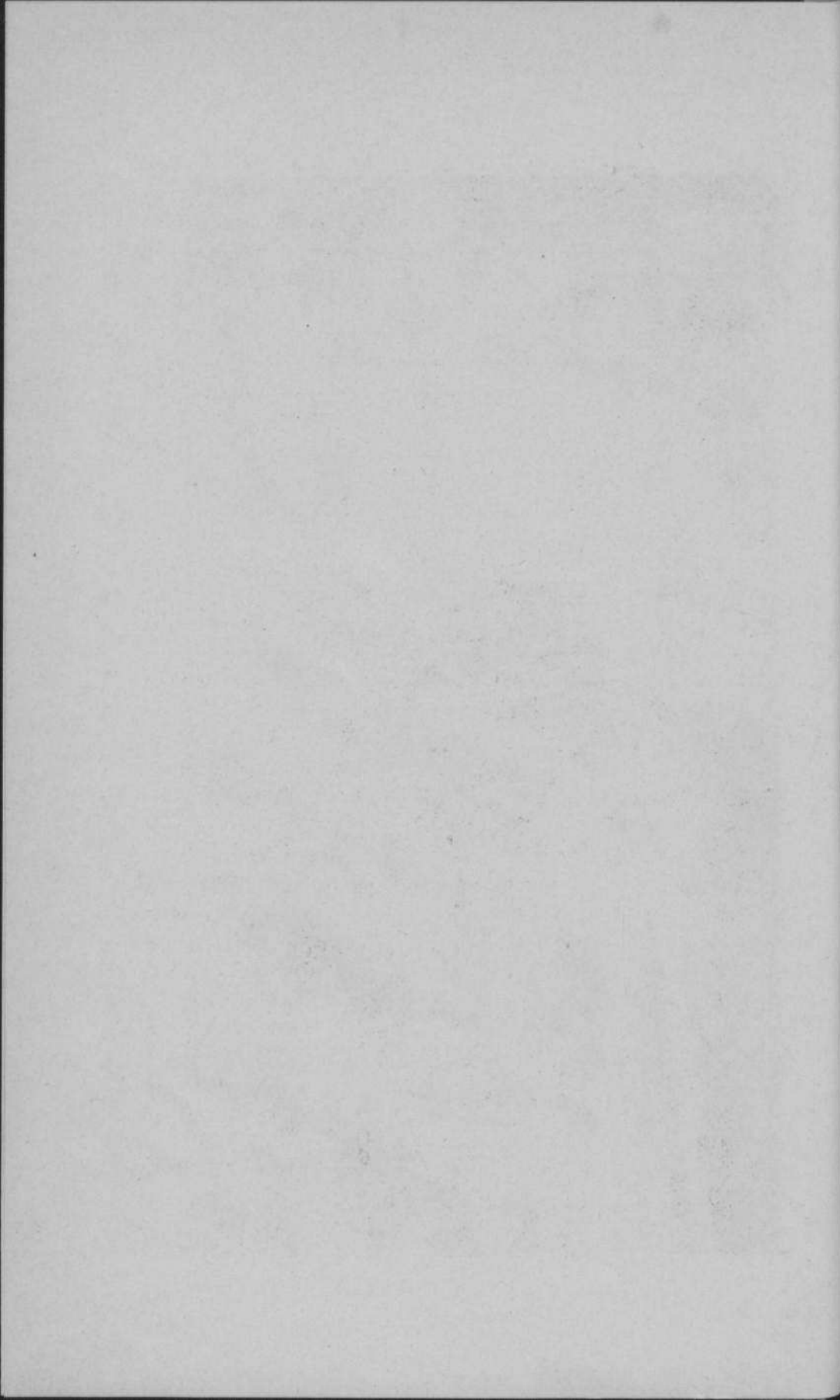
Buitenzorg onderscheidt zich door een frisch en gezond klimaat, wat minder nog aan de hoogte zijner ligging, 800', dan aan de hier schier dagelijks voorkomende regenvlagen en onweders is toe te schrijven. Bezienswaardig is het park met het paleis, dat de gewone verblijfplaats is van den Gouverneur-generaal en waarmede ook de wereldberoemde botanische tuin een geheel uitmaakt; op militaire leest geschoeid, bevindt zich op eenigen afstand bij Batotoelis een gezondheids-etablisement voor kettinggangers; in de nabijheid ligt het militair hospitaal, van waar men in Noordelijke richting een prachtig gezicht op de vallei geniet. De rivier slingert zich, in bevallige kronkelingen, tusschen kampons en klappertuinen; hier en daar zijn de sawahs onder water gezet, hetgeen eenige afwisseling brengt in de eentonigheid van het groen der tropische vegetatie, terwijl de landbouwer bezig is, zijnen ploeg met behulp van een paar buffels door het drassige veld te drijven. Op enkele plaatsen zijn bamboe-bruggen, van eenvoudige constructie, gelegd, die den overtocht over de rivier gemakkelijk maken.

De bevolking heeft hier meer haar oorspronkelijk karakter behouden en is op verre na niet zoo sterk gemengd als die te Batavia en omstreken. De mannen zijn flink gespierd en sterk gebouwd en bij enkele vrouwen vertoont zich waarlijk een kleurtje op de wangen. Men rangschikt hen onder de Soendaneezen. Zooals bekend is, scheidt de rivier Losari, op de grenzen der residentien Cheribon en Tegal, de twee hoofdstammen van Java's bevolking; ten westen wonen de Soendaneezen, ten oosten de eigenlijke Javanen

GEZICHT TE BUITENZORG.

Steennr. v. P.W.M. Trap.

en Madoereezen. Terwijl bij de laatstgenoemden de invloed der Hindoes zich onmiskenbaar deed gevoelen, bleven de Soendaneezen in hun bergland meer getrouw aan de zeden en gewoonten hunner vaderen; alleen voor den Islâm bogen zij het hoofd en elken Donderdagavond roept ook hen de bedoeg (*) naar het bedehuis en prevelen zij als vrome belijders van den Islâm het „Allah Akbar”, maar in de Preanger-regentschappen weert de regeering, zooveel dit in haar vermogen is, den invloed der priesters en verbiedt zelfs aan Arabieren, die bij den Inlander in eenen reuk van heiligheid staan, het verblijf in deze schoone streken; evenmin mogen de Chineezen zich hier vestigen, zonder toestemming van het bestuur, want met de verschijning van deze zonen van het Hemelsche rijk, zouden er weldra opiumkitten en speelhuizen verrijzen; van deze uitspattingen, schadelijk zoowel voor het lichaam als voor de ziel, zijn de bewoners thans gelukkig verschoond gebleven.

Bij het binnentreden eener woning treft ons de aartsvaderlijke eenvoud en de primitieve leefwijze der Inlanders. Het klimaat laat toe, dat er niet veel zorg aan de kleeding behoeft besteed te worden. Te huis draagt de vrouw de sarong onder den boezem met een lossen knoop vastgemaakt, bij feesten een kabaja en sarong van betere stof en met meer zorg bewerkt. De kleeding der mannen bestaat uit een katoen of sitsen baadje, een korte broek en eenen heupdoek, waarvan het patroon de, in de Soenda-landen bekende, Schotsche ruiten toont.

De huizen zijn van hout en ploepoek (gespleten bamboe) gebouwd; een balé-balé of rustbank van bamboe dient zoowel tot slaap- als zitplaats en wordt gedurende den maaltijd ook als tafel gebruikt. Zelden maakt de Inlander van stoelen gebruik; wanneer hij rust, vlijt hij zich op de balé-balé neer of zit op de knieën door en kan in die houding een geruimen tijd doorbrengen; als versnapering gebruikt hij een stroo-cigaartje of een sirih-pruimpje.

Het sirihkauwen der inlandsche bevolking is een onaangenaam gezicht voor den Westering, die voor de eerste maal den voet zet in onze Oost-Indische bezittingen.

Op schier alle erven der Inlanders ontmoet men deze klimplant

(*) Bedoeg, groote trom in den midsjid of Mohamedaanschen tempel, waarop de uren voor het gebed worden aangegeven.

en een sirih-tuin is voor den bezitter eene bron van welvaart. Des morgens ziet men dan veelal de kooplui, met gevulde korven, zich naar de passers spoeden of op bepaalde plaatsen zich nederzetten, om hunne waar zoo spoedig mogelijk te verkoopen. Te Batavia en in de overige strandplaatsen wordt eene fooi ook wel wang-sirih, sirihgeld genoemd, in den trant van het Duitsche *Trinkgeld*.

Zelfs in de hoogste standen, zoowel bij mannen als bij vrouwen, wordt dit gebruik in waarde en in eere gehouden en de beteldoos is bij hen een voorwerp van groote waarde.

De sirih wordt gebruikt door in het blad der *chavica belle* of der *chavica siriboa* een weinig fijne kalk en een stukje pinangnoot of gambir te wikkelen; dit geeft aan het speeksel eene roode kleur, die zich mededeelt aan tanden, tandvleesch en lippen en ten gevolge van het aanhoudend spuwen laatstgenoemde met een zwartachtigen rand teekent; om den adem welriekend te maken, worden bij de bovengenoemde ingrediënten somtijds kardemonzaden gemengd. Ouden van dagen en zij, die een slecht gebit bezitten, behoeven zich deze lekkernij niet te ontzeggen, daar zij een bamboe of zilveren kokertje met stamper gebruiken, waarin de pruim wordt fijngestampt.

De sirih speelt in het leven der inlandsche bevolking eene gewichtige rol en wel in de eerste plaats bij het huwelijk. Als de jeugdige Alfoer van de Minahasa bij eene schoone, die hij bij de oogstfeesten heeft leeren kennen, aanzoek wil doen om hare hand, laat hij haar eene klaargemaakte sirih of betelpruim aanbieden. Wordt deze aangenomen, dan is dit een bemoedigend teeken. In dat geval zendt de jonge man voor de tweede maal iemand, nu om van de aangebedene eene pruim te verzoeken. Weigert het meisje die, of zendt zij slechts de pinang- of betelnoot alleen, zonder de daarbij behorende ingrediënten, dan is dit een bewijs, dat hij afgewezen is. Is het meisje hem echter genegen en wenscht zij zijne vrouw te worden, dan stelt zij den afgezant eene volledige pruim ter hand: dit staat gelijk met eene volkomen toestemming. Doch niet alleen bij het aanzoek, ook later bij het wisselen van liefdesbetuigingen tusschen verloofden, komt de sirih herhaaldelijk te pas. Bij de Alfoeren van de Minahasa zegt men dan ook voor ons woord „vrijen”, elkander gedurig om pinang of sirih vragen.

In oude Amboneesche liederen vinden wij het bewijs, dat voorheen de Ambonees zich ook van dit symbool der liefde bediende. „O, meisje!” aldus smeekt de verliefde jongeling, „als uw hart mij genegen is, verberg dan pinang en sirih in uw met bloemen versierde haarwring en geef mij die onder het loopen als teeken uwer liefde”. Nog heden is het bij dit volk gebruikelijk dat men in bijeenkomsten elkander raadsels opgeeft, doch meestal in de Maleische taal, bijv. een uit de vele luidt: Drie prinsessen, ieder op zichzelf fijn gebouwd, treden eene vesting binnen; zij omhelzen elkander en worden daarna arm en weggeworpen. De beteekenis daarvan is: de sirih, pinang en kalk, die in den mond, de vesting, gebracht worden, komen met elkander, door het kauwen, in nauwe aanraking en worden, na uitgekauwd te zijn, weggeworpen.

In eene liefdesklacht bij de Alfoeren van Halmabeira zegt de jongeling: „Gij kind van Si Anoe, zoo schoon als goud en diamanten! Slechts een weinig, o zoo weinig, slechts een beetje pinang vraag ik, met een beetje sirih; ook een weinig kalk verzoek ik, met tabak een klein weinig.”

Bij de Alfoeren van Boeroe wordt de Sirih wel aangewend als sympathetisch toovermiddel, om mannen en vrouwen van liefde waanzinnig te maken. Nadat de pruim is gereed gemaakt, worden hierover eenige vaste formulieren uitgesproken en daarna in de sirihdoos gelegd. Wanneer de man of de vrouw, waarop men het oog heeft, daarvan gebruik maakt, dan is hij of zij niet meer in bedwang te houden en vervolgt voortdurend het voorwerp der liefde. Draagt bij dezen volksstam, een jongeling een meisje genegenheid toe en wenscht hij haar tot vrouw, dan begint hij haar te polsen, door haar pinang toe te zenden en haar om cigaretten te verzoeken. Het aannemen van de pinang en het geven van de rōkō zijn voor hem zoovele bewijzen, dat zijne uitverkorene hem wederkeerig genegen is. Iets dergelijks vinden wij ook op Timor-Laut. Zoodra een jonge man liefde voor eene maagd heeft opgevat, begeeft hij zich des nachts onder haar huis en doet, door tegen den latten vloer te kloppen, van zijne tegenwoordigheid aldaar blijken. Het meisje, wetende wat zulks beteekenen moet, vraagt wie zich daar bevindt. Hij antwoordt door zijnen naam fluisterend te noemen en zich dade-

lijk op de gebruikelijke wijze te declareeren, zeggende: „Ik heb geen pinang; ik verzoek u om gedroogde, in tweeën gekloofde pinang met sirih.” Is de schoone hem genegen, dan herneemt zij: „Wacht een oogenblik; ik zal zien of er nog iets te vinden is.” Maakt zij vervolgens de reten van den vloer open en reikt zij hem het gevraagde toe, dan is dit een zeker bewijs, dat zij gaarne met hem wenscht te verkeerren. Huwbare meisjes slapen dan ook steeds met een gevulden sirih-koker bij zich, om zoo noodig daarvan gebruik te kunnen maken. Op de Kei-eilanden zendt het meisje aan haren minnaar, nu en dan in het verbor-gen, als teeken harer liefde, een stukje betelnoot of pinang in een sirihblad gewikkeld. Wil zij alle betrekking met hem afbreken, dan laat zij ook zulk een pakje brengen, doch met het sirihblad omgekeerd. Bij de bewoners van den Babar-archipel, om nog een voorbeeld uit de Molukken te noemen, is het gebruikelijk, dat de jongeling, wanneer hij voor een meisje liefde heeft opgevat, des nachts bij haar zijn aanzoek doet. Hij begeeft zich daartoe onder het huis, na haar door te tikken wakker te hebben gemaakt. Is zij hem genegen, dan steekt zij hare rechterhand door de reten naar beneden en maakt deze verder open, opdat hunne aangezichten bij elkander kunnen worden gebracht. Zij geven elkander nu ook geschenken, als een kalkdoosje van schildpad vervaardigd, enz. Is zij hem niet genegen, dan fluistert zij, dat zij niet huwen wil. In het eerste geval deelt het meisje het gebeurde aan hare moeder mede, die verder daarvan aan haren vader kennis geeft. Hebben de ouders tegen eene verbintenis geene bedenkingen, dan wacht het meisje op zekeren nacht den jongeling af, om hem in stilte naar boven in het huis te brengen. Aldaar zijnde, maakt zij hare ouders wakker en deelt hun mede, dat de aanzoeker gekomen is. De moeder vraagt nu: „Heeft uw broeder al sirih-pinang gegeten,” waarop het meisje antwoordt: „Hij heeft gebruikt.” Deze vraag beteekent, of zij reeds meer intiemen omgang met elkander hebben gehad, en ze wordt bevestigend beantwoord.

Als een onmiskenbaar bewijs van een oorspronkelijk matriar-chaat 1) is bij de Bataksche vrouwen nog het hetaerisme voor

1) Waar het matriarchaat heerscht, is de vrouw het hoofd van het gezin en bepaalt zij tot welken stam de familie behoort.

het huwelijk in zwang, dat is de verplichting der vrouw, om alvorens te huwen, hulde te doen aan de vrije liefde, door zich een zekeren tijd daaraan te wijden. Het meisje heeft hier het recht, zich eenen echtgenoot te kiezen en evenals hare Europeesche zusters, kent zij hare „langage des fleurs”, doch uit die naar 's lands wijs in het aanbieden van de sirihpruim. Het toesteken van het sirihstel, zonder dat het meisje zelf de sirih gereedmaakt, is een bewijs van onverschilligheid; maakt zij de sirih klaar, als men haar die vraagt, dan geeft zij een bewijs van hoffelijkheid; geeft zij buiten de adat (oud gebruik) om een sirihpruim, dan verklaart zij daarmede met den jongeling in kennis te willen komen; bindt zij verscheidene pruimen bij elkander, dan is de begunstigde zeker van hare sympathie, en voegt zij er een gave pinangnoot bij, dan strekt hem dat tot bewijs, dat zij hem boven anderen verkiest. Ook in het vouwen van het sirihblad liggen verschillende beteekenissen. Het blad, dubbel gevouwen en omgebogen om de tabak en pinang in te sluiten, is een bewijs van eerbied; het blad in vieren over de lengte en daarna in drieën over de breedte gevouwen, is een bewijs van familiariteit; met een enkel blad smeekt men; verder is de weigering van eene sirihpruim eene beleediging; het aannemen zonder daarvan gebruik te maken, toont onverschilligheid; het gebruik maken van de toegestoken pruim is de inleiding tot alle kennismaking, ook bij verliefden. De Bataksche jonge meisjes slapen, zoodra zij huwbaar worden, niet meer bij hare ouders, maar eenige bij elkander in de woning van eene andere ongetrouwde vrouw (weduwe of gescheiden levende van haar' man); zoo'n slaappleats heet *podoman* of *partandangan*. Daar kunnen zij de jongelingen ontvangen; zij staan toch steeds onder toezicht en daarenboven moet, zoolang er bezoek is, in die woning een lampje branden. 't Gebeurt wel eens, dat het lichtje uitgaat: dat ligt natuurlijk aan de pit of de olie! Merkwaardig is het, dat het bij zulk eene gelegenheid zoo lang duurt, voor de lucifers voor den dag komen; gewoonlijk toch dragen de jongelui ze bij zich. Ook het *flirten* behoort niet tot de zeldzaamheden. „Het is gemakkelijker op eenen troep (kraal) karbouwen te passen, dan op één jong meisje!” zegt de Batak dan ook.

In die *podoman* dragen de jonge meisjes, terwijl zij zich bezig-

houden met een „handwerkje” b. v. het vlechten van matjes, sirihzakjes, tabaksbuidels, enz. elkander de liedjes voor, die zij van hare grootmoeders of andere oude vrouwen geleerd hebben; zoo krijgen ze eenen aardigen voorraad liederen en haar geheugen is in dit opzicht bewonderenswaardig. Van de jonge meisjes leeren de jongelingen eenige liedjes, hetzij tijdens hunne bezoeken in de podoman, hetzij wanneer de jeugd bij lichte maan zich buitenshuis vereenigt, de meisjes om rijst te stampen of matten te vlechten, de jongelingen om grappen te maken, al is hunne scherts niet altijd even fijn, of om de meisjes het hof te maken, op alles behalve platonische manier. Ook in deze ende's of liedjes wordt de sirih dikwijls genoemd.

Zal bijv. een meisje in het huwelijk treden en verzoekt een jongmensch haar eene gedachtenis voor hem achter te laten bij hare vroegere slaapgenooten, dan klinkt het op een bijzonder vervelende wijs, die al heel licht den hoorder weemoedig stemt:

Muda tulus kamu tu ranggas i
Tadingkon sarisir di tomboan;
Muda tulus kamu na marbagas i,
Tadingkon salipi di podoman;

d. i. Als gij gaat trouwen, laat dan uw sirihzakje voor mij als eene gedachtenis in uw podoman achter! enz.

Is de jongeling verliefd, dan zingt hij het meisje zijner keuze toe:

Andilo au andilo,
Pangaraut ni tangga muju;
Mangido au mangido
Na ni tiktik ni tangan muju.

d. i. Ik bid, ik smeed u, geef me een door uzelve toebereid sirihpruimpje.

Een niet minder belangrijke rol speelt de sirihpruim bij de stammen van Zuid-Celebes. Zoo zijn de Makassaarsche en Boegineesche schoonen gewoon, hare minnaars, vooral als zij op het slagveld zijn, sirihpruimpjes toe te zenden, gewikkeld in de jonge bladen van den biroeboom. „De in biroe-blad gewikkelde sirihpruimpjes der schoonen,” aldus heet het in een Boegineesch gedicht, „vliegen als het ware door de lucht, om de helden op te zoeken, die met het schild in de hand ten strijde

trekken; doch zij ontvlieden daarentegen de lafaards, die in de ure des strijds hunne hutten bewaken, of in de schaduw der boomen toeven." En verder: „De in een prachtig rood gewaad gekleede schoone, zij bejammert het, dat de in biroe-blad gewikkelde en met haar eigen hoofdhaar omwonden betel, die zij den minnaar op het slagveld toezond, thans in een rijk van bladeren voorzienen ampoeladjang-boom hangt, terwijl eene groote schare daaromheen staat en hare afkeuring luide te kennen geeft.”

Als een bijzonder teeken van liefde plegen minnenden elkander wel eens eene sēpah, dat is: eene uitgekauwde sirihpruim te geven. Hoewel deze zonderlinge betooning van genegenheid heden ten dage niet meer zoo algemeen voorkomt, vinden wij er in de gedichten echter dikwijls melding van gemaakt. Zoo bijv. bij de Balineezen, waar wij in een gedicht de volgende strophe lezen: „Daar gezeten, bood de vorst haar met den mond zijne sirihpruim aan, die de Prinses op hare lippen in ontvangst nam: de welriekende taal der liefde, op de wijze van de bij, die honig uit de bloemen zuigt,” en bij de Maleiers in het bekende Maleische gedicht de Bidasari, legt de vorst eene sēpah in de beteldoos van Bidasari als teeken zijner liefde neder, terwijl het verder herhaaldelijk heet: „De vorst nam eene sirihpruim, omhelsde zijne gemalin, kuste haar en gaf haar eene sēpah.” Met een paar voorbeelden willen wij nog wijzen op het gebruik van de sirih-pinang bij de huwelijksvoltrekking. Wanneer bij de Javanen bruid en bruidegom elkander voor de eerste maal, na de plechtigheid van de huwelijksvoltrekking, ontmoeten, worden hun twee zoogenaamde gantal's toegereikt, dat is: een sirihblad in den vorm van een peperhuisje gedraaid, met een jonge pinangnoot er in, waarmede zij elkander naar het hoofd moeten werpen. Zonder twijfel is dit gebruik eene reminiscentie uit den tijd, toen de schaking nog een wettig middel was, om echtverbintenissen, zelfs tegen den zin van het meisje of van hare ouders of van beiden, te doen plaats hebben, en de bruid geeft dus op deze wijze haren afkeer van den bruidegom, haren onwil, om met hem te trouwen en mede te gaan, te kennen. — Hetzelfde vinden wij van de Makassaren en Boegineezen vermeld. Het is bij hen gebruikelijk, dat na de huwelijksvoltrekking door den priester, de man naar het huis

zijner ouders terugkeert en alleen zijne kris, als vertegenwoordiger van zijn persoon, bij zijne jonge vrouw achterlaat. Wanneer deze echter weet, hoe het behoort, dan moet zij op dat voorwerp met minachting nederzien. Na drie dagen wordt de kris aan den bruidegom teruggegeven en op den vierden dag verschijnt deze nu zelf met een talrijk gevolg. In stede echter van met zijne vrouw den huiselijken haard te mogen deelen, moet hij zich aan allerlei ceremoniën onderwerpen, waarvan de voornaamste wel is het zoogenaamde: *schuiven*. De bruid tracht namelijk, al schuivende over den grond, den bruidegom te ontvluchten en wordt door dezen op dezelfde wijze achtervolgd. Telkens als hij, bij haar gekomen, haar het hof wil maken, slaat zij hem met den waaier van zich af. In alles moet de vrouw verder, althans voor de oogen van het publiek, toonen, dat de man de gehate persoon is, door in zijne tegenwoordigheid bij voorbeeld geen eetlust te hebben, hem geen enkelen blik waardig te keuren en steeds strak voor zich uit te kijken. Eindelijk, somtijds wel eene maand na de huwelijksvoltrekking laat de vrouw zich door hare moeder overreden, om den man een betelpruimpje aan te bieden, hetgeen een teeken is, dat zij zich gewonnen geeft.

Bij alle stammen van den Indischen Archipel is de sirih een teeken van vredelievende gezindheid. Zoo zagen wij eens een Batakschen brandbrief, waarbij een klager onder bedreiging van brandstichting en moord op eene spoedige afdoening zijner zaak aandrong. De aan dien brief toegevoegde voorwerpen hadden alle eene symbolische beteekenis en waren: afbeeldsels van een lans, zwaard, blaasroerpijl en voetangel, symbolen van moord; vervolgens een staal, om bij eenen vuursteen te gebruiken en een weinig idjoekvezels, zinnebeelden van brandstichting, en eindelijk een stukje *gambir*, hetgeen beteekenen moest, dat de zaak nog in der minne kon worden geschikt, daar gambir, zooals wij boven zagen, een der ingrediënten is van de sirihpruim en bij het behandelen eener zaak de betel of sirih nooit mag ontbreken; de Menang-kabausche Maleier noemt de betel dan ook zeer eigenaardig kapalô adat en kapalô basô, dat is: het hoofd van de adat en het hoofd der beraadslaging.

Even als de Veluwsche boer, om een bepaalden afstand of een

tijdsverloop aan te geven, wel eens de uitdrukking: „*een pijp smookens*” bezigt, zegt ook de Batak: *sattakir isap*, dat is de tijd, benodigd om een pijp leeg te rooken; meer gebruikelijk is het evenwel om voor een goed kwartier te zeggen: „*sattap napoeran*”: zoolang als het kauwen van eene betelpruim duurt; ook de Javanen zeggen voor ditzelfde tijdsverloop: *sapanginang* (van kinang) een klaargemaakte pruim, die ongeveer een kwartier in den mond wordt gehouden. — Verder vinden wij deze gewoonte in den Riouw-Lingga-Archipel; *sakapoer sirih lamanja*, den duur van eene sirihpruim, zeggen de Maleiers; ook te Gorontalo in Noord-Celebes en op de Ceram-laut eilanden, waar men ter bepaling van afstanden zegt: den tijd om een of tweemaal pinang te kauwen. In het Boegineesche heldendicht op: *Daeng Kalaboe*, waarin onder andere de dood van den ambtenaar F. Baron Collot d'Escury en de zegepraal der Nederlandsche wapenen bezongen worden, wordt op bovengenoemde wijze telkens een bepaald tijdsverloop aangegeven. „In minder tijd dan vereischt wordt om de betel in den mond te vermalen, verzamelden zij zich allen, de wakkere bevelhebbers van den regent van Lakabang, de mannen, op wie men gerustelijk zich konde verlaten” enz., luidt eene strophe uit dit gedicht, en verder, toen de Nederlandsche troepen oprukten naar het oproerig gebied: „In nog minder tijd, dan vereischt wordt om de betel in den mond te vermalen, bereikte de schimmelkleurige haan van Maros (de assistent-resident E. F. Graaf van Bentheim Tecklenburg Rheda, die eenigszins grijzend hoofdhaar had, van daar: schimmelkleurige) de grenzen van het land van Segeri”, enz.

Ook als offerande wordt de sirih gebezigd. Bij de nog niet aan het Nederlandsch gezag onderworpen Batakstammen bestaat de gewoonte, de krijgsgevangenen aan eenen paal te binden en te martelen, waarna het slachtoffer, somtijds nog levend, wordt verslonden. Groote vuren zijn daartoe in de nabijheid aangelegd; de stukken vleesch, die den ongelukkige uit het lichaam worden gesneden, worden met citroensap ingewreven, even geroosterd en daarna genuttigd. Is het vonnis voltrokken, dan maakt men uit zoo'n paal eenen wandelstok van vier à vijf voet lengte, die met menschelijke figuren in allerlei houdingen, aan de achterzijde met figuren van dieren besneden wordt; het bovengedeelte verbeeldt

een vrouwenhoofd, waaraan het haar van het slachtoffer wordt gehecht. Zoo wordt deze stok gebruikt als amulet in den krijg, bij den oogst om regen of zonneschijn te verwekken, verder om ziekten te genezen, enz. Rijst, vruchten, bloemen en vooral sirih worden er aan geofferd.

Als eene uiting van het fetisisme brengt men soms offers aan rotsen, bergen, wateren, enz. In de nabijheid van Maros op Zuid-Celebes bevindt zich de grot van Boeloe-Se-pong. In die grot treft men eenige door druipsteen gevormde figuren aan, waarvan de legende het volgende verhaalt:

Op de plaats waar nu die grot gevonden wordt, stond in vroeger dagen het bamboezen paleis van zekeren Karaëng-Borong. Eens toen diens echtgenoot de weversspoel, welke zij bij het weven op den bodem onder het huis had laten vallen, door eene hand liet oprapen, versteende plotseling het gansche paleis met al wat daarin was.

Nog heden wijst men den versteenden Karaëng-Borong. Echter schijnt hij, ofschoon van steen, een zeer gevoelig hart te hebben behouden, want menigmaal ziet men eene menigte menschen, zoowel mannen als vrouwen, tot hem gaan, om zijne hulp in te roepen. Zij, die dat doen, beloven hem dan b. v. dat zij hem, zoo hij hunnen wensch vervullen mocht, eene offerande, bestaande in gekleurde en geroosterde rijst, in betel met toebehooren voor de pruimpjes enz., zullen komen aanbieden.

Ook op Noord-Celebes komt de vereering van dergelijke heilige steenen veelvuldig voor, ook daar bestaat de gewoonte, daaraan eene offerande, bestaande uit sirih met de daarbij behoorende ingrediënten, te brengen.

Tusschen Bolaëng-Mongondou en Bolaëng-Oeeki bevindt zich bijv. eene rots, Batoe-Ijan geheeten. In de nabijheid van deze rots lag voorheen de groote negari Tondoga. Door de goddeloosheid harer inwoners werd zij door de geesten der voorouders op geduchte wijze gestraft. Een groote watervloed bedekte Tondoga en deed het met alles, wat daar leefde, in de diepte der zee verzinken. Slechts enkelen gelukte het, deze ramp te ontvluchten. Onder hen was ook een man met name Ijan, die met zijn vaartuig nog bijtijds de vlucht had genomen. Na langen tijd op de baren te hebben rondgedobberd, landde hij eindelijk aan eene hem onbekende

kust; zijn hart was echter nog steeds ten prooi aan vrees en moedeloosheid. Op een grooten steen aan het strand zette hij zich neder, om nog eenmaal de vreeselijkheid van zijn rampspoedig lot te overdenken. In de diepte zijner wanhoop bad hij de geesten der voorouders, om hem maar in dien steen te doen wegzinken. Zijn gebed werd verhoord. Sedert wordt deze rots Batoe-Ijan, dat is, rots van Ijan, genoemd en wordt ze als heilig beschouwd. Wie daar voorbijgaat of vaart, mag de stilte niet verstoren, door eenig geraas te maken of luide te spreken; het hoofd moet ontbloot worden. Bij gelegenheid van epidemieën of andere volksrampen wordt op dien steen een offer gebracht. Dit offer mag niet iedereen brengen, alleen een afstammeling van Ijan heeft het recht die eere te bewijzen. Niet ver van deze rots is eene andere gelegen, de Batoe-Tomoï. Deze rots ontleent hare heiligheid aan eene vrouw Toïmoï, die bij de verwoesting van bovengenoemde negari Tondoga vluchtende, hier werd aangespoeld. Mistroostig zette zij zich op deze rots neder en bad de geesten, haar daarin te doen wegzinken. Haar wensch werd verhoord, en die rots strekt nu haren geest tot verblijf. Ook hier mag de voorbijganger niet luide spreken of eenig geraas maken. Velen brengen daar een offer, bestaande in betelnoten met toebehooren, en prevelen in het voorbijgaan een gebed, om een lang leven en afwering van ziekte en rampen.

Het koppensnellen, dat op enkele eilanden, althans in de eenigszins van den zetel van ons bestuur verwijderde streken, in gebruik is, heeft dikwijls het karakter van een offer aan de afgestorvenen. Van de dus gedooden wordt dan de ziel, onder den vorm van het lichaamsdeel, waarmede men haar bij voorkeur vereenzelvigd, dat is de schedel, op het graf gelegd, en alzoo den overledene medegegeven, opdat zij hem hiernamaals volgen en daar ondergeschikt worden zal. Aan deze schedels of gesnelde koppen worden bij enkele stammen sirihpruimpjes geofferd. Zoo bijv. op Ceram. Wanneer door de bewoners van dit eiland een of meer koppen gesneld zijn, keeren zij terug in de nabijheid hunner negari, dansende, den overwinningzang zingende en blazende op tritonschelpen, of op bamboezen, vervaardigd tot het geven van scherpe, doffe geluiden, enz., terwijl een der strijders naar de negari gaat, om van den

terugkeer kennis te geven. Alsdan kleeden zich de jonge, ongehuwde vrouwen in haar prachtgewaad en gaan de strijders, hunne daden in den zang verheerlijkende, tegemoet, nemen de gesnelde koppen in ontvangst, terwijl de strijders haar op den voet volgen, om ze aan de gehuwde vrouwen, die in de negari bij het huisje, waar de koppen voorloopig bewaard zullen worden, zich vereenigd hebben, over te geven. De bewuste koppen worden alsnu op een gewijden steen, in het midden van het huisje geplaatst, nedergelegd, terwijl door dezelfde vrouwen sirih, pinang en sigaretten in den mond gestoken worden. Nadat men in eenen kring om den steen gedanst heeft, worden de koppen in het huisje opgehangen, vijf dagen daarna worden zij in boomen bewaard, om later op bepaalde plaatsen te worden begraven. Naast deze doodenoffers worden echter nog andere gevonden. Zoolang de begrafenis nog niet heeft plaats gehad, wordt de overledene geacht, in het dorp aanwezig te zijn en moeten hem daarom spijsen en versnaperingen worden aangeboden. Eerst met de begrafenis, of liever met de definitieve sluiting van het graf, gaat de ziel over naar het zielenland. Hier blijft zij echter niet onafgebroken, doch komt nu en dan nog eens naar hare vroegere woonplaatsen terug, bij welke gelegenheid haar dan ook offers gebracht worden. Bijzondere vermelding verdient vooral een offerfeest op het eiland Soemba, dat telken jare in de nieuwjaarsmaand gegeven wordt ten behoeve van de overledenen en dat nieuwjaarsfeest heet. Op den morgen van dit feest, begeeft men zich naar de graven en legt daarop sirih, pinang en ook wat tabak, zoodat de grafsteenen daarmee als bezaaid zijn. Op Timor mag gedurende den rouwtijd bij den dood van een der vorsten door de bevolking geen sirih worden gebruikt; de mond en lippen worden hierdoor rood gekleurd en om werkelijk te toonen dat men rouwt, moeten mond en lippen hunne natuurlijke kleur, dat is zwart, behouden.

Ofschoon de bewoners van de Ceram-laut eilanden reeds vóór de komst der Europeanen tot den Islâm waren overgegaan, zijn er bij hen nog vele gebruiken uit den heidenschen voortijd overgebleven; vooral in tijden van nood en angst offert men nog heimelijk aan de geesten der vaderen. Deze offers bestaan uit sirih-pinang, die men op het graf nederlegt; wil men b. v. eene zeereis ondernemen, dan prevelt men bij het nederleggen dier

offerande: „Vader, hier hebt gij uw aandeel aan sirih-pinang, ik deel u mede, dat ik zal gaan varen, verzorg mij, laat mij niet ziek worden, wanneer ik goederen koop help mij, laat den goeden wind en stroom mij volgen, opdat ik geene moeielijkheden ondervinde.”

Zagen wij reeds uit het voorgaande, welk eene belangrijke rol de sirih-pinang in het leven der Inlandsche bevolking speelt, thans willen wij nog eene bijzonderheid mededeelen over het aandeel, dat de betelpruim heeft bij het in verrukking komen der Schamanen. Het shamanisme is de wijze, om geesten te bezweren in bepaalde personen, die daarvoor de geschiktheid bezitten, ten einde door den mond dier personen godsspraken te erlangen. Bij de Bataks nu bestaat de meening, dat de geesten gaarne betel of sirih gebruiken en olie ruiken, waarom het medium tijdens de bezwering door jonge meisjes steeds van deze artikelen voorzien wordt; de olie moet dienen, om gedurig het hoofdhaar er mede te besmeren. De Heer Larive was op zijne reis door de bovenlanden van Kota Pinang in de gelegenheid zulk een medium te zien en verhaalt ons daarvan het volgende: Nadat de sibaso (hier eene vrouw) zich op een paar kussens had nedergezet, wisselde zij geheel van toilet, maakte het hoofdhaar los en besmeerde dat met gewone klapperolie. Intusschen werd vóór haar eenige benzoin gebrand.

Na deze voorbereiding zat zij gedurende 5 à 6 minuten, terwijl zij met de handen het gelaat bedekte, doodstil, waarna eerst de voeten en toen het geheele lichaam in eene sterke, zenuwachtige, trillende beweging kwamen. Op eens woest opspringend, door welke beweging het hoofdhaar geheel naar voren kwam en het gelaat bedekte, verklaarde zij met lang uitgerekte, zacht klagend en zangerig geluid, dat de geest in haar kwam. Het orkest maakte nu een helsch leven, zij zette zich neder en men bood haar nogmaals de olie en sirih aan, hetgeen gedurende den avond, wanneer de aanvallen wat al te heftig werden, meermalen herhaald werd.

Haar lichaam bleef steeds in zenuwachtig trillende beweging en na een paar malen als razend te hebben rondgesprongen, draaide zij gedurende eenige minuten het hoofd zoo heftig op de schouders rond, dat men in de verzoeking kwam te gelooven, dat zij het kwijt wilde zijn. Onder begeleiding van gongs, bek-

kens en trommen hadden die draaiingen van het hoofd, die onbeschrijfelijke bewegingen van het lichaam en armen plaats, terwijl zij als eene waanzinnige rond en omhoog sprong. Twee groote tranen biggelden gestadig langs de wangen, en met die rondfladderende haren en haar afschuwelijk vertrokken gezicht zag zij er vreeselijk uit. Links en rechts regende het nu vragen aan den geest, die in haar was gevaren; de antwoorden werden onder schaterend helsch gelach gegeven Haar stemgeluid was nu eens hoog, dan weder zeer laag; soms hinnikte zij als een paard, dan weder bootste zij het blaten van een schaap na. Hoe het schepsel die vermociende rol zoo lang kon volhouden, was mij een raadsel; aanhoudend hield zij de oogen met de haren bedekt en maakte zich door middel van eenen hoofddoek allerzotste kapsels. In gewonen toestand zijnde, verklaart de vrouw niet te weten wat met haar gebeurt, zoodra de geest in haar is gevaren en ook hoegenaamd geen herinneringen te hebben, van hetgeen men haar gevraagd of wat zij ten antwoord gegeven heeft. — Ook op het eiland Boeroe, althans bij de Alfoeren van de *foegmolin's* of regentschappen *Leiliali* en *Lisela* in het Noorden des eilands, heeft het medium nu en dan gedurende de geestenbezweering behoefte aan betel en wordt hem eene sirihpruim aangeboden. Hij is het evenwel nu niet meer, die daarvan gebruik maakt, maar het is de *sanane* (geesten, welke op bepaalde bergen of rotsen, in rivier-mondingen, enz. verblijf houden) die dat doet; het is de *sanane*, die eet, het is de *sanane*, die spreekt en verder alles verricht, doch zich daartoe van de organen van den geestenbezweerder bedient.

Somtijds wordt de sirih nog gebezigd bij de godsgerichten, waarvan enkele veel overeenkomst hebben met hetgeen men in Europa gedurende de middeleeuwen onder vuur- en waterproef verstond. Wanneer iemand bij de Dajaks der Westerafdeeling van Borneo van tooverij wordt beschuldigd, moet hij zich de handen aan elkander laten binden en de vingers zóó houden dat zij als een mandje uiteenstaan. Daarin worden dan zeven sirihbladeren en in het midden gedurende eenige oogenblikken een klein gloeiend aambeeld geplaatst. Wie dit houden kan zonder zich te branden, is onschuldig. Op de Aroe-eilanden past men de waterproef toe. Beide partijen duiken met sirih-

pinang in de hand in eene heilige rivier; die het eerst bovenkomt heeft kennelijk ongelijk en verliest het proces.

In den goeden ouden tijd gebeurde het wel, dat oorlogsschepen, wanneer er „hooge” personages met hunne familiën aan boord waren, buiten hunnen koers eene ankerplaats opzochten, om de echtgenooten dier hooggeplaatsten van sirih te voorzien.

In het jaar 1817 ankerde het fregat *Evertsen* voor den post Boelekomba in Zuid-Celebes. „Grootelijks, voegt de schrijver er bij, deden wij zulks voor mevrouw Engelhardt. Deze dame, op Java geboren, kreeg gebrek aan betel en sirih en kon die geurige kruiden, welker gemis haar onuitstaanbaar was, niet langer ontberen. Eerst wilde de kommandant om deze, in zijn oog zoo niets beduidende reden, zich niet ophouden, doch ik was gelukkig genoeg, hem daartoe te overreden.” Nu behoort het niet tot de uitzonderingen, dat volbloed Europeanen van de sirih een matig gebruik maken, en nu wij toch over de Europeesche bevolking in Indië spreken, moeten wij hier een toiletgeheim der dames verklappen, die, om hare lippen rood te kleuren, zich wel eens van deze inlandsche versnapering bedienen; het is dan ook bepaald een verkeerd begrip, dat het sirihspeeksel de tanden zwart kleurt; bij de inlanders gebeurt dit wel, omdat zij door het tandenvijlen het glazuursel wegnemen, doch bij de Europeanen heeft het gebruik der sirih nooit deze minder gewenschte uitwerking. Enkele landstreken in onze bezittingen zijn zelfs naar deze plant genoemd; zoo heeft men bijv. te Batavia de wijk: *Kebon sirih*, evenzoo de residentie *Pasoerochan*, dat sirihtuin beteekent, daar het Maleische woord *sirih* in het laag Javaansch „*soeroeh*” is. Volledigheidshalve teekenen wij hierbij nog aan, dat men aan het sirihspeeksel eene geneeskrachtige werking, vooral bij kinderen, toeschrijft.

HOOFDSTUK III.

Met een reiswagen naar boven. Eene Indische badplaats. Steile hellingen. Buffels als voerspan. Alles wordt gepikeld. Conservatieve inlanders. Telaga Warna. De „in wolken gehulde”. Een drukbeklante warong. Prachtig vergezicht. Sindanglaia. Tjipanas. Vooren najaarsgroenten. Warme Punch. Koffietuinen. Tjandjoer. Indische steden. Een Soendaneesch landbouwfeest. Politie overbodig. Eene Amerikaansche brug. Op een Inlandsche pont. Bandung. Beklimming van een vulkaan. De legende van den Tangkoeban Prahoe.

Door tusschenkomst van den logementhouder hadden wij tot Bandung een reiswagen gehuurd. Dit groote en logge gevaarte stond des morgens om zes uur voor ons hôtel, met vier kleine, maar stevige postpaarden bespannen. De koetsier, in een oude soldatenkapotjas, bij wijze van overjas, gekleed, steeg op den bok; twee „loopers”, die de paarden met hunne korte zweepen moeten aanzetten, pakten het voerspan bij de teugels, en de wagen zette zich in beweging. Eenmaal op den gladden postweg, begonnen de paardjes terstond een sukkeldrafje aan te nemen; door slagen onder den buik en het aanhoudend geschreeuw der loopers waren zij weldra in een stevigen galop. Van Batoe-toelis den postweg volgende, werden we door een prachtig uitzicht ter weerszijden verrukt. Links eene rij van lagere bergtoppen, waarvan sommige nog in eenen nevel van grijze wolken gehuld zijn; rechts de groote reuzen Salak en Gedeh. Weldra bereikten wij het poststation Wangoen en na omstreeks een paal verder het, door zijne zoute bron, bekende Sisipan te zijn voorbijgereden, zagen wij den ingang van het schoone landgoed Pondok Gedeh, waarvan het, omstreeks 1600' boven het zeevlak gelegen, landhuis reeds van verre als een helder witte plek te midden van het groene geboomte in het oog valt. Hier scheidt zich van den ouden postweg de nieuwe af, die over den rug, welke de Salak met de Gedeh verbindt, naar Tji-toeroeg in de Preanger-regent-

schappen voert, doch tegenwoordig ook al veel van zijne betekenis heeft verloren, nu de spoorweg over Soeka-boemi en Tjandjoer naar Bandong voltooid is. Wij lieten ons echter door de grootere moeielijkheden niet afschrikken, om den ouden weg over den top van den Megamendoeng (de in wolken gehulde) te volgen, en bevonden ons weldra bij den post Gadok, in welks nabijheid het bekende Gezondheids-etablisement wordt aangetroffen. Deze badplaats ligt ongeveer 1700' boven het niveau der zee, in eene landstreek, verlevendigd door de schuimende wateren der Tjiliwong, die vooral tijdens den Westmoeson het karakter van een onstuimigen bergstroom heeft. In den omtrek zijn warme en koude bronnen, wier geneeskrachtige hoedanigheden tal van lijders naar deze plaats doen trekken, ofschoon ook niet weinigen haar bezoeken om, na aanvankelijk herstel van zware krankheid, hier in de frissche berglucht hunne krachten volkomen te herkrijgen. Het etablissement is eene particuliere inrichting, maar wordt door de regering gesubsidiëerd; het tarief bedraagt voor eenen particulier zes gulden daags, waaronder geneeskundige behandeling is begrepen; een gouvernements-ambtenaar betaalt naarmate van den rang, dien hij bekleedt, bijv. een kapitein en een assistent-resident drie gulden per dag, enz. Gewoonlijk zijn op dergelijke badplaatsen een zestal plaatsen voor de zoogenaamde „gouvernementslijders” beschikbaar.

Spoedig na Gadok steeg de weg vrij sterk en stonden wij bij een huisje stil, waar twee spannen aan elkander gekoppelde karbouwen voor den wagen gebonden werden. Deze dieren, met hunne wijd uitstaande horens, doen door den lompen vorm meer aan een nijlpaard dan aan een Hollandschen os denken; zij zijn voor het trekken van zware lasten tegen hellingen zeer gezocht; door snelheid van beweging of bevalligheid munten zij echter allermint uit en het is werkelijk lachverwekkend wanneer zij, aangespoord door hun cornac, een snelleren pas gaan aannemen, dan schudden de logge lichamen op de zware pooten heen en weêr en waggelend gaan zij voor de paarden uit.

Bij eene kromming van den weg, zagen wij een twintigtal inlanders, bezig om een vat wijn tegen de helling op te voeren. Op eene vernuftige wijze was de groote draagstok, waaraan het vat hing, in verbinding gebracht met een tiental draagstokken

van kleinere afmeting; hiervan waren de uiteinden schuins over de schouders der koelies gelegd, en steunden op de schouderbladen. Eene sterke ontwikkeling van het bovenste deel van den rug valt dan ook bij vele Inlanders in 't oog. Alles wordt hier gedragen of om eene maleisch-hollandsche uitdrukking te bezigen, gepikeld, en wanneer wij ons straks te Sindanglaia zullen vergasten aan een goed maal en een lekker glas wijn, om daarna onder het genot eener manilla de weelde te genieten van eenige keurig uitgevoerde muzieknnummers, weest er dan verzekerd van, dat zoowel het vat wijn als de piano „naar boven” (*) gepikeld is; een transporteeren door middel van duwen of trekken is bij de inlanders niet bekend en ook niet gewild naar het schijnt. Als staaltje van dit laatste verhaalt men, hoe een ingenieur, bij een der openbare werken op Java, het zien dragen van zand en steenen in kleine manden moede, besloot, de kruiwagens onzer polderwerkers in te voeren. Den morgen na de uitreiking van dit nieuwe vervoermiddel, zag hij dit werkelijk in gebruik genomen, evenwel niet juist op de door hem bedoelde wijze: de sterksten der werklieden kwamen aandragen met hun pikolan over den schouder, aan ieder einde een kruiwagen hangend. Misschien is het staaltje wat overdreven, maar in elk geval getuigt het van de conservatieve neigingen van den Inlander.

Steiler nog dan te voren begon ons pad te stijgen. Men verbaast zich dan ook over de hardnekkigheid van Daendels, die zich, noch door de vreeselijke sterfte onder het werkvolk, noch door de zwaarigheden, die het onderhoud van zulk eenen weg ook in het vervolg zou met zich voeren, liet terugbrengen van het eenmaal opgevatte plan, om den postweg naar de Preanger over dezen top te doen aanleggen. Met zijn gewoon gezegde: „ik zal den vent laten doodschieten,” wist hij van hoofden en opzichters te verkrijgen, dat het hun opgedragen werk op den bepaalden tijd gereed was.

(*) Te Batavia en ommelanden bezigt men de woorden „boven” voor het gebergte, „beneden” voor de laagvlakte. De docter zendt mij naar „boven”, wil dus zeggen: ik moet naar het gebergte, naar een koel klimaat. De Gouverneur-generaal komt „beneden” geeft te kennen, dat ZEx. te Weltevreden eenigen tijd zal verblijven. Zoo is het ook gebruikelijk, om van iemand, die nog niet lang in Indië is, te zeggen: „hij is uitgekomen”, alsof de persoon in quaestie uit een ei ware gekropen!

Terwijl de reiswagen langzaam als eene lijkstatie tegen de hoogte op zich voortbewoog, maakten wij van de gelegenheid gebruik, om een tien minuten links af, door het bosch naar Telaga Warna, het beroemde woudmeer te gaan. Voorzichtig achter elkander loopende, volgden wij een nauw glibberig boschpad; nu eens uitglijdende op natte afgevalen bladeren, dan weer struikelende over wortels of afgeslagen takken, bereikten wij het meer. Alles was doodstil in het groote woud met zijne hooge, eeuwenoude boomen. Geen neushoornvogel hoorden wij, snuivend als eene stoomboot, voorbijyliegen en geen enkelen aap krijschen in de takken, hoewel beide diersoorten in deze bosschen voorkomen; maar ook, en hiervoor waren wij dankbaar, geen rhinoceros betwistte ons het pad, dat naar zijne drinkplaats voerde. Telaga Warna (het gekleurde meer) ligt stil verscholen in het dichte woud, bijna geheel omsloten door hooge berghellingen van onder tot boven begroeid. Allerlei gewassen, half in het water groeiende, spiegelden hunne overhangende takken in het gladde oppervlak. Kalm en liefelijk, maar eenigszins droefgeestig tevens is de indruk, dien het meer maakt, die nog verhoogd wordt door de herhaalde terugkaatsing van het geluid, wanneer de echo's van het woud, hetzij door de menschelijke stem, of door den knal van een geweerschot worden gewekt.

Bij het hek op den top van den Megamemdoeng is de grens van de residentie Batavia en de Preanger-regentschappen; (*) hier is de „tierra templada” der Mexicanen; de koele temperatuur en de frissche bergwind geven ons een aangenaam, opgewekt gevoel; het vermoeiende en afmattende, dat de aanhoudende warmte in de vlakte veroorzaakt, is verdwenen, onze krachten herleven en de fijne berglucht prikkelt den eetlust dermate, dat wij ons aan den welbeklanten warong (gaarkeuken) nederzetten en met rijst, sajor-lodé (een soort spinazie in water gekookt) en dèng-dèng (gedroogd vleesch) een kostelijken maaltijd houden.

Onvergelijkelijk schoon is het gezicht, dat men van deze hoogte geniet. Van uit een donkeren voorgrond zagen wij de geheele hoogvlakte der Preanger schitterend verlicht. De talrijke groote en kleine toppen, over de vlakte verspreid, staken, door een heldere zon beschenen, scherp tegen den azuurblauwen hemel af. Hier

(*) Preanger is eene verbastering van Pryanang: verblijfplaats der geesten.

rust de blik op de trotsche kegels van den Salak en den Pangerango, ginds op valleien, met welige rijstvelden bedekt, en terugziende op het afgelegde pad, ziet men de geheele, door de uitloopers van het gebergte afgewisselde, groene vlakke vóór zich, die zich van de blauwe bergen uitstrekt tot Java's noorderstrand. Maar het meest boeide ons het gezicht op den uitgestrekten en van boven vlakken Gedeh, die den achtermuur van zijnen rookenden krater, met de steile geelkleurige instortingen, in al zijne verschrikkingen, op korten afstand aan het oog vertoonde.

Ons rijtuig stond, wederom met vier versche paardjes bespannen, gereed en wij volgden den weg, die tot het volgende poststation bijna aanhoudend daalt. Op enkele plaatsen zijn de hellingen zoo steil, dat sommige koetsiers een der achterwielen door middel van een ijzeren schoen vastbinden, om op die wijze den wagen te remmen. Bij eene wending van den weg lag Sindanglaia voor ons en werden wij door den directeur-geneesheer Dr. P. . . . verwelkomd.

Het etablissement bevat ruime kamers en een flinke eetzaal; de goede vertrekken, die ons werden aangewezen, deden ons vermoeden, dat het aantal gasten niet groot was. In de nabijheid van het hoofdgebouw is het hospitaal voor onderofficieren en soldaten gelegen; vooral leverlijders worden naar dit oord geëvacueerd.

Is Sindanglaia dus tevens een toevluchts- en herstellingsoord voor minder bevoorrechten, ook het hoofd van deze gewesten, de gouverneur-generaal, heeft in de nabijheid een pied-à-terre, dat zijne Excellentie en zijnen gasten een aangenaam oord van uitspanning aanbiedt. Tji-panas ontleent zijnen naam, dien het met zoovele andere plaatsen op Java gemeen heeft, aan het warme water, dat hier op drie verschillende plaatsen uit den bodem opwelt en zijne hooge temperatuur dankt aan den vulkanischen bodem, gevormd door de lavastroomen van den Gedeh, die zich tot hier hebben uitgebreid. Te midden der tuinen is bij eene dezer bronnen een badhuis opgericht. Omringd door de wilde en woeste natuur van het ten zuiden van den Gedeh, zich uitstrekkend voorgebergte, waarop zij zijn aangelegd, leveren die tuinen met hunne bijna meer Europeesche dan Indische vruchtboomen en gewassen en hunne welige grasperken een aangenaam schouwspel

op Het gezond en gematigd klimaat, in den morgen wijst de thermometer vaak minder dan 10° C., de heerlijke omstreken, de geschiktheid voor de jacht, maken Tji-panas tot een aangenaam verblijf. Eene schaduwzijde is de groote hoeveelheid regen, die zich dikwijls in stroomen ontlast; de regenmeter geeft hier als gemiddelde hoeveelheid jaarlijks 1500 mM. regen aan; in Nederland bedraagt dit in hetzelfde tijdsverloop slechts 680 mM. en nu klagen wij nog wel eens over de vele regenbuien! Men moet hierbij echter bedenken, dat het weêr in de tropische bergstreken niet zoo ongestadig is als in ons land.

Zooals alles wat aan het vaderland herinnert, doet ook het gezicht der te veld staande hollandsche groenten aangenaam aan; een vreemden indruk maakt het echter op iemand, die aan het buitenleven gewend is, zoowel onze voor- als onze najaarsgroenten aan te treffen. Geheele velden toch waren beplant met aardbeziën, witte kool wordt hier tegelijkertijd in groote hoeveelheid verbouwd, en naar de benedenlanden vervoerd.

Met het meeste genoegen zaten wij des avonds voor een knappend houtvuur en dronken, onder aangename kout, met den geneesheer en een tweetal fransche officieren, de echte Punch van Wijnand Fockink, bij een Chinees te Patjet gekocht. Een dier officieren, een ritmeester, was bij de cavallerie-gevechten van Mars-la-Tour geweest en deed ons boeiende en treffende verhalen zijner ontmoetingen en wederwaardigheden gedurende den Fransch-Duitschen oorlog. Beide officieren behoorden nu tot het bezettingscorps van de Kolonie Saigon en waren met eene zending van hun gouvernement belast, om, onder nadere goedkeuring der Nederlandsch-Indische regeering, te trachten een contract te sluiten met den directeur van Sindanglaia, ten einde fransche ambtenaren tot herstel van gezondheid, tijdelijk herwaarts te evacueeren.

Langs het reeds genoemde Patjet zetten wij den volgenden dag onze reis voort tot Tjandjoer, de voormalige hoofdplaats van dit gewest. De bodem van de Preanger is, als in alle vulkanische streken, bij uitstek vruchtbaar; het voornaamste product is de koffie. Overal liggen de net onderhouden tuinen of plantsoenen tegen de hellingen van het gebergte verspreid. De heester bereikt eene hoogte van 3—6 en somtijds van 10 Meter en behoeft hier niet beschermd te worden door schaduwboomen, die in de vlakke

onmisbaar zijn. De bloesems, kleine witte bloempjes, komen in één nacht te voorschijn, doch prijken in vollen glans en geur, die aan Jasmijn herinnert, niet langer dan een etmaal of hoogstens twee dagen. De teedere bloesem verflenst spoedig, neemt dan eene roestkleur aan en valt af. Gewoonlijk bloeit de koffie driemaal 's jaars, waardoor men ook drie oogsten wint, die in den regel echter zeer geleidelijk ineenloopen, zoodat men meestal het gansche jaar door eenige bloemen en vruchten in verschillende graden van ontwikkeling aan de boomen treft. De eivormige vrucht is aanvankelijk groen, doch wijzigt met hare ontwikkeling ook hare kleur en doorloopt de witte, gele, geelroode en roode tinten, totdat zij hare rijpheid verraadt door een donker karmijn of violet. De volkomen rijpe vrucht valt bij de minste schudding van den boom en in den tijd der „koffiepluk” wordt de bevolking der naburige plantsoenen opgeroepen en heerscht er eene buitengewone drukte en levendigheid in de tuinen.

Tjandjoer vertoont zich reeds van verre, door de rijke klapper-tuinen, die het omgeven of binnen zijne kom zijn aangelegd, als een weelderig bosch te midden eener met sawahs bedekte vlakte. Inwendig zijn de wegen breed en goed onderhouden en op eene hoogte van 1500' boven het zeevlak is het klimaat aangenaam en wordt als zeer gezond geroemd.

Wie zich echter voorstelt, wanneer er van eene stad in Indië wordt gesproken, eene Nederlandsche stad of zelfs maar een dorp te zien, bedriegt zich. Steden, zooals wij Westerlingen ons voorstellen d. w. z. ommuurde of omheinde bevolkingscentra, welker woonhuizen behoorlijk gerangschikt, straten vormen en welker inwoners onder één gemeenschappelijk bestuur gesteld zijn, bestaan in Nederlandsch-Indië niet. Als ommuurde of omheinde plaatsen met eene talrijke bevolking zouden de kratons of Vorstenverblijven kunnen gelden, zoodat die alleen als kleine steden kunnen worden aangemerkt. Weet men evenwel, dat de bevolking binnen die kratons voor het grootste gedeelte tot de onmiddellijke verwantschap van den regeerenden vorst behoort, dat het andere slechts de dienstbaren bevat, en dat slechts een klein gedeelte der woningen in die vorstenverblijven van steen is opgetrokken, terwijl de overige van bamboe of andere daarmede overeenkomstige materialen vervaardigd zijn en gewoonlijk in de grootste wanorde

in de binnenruimte der omheining gegroepeerd staan, dan kan de benaming van stad onmogelijk aan die kratons gegeven worden. De kampongs en dessa's zijn veelal zoodanig aangelegd, dat het meerendeel der woningen over eene vrij groote oppervlakte verstrooid ligt en zonder eenige regelmaat, slechts volgens het goedvinden der bouwers is opgericht. De woningen zijn steeds van plantaardige materialen als bamboe, boomstammen of boomschors vervaardigd en met leivormige plankjes (sirappen) of wel grasstroo of palmladeren (alang-alang of atap) gedekt; zij worden steeds door een groot aantal vruchtboomen omgeven, zoodat die kampongs somtijds als eilanden te midden der uitgestrekte rijstvelden zijn gelegen.

In het logement te Tjandjoer troffen wij een ouden kennis van mij aan, die nu aan het hoofd stond eener bloeiende plantage. De Heer G... noodigde ons uit, hem den volgenden dag naar zijn landgoed te vergezellen waar wij een groot inlandsch feest konden bijwonen.

Uit de breede voorgalerij van het landhuis had men een ruim uitzicht op den hoofdweg, aan weêrszijden met zwaar geboomte beplant, en op de aangrenzende tuinen. Overal waren eerepoorten, van bamboe en frissche palmladeren vervaardigd, opgericht en in de onmiddellijke nabijheid, groote, met droge alang-alang overdekte, loodsen opgeslagen. Hier nu kwam de bevolking, in hare fraaiste kleeding uitgedost, van heinde en ver bijeen, met de priesterschaar aan het hoofd. Om twee uur in den namiddag werd daar een maaltijd gehouden, zooals den armen Soendanees niet alle dagen te beurt valt. Rijst, eieren, groenten, gedroogde visch, dèng-dèng, sambal, sirih enz. werden op uitgespreide pisangbladeren in de loodsen neêrgezet; de natuur verschaftte het tafelkleed, evenmin was er sprake van messen, vorken of lepels; daarvoor waren de vingers dienstig, maar de hoofdschotel was een vette karbouw, waarvan de kop, in wit linnen gewikkeld en met bloemen bestrooid, in de nabijheid van het landhuis lag en die bij dit feest nog een belangrijke rol moest vervullen. Een der priesters deed een gebed om zegen en een goeden oogst, waarop de menigte telkens met een „amin" inviel, totdat zij eindelijk mocht toetasten en de opgedischte spijzen in betrekkelijk korten tijd geheel verorberde. Intusschen waren, buiten de loodsen, de ronggèngs en de to-

peng (*) bezig, hunne dansen en potsen te vertoonen, waarbij zij werden geaccompagneerd door de muziek van de ankloeng (**), eenige trommen, violen enz. Alles bewoog zich dooreen tot eindelijk toen de maaltijd geëindigd was, het meerendeel der gasten zich achter de priesters schaarde, om in plechtigen optocht den kop van den geslachten karbouw, juist voor den hoofdingang, doch eenigszins van het landhuis verwijderd, te begraven. De kuil was gegraven en de kop, door twee mannen gedragen, werd onder de gebeden van de priesterschaar en het oorverdoovend leven van trommen, ankloengs, violen en fluiten, daarin nedergelaten en met aarde overdekt. Dit was het eigenlijke offer aan den grond, de cēdēkah boemi, en met deze plechtigheid was het feest van den dag geëindigd en de zegen over den aanstaanden oogst afgesmeekt. Maar als de inlander eenmaal feest viert, als het bij hem ramai-ramai is, blijft hij aan den gang en denkt er vooreerst niet aan, huiswaarts te keeren. Toen dan ook de avond viel, herhaalden zich het gedruisch, de liederen en de muziek der ronggèngs, topeng en ankloeng. Aan in den grond gestoken bamboes hingen walmende lampen, in wier flauwe, door den wind bewogen, schijnsels honderden aanschouwers met het grootste genoegen op hunne hurken gezeten die spelen zaten aan te staren. Mannen, vrouwen en kinderen waren uren ver komen aanloopen om ze te zien. Zulk een nachttooneel te schetsen is niet gemakkelijk. Indrukwekkend is het, vooral om de orde en bedaardheid, die daarbij heerschen. Politieoppassers, om rust en orde te bewaren, zouden hier geheel overbodig zijn geweest; geen enkel woord, dat aanleiding gaf tot twisten onder die menigte, geen enkele kreet van onheil werd geuit, alhoewel de pieken en goloks (kapmessen) bij honderden te tellen waren. Maar toch, ook daar heerschten hartstochten, ook daar kwamen driften in het spel, doch de Soendanees weet die te bedwingen, totdat het oogenblik daar is, waarop ze in felle woede ontvlammen, om dan, meestal in het verborgen, den persoon neêr te stooten,

(*) Topeng: een soort van dans eener dansmeid met eenen inlander, die eene mom draagt en waarbij vaak zeer obscene liederen gezongen worden.

(**) Instrumenten van droge bamboe van verschillende grootte, die, wanneer zij tegen elkander geschud worden, een zeer melodieus geluid geven, vooral wanneer met eenige te gelijk gespeeld wordt.

die ze had opgewekt, — Tot laat in den nacht bleven wij nog een geruimen tijd in de gezellige voorgalerij bijeen, namen den volgenden dag een hartelijk afscheid van onzen gastheer en vervolgden onzen tocht langs den grooten weg, die overal uitstekend onderhouden is en op sommige plaatsen glad en effen is als een kolfbaan. Over de Tjisokan, die door eene kloof stroomt van ongeveer honderd dertig Meter bovenwijdte, ligt een prachtige Amerikaansche brug; deze heeft echter niet die lengte, maar is eenigszins dieper in het ravijn gelegd. De paarden werden daarom afgespannen, rotantouwen aan de wagenassen bevestigd en terwijl men die beurtelings om een der langs de helling geplaatste palen sloeg, lieten een twaalfstal koelies het rijtuig langzaam de helling afzakken, waarna zij het over de brug trokken, aan welker overzijde de karbouwen gereedstonden, om het, voetje voor voetje, tegen de hoogte op te sleepen. De koetsier, die nu de zon meer begint te steken, den hoed heeft opgezet, welke door zijnen vorm aan een omgekeerden waschbak doet denken, voegt hierbij een blauwen bril, en na een versche sirihpruim te hebben genomen, klapt hij lustig met zijne zweep; de loopers zetten de paarden nog eens flink aan en weldra bereikten wij de Tji-taroem, waar ditmaal geen brug is, maar een sterk vlot, door eenen vloer van bamboe, op vier aaneengebonden prauwen rustende, gevormd, gereed lag, om den zwaren reiswagen te ontvangen, die, voorzichtig naar beneden gelaten, het vaartuig onder zijn gewicht deed buigen en kraken. Langs een dun, maar sterk rotantouw werd de pont in weerwil van den hevigen stroom, veilig naar de overzijde getrokken. Wij waren thans het plateau van Bandong genaderd, dat ongeveer eene oppervlakte heeft als de helft van onze provincie Utrecht (698 K.M².) en bijna 2100' boven den zeespiegel is gelegen. De stad rijdt men binnen door een wit steenen hek of poort, die overal denzelfden vorm heeft. De hoofdstraat, eigenlijk slechts een gedeelte van den grooten postweg, is een prachtige breede en rechtlijnige grintweg. Aan weerszijden liggen de Europeesche woningen, tusschen welke het gezicht der drukbezochte inlandsche warongs eene aangename afwisseling aanbiedt en waarboven de klapperboomen hunne sierlijke kruinen verheffen.

Onder de bergen, die het plateau aan de zuidzijde begrenzen,

zijn de Malabar en de Patoeah de voornaamste; aan de Noordzijde verheffen zich de kegelronde Boekit Toengoel en de ietwat afgeplatte kruin van den Tangkoeban Prahoe.

Een duizendtal voeten hooger dan Bandong zelve en aan den voet van laatstgenoemden vulkaan ligt Lembang, vroeger de verblijfplaats van den natuurkundige Junghuhn, in 1864 overleden en op deze plaats begraven; de gedenkzuil op zijn graf is later bij de triangulatie der Preanger als signaal gebruikt.

Hij was in de nabijgelegen tuinen belast met het toezicht over de aanplanting en acclimatisatie van den kinaboorn, eene onderneming, die sedert 1854 op groote schaal van gouvernementswege werd aangevangen en ook nu nog ijverig en met gegrond vooruitzicht op volledig succes wordt voortgezet.

Van hier uit hebben wij den top van den vulkaan beklommen, die een der merkwaardigste van geheel Java is en betrekkelijk zonder gevaar kan worden bereikt, daar er sedert 1840 geene uitbarsting heeft plaats gehad, terwijl zijne geringe hoogte, 6500' ongeveer, en de zachte glooiing zijner hellingen, die men bijna tot aan den top te paard kan bestijgen, den tocht vrij gemakkelijk maken. Te midden van het maagdelijk woud, dat tot aanmerkelijke hoogte den berg tooit, rijden wij voort, totdat de krater zijne nabijheid begint te verraden door den doordringenden zwavelreuk, dien hij om zich heen verspreidt, terwijl de plantengroei allengs vermindert tot zich eindelijk enkel ontbladerde stammen vertoonen, die hunne van groen beroofde takken treurig ten hemel verheffen. Alle dierenleven houdt hier op. Op den top gekomen bestijgen we eene kleine hoogte, die ons vergunt eenen blik te werpen in het binnenste van den vulkaan en een overzicht te verkrijgen van de merkwaardige bijzonderheden, die de vuurberg ons te aanschouwen geeft. Wij zien een dubbelen krater voor ons, de kawa ratoe en de kawa oepas, door een langen bergrug van elkander gescheiden, waarvan de grootste ongeveer 800' in doorsnede en 600' diep zal zijn. De andere krater, meer westelijk gelegen, is kleiner en minder diep. Gedurende den regentijd is de bodem van eerstgenoemden met waterpoelen bedekt, die door de opstijgende dampen en gassen verhit, gedurig bruisen en opborrelen, alsof zij koken.

Op de randen der waterpoelen zijn groote massa's smeulende

en brandende zwavel opgestapeld, die hare verstikkende rookkolommen tot boven den top des bergs verheffen. Daar de binnenwanden van den krater gedeeltelijk zeer steil, en met dikke asch bedekt zijn, is het vrij moeielijk den bodem te bereiken, terwijl de tocht gevaarlijker wordt in de nabijheid van het kokend water, omdat de asch daar weeker en slijkerig is en geen vast steunpunt verschaft zoodat de bezoeker in een kokend heeten afgrond dreigt weg te zinken. Waagt men het echter toch tot zoover door te dringen, dan loont het schouwspel, dat men van boven geniet, wel de genomen moeite. De sombere, woeste, met diepe voren doorploegde wanden van den krater, bij den bodem nog zacht glooiend, rijzen hooger op bijna loodrecht omhoog en sluiten ons van alle zijden in. Geen groen blaadje vertoont zich, althans in den grooten krater, aan onze oogen. De grond, dien wij betreden, is zoo heet, dat men hem met de hand ter nauwernood kan aanraken en de Inlanders er zich met hunne bloote voeten niet op durven wagen. Uit eene menigte scheuren ontsnappen verstikkende rookkolommen met groot geweld en vervullen den omtrek zoodanig met zwaveldampen, dat zilveren geldstukken onmiddellijk een zwarte tint aannemen en de bloemen hare kleuren verliezen. Van tijd tot tijd openen zich nieuwe kloven, waaruit door den waterdamp kokend slijk naar boven wordt geworpen. Wij haastten ons dan ook, deze gevaarlijke plaats zoo spoedig mogelijk te verlaten en beklommen den kraterrand, bewonderden in het voorbijgaan de prachtige zwavelkristallen en zwavelbloemen, die zich overal aan de wanden hebben vastgezet en namen den terugtocht aan.

Bij een wolkeloozen hemel is dit berglandschap verrukkelijk schoon. 't Is een gedurige afwisseling van rijstvelden, theetuinen en kinaplantsoenen, van boomrijke heuvels en hooge bergtoppen in een doorzichtigen sluier gehuld, waardoor de omtrekken zacht met het blauw van den horizon samenvloeien.

Eene zonderlinge legende over den oorsprong der bergnamen van deze streek, leeft in den mond der bevolking.

Duizenden jaren geleden heerschte er eene vorstin van buitengewone schoonheid over Soenda. Vorstenkinderen, uit alle oorden, uit Djawa, uit het gouden eiland, Noesa Kantjana, uit het elefanteneiland Taprobane, kwamen derwaarts, om haar te zien, maar

zij wees hen grimmig af. Niemand harer slaven mocht immer haar aangezicht beschouwen en hare driehonderd slavinnen zwegen bij iedere nieuwsgierige vraag en bleven bij elk vorstelijk aanbod koel als marmer. Hare woning werd van verre tegen looze belagers beschermd; een heir van huilende honden schrikte den voorbijganger af.

Daar was een tijd geweest, toen de jonge Prinses zich met hare gespelen vermaakte, toen zij wondersierlijk danste op de blijde juichtonen der gamelanspelers. Daar was een tijd geweest toen zij zich in den vorstelijken draagstoel naar de vlakten van Bandong deed voeren, om de groote hertenjacht bij te wonen, welke zij tot hare uitspanning bevolen had. Dan, omringd van hare slavinnen, de bloem van Soenda's jonkvrouwen, wachtte zij met lans en kris het voorbij te drijven roode wild. Met een enkelen worp doodde zij een hert, want ze was dapper en strijdlustig; hare fijne hand was krachtiger dan menige mannavuist. Plotseling viel er eene donkere schaduw op haar gelaat, ze zweeg norsch en stuursch bij elk vriendelijk woord en trok zich dagen achtereen in 't duister van haar slaapvertrek terug. Eens des morgens tegen het baduur toefden hare maagden te vergeefs op hare komst. Ze was verdwenen en haar groote getrouwe jachthond werd vermist.

Zes jaren later ging een gerucht door Soenda's landpalen, 't welk iedereen met verbazing en nieuwsgierigheid vervulde. De Prinses, welke voor ieder verloren geacht werd, was plotseling voor haar Oom verschenen. Zij bracht een knaapje als haar zoon mede; van haren echtgenoot werd niet gewaagd. Thans sloot ze zich in eene eenvoudige bamboezen hut op, hoog in 't gebergte, aan den voet des grooten vulkaans, die heden ten dage de Preanger van Krawang scheidt. Zij leefde er van de liefde voor haar kind en voedde hem tot een krachtig en kloek man op. Beiden togen ter jacht, zoo spoedig de knaap eene kris kon voeren. Steeds waren zij vergezeld van den getrouwen hond der Prinses, welke met haar vertrokken en teruggekomen was. Eens — de knaap was reeds jonkman geworden — zette hij zich op de voetmat aan de knieën zijner moeder, vouwde de handen over de borst en sprak: „Moeder! wie is mijn vader?” — Een sombere lach schoot als een bliksemstraal over het donkere gelaat der

Prinses. Ze boog zich voorover naar 't oor haars zoons en fluisterde snel een noodlottig woord. — Den volgenden morgen trok de vorstentelg alleen ter everjacht; de getrouwe jachthond zijner moeder vergezelde hem. Geen van beiden keerde terug. Men vond het lijk van den hond met eene kris tot aan 't gevest in de zijde geboord. Aan de kostbare gesteenten, welke de greep van het wapen tooiden, herkende de Vorstin de kris van haren zoon.

Wederom verliepen er vele jaren. Nog regeerde de grimmige prinses, nog klonk de faam harer schoonheid. Want men wist, dat zij eene gunsteling van het heirleger der booze machten was, waarover Siwah gebiedt. Ook had ze een reusachtig bloemenoffer aan Siwah gebracht en om voortdurende jeugd en schoonheid gebeden. Zoo geschiedde het in die dagen, dat er een onbekend jonkman zich in Soenda's landpalen vertoonde. Er ging een groot gerucht uit van zijne dapperheid en kracht. Hij achterhaalde den woudstier in zijnen loop en doodde hem met een enkelen krissteek. Hij zocht den koninklijken tijger in zijne eigen woning onder het ondoordringbaar kreupelgewas van ontoegankelijke bergwanden. Den zwarten panter vreesde hij niet, maar wrong hem den strot dicht met stalen vingeren. Hij was de schoonste man, die ooit in Soenda gezien was. Niemand was zoo rijzig, zoo frisch, zoo gespierd. Zijne breede schouderen glommen van goudgloed, zoo spoedig een zonnestraal ze kwam begroeten. Zijne oogen waren dof en strak, zoolang geen ziedende toorn ze deed gloeien. Dan vonkten ze ontzaglijk, onweersaanbaar, met geheimzinnig, bovenmenscheijk vuur.

Zoo spoedig de Prinses van zijne komst vernomen had, vertoonde zij voor 't eerst, na lange wijle, haar van schoonheid schitterend gelaat. De slaven knielden van geestdrift in 't stof: er kwamen zeer vele bezoekers. De wacht rondom haar vorstelijk woonhuis werd ingetrokken: er werden groote feesten bereid. Alzoo kwam ook de vermaarde jonkman ten vierdag. Zoodra de vorstin onder haar gulden troonhemel ter feestplaats verscheen, zag zij in een oogwenk den lang verbeide onder de honderdtallen aanzienlijken en grooten, die in lange rijen op witblinkende matten waren neêrgehurkt. Met koortsachtige woede klemde zij de kris onder haar opperkleed vast, de kris, wier greep en gevest van paarlen en diamanten flonkerden en welke eens haren zoon

had toebehoord. Toch was haar gelaat kalm en rustig en speelde er een glimlach van stille voldoening om hare lippen, toen zij het zacht gemompel van bewondering vernam, dat achter hare schreden opging.

't Scheen, dat de Prinses een zonderling behagen schiep, om den vreemden gast naar zijne stoute jachtfeiten te vragen en urenlang naar zijne welluidende stem te luisteren. Alle vragen werden door den jonkman met vreugde en welsprekendheid beantwoord. Eens slechts boog hij het hoofd in stomme smart. 't Was toen zij hem naar zijne afkomst en vaderland vroeg. „Ik ben een Soendanees!” had hij geantwoord en daarna stug en somber gezwezen. Dit herinnerde de Vorstin, dat ze weleer haren zoon nooit van haren rang en afkomst had gesproken, maar hem verre van de wereld als den zoon des geringsten dorpers had opgevoed.

Wederom, als voor lange jaren geleden, schalde de roep des drijvers over de vlakke van Bandung. Wederom werd het roode wild in groote menigte geveld en de dappere gast der Prinses blonk in moed en list boven al de aanzienlijken van Soenda uit. Eens, dat de jachtstoet verre verwijderd was, dat de moedige jager zich geheel alleen op het enge bergpad bevond en naar boven streefde, stond hij eensklaps bij de kromming des wegs van aangezicht tot aangezicht voor de Prinses. Haar draagstoel en slaven toefden op geruimen afstand. Zij zelve leunde tegen een met welig struikgewas gekroond rotsblok, de armen over de borst gevouwen, de oogen vonkend van somber vuur. Zoo was ze verrukkelijk schoon — verrukkelijk schoon. Toen voor 't eerst sloeg de hartstocht, die in 't hart van den jonkman smeulde, tot laaie vlam uit. Hij wierp zich ter aarde voor haar neder en omhelsde hare voeten. Lang beschouwde zij thans den in 't stof gebukte. Er woedde een vreeselijke storm in den fel kloppenden boezem. Eindelijk hief ze hem op en deed hem ter aarde zitten aan hare knieën. Toen sprak hij lang en vurig en overtuigend. Maar de Vorstin wendde het hoofd af, hief hare hand op en sprak: „Als in een enkelen nacht de zee tot deze hoogten zal doordringen, als in een enkelen nacht een vorstelijk vaartuig zal zijn gebouwd en men komt mij vinden hier aan deze plaats, vóórdat de dageraad zijn liefelijkst purper aan de Oosterkimme heeft uitgestrooid, dan zal ik mij met den vreemdeling inschepen

en hem vergezellen werwaarts hij wil." De jonkman boog zijn hoofd in diep gepeins en zweeg eene wijle. Toen hij zijne oogen ophief, was de schoone vrouw verdwenen.

Tweemaal spreidde de maan haren vollen glans over de vlakten van Bandong en nog had de Prinses niets van haren kloeken gast vernomen. Daar wierp zich een bode voor haar in het stof en sprak: „Mijn heer heeft mij gelast u te verkonden: dezen nacht vóór 't aanbreken van den morgen ligt er een koninklijke prauw gereed in den zeeboezem, die naar den top van den grooten vuurberg zal opstijgen!" De Prinses verbleekte. Lang bleef zij dien nacht in geheimzinnig gesprek met een ouden, wijzen priester, een gunsteling van Bramah. Omstreeks vier uren des nachts lag zij op den steenen trap van den tempel; zachtkens stamelde zij gebeden — de kris met het kostbaar gevest was onder haar opperkleed.

Ver over de vlakte, waar de groote vuurberg zich verheft, zag men terzelfder tijd zonderlinge dingen geschieden. 't Was een nacht van helderen sterrenglans en de eenzame wandelaar, die de nachtelijke koelte tot reizen bezigde, werd plotseling in zijn gang gestuit door het doffe ruischen van waterstroomen, die zich van de bergen naar het dal spoedden. Weldra was de oppervlakte van de vallei met water bedekt. Al de rivieren waren niet ver van den oorsprong uit hare bedding gestuwd en door een reuzenarm naar 't dal gebracht. Het groote djatti-bosch der zuidoostelijke helling was plotseling geveld, de stammen mijlen ver tegen den rug des vuurbergs opgedragen. Heinde en verre klonk het geraas van gereedschappen, alsof boven op den berg eene smidse was gevestigd.

Een uur voor het aanbreken van den dag stond de Prinses wederom op het bergpad, waar ze haren gast tot het ongehoorde werkstuk had aangevuurd. En ziet — alle voorwaarden waren vervuld. De vallei was in een golvende zee verkeerd. Slechts de noordelijke bergketen hield ze als in een boezem besloten. Ginds, in 't duister verborgen, werd de koninklijke prauw gebouwd. Ze wist het, de onverschrokken werkman zou slagen, want Bramah was hem gunstig gezind. Toen strekte ze haren linkerarm naar 't Oosten. Plotseling werd het purperrood, in een oogwenk klom de zon aan de kimmen. Daar stort zich de wanhopende jongeling

aan hare voeten. Maar zij grijpt de kris onder haar opperkleed en hem op de greep wijzende zegt ze: „Begraaf u op den bodem der diepste zee, zoon der schande en des ongeluks! ge hebt uwe moeder ten huwelijk begeerd en hiermeê . . . uw vader vermoord!”

Sinds dien dag werd de Zuidoostelijke berg, waar het djattibosch geveld was, de Boekit Toengol of *de berg der afgeknotte stammen* genoemd. De noordelijke keten, die het water had afgedamd, ontving den naam van Tambakkan of *Damgebergte*. De groote vuurberg heette van dat tijdstip de Tangkoeban-Prahoë of *omgekeerde prauw*.

HOOFDSTUK IV.

Vertrek van Bandong. Soemedang. Over de Tjimanoeck. Cheribon. Kettinggangers. Mannelijke en vrouwelijke bedienden. Diefachtige kokki's. Eene getrouwe baboe. De huisjongen. Niet te vertrouwen ontslagbriefjes. Een fraai compliment. Een baar in angst. Geld en goed verdwenen. Eene ontrouwe njai. Inbrekers en dieven. Brutale diefstallen. Een dief beschermer der dessa. Tooverformulieren. Een dievenlantaarn. Inbraak door ondergraven. Brandstichters. De bambon. Broedereed. Eed op Ceram. Gerdoe's. Een brandbuffel. Straffen. Wraakrecht.

Van Bandong vervolgen wij in oostelijke richting onze reis langs den grooten postweg. Bij Tjinoenoek, waar een weg in zuidelijke richting naar het plateau van Garoet leidt, nemen wij afscheid van onzen reisgenoot, die voor de studie der theecultuur eenigen tijd daar wilde doorbrengen. Over het welvarende Soemedang, vooral bekend om zijne mooie Soendaneesche vrouwen, bereiken wij de grenzen van Cheribon. Langzamerhand, naarmate wij oostwaarts gaan, wijken de bebouwde velden en aangelegde plantsoenen en passeeren wij, vooral zuidwaarts van den weg, uitgestrekte alang-alang velden. Te Karang-Samboeng vindt men de groote pakhuizen, waarin de koffie uit een gedeelte der residentie door den pakhuismeester van de bevolking wordt ontvangen, en van waar dit product in prauwen langs de Tjimanoeck naar Indramajoe wordt vervoerd, om vervolgens over zee naar Batavia en elders te worden overgebracht.

Op een vlot worden wij met ons rijtuig de Tjimanoeck overgezet en bevinden wij ons in de residentie Cheribon. Nauwelijks zijn wij aan de andere zijde van dien breeden stroom, of al aanstonds bemerkt men, dat de landstreek een geheel ander karakter heeft. Behalve een uitgestrekt djatti-bosch, bevolkt door tallooze troepen apen, is de geheele onafzienbare vlakte bebouwd met suikerriet en rijstvelden. Van Palimanang af, waar een klein gar-

nizoen in een benting verblijf houdt, trekken wij door vroolijke en levendige plaatsen, door veel Chineezzen bewoond, totdat wij eindelijk Tangkil bereiken, waar het gewestelijk bestuur en de Europeanen hun verblijf houden. De oude stad, op ongeveer twee palen van Tangkil gelegen, is eene niet onaardige plaats. Zij werd in 't laatst der 17de eeuw aangelegd, eenigszins op de Hollandsche wijze, met zeer nauwe straten en stegen, maar in de laatste jaren heeft men vele verbeteringen en ook verfraaiingen aangebracht. In de nabijheid van het strand liggen de ruime pakhuizen, waarin de rijke voortbrengselen der residentie worden opgeslagen, om verder naar Nederland en elders te worden vervoerd.

De openbare wegen en pleinen worden hier, zooals op bijna alle plaatsen in onze bezittingen, onder toezicht van daartoe bezoldigde mandoes, hunne werkzaamheden moeten verrichten. In de meeste gevallen waren diefstal en moord de oorzaak, dat deze inlanders door den rechter tot dwangarbeid werden veroordeeld. Toch heeft men, niettegenstaande het betrekkelijk groot aantal kettinggangers en veroordeelden, die in de gevangenissen of in de kettingkwartieren hun verblijf houden, over de veiligheid van *personen*, inzonderheid van Europeanen, in Indië zeker niet meer te klagen, dan in eenig beschaafd land ter wereld. De vreemde-ling vindt er een groote veiligheid, welke des te opmerkelijker is, als hij bedenkt onder welke omstandigheden hij zich hier bevindt.

De jongste berichten van den opstand te Bantam moeten niet als maatstaf genomen worden voor de veiligheid der Europeanen in den geheelen Archipel. De geheele opstand toch heeft zich slechts tot een klein gedeelte van Java bepaald en de paniek onder de Europeanen in Oost-Java is waarschijnlijk ontstaan door overdreven berichten omtrent de moordtooneelen te Tjilegon.

Maar dit is niet altijd het geval, zoomin voor den European als voor den inlander, wat betreft de veiligheid van *bezittingen*. Gedurende de reis van Amsterdam naar Batavia hoorden wij van oudgasten vele bijzonderheden over de handigheid en brutaliteit der maleische dieven; men waarschuwde ons, den inlander, in 't algemeen, niet te veel te vertrouwen, alles altijd zorgvuldig op te bergen en achter slot te houden, enz. Opti-

misten daarentegen beweerden, dat men de Javaantjes moest kennen, dan waren ze nog zoo kwaad niet. Eerlijk en trouw? Meneer, ik heb mijn jongen (bediende) al vijftien jaren, hij wacht mij nu te Batavia; steeds gaf ik hem van alles, zelfs van mijn geldtrommel, de sleutels en nooit, nooit heb ik iets gemist."

Latere ervaringen leerden ons, dat deze bediende wel eene uitzondering mocht genoemd worden, want waarlijk het vertrouwen zoo ver uit te strekken als deze oudgast deed, is wel wat al te gewaagd. Men meene nu evenwel niet, dat Indië bij uitnemendheid een land voor dieven zou zijn en de behandeling van dit onderwerp als een natuurlijk gevolg van bestaande onveiligheid moet worden aangemerkt. Dit is geenszins het geval, doch het karakter en de wijze van handelen der bedoelde personen kunnen echter, in een bepaald land, van dien aard zijn, dat zij noodwendig de aandacht des opmerkzamen beschouwers trekken, en met dit karakter wenschen wij ons uitsluitend bezig te houden.

Inlandsche bedienden te vertrouwen, is zeer zeker een gevaarlijke proeve, om de eerlijkheid der Maleiers te toetsen, vooral voor den baar. Velen hebben een onbegrensde zucht tot ontvreemding, bijzondere theorieën omtrent het „mijn en dijn" en zoo ooit dan is hier de zegswijze van toepassing, dat de gelegenheid den dief maakt. Van de tien gevallen, dat er bij de Europeanen des nachts gestolen werdt, zijn er zeker negen, waarbij de inlandsche bedienden de hand in het spel hebben en gewoonlijk verdwijnen zij dan ook met de dieven. Den vorigen bewoner van ons huis te Solo, den 1^{en} luitenant P. had men op zekeren nacht al zijne goederen ontstolen en hem niets gelaten dan een paar schoenen, welke door de witte mieren waren aangetaast; duidelijk waren de sporen van inbraak zichtbaar en met den dief was ook zijn bediende verdwenen. Wel doet de politie al het mogelijke, om de dieven te vatten, maar zij verliezen zich onder de honderdduizenden, waarover deze met geringe hulpmiddelen moet waken; zelden worden zij opgespoord en zij leven onder een vreemden naam ongemoeid in de eene of andere kampong, lui en lekker van de vruchten hunner ontvreemding, verteren die met lichte vrouwen of verdobbelen ze en keeren, wanneer alles op is, naar de hoofdplaats terug, waar de diefstal dan reeds lang vergeten is en zij ongestoord in een nieuwen

dienst treden. — De doelmatigste wijze van handelen is dat men zelf zorgt, dat de bediende zoo min mogelijk in het slaapvertrek komt of met de plaatsen bekend wordt, waar men zaken van waarde bergt. Zijne onwetendheid dienaangaande voorkomt de zucht tot ontvreemding, en uitgenomen dat hij, als men hem opdraagt, inkoop te doen, nimmer aan zijn meester of meesteres den rechten prijs zal opgeven, maar deze, ten eigen bate, hooger in rekening brengt, zal men over zijne of hare oneerlijkheid niet veel te klagen hebben. Ook de vrouwelijke bedienden zijn somtijds ware dieveggen; hiermede bedoel ik niet uitsluitend de zoogenaamde njai's of inlandsche menagères, die als eerste bediende bij de bachelors hare verschillende diensten bewijzen, maar de lijfmeid, de baboe en vooral de keukenmeid, de onmisbare kokki.

Wat hebben wij ze menigmaal beklaagd, de jonggehuwden, als ze met behulp van het Maleisch-Hollandsch en Hollandsch-Maleisch woordenboek van Badings, de kokki, den waschbaas en den leveranciers hun verlangen trachten kenbaar te maken. In den beginne heeft dit voor beiden het bekoorlijke van het nieuwe. Maar de echtgenoot komt te huis van een vermoeiende exercitie of militaire marsch of, zoo hij eene civiele betrekking bekleedt, is hij vaak doodvermoeid van het vele drukke kantoorwerk of andere bezigheden die voor hem geheel vreemd zijn. Verlangend naar een lekkere rijsttafel wipt hij vlug de voorgalerij in en de slaapkamer binnen, om zich nog even voor de lunch te verkleeden in de koele nachtbroek en kabaai, maar nu volgt de ontnuchtering. Daar komt zijn vrouwtje hem met betraande oogen te gemoet en vertelt hem, dat ze heden morgen, even nadat hij vertrokken was, kokki naar den passer heeft gezonden met een rijksdaalder, om de noodige inkoop te doen en dat deze tot heden nog niet is teruggekeerd. Waarschijnlijk keert ze wel nimmer terug, want het gebeurt dikwijls dat de kokkis op die wijze het vertrouwen harer jeugdige meesteressen schenden. Gelukkig is de hulpvaardigheid der Europeanen in Indië groot, zoodat meneer meestal met geen leege maag zijne siësta behoeft te genieten en het jeugdige vrouwtje wel weêr aan ander dienstpersoneel wordt geholpen.

Behalve de kokki moeten wij ook nog de baboes noemen. Elk kind heeft zijne eigen baboe en het is opvallend, hoe zij

zich aan de kinderen en deze zich wederkeerig aan de baboes hechten. Zij hebben ons dikwijls verveeld, wanneer ze met haar eentonig „nina bobo” in de aangrenzende achtergalerij hare toevertrouwde panden in slaap wiegden; onder haar wordt meer trouw en gehechtheid aangetroffen, dan onder het overige dienstpersoneel en de voorbeelden zijn niet zeldzaam, dat zij haar eigen leven waagden, om dat der kinderen te redden. Toen bij het uitbreken van den opstand in Banjermasing (Borneo) het geheele personeel der mijn-etablissemten, door de Dajaks, werd uitgemoord, redde de baboe, terwijl de opstandelingen aan het plunderen waren, twee kinderen van den hoofd-opzichter en kwam ze, na ongeveer eene maand in de bosschen te hebben rondgezworven, te Martapoera aan, waar de militaire kommandant allen liefderijk opnam.

In de strandplaatsen gebeurt het dikwijls, dat families bij haar vertrek naar Europa zich voor de reis van vrouwelijke bedienden voorzien. Het gebruikelijke voorschot: een of twee maanden loon wordt haar uitgekeerd, doch dikwijls wordt van een onbewaakt oogenblik gebruik gemaakt, om zich met dit voorschot te verwijderen en zij bekommeren zich verder niet om de familie, die haar in dienst heeft genomen; het vertrek kan niet worden uitgesteld, de tijd, om de politie behoorlijk in te lichten, ontbreekt en straffeloos houden zij zich schuil, totdat het stoomschip vertrokken is en zij bij andere families in dienst kunnen treden, want herhaling van dit misdrijf zou allicht tot ontdekking leiden.

Wij moeten nog even terugkomen op den inlandschen bediende, op den jongen, zooals hij in de wandeling wordt genoemd, zelfs al vertoonen zich bij hem teekenen, dat de mannelijke leeftijd reeds voorbij is.

Zooals hij zich daar bij ons vertoont, om zijne diensten aan te bieden, maakt hij geen ongunstigen indruk. Zijne korte haren zijn verborgen onder een glad om het hoofd gebonden gebatikten doek; zijn badjoe is meestal van een hooggekleurd sits patroon vervaardigd, aan den binnenkant van de kraag en aan het einde der mouwen met eene andere kleur afgezet; in een binnenzakje is een matten sigarenkoker met strootjes en het onmisbare doosje zweedsche lucifers geborgen, want de taliapi (vuurtouw) mag nog op enkele afgelegene posten in eere worden gehouden, in de

meeste plaatsen geeft de bediende een brandenden zweedschen lucifer wanneer hij het bekende: *api!* hoort. Onder het badjoe is een tricot borstrok met gekleurde knoopjes zichtbaar, om zijne lendenen heeft hij een gebatikten selendang, terwijl de tenue verder wordt voltooid door een wit linnen pantalon, welke even boven den voet nauw om de enkels sluit. Natuurlijk laat hij zijn ontslagbriefje (soerat lepas) zien, waarin van zijn gedrag wordt melding gemaakt. Aan die briefjes mag evenwel geene al te groote waarde worden toegekend, want zij leenen die van elkander, terwijl verder voor eenig geld keurig geschreven getuigschriften, bij klerken van inferieuren rang, kunnen worden verkregen, achter welke briefjes zich dan veelal een raadselachtig verleden verschuilt. Gewoonlijk heeten zij Ketjil, Kromo, Hassan, Soerat, Ohn en dergelijke gemakkelijk te onthouden namen, maar zoo de toewan wil, mag hij hem ook Jan, Simon of Jacob noemen. Nu hangt het slechts van den heer af, om van zoo'n bediende een echten communist te maken of hem, om het nu maar eens zoo te noemen, „naar zijne hand te zetten. Wij hebben heeren gekend, die niets van hunne bedienden konden gedaan krijgen, altijd klaagden over luiheid, diefstaligheid en dergelijke ondeugden meer, terwijl anderen in betrekkelijk korten tijd er flinke huisjongens van hadden gemaakt. Is mijnheer een vriend van orde, is hij net op kleeding, huisraad, enz., de bediende zal zich spoedig naar zijn meester voegen en wees er van verzekerd, dat dergelijke heeren het langst hunne bedienden houden.

De eerbied van den bediende voor zijn heer is betrekkelijk en hangt af van des meesters karakter en wijze van omgang met den inlander. Onverdragelijk is het voor hem, om in stede van te roepen hem te fluiten; hij verbeeldt zich daardoor met, een voor hem onrein dier, den hond, te worden gelijk gesteld; evenzoo ontvangt hij liever eene klap dan scheldwoorden en tot onze spijt moeten wij bekennen, dat sommige Europeanen met vloeken en schelden veel te mild zijn voor hunne jongens, terwijl zij er toch ten slotte niets meer, zoo niet minder, mede gedaan krijgen dan anderen, die zich daarvan onthouden. „Maak je nooit driftig tegen den Inlander”, was een raad, dien wij van een oud-kapitein ontvingen; „let maar eens op, hij lacht je uit met zijn oogen.”

Het is een inlandschen huisbediende bijna onmogelijk, om langen

tijd achtereen in een en denzelfden huiselijken kring te verblijven; hij haakt naar verandering en naar een anderen meester. Overste R. v. S. verhaalde ons eens, dat een huisjongen twaalf jaren achtereenvolgens bij hem in dienst was geweest en zonder eenige aanleiding zijn ontslag vroeg. „Waarom wilt ge mij niet langer dienen?” was de natuurlijke vraag van zijnen heer, waarop met onverstoorbare kalmte werd geantwoord: „Mijnheer moet niet boos worden, maar mijnheers gezicht verveelt mij.” Een fraai compliment! zal misschien menigeen denken. Wij kunnen dit niet ontkennen, maar men moet hen nemen zooals ze zijn en zoo het kan hen trachten te verbeteren; zoo heel kwaad zijn ze toch waarlijk niet, ofschoon ze soms op eene eigenaardige wijze met de toewan-toewan kunnen omgaan.

Jan! Jan! riep een baar, weinige dagen geleden te Batavia in een der logementen aangeland, Jan! waar zit ge! gauw! gauw!

Jan antwoordde niet.

De baar zat schrikkelijk in de klem, want zoo even had hij eene uitnoodiging ontvangen om bij een voornaam persoon te komen dineeren. Het werd tijd, om zich te kleeden en hij zocht naar zijn zwartlakensche pantalon, die hij dadelijk na aankomst bij *Oger* had doen maken en die hem den vorigen avond bezorgd was.

Jan! klonk het nog eens.

Daar komt Jan in volle vaart aanvliegen en wat ziet de baar? Jan had de nieuwe zwartlakensche pantalon over zijn naakte body aangetrokken en hing er den gebraden haan mede uit. Er was geen tijd om boos te worden en er schoot niets over, dan dat Jan de broek *wit* en de heer haar warm aantrok, om nog behoorlijk bij tijds op het diner te kunnen verschijnen.

De predikant G., langen tijd veldprediker te Atjeh, had de gewoonte, zijn inlandschen bediende de sleutels van koffers en kisten en zelfs van zijn geldtrommel toe te vertrouwen. Aan waarschuwingen, om toch zijn jongen niet zoo geheel zijn vertrouwen te schenken had het waarlijk niet ontbroken, maar steeds luidde het antwoord: och! jelui weet dat zoo niet, deze man is zeer eerlijk en dient mij nu reeds meer dan vijf jaar. „Jawel, dominé,” zeide eens de kapitein K... „wij weten dat zoo niet, maar u zult nog eens met dien man een koopje krijgen, ik zou

dien vent niet vertrouwen, hij loopt in zoo'n deemoedige houding met de hand op zijne borst en kijkt zoo naar den grond; maar u moet het weten, natuurlijk!"

Eenige maanden na dit gesprek ontmoet genoemde kapitein den predikant en na wederzijdsche begroetingen roept deze plotseling uit: „K...! man, je hadt gelijk! je hadt gelijk met dien jongen! te Singapore is hij met mijn geld en nog wat barang-barang (goederen) op den loop gegaan, je hadt goed gezien, hij was een gladdekker!"

De Heer O. zat op zekeren morgen aan de onbijttafel en was, daar het nog vroeg was, in het luchtige Indische ochtendgewaad — de reeds meermalen genoemde kabaai en slaapbroek — gekleed. Hij was bij een der voornaamste handelshuizen te Batavia werkzaam, had een inkomen van f 350 's maands en bewoonde een der lieve, aardige steenen huisjes in gang Chaulan. Geregeld en ordelijk in al zijn doen en laten, had hij slechts één gebrek, dat moeielijk daarmede te rijmen was, namelijk een onbepaald vertrouwen in zijne Inlandsche bedienden. Immers zij waren zoo goedig, zoo voorkomend, beleefd en ijverig (ten minste als hij te huis was, de hemel weet wat er al niet in dergelijke huishoudens in Indië voorvalt, als de heer des huizes de hielen heeft gelicht) — dat zij in zijn oog onbepaald dat vertrouwen verdienden en vooral getuigde daarvan de bos sleutels, die over den rechter schouder zijner eerste vrouwelijke bediende hing, aan een rood zijden zakdoek vastgeknoopt.

Sarina was nog jong, nauwelijks achttien jaren oud, en op dat oogenblik uit de badkamer tredende, zag zij er met hare groote zwarte oogen, lichtbruine kleur (koelit langsat) lang loshangend haar, tengere, middelmatige gestalte, kleine handen en voeten, heldere witte kabaia, gebatikte sarong en met gouddraad gestikte muiltjes, lang niet onbevallig uit, ten minste in het oog van hen, die zich in het dagelijksch leven aan zulk een gezichtje kunnen wennen. In hoeverre zij haren jongen meester getrouw was, zal ons straks blijken; *zijn* vertrouwen bezat zij intusschen ten volle.

„Sarina!" klonk het uit den mond van den heer O., „morgen avond komen hier drie heeren kaartspelen. Laat dan een goeden beafsteak bakken en bestel bij Heitz daartoe een lekker stuk vleesch."

„Goed,” luidde het antwoord eenigzins kregelig over de huis-houdelijke moeite, die haar dat bezoek zou bezorgen, „ik zal er voor zorgen en Jonas er heen zenden, om het te bestellen.”

„Doe het dan dadelijk, anders vergeet ge het maar weêr, zooals je dat zoo dikwijls gebeurt.”

„Ook al goed,” hervatte zij en met haar schel stemmetje klonk het naar achteren: „Jonas! Jonas!” Geen vlugger huisjougen dan Jonas. Hij was juist bezig in zijn hokje, in de bijgebouwen van het huis, onder het neuriën van een Soendaneesch liedje (panton) eene kris met lemmetjes in te wrijven, om dat wapen niet te doen roesten, toen hij dat hem bekende stemmetje hoorde, waaraan hij zich trouwens alleen stoorde, als de meester tehuis was. Haastig trok hij dus zijn badjoe aan en stond, in drie sprongen de trap der achtergalerij opgeklommen, voor Sarina, die hem met de bedoelde boodschap belastte en hem het noodige geld ter hand stelde.

Intusschen had de heer O. zich naar zijne kamer begeven en aangekleed. De bendi (tilbury) werd voorgebracht en hij stapte er in, om zich naar zijn kantoor in de stad te begeven, echter niet, dan na zijne getrouwe Sarina, die hem tot aan de voordeur uitgeleide deed, een handje te hebben gegeven, waarna zij in zijne kamer ging, om die op te redderen.

De bewuste avond kwam. Alles zag er in de woning even netjes en helder verlicht uit. Vlijtig had Jonas dien dag medegewerkt en toen het donker werd, een speeltafeltje in de voor-galerij gezet, de kaarten er op gelegd en op de daarnaast staande knaapjes twee helder brandende lampen aangestoken. Maar dat was ook zijn laatste werk en hij liet zich niet meer zien. Zijn heer miste hem niet, omdat Jonas bij zulke gelegenheden gewoon was in de keuken te helpen, waarom gewoonlijk de tweede huisbediende, Ketjil, in den vooravond alleen bediende. De genoodigde gasten daagden, klokke acht, op. Onder genoegelijk spel en aangename kout vloog de avond om. Om tien uur hoorden zij het gerinkel van glazen, borden enz., in de achtergalerij werd de tafel gedekt. Om elf uur bepaalde men de laatste „sans prendre” en zoodra die gewonnen en er was afgerekend, noodigde O. zijne gasten aan den eenvoudigen disch. De geur van den heerlijken beafsteak kwam hun reeds tegemoet, doch toen zij gezeten waren, ieder zijn bord gevuld zag en toetastte, smaakte

het vleesch naar den rook, de aardappelen waren half gaar, niets was eetbaar. Toen eerst viel het in het oog, hoe ordeloos de tafel was gedekt, Ketjil scheen gejaagd en deed alles verkeerd; de kokki werd geroepen, en kwam bevende voor. Klaarblijkelijk was het gansche kleine huishouden schrikkelijk in de war.

Hoe bedaard O. anders in het gewone leven ook was, op dat oogenblik werd hij toch razend driftig. Hij sprong op om Sarina, die hij vermoedde in zijne kamer te zullen vinden, ernstig over die wanorde en nalatigheid te onderhouden, maar wie hij daar zag, Sarina niet. Slechts de bos sleutels vertegenwoordigde haar en lag op zijn bed. Verwonderd staarde hij in het rond, zijn oog viel op zijne kleederkast — zij stond open — hij keek er in — helaas! al wat eenige waarde had, was verdwenen.

Ontsteld stormde hij naar buiten, riep „Jonas! Jonas!” maar noch Jonas, noch Sarina kwamen meer te voorschijn; zij waren spoorloos verdwenen!

O. liet door Ketjil een dos-à-dos roepen en reed zoo snel mogelijk naar den schout, om den diefstal aan te geven. Het was evenwel reeds laat; die ambtenaar hoorde hem aan, informeerde zelfs naar bijzonderheden, maar zooals gewoonlijk, O. hoorde er niets meer van en zag van zijn geroofd geld en kostbaarheden nimmer iets terug.

Wij willen, na zoo uitvoerig mogelijk over de dieverijen der huisbedienden een en ander te hebben medegedeeld, ons thans bezigheden met het uitvaagsel der Inlandsche maatschappij: de eigenlijke inbrekers en dieven.

Alles, wat een dief bij zijne landgenooten kan stelen, kan hij ook gemakkelijk weêr van de hand zetten. Geld, vee, kostbaarheden, kleederen, gereedschappen, enz., kunnen door de groote overeenkomst van vorm en voorkomen en het gebrek aan belangstelling bij het volk, overal gemakkelijk door den dief geplaatst worden en verdwijnen dan ook in den regel zonder eenig spoor na te laten; en de maatschappelijke inrichtingen zijn daarbij ook dikwijls geheel in het voordeel van den dief.

Bezittingen van Europeanen verdwijnen geheel op dezelfde wijze; het zijn vooral de houders van lombarden of pandjeshuizen, die daarbij de behulpzame hand bieden. De brutaliteit der dieven, zelfs op de hoofdplaatsen, grenst aan het ongeloofelijke: bij mijn

buurman, den luitenant-ingenieur M., te Weltevreden, op het Waterlooplein, werden in het middaguur zes wipstoelen uit de voorgalerij ontvreemd, waarschijnlijk door de koelies, die bij eene vendutie hadden geassisteerd en terwijl de Europeanen in het middaguur hunne siësta genoten, van deze gelegenheid hadden gebruik gemaakt; waren zij nu door een politie-oppasser naar de herkomst dier meubelen gevraagd, dan zou het antwoord wel geweest zijn: di lelang! (van de verkooping). Maar nog brutaler diefstal geschiedde in den na-avond (tusschen 8 en 10 uur) bij den kolonel der Artillerie P. J. op passer Bharoe. Terwijl deze hoofd-officier voor een open raam bij het licht van twee helder brandende petroleumlampen zit te werken, worden eensklaps de beide lampen weggenomen en verdwijnen de dieven in de richting van den grooten weg met de gestolen voorwerpen. Ofschoon ze onmiddellijk werden achterhaald, geraakte men hun spoor bijster, daar ze hoogstwaarschijnlijk handlangers hadden, die de geroofde voorwerpen in veiligheid brachten.

Men vindt, althans op Java, geen georganiseerde eedgenootschappen of gezelschappen van personen, die zich tot misdadige doeleinden voortdurend bij elkander bevinden. Maar wel kent men hier benden, die zich ter volvoering van een bepaald misdadig voornemen vereenigen, doch na afloop waarvan ieder der leden weder geheel vrij is. Uit den aard der zaak zullen zij zich spoedig weêr voor een nieuwe misdaad hereenigen, doch ook sluit men zeer dikwijls zich weêr bij een andere bende voor een bepaald doel aan.

In de dievenwereld bestaat eene zekere hiërarchie; men kent er meer of minder gewaardeerde hoofden of aanvoerders en specialiteiten voor bepaalde ondernemingen. Die hoofden nu, welke meermalen er ook leerlingen op na houden, zoeken gewoonlijk voor eene bepaalde onderneming een grooter of kleiner gezelschap van personen, die zij het meest voor eene bepaalde onderneming geschikt achten, bijeen, dat met den afloop daarvan en de verdeling van den buit, tegelijk weêr ontbonden wordt.

De zooeven bedoelde benden nu zijn op Java onder verschillende benamingen, al naar hunnen aard en karakter, bekend; die benamingen verschillen plaatselijk. Zoo worden de roover- en dievenbenden in Midden-Java kêtjoe's genoemd, over welke men in Oost- en West-Java bijna niet hoort spreken.

Hebben zich nu eenige schurken voor een bepaald doel tot eene bende vereenigd, dan vormen zij ook onmiddellijk een nauw aaneengesloten, volkomen geordend gezelschap, welks leden meestal onderling door eedzwering aan elkander verbonden zijn, die elkander gedurende de volvoering van hun plan trouw zullen ondersteunen, gevaren noch bezwaren ontzien, met de uiterste voorzichtigheid en het nemen van bewonderenswaardige voorzorgen, soms met verbazingwekkende stoutheid te werk gaan en met de grootste stiptheid en gehoorzaamheid de bevelen opvolgen van den man, die als het hoofd of de leidsman van de onderneming optreedt.

Deze hoofd- of leidlieden hebben hunne benaming, want ook de Maleische dieven hebben hun „bargoensch.” Zoo bijv. de „djago” in de samenleving het bekende laag-Javaansch woord voor ons „haan.” Hij is een man van groote reputatie, beroemd en algemeen bekend wegens zijne groote daden, moed en beleid!

Een ieder vreest hem en hij maakt er nu juist van zijnen kant niet zulk een groot geheim van, een djago te zijn. Want men meene niet, dat dit volk in het duister en het verborgen woont. Integendeel, sommige dessahoofden rekenen het in zeker opzicht een voordeel, wanneer zich een djago in hunne dessa gevestigd heeft; hij stelt dan dien man aansprakelijk voor de diefstallen welke in zijn gebied plaats hebben en de bevolking wel verre van zoo'n man te verachten, laat hem zelfs eenige vrijheden genieten als: vrijstelling van heerendiensten, planten van een vierde van het aantal koffieplantjes enz.; zoo'n schurk treedt dus zelfs eenigszins als beschermer der dessa op. Voor het uiterlijke zien de bedoelde personen er overigens in den regel vrij wel uit; door kleeding of voorkomen onderscheiden zij zich volstrekt niet, maar daar verreweg de meesten opiumschiivers en dobbelaars zijn, hebben zij altijd behoefte aan geld en is het zoo misdadig verworvene in den regel al heel spoedig verdwenen, zoodat de oogenblikkelijke behoefte weêr spoedig tot een nieuwe misdaad dringt.

Even als het meerendeel der inlanders zijn de dieven zeer bijgeloovig. De beruchte dief is in het bezit van één of meer ngelmoe's; dit woord is het Arabische „wetenschap”, men verstaat er dan ook door de kennis van zekere middelen, voorname-lijk van bepaalde tooverformulen: rapal's of lapal's, waar-

door de mensch kan verkrijgen hetgeen door hem begeerd wordt, van welken aard dit ook moge zijn. Zoo is de dief zeer ervaren in het toepassen van slaapwekkende middelen, waardoor hij niets van de bewoners heeft te vreezen; daar hij echter tevens zeer practisch is, zooals wij straks zullen zien, laat hij het niet altijd op de kennis en werking der rapal's alléén aankomen, maar blaast, alvorens met zijn „werk” te beginnen, door een bamboe den rook van de ketjoebong in de kamers der bewoners, waardoor deze geheel bedweld worden; waakhonden op Europeesche erven worden tijdelijk onschadelijk gemaakt door ze een stuk vleesch met een slaapwekkend middel toe te werpen enz., in één woord, de dief neemt alle mogelijke voorzorgen, om ongestoord zijn bedrijf te kunnen uitoefenen.

Wanneer nu een dief of eene dievenbende het oog op een huis in de dessa of op eene Europeesche woning heeft laten vallen, worden de handelingen, leefwijze, enz. der bewoners nauwkeurig nagegaan en bespied. Soms doen de dieven zich voor als handelaars of reizende kooplieden en trachten op die wijze met de inrichting der gebouwen bekend te worden. Tijdens ons verblijf te Riouw vertoonden zich gedurende eenigen tijd een tweetal Klingaleezen (*) of als zoodanig gekleede rondreizende handelaars en wel altijd als wij door dienst afwezig waren, bij onze woning, welke tamelijk geïsoleerd was gelegen. Gewoonlijk kwamen ze tegen den namiddag om half zes, stalden een aantal waren uit en terwijl de een met mijne echtgenoot in gesprek was, nam de ander de inrichting der woning op; ten einde nu alles goed te zien, kwamen zij nu eens in de voorgalerij, dan weder in de pendoppo en somtijds aan de ramen, welke langs de zijden van het huis waren.

Op een namiddag kwamen wij, daar de dienst vroeger dan gewoonlijk was gedaan, te huis en vonden de bedoelde personen wederom op ons erf. Wij herinneren ons niet, te Atjeh uitgezonderd, grooter schurkengezicht te hebben gezien, dan de tronie van een hunner vertoonde. Wij vielen maar dadelijk met de deur in het huis, lieten den bediende en den ordonnance, een Javaansch soldaat die op ons erf sliep, met hunne geweren komen, haalden

(*) Klingalees is afgeleid van Orang-Kéling, een bewoner van de kust van Coromandel.

den revolver uit de slaapkamer en vertelden hun, dat wanneer zij soms van plan waren hier te komen stelen, zij met een en ander kennis zouden maken; tegelijkertijd deelden wij hun mede, dat de Schout van hun verblijf op het eiland en van onze vermoedens zou verwittigd worden; den volgenden dag vernamen wij, tot onze geruststelling van den Chineeschen gezagvoerder, dat ze met het stoombootje naar Singapore waren vertrokken.

Behalve de bovenvermelde ngelmoe's is de dief ook nog in het bezit van enkele werktuigen. De meest bekende zijn: een dievenlantaarn, bestaande uit een ledigen dop van een manggistan (vrucht), waarin hij een phosphoresceerend insect bewaart, dat hem voldoende licht geeft; verder een ijzeren werktuigje of bij gebreke daarvan een bamboe of hout, waarmeê hij in een ongehoofelijk korten tijd een gat in den grond onder den wand van een huis kan graven (gangsir), groot genoeg om zich daardoor naar binnen te wringen, alles bij elkaar te grijpen, wat hangt of ligt in het vertrek en langs denzelfden weg weêr te vertrekken. De aarden vloer der inlandsche woning, die hij met bloote voeten betreedt, is daarbij geheel in zijn voordeel; bij Europeesche woningen moet somtijds eerst een der roodsteenen plavuizen of der Escausijnsche tegels worden opgelicht en ter zijde geschoven. Nu bestaat de mogelijkheid dat, niettegenstaande de slaapngelmoe over het huis is uitgesproken, door de eene of andere omstandigheid een der bewoners ontwaakt. De dief begrijpt zeer goed, dat hij op het oogenblik, dat hij zich door het gat naar binnnen wringt, geheel weerloos is en daarom zendt hij een soort éclairreur, om het nu maar eens zoo te noemen, vooruit. Een klapperdop, waarop eenige vezels van den arèn-palm zijn bevestigd, wordt nu voorzichtig met eenen stok door het gat gestoken; nemen de bewoners hiervan geen notitie, dan is dit voor hem een bewijs, dat er volmaakte rust in het vertrek heerscht en hij wringt zich zelf naar binnen, om te stelen wat binnen zijn bereik ligt.

Bij diefstallen van vee of paarden is de dief voorzien van een soort schaar, ontzettend scherp, waarmeê hij gemakkelijk eene snede in een bamboe wand kan maken, zonder het minste geluid te veroorzaken; ook latten van stallen weet hij daarmee door te snijden, zoodat hij geen keggen of klossen behoeft los te slaan, hetgeen natuurlijk zijne onderneming zou doen mislukken. Om

een paard veilig weg te leiden, zal hij de hoeven met lappen omwinden, en als er dan al eens gevaar mocht ontstaan, heeft hij ook wel een blaasroer bij de hand, waarmede hij een balletje karbouwenmest enz., vooraf aangestoken, op het dak van het huis weet te werpen. Door de kracht, waarmede dat kooltje vuur door de lucht wordt geblazen, ontvlamt het en in een oogenblik staat een alang-alang dak in brand. De drukte en de verwarring, die dan ontstaan, geven soms goede gelegenheid, om bij den persoon, wiens huis in brand staat of wel bij zijnen buurman wat te stelen.

Hoewel nu iedere dief zijn bedrijf voor eigen rekening uitoefent, moeten wij toch een oogenblik op zijne betrekking tot de andere dieven de aandacht vestigen. Voor vele ondernemingen toch zijn twee of meer, somtijds wel veertig of vijftig personen noodig. Onderling zijn de dieven van beroep goede kennissen, soms al sedert jaren. Hoe men aan die kennismaking komt, is gemakkelijk na te gaan; ze ontmoeten elkander in de amfioenkit, waar gewoonlijk een afzonderlijk lokaaltje, „bambon” genaamd, voor hen is gereserveerd, want ook de Chineesche pachter houdt, om de groote voordeelen, die hij van hen trekt, dit volk te vriend. Ook de gevangenis maakt wel eens dieven tot vrienden. Maar daar is meer dan eenvoudige vriendschap, waarvan wij nu moeten spreken. Meesttijds zijn zulke dievenbenden, altijd slechts voor ééne onderneming, door eenen broedereed met elkaâr verbonden. Deze eed wordt niet, naar de gebruiken van den Islâm, op den qorân afgelegd; hierbij heeft eene andere formaliteit plaats.

Men neemt namelijk eene kendi (kruik) met water, plaatst zich tegenover elkander, giet vervolgens eenig water over den grond en beide zweren plechtig, elkander als „broeder” te beschouwen en te behandelen. En gelijk nu dit water wordt verdeeld en over den grond uitgebreid, zoo ook moge het dengene, die deze belofte of eed schendt, vergaan en zoo moge hij verdwijnen. Andere plechtigheden schijnen bij het zweren van den „broedereed” niet plaats te hebben; op enkele plaatsen echter zal men het eedwater in een glas doen, met een droppel bloed uit den vinger vermengen en daarna opdrinken. Het drinken van dit eedwater heeft trouwens niets bevreemdends en komt in alle deelen van den Archipel voor: op Bali, Ceram, Timor, in den Riouw-Lingga-archipel, in het landschap Deli enz.

Zoo bezigt men bij de Balineezen voor zweren de uitdrukking „eed drinken” najoeb tjor of ngingom tjor. Het eedformulier, waarin de zwaarste vervloekingen over den meinedige worden uitgesproken, wordt namelijk op een lontarblad geschreven, dit blad in reepen gescheurd en die reepen in een pot met, door den priester gewijd, water gedaan. Van dat water wordt dan den persoon, die den eed moet afleggen een weinig te drinken gegeven, waarna de pot, die slechts eenmaal voor hetzelfde doel mag worden gebruikt, stuk geworpen wordt.

Bij onderwerping aan ons Gouvernement leggen de Alfoeren van Ceram op de volgende wijze den eed af. Vooraf worden eene hoeveelheid arak, een weinig kruit en een kogel in een aarden pot gedaan, waarin verder geplaatst worden eene werpspies, een geweer, een bajonet, eene lans, en eene pop met kromme armen en beenen en met gaten doorboord, welke de moeder der pokziekte moet voorstellen; vervolgens spreekt een hunner landgenooten dit formulier uit:

„Hemel, aarde, maan, zon, avondster, morgenster, negen draken, negen halimauw (tijgers) negen patola slangen, negen duizendpooten, negen vergiftige slangen, zeeën, rivieren, pokziekte! negen en negentig maal roepen wij u aan tot getuige bij het afleggen van den eed van getrouwheid aan het Gouvernement. Indien zij de Compagnie (Gouvernement) mochten misleiden en hare bevelen niet opvolgen, zal het Gouvernement hen met de wapens verslaan en hunne negari zoodanig vernielen, dat er geen hond meer zal blaffen, noch een haan kraaien; voorts dat de hemel, de aarde, de maan, de zon hen zullen treffen, totdat zij sterven, de morgen- en avondster hen dooden, negen (*) draken, negen halimauw, negen krokodillen, negen haaien hen verscheuren, negen patola slangen, negen wilde zwijnen met slag tanden, negen duizendpooten, negen vergiftige slangen hen dooden, de pokziekte hen negen en negentig maal aantasten en zij allen daaraan bezwijken, zoodanig dat de trap, die hun toegang tot hunne woning verschaft, zal worden weggenomen, en geen licht meer in hunne woning zal branden; het kruit en de kogel der Compagnie zullen hen dooden, de lans en de bajonet hen

(*) Dit negental vindt zijn oorsprong in den stam Pata Siwa; evenzoo geschiedt bij de Pata Lima alles in vijftallen (lima = vijf).

doodelijk verwonden; op de boomen klimmende zullen zij doodvallen; slapende of wakende, zullen zij sterven." Nadat dit formulier is uitgesproken geven de te beëdigden personen driemaal een krijgsroep en drinken een weinig van de bovenbedoelde arak, en daarmede is de eed afgelegd.

De broedereed nu is voor de dieven heilig en onverbreekbaar; hij wordt veel sterker en heiliger geacht dan ieder andere eed. Om den lezer te overtuigen, hoe ernstig men den broedereed opvat, diene het volgende: Een zeker jong man verkeerde wegens ambtsbezigheden veel aan huis bij iemand, die nog al jaloersch was en wiens werkzaamheden meêbrachten, dat hij dikwijls afwezig was. De man des huizes dwong toen den bedoelden jongman, door middel van eedzwering op de boven beschreven wijze, zijne vrouw als zuster aan te nemen en de vrouw hem omgekeerd als broeder. Een mogelijk intieme en verboden omgang werd hierdoor tusschen hen beiden voorkomen.

Onder de middelen tot handhaving voor de openbare rust en veiligheid moet in de eerste plaats vermeld worden een vast corps politieoppassers, dat echter zijne diensten alleen in de hoofdplaatsen bewijst.

Voor het overige moeten de dessa's en kampongs zelven in den politie-dienst voorzien. Vreemdelingen hebben dit stelsel om zijne eenvoudigheid, zijne geschiktheid voor het land en zijne uitnemende resultaten hoogelijk geprezen, maar in de laatste jaren zijn zooveel klachten over de onveiligheid in sommige streken, vooral van Java, vernomen, dat men dien lof niet onvoorwaardelijk durft beamen. De groote fout schijnt, dat de dorpswachter, waar scherp toezicht ontbreekt, dikwijls liever de oogen sluit voor hetgeen door zijne dorpsgenooten wordt misdreven, terwijl verder de vrees voor de gevolgen van zijne bemoeizucht, zooals de inlanders deze noemen, hieraan misschien ook niet vreemd is. Zoo gebeurde het eens dat een zeker inlandsch ambtenaar, 's avonds toevallig zijne woning uittredende, een paar mannen met eenen buffel zag passeeren. Van een paar ondergeschikten gevolgd, ging hij naar hen toe en vroeg, welk beest zij daar vervoerden, waarin het bevel, om stil te staan, lag opgesloten. „Welk beest wij hier vervoeren? een brand-buffel!" was het antwoord. En tegelijkertijd het beest loslatende, zetten zij het op een loopen.

Den tweeden nacht nadat dit gebeurde, stond het huis van den ijverigen ambtenaar in brand.

De wachtdiensten zijn onbezoldigde diensten, waartoe alle daartoe geschikte ingezetenen bij beurten door het dessa- of het Kampong-hoofd worden opgeroepen. Het staat echter tegenwoordig aan de dienstplichtigen vrij, de taak met onderling goedvinden op te dragen aan vaste personen, door henzelfen bezoldigd. De diensten bestaan deels in nachtelijke ronden, deels in het bezetten der wachthuizen, die onder den naam van gerdoe (verbasterd van garde of het Portugeesch guarda) bekend zijn.

Overal langs de wegen en paden en op de hoeken der dessa's en kampongs zijn lijnen van gerdoe's geplaatst, waarin drie wachters, zoowel bij dag als bij nacht, gedurende twaalf uur de wacht houden. De onderlinge afstand dier gerdoe's is zoo geregeld, dat zij over alle bewoonde gedeelten der eilanden met elkander in gemeenschap staan. In de grootere plaatsen zijn zij soms van steen gebouwd en van pannen daken voorzien, doch gewoonlijk zijn zij slechts uit hout of bamboe opgetrokken en met alang-alang of palmladeren (atap) gedekt. Van voren zijn zij geheel en van eene hoogte van omstreeks drie voet boven den grond tot aan het dak, zijn zij aan alle zijden open, en uit het middelpunt van het dak hangt een groote houten cylinder af, uit een uitgehold stuk van een boomstam bestaande en die, als men er met een stuk bamboe op slaat, een eigenaardig geluid geeft, dat men gemakkelijk van alle andere geluiden onderscheiden kan en dat in den nacht tot op grooten afstand gehoord wordt. Door verschillende vastgestelde signalen op dat werktuig gegeven, wordt het bericht van eenen brand, roof, moord of amok onmiddellijk verbreid en overgebracht naar de meest naburige wachthuizen, die het gegeven alarm op dezelfde wijze herhalen. Bovendien worden de ingezetenen bij ontdekking van een gepleegd misdrijf, door het slaan op het rijstblok gewaarschuwd; de signalen zijn dezelfde als op de tong-tong in het wachthuis. Allen, die zich in de nabijheid bevinden zijn verplicht, bij het slaan op het blok, tot het aanhouden en opsporen van kwaaddoeners hunnen bijstand te verleen.

Als het grijpen moeielijk is, waartoe ook de omstandigheid kan bijdragen, dat de voortvluchtige inbreker geheel naakt is, terwijl hij

zich met olie heeft besmeerd, om zich gemakkelijk door het gat dat hij gemaakt heeft, te kunnen wringen, dan bezigt men vangvorken (tjanggah) met twee tanden, die om den hals, de middel of een arm of been van eenen vluchteling geslagen, door de weerhaken of de bamboedoeri, die er aan bevestigd zijn, hem tot stilstand dwingen.

Dikwijls ziet men des nachts in deze gerdoe's vuren branden, door de wachters ontstoken, in het gebergte en op de hoogvlakten tegen de koude en de wilde dieren, in de standplaatsen, om de muskieten van het lijf te houden.

Nadat het schot gevallen is, dus na acht uur 's avonds, zal de wandelaar in de hoofdplaatsen door deze wachters met hurda! (werda) worden aangeropen. Voor den Europeaan is het voldoende te antwoorden: Koe-prin! (goede vriend, goed volk); de inlander is verplicht met een brandende obor of fakkel te wandelen, of wel als bediende van Europeanen zijn briefje te vertoon.

Op plantages en in particuliere woningen neemt men dikwijls afzonderlijk betaald wachtvolk in dienst, gewoonlijk met lans en kris gewapend. Voor dat wij de kust van Guinea aan de Engelschen hadden overgedaan en dus nog Afrikanen voor ons leger wierven, bewezen deze gepensioneerde Afrikaansche fuseliers als wachtvolk uitmuntende diensten, vooral in de vorstenlanden en in midden-Java.

Met welke straffen worden nu de dieven bedreigd? Algemeen geldt bij diefstal nog het wraakrecht, zoo het onmiddellijk op de daad zelve volgt. Voorheen was dit regel op Java. „It was lawful,” aldus lezen wij bij Raffles vol. II, App. p. LII. „to deprive a thief of his life when caught in the act.” Deze wet was van kracht op Java vóór de veronderstelde komst van Adji-Saka. Een dergelijke bepaling wordt ook gevonden in de bij de Maleiers van Malakka geldende oendang-oendang of wetten. Daar toch heet het: „Als een dief binnen eene besloten plaats komt, en de eigenaar hem op de plaats zelve, of, hem vervolgende, tusschen twee dorpen ombrengt, zoo is hij in die gevallen aan geene misdaad schuldig. Indien hij echter den dief op den volgenden dag ontmoet en hem dan pas doodt, zoo zal dat niet wettig zijn.”

Ook de Makassaarsche rapang kent aan den bestolene het recht toe, den op heeter daad betrapten dief te dooden. „En indien

de dief," aldus luidt het voorschrift, „op den weg achterhaald en gedood wordt, dan is het dooden van hem toegelaten." Niet minder bepaald is de bij de Balineezen op dit stuk bestaande regel. In het wetboek Dewa-danda, vinden wij o. a. opgeteekend: Indien iemand eenen dief, dien hij op heeter daad betrapt, neêrlegt, of indien die dief ontvlucht en vervolgens door den bewoner van het huis achtervolgd wordt gedurende langer dan vier en twintig uren en hij heeft er kennis van gegeven aan zijn dorpshoofd, die op het alarmblok slaat en het aan den vorst rapporteert, dan mag de bestolene den dief, overal waar hij hem ontmoet, dooden. Zijne handelwijze is te vergelijken bij de zee, welke tegen de klippen slaat, want hij vervolgt zonder ophouden en daarom is het hem ook vergund den dief te dooden.

Van de volken van Sumatra moeten allereerst de Bataks genoemd worden. Geoorloofd is het bij hen, eenen dief, dien men op de daad betrapt, onmiddellijk te dooden; doch als men hem eerst vat, moet zijn leven geëerbiedigd worden. Hieruit laat zich dan ook het gebruik verklaren, dat vóór de vestiging van ons gezag op Midden-Sumatra bij de Menang Kabausche Maleiers bestond, dat nl. bij ontdekking van diefstal gepleegd op en tijdens het houden der openbare markt, aan iederen persoon, op de plaats aanwezig, het recht was toegekend, den op heeter daad betrapten dief eenen vuistslag toe te dienen. Als een gevolg evenwel van het steeds overgroot aantal aanwezigen op zulke plaatsen gebeurde het slechts zelden, dat de delinquent er nog behouden afkwam: meestal schoot hij er het leven bij in.

Niettegenstaande de vestiging van ons gezag aan deze lynchwet een einde maakte, werd aan het Nieuw-Padangsch Handelsblad ten stelligste verzekerd, dat zich onlangs een dergelijk, op dezelfde wijze als boven omschreven, geval heeft voorgedaan in het Priamansche. Alhoewel de dief, een Maleier, zich onder de hoede stelde van twee, aldaar aanwezige politieoppassers, ten einde naar de gevangenis gebracht te worden en zodoende zijn leven nog te redden, was de woede der volksmenigte echter zóó verschrikkelijk, dat zij geene grenzen kende en de ongelukkige dientengevolge door vuistslagen gedood werd.

De toepassing van dit wraakrecht is misschien wel een der redenen, dat er in de Padangsche bovenlanden zoo weinig dief-

stallen plaats hebben. De heer Buys bezocht op zijne reis langs Sumatra's Westkust ook de markt te Paia-Kombo. „Toen ik de vrouwen, die op den passer neergezeten waren, van naderbij bekeek,” verhaalt ons genoemde reiziger, „trof mij de menigte van gouden versierselen, meest kunstig bewerkte, zware armbanden, die zij aanhadden. Ik zag er, die voor een paar duizend gulden aan goud droegen, ongetreft nog hetgeen er door hare sarongs, sēlendangs en hoofddoeken heen geweven was. Opmerkelijk is het, dat men in deze streek, waar dieven en roovers zulke goede zaken zouden kunnen maken, hoogst zelden van aanrandingen hoort, die ontvreemding ten doel hebben. Met de meest mogelijke gerustheid gaan al deze vrouwen, zelfs diep in den avond, naar hare, vaak midden in het gebergte gelegen kampongs, verzekerd, dat zoo ze al aanslagen te duchten hebben, deze niet op haar goud, maar op iets, dat haar kostbaarder dan goud (helaas! niet altijd kostbaarder) is, gericht zullen zijn. Ook inbraak in de huizen doet zich hier zelden voor. Op de markt is er voor de politie even weinig te doen, als op de andere passers der Bovenlanden. De duizenden menschen, die haar bezoeken gaan kalm, ordelijk en eerlijk hunnen gang. Voor de geheele afdeeling, die den omvang heeft van eene kleine provincie in ons vaderland, zijn er een half dozijn politieoppassers.”

Bij de Pasemahers bestaat eveneens de bepaling, dat het aan ieder vrijstaat, iemand die bezig is met het plegen van inbraak, te dooden. Van de bewoners van Nias vermeldt von Rosenberg, dat de dief, op heeterdaad betrapt, eenvoudig mag worden neêrgelegd, en evenzoo lezen wij van de bevolking, van het aan Portugal behoorende gedeelte, van Timor: „le voleur de fruits, de légumes, de céréales, s'il est pris en flagrant délit est mis à mort. Le Timorien peut faire justice lui-même sur le voleur pris en flagrant délit; mais il doit tout de suite faire part au roi de ce qui est arrivé et produire les preuves qui montrent que l'homme tué ait commis le crime.”

Binnen een zekeren termijn is dus het wraakrecht nog algemeen toegelaten, meestal onmiddellijk op de daad zelve. In alle andere gevallen is het den schuldige vergund, zich de wraak door eene boete, eene zoengave af te koopen. De boete heeft echter allerwege nog een zuiver privaatrechtelijk karakter; zij is meer eene vergoeding

voor aangedaan leed dan eene straf. De misdaden worden dan ook nog beschouwd als gepleegd tegen particulieren, niet tegen het algemeen, zoodat de vervolging van den misdadiger op zichzelf geen staatszaak wordt geacht. Wanneer dus bij een misdrijf geen klager opkomt, blijft het feit eenvoudig ongestraft. Bij diefstal kan dan ook de vervolging van den misdadiger alleen op aanklachte van de benadeelde partij plaats hebben.

In de surjô-alam, een der Javaansche wetboeken, heet het o. a.: Als iemand bestolen is en hij de voetsporen der dieven niet kan ontdekken of bewijzen, zoo kan hem ook geen recht gedaan worden, want dit wordt genaamd *kasirnan tilas*, dat is, voetsporen der dieven uit het oog verliezen.

Het blijkt dus, dat het aan den dag brengen van den diefstal, geheel aan de benadeelde partij wordt overgelaten en het openbaar gezag zich daarmede volstrekt niet inlaat. Duidelijker komt dit nog uit in eene bepaling van het wetboek *Nawóló-pradótó*, waarbij aan den bestolene een termijn van veertig dagen wordt gelaten, om zijne aanklacht in te dienen; doet hij het niet binnen dien termijn, dan vervalt de aanklacht. Bij de aangifte krijgt hij een bewijs van de politie, *lajang pisaid* geheeten, dat hem het recht geeft tot het verkrijgen van de hulp der plaatselijke politie, waar hij die inroept; doch hij is zelf verplicht, den misdadiger en het geroofde op te sporen en aan te wijzen.

Bij enkele volken staat als straf op diefstal, behalve teruggave van het ontvreemde, of vergoeding van de enkele, meestal van de dubbele waarde daarvan, nog eene boete. Zoo wordt bijv. bij de Balineezen diefstal bij nacht gestraft met 4 boengkoes en 9 pekoe's, terwijl het dubbele der waarde van de ontvreemde goederen aan den bestolene moet worden uitgekeerd. Bij onvermogen wordt de dief ter dood gebracht.

Nog is het bij enkele stammen gebruikelijk, op diefstal smadelijke of schimpstraffen toe te passen. De Menang-Kabausche Maleiers straffen den dief, door hem zeven dagen achtereen het dorp rond te leiden, met het bestolene om den hals gebonden. Evenzoo bepalen de oendang-oendang van Malakka, dat zoo iemand tuingewassen en veldvruchten steelt, hij met tien amas zal worden beboet, terwijl de ontvreemde zaken hem om den hals moeten worden gehangen en hij aldus de plaats moet worden rondgeleid.

Wie bij de Niassers een of meer kippen steelt, wordt de eerste maal niet beboet, noch behoeft het gestolene dubbel weêr te geven. Eene kip wordt hem echter om den hals gebonden en de jeugd van het dorp bijeengeroepen; deze neemt nu klapperdoppen en slaat die als bekkens tegen elkander en zoo wordt de dief een paar malen door het dorp gevoerd. Meestal treedt zijne familie tusschenbeide en betaalt, om deze schande te voorkomen, de boete, die anders eerst bij een volgenden keer zou worden opgelegd. Bij de volken, die den Islâm hebben omhelsd, is de eisch voor diefstal: afkapping van een hand of voet, doch het behoeft nauwelijks te worden gezegd, dat onder den invloed van het Nederlandsch bestuur, de meeste der besproken straffen reeds grootendeels tot het verledene behooren.

Op 1 Januari 1873 is het wetboek van strafrecht voor Inlanders, aan de Inlandsche en daarmede gelijkgestelde bevolking opgelegd. Gelijkzeitig werd ook een algemeen politie-strafreglement, eveneens op Europeesche leest geschoeid, ingevoerd, echter alleen voor die landstrecken, waar door ons rechtstreeks gezag wordt uitgeoefend.

In de landen, die het zelfbestuur behouden hebben, is de bevolking ook in het genot harer eigen rechtspleging gebleven. Alleen oefent het Nederlandsch-Indisch gouvernement in zooverre invloed daarop uit, dat overal het toepassen van wreede en verminkende straffen wordt tegengegaan, maar er zijn nog gebieden in de binnenlanden van Sumatra, Borneo en Celebes, op Nieuw-Guinea, om van de kleinere eilanden, zooals Nias b. v. niet te spreken, die geheel of grootendeels buiten onzen invloed gebleven zijn, waar diefstal nog wordt gestraft op eene wijze, zooals wij hierboven hebben medegedeeld.

HOOFDSTUK V.

Aan boord der stoomboot. Een model gezagvoerder. Pekalongan. Kalong en hëloug. Een Javaansch geleerde. De dessaman. Naar het Diëng plateau. Kouwelijke inlanders. Het doodendal. Sempoeang. Theecultuur. Javaansche adel. Een leelijk damesmondje. Zwarte tanden. Verschil tusschen het Oosten en het Westen. Een dessa. Kleeding. Leefwijze. Huizen. Aardbeving. Aan Java's zuidkust. Vogelnestklippen.

Te Cheribon, waar de afstammelingen van de voormalige Sultans nog onder toezicht der regeering verblijf houden, nemen wij plaats op eene der kustbooten van de N. I. Stoomvaartmaatschappij, ten einde onze reis tot Pekalongan voort te zetten. Tot ons geluk treffen wij een der grootste stoomschepen, de Tambora, waarover een voormalig zeeofficier, kapitein H. . . het bevel voert. Die booten zijn geheel voor de tropen gebouwd. Het achterdek is zoo gezellig mogelijk met gemakkelijke rotanbanken en luierstoeleu bedekt; voor speeltafeltjes behoeft men zich slechts tot den hofmeester te wenden, want als wij straks genoeg hebben genoten van het prachtige gezicht op dit gedeelte der kust, zullen wij ons tot de rijsttafel met een partijtje hombra of whist den tijd korten. Na de rijsttafel wordt de hut opgezocht en de siësta genoten; de hutten zijn, over het algemeen, grooter en ruimer dan die der mailstoomers; een groote patrijspoort, wij zouden bijna zeggen: raam, laat den frisschen zeewind ongehinderd binnenwaaien en als wij onze siësta genieten, kan dat raam met eene persienne gesloten worden. Na het middagslaapje neemt men een bad en brengen de inlandsche bedienden thee „aan het dek”; het heerenpersoneel maakt dan, omdat de dames nog niet boven zijn, van de vergunning gebruik, om nog een oogenblik in nachtbroek en kabaai eene sigaar te rooken. Om 7 uur luidt de bel voor de avondtafel, die geheel overeenkomt met ons diné. De voeding aan boord der Indische stoomschepen laat in den

laatsten tijd veel te wenschen over, maar ook in dit opzicht hebben wij het gelukkig getroffen, want kapitein H. heeft niet alleen den naam van een uitstekend gezagvoerder te zijn, maar tot in de geringste bijzonderheden oefent hij, wel geen lastige, maar toch stipte contrôle uit over zijn equipage, zoodat ook aan tafel alles van uitstekende kwaliteit is en met zorg wordt bereid. — Het reisgezelschap bestaat gewoonlijk uit gouvernements-passagiers: ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, officieren, onderwijzers, enz., somtijds eenige planters uit den oosthoek of tokohouders, die voor zaken op reis zijn. De gesprekken zijn dan ook nog al onderhoudend en tot laat in den avond ligt men in eene luierstool, met de voeten op de railing, klimaat te schieten; maar eindelijk zoeken wij onze kooi of couchette op en zijn weldra door de regelmatige slagen der machine in slaap gewiegd.

Pekalongan, waar wij zullen debarqueeren, vertoont zich reeds aan den horizon; wij zoeken derhalve onze bagage bijeen en daar nadert, terwijl de eerste gouden zonnestrallen over het zeevlak glijden, de tambangan of inlandsche sloep, die ons naar den wal moet brengen; de riemen worden ingehaald en het vaartuigje ligt bij de valreep, om zijne vracht in te nemen. Door den krachtigen riemslag van een twaalfstal roeiers, die hun werk begeleiden met den zachten, zangerigen kreet: „ellâ-ellâ”, zijn wij weldra ter bestemder plaatse. 't Is een lief stadje met het gewone Indische voorkomen; de resident heeft eene prachtige woning en nog een pied-à-terre in het gebergte; het logement, hoewel minder dan de hôtels te Batavia, is voldoende ingericht, om ons logies te verschaffen.

Terwijl wij des avonds, op den gewonen tijd, half zes, onze middagwandeling deden, trok het onze aandacht, toen wij in de nabijheid eener kampong kwamen, eenen kapokboom te zien, welks vruchten ons buitengewoon groot toeschenen. Naderbij gekomen, werden we door een sterke ammoniakale lucht getroffen en zagen wij met verbazing, de vruchten bewegen, en zich krommen terwijl zij een zacht gepiep deden hooren. Het waren kalongs of vliegende honden, die tot de familie der handvleugeligen behooren en zoo, in ontelbare menigte, met den kop naar beneden aan de boomen hangen, slapende in den heeten zonnegloed, en, behalve dat zij soms even rondfladderen, wanneer zij door eenen buurman verdrongen

of gebeten worden, in ongestoorde stilte den avond afwachten, die hun verkondigt, dat *hun* dag is aangevangen. Dan vliegen zij hoog in de lucht, niet in zwermen, maar ieder afzonderlijk op kleinen afstand achter elkander en in zoo lijnrechte richting, alsof zij een vooraf aangewezen doel langs den kortsten weg trachten te bereiken. Dikwijls ziet men verschillende troepen in tegenovergestelde richting en op verschillende hoogte de lucht doorklieven, zonder dat er ooit een van zijne makkers afwijkt. Zoo zoeken zij gezamenlijk de vaak vele mijlen verwijderde oorspronkelijke wouden, die zij nog voor den nacht trachten te bereiken, want zij kennen de plaats, waar een vruchtdragende mangga, ficus of genitriboom hun gedurende den nacht de gelegenheid zal bieden tot een overvloedigen maaltijd, van waar zij den volgenden morgen tot hunne slaappleatsen in den koesterenden zonneshijn terugkeeren. Deze dieren zijn zeer zachtzinnig en vreedzaam, hun vleesch is eetbaar, en als het met de vereischte kruiden goed bereid is, heeft het veel overeenkomst met hazepeper en is dan een zeer smakelijk gerecht. Er wordt echter vooral jacht op gemaakt, om de schade, die zij aan de jonge klappers en de djagong toebrengen of aan de inlandsche suikerfabrikanten, door het afgetapte sap uit de arènboomen op te zuigen. Men vangt ze soms door in de nabijheid der arènboomen eene menigte vischhoeken te bevestigen, waaraan zij onder het heen en weer fladderen met de vleugels blijven haken, of men doodt ze met kleine pijltjes, die door uitgeholde stokken geblazen worden. Aan die kalongs dankt, volgens professor Veth, Pekalongan zijn naam. De kundige regent van Brebes, een regentschap in de residentie Tegal, Raden, Mas, Adipati Tjondro Negoro, heeft op het standaardwerk „Java” van genoemden hoogleeraar eenige aantekeningen gemaakt en zegt, dat de naam Pekalongan niet is afgeleid van kalong (vliegende hond) maar van h̄long (verminderen). Pekalongan, aan zee gelegen, is voor een groot deel bevolkt met visschers. Is nu de vangst voordeelig geweest, dan drukken zij dit onder elkaar uit met het woord: kalong, d. i.: aan de zee is veel visch ontnomen, of de zee is met veel visch verminderd. Wanneer deze opvatting de juiste is, dan zou Pekalongan, wellicht voorheen een klein visschersgehucht, zooals Java's stranden er zoo vele bevatten, zijnen naam verschul-

digd zijn aan het „kalong” der visschers en later de geheele residentie daarnaar genoemd zijn. Ziedaar woordelijk hetgeen Tjondro Negoro daarvan heeft medegedeeld; het was ons minder te doen om de quaestie of Pekalongan al dan niet is afgeleid van kalong of hëlong, eene opmerking trouwens minder op hare plaats in zoo'n vluchtig overzicht van Java als het onze, dan wel om een enkel woord van hulde te wijden aan de nagedachtenis van dien kundigen regent. Men zegt zoo lichtvaardig: de Javaan is niet vatbaar voor ontwikkeling; hier troffen wij echter eenen Javaan aan, zij het dan ook een van edelen bloede, die zich gemakkelijk in het Nederlandsch uitdrukte en zich ook in het schrijven van deze taal bediende; verder onderhield hij zich gaarne met de hooggeplaatste ambtenaren in de drie moderne talen en heeft van zijne reis over Java een boek geschreven, dat een schat van wetenswaardigheden bevat en ons overtuigt, dat hij zijn geboorteland grondig kende. Doch ook de mindere Javaan, de dessaman, kan, wanneer hij rustig en kalm zijn eigen werk verricht, of in particulieren, goed betaalden en vasten arbeid gelaten wordt, heel wat goeds verrichten. En wat hij onder goede leiding, want die mag nooit ontbreken, kan doen, bewijst het werk, dat tegenwoordig door allerlei fabrieken en nijverheids-inrichtingen geleverd wordt; en dat door den Waterstaat of door particulieren wordt gebouwd of tot stand gebracht. Onder de leiding en den invloed van Europeanen ontwikkelde zich zelfs een soort handwerksstand, zoodat men er kleermakers, timmerlieden en andere handwerkslieden vindt, die hoewel niet oorspronkelijk, dan toch vrij goed werk leveren. En wanneer wij dagelijks op Java onze couranten ontvangen, mogen wij wel eens bedenken, hoeveel arbeid van Javanen daarin begrepen is.

Indien wij intusschen aan den Javaan eene vatbaarheid en aanleg tot ontwikkeling niet geheel kunnen ontzeggen, van Javaansche wetenschap kan nauwelijks sprake zijn. Ongetwijfeld heeft eene maatschappij, zooals de Javaansche thans is, de hulp van de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek niet geheel kunnen ontberen: maar de kennis der Javanen bestaat slechts uit fragmenten van Hindoesche en Arabische, in den laatsten tijd ook van Europeesche wetenschap en vertoont zelden eenig spoor van zelfstandig denken. Merkwaardig echter is het, dat de Javaan eene niet geringe mate van vertrouwdheid heeft met de natuur,

die hem omringt. Hij beschouwt haar wel niet met de oogen van een wetenschappelijk man, maar hij weet, hoe ze hem dienen kan om zijne behoeften te bevredigen, hij tracht op te sporen, hoe ze hem nuttig en schadelijk kan zijn en zijn practische blik vergt dikwijls de bewondering van den meer beschaafden Europeaan. Even als de Noorweegsche bonde, bezit ook de Javaansche landman eene zelfgenoegzaamheid, die nooit meer aangetroffen wordt, waar de hoogere ontwikkeling der maatschappij tot meerdere verdeeling van den arbeid heeft geleid. Het ideaal van den Javaan is dessaman te zijn met eenige sawahs, eenige buffels, eigen huis en erf; onafhankelijk van ieder, behalve van de gemeenschap in de negari, dat hij kan beginnen en eindigen, werken en rusten naar hem goeddunkt, dat hij al de feesten kan geven, die hij noodzakelijk acht; en bij familie of kennissen een bezoek kan brengen, als hij dat noodig oordeelt of den lust daartoe heeft en de beleefdheid het vordert. Zulk een eenvoudige dessabewoner zal onze gids zijn op onzen tocht naar het Diëng-plateau en nu wij op het punt staan, de meest belangrijke en rijkste gewesten, het hart van Java te betreden, den grond waar achtereenvolgens Hindoe's, Arabieren, Portugeezen en Nederlanders hun gezag deden gelden, komen ons de schoone woorden in de gedachte van Hendrik Arnold Meijer, een kloek zeeofficier en begaafd dichter, een der weinige dichters, die Insulinde door eigen aanschouwing leerden kennen.

Hier aan dit strand verdrongen zich de volken,
 Steeds daagden nieuwe meesters over 't meer!
 Zij volgden zich, gelijk aan 't zwerk de wolken!
 De telg des gronds alléén was nooit zijn Heer!
 Brahminen van de Ganges, Arabieren
 van Adens land, met Mekkaas halve maan,
 Het kroost des Taags, met Romes kruisbanieren,
 Der Britten bloedkleur en de leeuwenvaan
 Van Hollands onverwonnen handelaren,
 Verheerden beurtelings dit bloeiend land
 In wilde volgorde, als de donk're baren
 Der branding, die zich wentelt op zijn strand!

De kleine paarden brieschen en stampvoeten; wij zetten ons in den zadel en volgen den weg, die naar het gebergte voert. Er waait een frissche wind, die de kruinen der palmen doet rui-

schen, en met genot ademen wij de aangename met geuren bezwangerde lucht in, die aan tropische wouden eigen is.

Onze paardjes schijnen den weg te kennen, want als het bergpad door het zware geboomte of door eene kromming van den weg nog aan het oog onttrokken is, nemen zij reeds een handgalopje aan, om daarna met meer gemak de steile hellingen te kunnen beklimmen. Zoo komen wij, in de volle beteekenis der zegswijze „met hollen en stilstaan” steeds hooger in het gebergte, dat zich van den Praho tot den Sindôrô uitstrekt en naar het Noorden, zooals wij thans ondervinden, een vrij steile helling heeft, maar zuidwaarts gelijkmatig in de vlakke van Banjoemaas overgaat. Naarmate wij stijgen, worden de gezichten op het Serajocdal en het tegenoverliggende Kendangebergte steeds prachtiger; zijn wij den 3000' hoogen Klantjong overgetrokken, dan bevindt men zich te midden van een geheel bergachtig land, met schrale vegetatie, maar tusschen de vele toppen verschuilen zich kleine lachende valleien, met beekjes doorsneden, die de terrasvormig aangelegde rijstvelden besproeien. Hooger op maakt de rijstbouw voor talrijke en uitgestrekte koffietuinen plaats, totdat ook deze ophouden en, nadat men Batoer bereikt heeft, door de tabaksteelt vervangen worden, die de voornaamste bron van welvaart voor deze plaatsen is. Hier is men in de nabijheid van de merkwaardigste bijzonderheden van het gebergte. Het middelpunt wordt door het zoogenaamde plateau van Diëng gevormd, eene uitgestrekte, hier en daar moerassige en boomlooze vlakke, door hooge bergtoppen omgeven, vroeger een kraterbodem, maar sedert eeuwen in een vasten bodem herschapen. In de passangrahan, eene loods, die ten gerieve der reizigers is opgericht, moeten wij overnachten; gelukkig hebben wij onze wollen dekens niet vergeten, want het klimaat op deze hoogte is zeer koud, zoodat de thermometer soms tot het vriespunt daalt, een dichte rijp boomen en struiken bedekt en er aan een verkwikkend vuur groote behoefte bestaat. De inlanders zitten dan ook om, of bijna op een houtvuur gehurkt, dat zij in een bijgebouwtje der passangrahan op een gemetselden haard hebben aangelegd, beide handen uitgespreid, zoo goed als met de nagels in de vlammen; bij het oprakelen der sintels zien wij, door den rook heen, de neêrgehurkte donkere gestalten op fantastische wijze rosachtig verlicht.

Den volgenden dag gebruiken wij een eenvoudigen maaltijd uit warme koffie, ketoepat (in palmladeren gekookte rijst) en een blikje gehakt bestaande en begeven ons naar Sempoeang, een der hoogste dorpen van Java, aan de oevers van een kratermeer gelegen. Op eene hoogte van 6680' worden door de bevolking Europeesche groenten en tabak verbouwd, die men voor de beste van het geheele eiland houdt. Daar wij vroegtijdig op weg zijn gegaan, genieten wij een heerlijk gezicht op de tegenoverliggende bergen; de zon verschijnt juist boven den horizon en doet de nevelen van den morgen door hare versterkende warmte wijken, zoodat het mistgordijn, als met eene reuzenhand, in westelijke richting langzaam wordt weggeschoven en het prachtige bergpanorama zich voor onze oogen ontrolt.

Hetgeen ons op den Diëng vooral belangwekkend voorkomt, zijn de talrijke overblijfselen uit de Hindoe periode, op het plateau en elders over het gebergte verspreid, maar aangezien wij nog het voornemen hebben, een bezoek te brengen aan de Bôrô-boedoer, willen wij ons nu liever naar Pakaraman begeven, eene stikvallei, die den poëtischen naam van Doodendal verkregen heeft. In het voorbijgaan werpen wij nog een blik op den Kawa-Dringa, eene modderwel, waar het slijk soms een zestal voeten in de hoogte wordt geslingerd, en komen eindelijk aan een kegelvormig bekken, waarvan de steile wanden met eeuwig groen getooid zijn en waartegen de bodem, die geheel kaal en ongeveer 200' groot is, vreemd afsteekt. Hier ontwikkelt zich van tijd tot tijd koolzuurgas, waardoor kleine dieren, die zich op den bodem bevinden of zich derwaarts begeven, gedood worden. Zeer overdreven verhalen worden van deze plaats medegedeeld, zoodat wij ons dan ook hadden voorgesteld, dat de vallei als bezaaid was met lijken van menschen en dieren. In werkelijkheid schijnt de uitstrooming dier gassoorten thans geheel te hebben opgehouden, zoodat zelfs de proefneming met een hond, die in de diepte wordt geworpen om hem zoo te laten omkomen, mislukt. Wij vervolgen onzen tocht en dalen nu langzaam af naar den hoofdweg, die in zuidelijke richting voert. Koffie-, vanielje- en theetuinen liggen overal tegen de hellingen van het gebergte verspreid. Vooral de theeplantsoenen verdienen eene nadere kennis-making.

In het jaar 1826 zond Dr. von Siebold eenige theepitten van Decima naar Java; het volgend jaar had men er in den tuin te Buitenzorg reeds 800 planten van gewonnen en aan een paar deskundige Chineezzen konden cultuur en bereiding worden toevertrouwd. Niet zonder kostbare proefnemingen en herhaalde teleurstellingen verspreidde men de cultuur in dertien gewesten van Java; zaden werden tot dat doel nog uit China ontboden en de heer Jacobson stelde hier een nauwkeurig onderzoek naar de cultuur en fabricage in, waarna hij op Java de beste diensten bewees, zoodat de thee-industrie hier aan hem dus in waarheid hare opkomst te danken heeft. Tot 1842 bleef de industrie uitsluitend in handen van het gouvernement. In genoemd jaar trok men de cultuur in alle gewesten, buiten Bagelèn, Cheribon en de Preanger, in en werden contracten met particuliere personen voor de exploitatie der tuinen gesloten. Hebben het initiatief en de lang volgehouden directe bemoeienis van den staat de thee-industrie op Java snel in het leven geroepen en tot eene belangrijke hoogte opgevoerd, de financieele voordeelen lieten op zich wachten en ook deze tak van staats-nijverheid heeft zijne lange lijdensperiode doorworsteld, met het eindresultaat, dat de regeering alle directe bemoeienis moest laten varen en de cultuur zoowel als de fabricage door de vrije nijverheid heeft laten voortzetten.

Men treft nu op Java zeven thee-ondernemingen aan, die vóór 1865 in contract met het gouvernement werkten en van welke Ledok, waar wij ons nu bevinden, niet de minst belangrijke is. De thee is het bereide blad van een altijd groenen heester, die tot het geslacht der bekende sierplant, camellia, behoort. Deze heesters hebben eenige overeenkomst met onze palmstruikjes, en zijn 2 à 3 decimeter hoog; dezelfde plant levert verschillende theesoorten, al naar gelang van den tijd van den bladerpluk en de wijze van drogen. De poolgrens van den theestruik ligt iets ten zuiden van den 40sten breedtegraad; deze komt overeen met den hoogtegordel van 4000' à 4500', waar eene gemiddelde jaartemperatuur van 17° C^s. heerscht. Het al of niet acclimatiseeren van deze plant is echter nog in mindere mate afhankelijk van temperatuur, dan wel van den bodem, en daar de cultuur veel handenaarbeid vereischt, ook van de dichtheid der bevolking. In de vlakke,

Ten de
Buitenzorg
700 voet
bij Motta

op een natten, zwaren kleibodem gedijt deze plant niet, maar vordert een eenigszins harden, ofschoon niet schralen bodem, waar het water gemakkelijk kan wegvloeien en de grond spoedig opdroogt. De theecultuur is voor de betrokken bevolking op Java een zegen: zij geeft aan velen gestadig arbeid, zoowel aan vrouwen en kinderen als aan mannen. De gebrekkige en kostbare transportmiddelen staan de industrie nog zeer in den weg en het is te hopen dat met de voltooiing van het spoorwegnet op Java ook hierin verbetering wordt gebracht.

In het begin der 17^e eeuw werd de thee in Europa gebracht, maar nog in het midden dier eeuw gold ze, in kleine partijen zelfs, als eene vorstelijke gift. In Brugge's dagboek is opgeteekend, dat in 1659 „koffie, chocolaad en een soort van drank, thee genaamd, bijna in elke straat van Londen verkocht werden.”

In de koffiehuzen vond ook de thee spoedig hare plaats en een der eerste theeverkoopers in Engeland was Thomas Garway, wiens koffiehuis, „Garraways”, heden nog bestaat en de gewone verzamelplaats is van allen, die zich met den handel op het Oosten bemoeien. In 1673 leerde de predikant Abraham Leendertz te Dordrecht, voormaals van 1656—1673 in dezelfde betrekking bij de gemeente te Batavia werkzaam, zijne stadgenooten het eerst het gebruik van de thee kennen, hun vroeger onbekend en in den aanvang door hen „Hoy-water” genoemd.

Even als de koffie en de tabak ondervond ook de thee haar voor- en tegenstanders. In 1641 schreef Tulp en in 1778 Bontekoe eene verhandeling ten gunste der thee. Laatstgenoemde beweerde zelfs, dat de maag best een paar honderd kopjes thee verdragen kan en thee was in zijne oogen „het excellentste kruid.”

Daar we vermoeid zijn van het aanhoudend in den zadel blijven, kunnen de prachtige gezichten op den, van wouden ontblooten, kegel van den Sindôrô, noch op den even naakten Soembing, ja zelfs het wilde bruischen van den Serajoe, die, aanvankelijk een murmelende beek, hier reeds een trotsche bergstroom is geworden, ons niet meer bekoren en zijn wij blijde te Wônôsôbô, de hoofdplaats van het regentschap Ledok, te kunnen afstijgen.

Aangezien de resident van Bagelèn een paar dagen geleden hier was aangekomen, om eenige aangelegenheden, het regentschap betreffende, te regelen, werden wij, na onze opwachting bij

de hoofden van het gewestelijk bestuur te hebben gemaakt, in de gelegenheid gesteld eene receptie bij den Regent bij te wonen.

De Regent op Java staat aan het hoofd van het inlandsch bestuur. Meest uit een aanzienlijk inlandsch geslacht gekozen, is hij de vertrouwde raadgever van den Resident in alles wat de belangen der inlandsche bevolking betreft en wordt hij diens „jongere broeder” genoemd; maar, na advies te hebben ingebracht, is hij gehouden de bevelen van den Resident te gehoorzamen. In alle aangelegenheden van het inlandsch bestuur moet hij worden gekend; hij staat aan het hoofd der inlandsche politie, bezit rechtsmacht in kleine burgerlijke- en strafzaken en neemt meestal als rechter in de landraden zitting. Zijn invloed is uiterst groot, en het welzijn van het Regentschap hangt voor een goed deel van hem af, vooral ook, omdat de inlandsche bevolking in hem haar natuurlijk hoofd ziet, terwijl de luister van de afstamming der meeste Regenten uit oud-adellijke geslachten hun aanzien nog verhoogt. De Regeering beijvert zich zeer om dat aanzien te bewaren, en ofschoon zij in vele opzichten niets dan ambtenaren zijn, heeft zij hun een zeker recht van erfopvolging in hun ambt toegestaan. Behalve een vast inkomen genieten zij nog andere voordeelen uit hun ambt; de beschikking over heerendienstplichtigen, vroeger hun gegeven, is hun thans ontnomen.

Onder den Regent zijn een aantal andere inlandsche ambtenaren werkzaam, de Patih, — de rechterhand en vizier van den Regent, — de Wedônô's of districtshoofden, die den Regent in de onderdeelen van het regentschap vertegenwoordigen, en de assistent-wedônô's, die vooral met het toezicht op de politie belast zijn. Terwijl deze ambtenaren allen door het Europeesche bestuur worden aangesteld en ontslagen, is de laagste schakel van het inlandsch bestuur eene instelling, die aan de inlandsche gebruiken ontleend is, en eene scherpe tegenstelling vormt met het despotisme, dat de hogere rangen der zuiver inlandsche bestuursvormen op Java kenmerkt. Het is het Dorpsbestuur, dat in vele gedeelten van Java eene groote zelfstandigheid bezit en door een dorps hoofd wordt vertegenwoordigd, die zijn ambt aan de keuze der dorpsgenooten dankt. Het Gouvernement wenscht, althans tegenwoordig, die vrijheid door zijne ambtena-

ren gewaarborgd te zien, en laat de aangelegenheden, die van zuiver gemeentelijken aard zijn, zooveel mogelijk door het Dorpsbestuur zelf beslissen. Maar daar vele werkzaamheden door het centraal gezag aan het dorpshoofd worden opgedragen, heeft het Gouvernement zich het recht voorbehouden, de keuze niet goed te keuren en het dorpshoofd ten allen tijde te kunnen ontslaan.

Meestal is hem een raad toegevoegd, waarvan de samenstelling echter verschillend is, ofschoon gewoonlijk een viertal leden de voornaamste plaatsen vervullen: de plaatsvervanger van het Hoofd, de priester, de schrijver en de kebajan; deze laatste zorgt voor de tenuitvoerlegging van de bevelen, door het Hoofd gegeven.

Het is intusschen half acht geworden en bij het rossige licht der fakkels rijden een aantal open wagens het erf van de Regentswoning op, de gamelan laat zich blijde „met koperen mond” hooren, de regent ontvangt zijne gasten in de pendoppo. Eene pendoppo is eene vierkante ruimte, van voren en op zijde met vier tot zes doorgaande trappen bereikbaar; daarboven staat een hoog planken sirappen dak, op palen rustende — aan drie zijden ontbreken dus de wanden. De vierde zijde maakt den voormuur van het eigenlijke woonhuis uit en bevat eenige deuren, die naar den dalem leiden. Naarmate de pendoppo aan een voornamer huis behoort, is de vloer netter bepleisterd, zijn de palen, waarop het dak rust, fijner bewerkt, meer uitgesneden of verguld, en staan er rijker meubelen.

De Regent van Ledok is uiterlijk een knap man en hoogst beschaafd in zijne manieren; hij draagt een sierlijken hoofddoek, een eenvoudig zwart lakensch baadje, met eene rij gouden knoopjes gesloten, en eene kris met gouden scheede. De sarong hangt niet zonder smaak van zijn middel tot op de kleine voeten, die in nette verlakte schoenen steken. Hij onderhoudt zich met zijne gasten in de Maleische taal, maar zijn zestienjarige zoon, die nagenoeg op dezelfde wijze is gekleed, spreekt vloeiend Nederlandsch. Om eene groote tafel staan drie kanapé's en veel stoelen. De Raden Ajoe, de echtgenoot van den regent, heeft daar plaats genomen. Zij is eene jonge Javaansche vrouw met een niet onbegrijpelijk uiterlijk en eene rijzige gestalte; haar zijden kabaja is op de borst gesloten met een diamanten speld; onder de gebatikte sarong zijn de zijden kousen en de geborduurde muiltjes nog even

zichtbaar. De echtgenoot van den assistent-resident maakt eene gracieuse buiging en neemt naast de Raden Ajoe op de kanapé plaats. De receptie heeft bijzonder veel van eene Europeesche; het gezelschap is zeer talrijk en neemt nog gedurig toe, daar de landheeren van de omliggende plantages ook invitaties hebben ontvangen. — De thee wordt in fijne Japansche kopjes gepresenteerd en achtereenvolgens defileeren, in eene lange rij, eenige bedienden langs de gasten, die thee, melk, suiker, sigaren en een tali-api dragen. — De speeltafeltjes worden gereed gemaakt en de oudere heeren laten zich spoedig vinden voor een partijtje; maar ook voor de jongere gasten is gezorgd; tegen half negen doet zich een corps inlandsche muzikanten hooren, een der heeren neemt de rol van ceremoniemeester op zich en weldra bewegen zich de paartjes op de maat der uitstekende dansmuziek, in eene vroolijke wals. De buffetten zijn voorzien van roode en Rhijnsche wijnen, limonade en andere dranken, en de gastheer, wiens vroolijk uiterlijk groote zelfvoldoening verraadt, beweegt zich tusschen zijne gasten en heeft voor elk een vriendelijk woord ten beste. Wij hebben plaats genomen aan een der speeltafeltjes, zoodat we vis-à-vis de Raden Ajoe en de overige Javaansche vrouwen zijn gezeten. Voorzeker, hij is schoon, de lachende mond eener Europeesche jonkvrouw, de schitterend witte tanden gevat in het karmozijnrood der lippen, maar even afzichtelijk is het ook in den gapenden mond eener Javaansche vrouw te kijken. Ons is dit voorrecht thans gegund. De afgebrokkelde, onregelmatige, zwarte tanden vertoonen zich in het meer dan bloedroode, breede tandvleesch, als zoovele verweerde grafpaaltjes. Zij worden omkruld door nog breeder donkerroode lippen, naar de zijden meer donker, tot zij zich in de zwarte hoeken vereenigen. — Al dat schoon heeft zij niet uitsluitend aan het gebruik der sirih te danken, De Javanen maken de tanden, nadat ze gevijld zijn, kunstmatig zwart. Hiertoe bezigen zij de zoogenaamde *banjon*, eene mondspoeling, bestaande uit klapperwater, waarin men een stukje gloeiend ijzer gedompeld heeft en dat men daarin eenige dagen heeft laten staan. Sommigen kauwen nog op de schil van eenen granaatappel, alvorens de banjon te appliceeren. Dit zwartmaken der tanden geschiedt tegenwoordig alleen, dewijl men zwarte tanden mooi vindt. Zoo

bijv. luidt de beschrijving van eene Javaansche venus in den wajang Palasara aldus: „Hare tanden zijn zwart gelijk de vleugels van een hommelen en schitteren verblindend; indien zij glimlachte, geleken zij druppelen verdikt suikersap”, terwijl verder de Javaan in zijne zangen den schoonsten mond vergelijkt bij een opengebarsten granaatappel, waaruit u de zwarte pitten tusschen het bloedroode vleesch der schil tegenglinsteren! Doch ook bij de Maleische schoonen zou de dandy, die met een bestudeerden glimlach zijne lippen optrekt, om de witte tanden te laten zien, zijn doel ten eenenmale missen en haar waarschijnlijk den uitroep ontlokken: *sāroman andjīng*, („precies een hond”). Wij zien dus, dat het begrip van „schoon” nog al betrekkelijk is, en hoe onze dichters ook de armen als „albast”, het voetje „nauwelijks een vingerlang”, het mondje als „met een stuivertje te beleggen”, mogen bezingen, de Javanen kennen geen schooner huidskleur dan die van het gele goud en met verrukking bezingen zij een breeden voet en een grooten mond. Er is overigens nog al verschil tusschen het Westen en het Oosten. Wanneer wij iemand eene beleefdheid willen bewijzen, rijzen wij op, de Javanen hurken dan neder; bij eerbiedsbetoon buigen wij diep, zij wenden het gelaat af en draaien u den rug toe; wanneer wij in verlegenheid zijn, krabben wij ons achter het oor, zij doen dit achter hunne dijen; wij noemen de golvende lijn de schoonheidslijn en vinden al wat hoekig is onbehaaglijk, zij roemen juist de hoekige bewegingen hunner danseressen, als de alleen bevallige; wij zitten met gestrekte beenen te paard, zij met kromme knieën; wij stijgen met het linkerbeen, zij met het rechterbeen te paard; wij snijden bij het schillen van vruchten bijv., naar ons toe, zij van zich af; wij graven daarentegen van ons af, zij slaan met den patjol naar zich toe; wij wenken iemand met de palm der hand naar boven, zij naar beneden gekeerd. Wij vervelen ons bij het niets doen, zij gevoelen zich juist gelukkig in de ledigheid, en uren kunnen zij doorbrengen met strootjes rooken en naar de lucht te zitten kijken. Met welgevallen ziet de Europeaan de walsende paren in wervelende kringen heenzweven, zij noemen zulks den man onwaardig, terwijl het de vrouw verachtelijk maakt. Hunne danseressen bewegen zich al trippelende, draaiende en wringende alsof ze op eieren loopen, over den grond als stijve, mismaakte lededoppen; hoe

leelijk en eentonig wij die dansen ook mogen vinden, zij kennen niets schooner. Wij luisteren met verrukking naar een mooi concert en liefelijken zang, zij gillen of huilen, ja krijschen hunne liederen uit, bij het gebombam van eene muziek als die van onze torenklokken. Wij vliegen met den sneltrein langs fraai aangelegde kunstwegen, zij kennen geen grooter genot dan in een pedatti met piepende, knarsende raderen, zoo groot als tafelbladen over een modderigen weg door een paar buffels langzaam, als eene lijkstaatsie, te worden voortgetrokken. — Maar reeds te lang heeft de bediende met zijn tali-api gewacht, om ons vuur voor onze sigaar te geven en als nu tegen middernacht het hoofd van het gewestelijk bestuur het sein tot vertrekken geeft, maken ook wij na de gewone plichtplegingen bij gastvrouw en gastheer gebruik om afscheid te nemen en onze woning op te zoeken.

Ons plan was aanvankelijk om den volgenden dag naar Mage-lang, de hoofdplaats van Kadoe onze reis te vervolgen, maar eene vriendelijke uitnoodiging van den regent, om een zijner familieleden, op een tocht naar Karang-anjar te vergezellen, bracht hierin eene wijziging. Wij maken dus van deze uitnoodiging gaarne gebruik, zoodat nu de weg in een gemakkelijken reiswagen wordt afgelegd, eene wijze van reizen, die voor den eenvoudigen toerist nog al kostbaar is, terwijl toch ook bij het reizen te paard het aanhoudend in den zadel blijven zeer vermoeiend is. Onze weg leidt door een bekoorlijke streek met eene zeer welvarende bevolking. De passers, die polsslag voor de welvaart der inlandsche huishouding, worden overal druk bezocht en allerwegen hooren wij bij het passeeren der dessa's, het vroolijk hoewel eentonig gezang der rijststampsters. Overal zijn de sawah's goed bewerkt: de veestapel heeft hier door de veepest nog niet geleden zooals in het arme Bantam; sterke buffels of karbouwen worden des avonds door een kleinen jongen naar de kraal gedreven en als het rijtuig in vliegende vaart nadert, is eene kleine vermaning met een dunnen twijg van den drijver voldoende, om deze logge, plumpe dieren zijwaarts van den weg te doen gaan, als wij voorbijsnellen.

Op een der wisselstations had men, door verzuim van den man-
doer, te Kali-wiro niet tijdig genoeg kennis gegeven van onze

komst, zoodat wij geen versche paarden konden bekomen; van dit gedwongen oponthoud maakten wij gebruik, om een der naburige dessa's te bezoeken.

Door een ingang in de levende haag van djaraq, bamboe of iets dergelijks, treden wij het inlandsche dorp binnen. Nauwelijks hebben wij eenige schreden binnen de omheining gedaan, of een aantal jakhalsachtige honden van geelachtige kleur, met spitse snuiten en opstaande ooren heffen hunne breede koppen op en doen een akelig gejang hooren; de Javaan gebruikt ze, hoewel hij een afkeer van het, in zijn oog onreine dier heeft, om zijn erf te bewaken; de Europeaan richt dezen hond af voor de jacht op wilde varkens, waarbij hij uitstekende diensten bewijst. Binnen de omheining liggen de huizen ordeloos door elkander, terwijl de daarbij behorende erven wederom door paggers onderling worden gescheiden. Het erf ziet er vóór het huis in den regel nog al schoongeveegd uit; bij enkele woningen, maar dat is hooge uitzondering, is het zelfs wel versierd met een perkje, waarin een rozenstruik en eenige inlandsche bloemen zoo hoog mogelijk opgeschoten groeien en tieren, zonder dat er ooit iets aan gesnoeid of gedaan schijnt te worden. Dit is met de boomen, ook met de vruchtboomen zeker altijd het geval. De pisangboom vooral, met zijne niet genoeg te waardeeren, frischgroene, groote bladeren kan er soms zelfs armelijk uitzien. Evenzoo de bamboe-aanplantingen langs de zijden van het erf, vooral als er reeds veel gekapt zijn, en er onoogelijke stompjes, overdekt en omringd van gekapte takjes en bladeren, te midden van lange, schriële staken, uit ophoogingen van aarde en vuil te voorschijn komen en staan te verrotten. Ter zijde en achter het woonhuis, vooral in de nabijheid der keuken, is het meestal vuil en modderig; denkt men er zich dan nog een paardenstal of buffelkraal bij, met een put of padischuur, dan kan men zich al vrij goed voorstellen, hoe zoo'n erf er in den regel moet uitzien. Men moet echter bedenken, dat de inlander er geen erf op nahoudt alleen voor zijn genoeg, maar wel bepaald voor zijn gebruik, zijn voordeel en zijn nut. Hij moge landbouwer zijn, van tuinieren heeft hij echter niet het minste begrip. Ook de lust daartoe is zelfs bij de meer of minder goeden moeielijk te ontdekken. Het geheele voorkomen van het

erf geeft overigens in den regel een vrij juist maatstaf aan van den welvaart der bewoners, en van de meer of mindere nette en bedrijvige geaardheid der huisvrouw; in gunstige gevallen kan het er vóór het huis wel eens gezellig en aantrekkelijk uitzien. Soms zijn de erven zóó groot, dat er suikerriet en padi op verbouwd kan worden. Men kan dan ook zeggen, dat de inlander gewoonlijk een voor hem vrij goed gebruik er van maakt. Het geboomte biedt hem tevens gelegenheid aan, daaronder allerlei werkzaamheden te verrichten, en er zijn vee op het midden van den dag te laten rusten, als het van de weide is thuis gebracht.

Het meest gewone gezin der dessa bestaat uit één man en één vrouw met hunne kinderen. Bij de geboorte van een kind treedt in den regel de Njai-doekon der dessa als accoucheuse op. Ze is eene vrouw van over den middelbaren of meer gevorderden leeftijd. Hare wetenschap is eene door ervaring bij zich zelve en bij andere vrouwen opgedane kennis, aangevuld met het bereiden van eenige inlandsche medicijnen en een aantal van buiten geleerde formulieren en gebeden; zoodra er echter iets gebeurt, dat van den regel afwijkt, staan hare handen onmiddellijk verkeerd, en neemt zij vaak de toevlucht tot middelen, die soms meer dan barbaarsch zijn en dan ook dikwijls den dood van moeder en kind ten gevolge hebben.

Wanneer nu het kind zijne intrede in de wereld heeft gedaan, wordt het door de doekon volgens de regelen der kunst behandeld, waartoe vooral het van het hoofd tot de voeten wrijven en knijpen behoort, naar inlandsche gewoonte; eene wijze van doen, die in den regel het kind vrij luid het bewijs van zijn bestaan doet uitkraaien. Is zij met deze manipulatie gereed, dan wordt het gebaad in lauw water en na dit bad gebruikt te hebben, krijgt de kleine wereldburger voor de eerste maal kleëren aan. Men stelle zich echter van de „luiermand” der dessa niet al te veel voor. De Javaan kent die niet. Gewoonlijk bestaat er op het oogenblik der geboorte van het kind noch luiermand, noch kleeding. Is alles naar wensch afgeloopen, dan heeft de meer gegoede altijd nog wel wat in huis, dat daarvoor geschikt is, en is bij den minder bedeelde nog wel een oude sarong of kain aanwezig, die men verscheuren kan,

en welke zonder zoomen of iets van dien aard, als windsel of luierdienst kan doen. Wit goed te gebruiken zou natuurlijk jammer zijn; gekleurd goed, dat reeds zijne beste dagen heeft gehad, verdient om allerlei redenen de voorkeur. Dat maakt ook het wasschen gemakkelijker, hetwelk eigenlijk niet veel meer is dan spoelen, waarna het goed wordt opgehangen en gedroogd.

Daar is geen Europeesch kind, dat zoo veelvuldig en langdurig aan de borst der moeder ligt als het Javaansche. Toch heeft het daar niet genoeg aan: op eene onhebbelijke wijze wordt het eene hoeveelheid rijst en pisang in den mond gestopt, die het maar moet zien door te slikken. De klompen of kluiten, door water rijkelijk bevochtigd, kunnen soms vreeselijk groot zijn, en met lenige moedervingeren, die druipen van vocht, worden die zoo behendig en spoedig achtereen den kleine, die steeds den mond gevuld heeft, toegevoerd, dat de toeschouwer elk oogeblik verwacht het kind, dat er rood en akelig begint uit te zien, te zullen zien stikken. Jongens en meisjes loopen er tot hun vijfde of zesde jaar gewoonlijk naakt. De meisjes krijgen met het toenemen der jaren een ôtô of borstlap aan, die met banden om den hals en de middel wordt vastgemaakt; het haar is gewoonlijk zeer kort geknipt (goendoel), somtijds laat men een staartje aan het achterhoofd groeien. Als dat wat groot en lang wordt en het hoofd weder met kort, stoppelig haar is begroeid, kunnen de kinderen er vrij verwaarloosd uitzien.

De besnijdenis en het huwelijk zijn de twee grootste plechtigheden in het leven der jeugdige inlanders. Inzonderheid de laatste is voor hen van belang, daar zij nu den leeftijd der volwassenen bereiken hebben, den naam van man of vrouw beginnen te dragen en zich dus ook overeenkomstig hun leeftijd moeten kleeden.

Het kleedingstuk, van welken vorm of snit ook, dat bij ons den dienst van buis, jas, rok of vest doet, noemt de Javaan koelambi of rasoeg'an. Is deze van zuiver inlandsche bewerking, dan heeft de koelambi nooit een naad in het midden van den rug, en ook geen schouderaden; ze is van voren altijd open en reikt tot op of even over de heup. De stof, waarvan dit kleedingstuk wordt vervaardigd, is niet op te geven; men gebruikt daarvoor alles: katoen en sits met sprekende kleuren gedrukt; zijn ze van lustre, tibet, laken of donker fluweel gemaakt, dan verraadt dit al meer-

dere bekendheid en aanraking met de groote wereld. Beneden de koelambi wordt de sindjang-wijar of bēbēd gedragen. Dit is een stuk doek van vier à vijf meter lang, en ruim een à een en een achtste meter breed voor volwassenen. Zoowel mannen als vrouwen dragen haar om het benedenlijf, waar zij, om de lendenen en beenen geslagen, en boven de heup, om het middellijf, vastgemaakt wordt, hetzij door een buikband of gordel, hetzij door het uiteinde in te steken en op te rollen in den bovenrand. Gedurende den arbeid wordt dit kleedingstuk wel meer of minder opgeschort. In sommige dessa's draagt de bevolking ook wel sarongs, deze zijn van bijna gelijken vorm als de sindjang-wijar, maar de beide einden zijn nu tot een rok toegenaaid; bovendien heeft de sarong aan de zijde een zoogenaamd hoofd: een breede staande streep met figuren; bij Europeesche dames is de sarong meer bekend dan de zuiver Javaansche sindjang-wijar. Onder dit kleedingstuk draagt de inlander eene broek, die tot even boven de knieën reikt. Het dragen van eene broek is eene algemeene gewoonte onder de Javanen geworden en wie tegenwoordig zonder broek uitgaat, zal daarvoor wel een gegronde reden hebben; bijv. dat zij nog nat is en te drogen hangt; want in de meeste gevallen bezit hij er maar ééne. De Javaansche vrouw draagt nooit een pantalon, tenzij zij op reis is en te paard mocht zijn. Boven de sindjang-wijar bedekt zij het lichaam met eene koelambi, die zij liefst gemaakt en wel koopt, en daaronder draagt ze bij wijze van een korset, eene breede katoenen lap, die eenige malen om het lichaam, van de borst tot over de heupen, wordt gewikkeld, waardoor zij eene slanke taille verkrijgt. Het haar wordt door beide seksen lang gehouden en in een kondeh aan het achterhoofd opgestoken; eene vrouw gaat altijd blootshoofds; de man draagt een gebatikten of blauw geverfden hoofddoek. Ofschoon bij den Javaan de voet altijd ongeschoeid blijft, is het soms gebruikelijk sandalen of holsblokken te dragen, vooral wanneer hij de voeten tegen natworden of verwonding door steenen wil vrijwaren.

In het Javaansche gezin is de man en vader het hoofd. Zijn naam staat op het bordje boven den ingang van het erf geschilderd; bij iedere publieke handeling is het de man, die geroepen wordt en optreedt; een vreemde vraagt altijd naar den man des

huizen; bij partijen en feesten zitten de mannen gezellig bij elkander en zijn de vrouwen achter bezig, om alles voor de gasten gereed te maken. Ook in den meer engen schoot des gezins is de man het hoofd, al blijkt het ook dáár vooral, hoezeer de geestelijke meerderheid of grootere geestkracht beslist, of de man dan wel de vrouw het meest in huis te zeggen heeft. In dit opzicht zijn alle gezinnen volstrekt niet aan elkander gelijk. Waar eenige welvaart heerscht, de man zijne waardigheid weet op te houden en te doen gelden, de verhouding tusschen beiden goed is, en de vrouw de vormen kent, zal zij den man altijd met eenige reverentie bejegenen, van zijnen „wil” spreken en zich zelve „eene vrouw” noemen. In andere gezinnen daarentegen, waar de verhouding vrij koel is, of te wenschen overlaat, of waar armoede heerscht, inzonderheid als een van beiden opium gebruikt of aan het spel verslaafd is, daar zal men hen elkander op de ruwste wijze zien bejegenen en de meest lage en gemeene taal tegen elkander hooren uiten. In zulke huishoudingen maakt de man van zijne meerderheid vaak een schromelijk misbruik. Hij is dan in huis een tiran en onverdragelijk persoon en handelt met zijne bezittingen naar welgevallen. Hij zal koopen en verkoopen, zonder met zijne vrouw eerst te overleggen; schuift hij opium, dan moet hij zijn dagelijksch quantum hebben, des noods moet de vrouw maar zien dat hij dat krijgt, de wijze waarop is hem onverschillig; of wel hij zorgt zelf alleen daarvoor en stelt zijne vrouw voor het eten en de kleêren voor al de leden van het gezin aansprakelijk. In deze gezinnen heerscht natuurlijk de armoede met hare gevolgen en heeft de echtelijke woning hare beteekenis als gezin zoo goed als verloren. Waar echter het omgekeerde plaats heeft en de vrouw „de baas” in huis is — hetgeen nu juist niet altijd als een ongeluk voor het gezin behoeft te worden beschouwd — daar is de man er vaak geheel onder en heeft hij niet veel te zeggen. Soms ontvangt hij van zijne vrouw bevelen op een toon, als men bijna niet jegens ondergeschikten zou aanslaan, en dan doet zoo’n man maar zwijgende en doodkalm, wat zijne vrouw verlangt.

De Islâm staat den man toe, meer dan ééne vrouw te onderhouden. Menig dessaman maakt dan ook van die vrijheid gebruik; hoewel het aantal toch niet zoo groot is, als men allicht zou

kunnen meenen: hier, omdat men met zijne vrouw en kinderen tevreden is; dáár, omdat het te kostbaar zou worden; elders, omdat de vrouw er zich tegen verzet, en de man er redenen voor heeft, haar niet te trotseeren en ook omdat de man gelegenheid genoeg kan vinden, om op eene andere wijze aan zijn verlangen te voldoen. Toch gebeurt het wel, dat vrouwen op zekeren leeftijd gekomen, haren echtgenoot, soms tegen zijn eigen begeeren, een tweede vrouw doen nemen, om op die wijze hare eigen positie te versterken en haren man van gevaarlijke wegen af te houden. Het komt immers meermalen voor, dat ongehuwden of weduwen een getrouwd man zóó weten in te pakken, dat hij ten slotte vrouw en kinderen verlaat, om zich bij haar te voegen.

Wanneer wij nu het erf opwandelen bevinden we ons weldra voor de woning. De Javaan bouwt zijn huis op den beganen grond; een weinig opgehoogd strekt deze tegelijk tot vloer binnenshuis. Verdiepingen heeft de inlandsche woning niet, vensters evenmin. Alleen in bepaalde gevallen maakt men wel eens een vierkant gat in den wand met een klapluik, dat van dezelfde stof als de wand is vervaardigd, zoodat dit, wanneer de bewoner bijv. een warong houdt, overdag kan worden opengezet. Gewoonlijk bestaat de Javaansche woning uit twee of drie huizen aan elkander verbonden; het achterste is dan het eigenlijke woonhuis; het voorste dient om gasten te ontvangen, enz. Dit voorste en het achterste huis zijn dan door een derde, grooter of kleiner, soms niet meer dan een eenvoudige doorgang met afzonderlijk dak, aan elkander verbonden. De woning ontvangt dus haar licht door de deur en de wanden. Daar deze laatste slechts uit een vlechtwerk bestaan, en meestal niet zoo juist rondom sluiten, is de verlichting binnenshuis bij dag voldoende. In oude en verwaarloosde woningen hebben bij guur en regenachtig weêr, wind en regen overal vrijen toegang en heerscht er nog al tocht, hetgeen voor de gezondheid niet altijd bevorderlijk is. Schoorsteen en zijn bij de inlanders onbekend, de rook moet maar een uitweg zoeken; maar de Javaan bekommert zich trouwens niet om een weinig rook. Des avonds is de woning altijd op haar onvoordeeligst; zij komt ons dan erg ongezellig voor en ofschoon het bezit van petroleumlampen niet meer, zooals vroeger, tot de hooge uitzonderingen behoort, is de verlichting met een eenvoudig lampje (palita) vrij onvoldoende

en geeft dit aan het inwendige een spookachtig voorkomen. Soms neemt een der huisgenooten, als hij niet al te vermoeid is, het lichtje dicht bij zich op eene bank of op de balé-balé, en half naakt op den buik liggende, leest hij op zangerigen toon uit een geschreven, soms vrij smerig Javaansch boek voor; tegen eene geringe entree komen er ook wel hoorders. Als de lectuur geëindigd is, verlaat het auditorium de woning en schuift de lezer zijn boek onder zijn vet hoofdkussen, om nu al neuriënde in slaap te vallen en zalig te droomen van de nimfen en goden, waarvan hij zooeven nog zooveel treffends heeft voorgedragen.

Maar wat is dat? . . . Lendoe! roepen de inlanders en de honden slaan aan, terwijl de grond schudt en het huis heen en weêr wordt bewogen, dat de bamboezen stijlen kraken. Gelukkig dat we ons in geen steenen huis met pannen dak bevinden; bij deze gelegenheid is de inlandsche woning bepaald te verkiezen.

In de Soendalanden zagen wij eens, bij gelegenheid eener aardbeving, de inlanders zich ter aarde werpen, terwijl zij, om het natuursverschijnsel te doen ophouden, aanhoudend: „aja! aja!” dat is: „wij zijn er nog! wij zijn er nog!” riepen. Dit gebruik heeft zijn grond in het geloof, dat de wereld vernietigd zal worden, als zich geen menschen meer daarop bevinden. Met het geroep „aja! aja!” wil men dus te kennen geven, dat de aarde nog bewoond is, en dus nog niet verwoest behoeft te worden. Het ontstaan der aardbeving schrijven zij toe aan een wilden stier, die de aarde op zijne horens draagt; wanneer nu een groote vlieg hem aan het oor steekt, schudt hij zijn kop en doet zoo de aarde beven. Bij de Javanen is dit geloof eenigszins anders. In het Javaansch mythologisch en cosmogonisch werk, bekend onder den naam van Manik-Môjô, wordt onder anderen verhaald, dat toen de aarde zich uit den chaos begon te ontwikkelen, zij zeven onder elkander gelegen gewesten bevatte en dat in het zevende en onderste de god Ontôbogô, ook Anantô geheeten, heerschte, die de gedaante had van eene slang, welke zoo groot was, dat zij, om de wereld heen zich wikkende, met den kop juist den staart raakte. Het is deze god, die de wereld dragende, door zijne bewegingen de aardbevingen veroorzaakt.

Bij het verlaten der dessa valt ons oog op een soort van altaartje dat tegen den stam van een grooten schaduwrijken boom,

ter zijde van den weg, is opgericht. Het bestaat uit twee op hun kant staande steenen, waarop een derde, grootere rust; deze toestel is door een houten hekje afgesloten, met eene kleine opening die den offeraar toegang tot het altaar verleent. Hier brengt de dessabewoner, die eenige ramp af te bidden of eenigen zegen te vragen heeft, zijne offeranden, bestaande uit wat wierook en bloemen, aan den danhjang-dessa of den beschermgeest der dessa ten offer en, terwijl de geur zijner ontstoken gave ten hemel stijgt, legt hij zijne wenschen voor den danhjang bloot.

Maar niet slechts de dessa heeft een eigen beschermgeest, de Javaan gelooft, als eene uiting van het spiritisme, bovendien aan ontelbare andere geesten, deels goede, deels booze, die de bosschen, de wildernissen, de grotten en de wateren bewonen. Eene bijzondere vereering geniet Njai-Lôrô-Kidoel of Ratoe-Lôrô-Kidoel, de maagdelijke vorstin van de Zuiderzee, wier gebied wij weldra zullen betreden.

Te Karang-Anjar was mijn hoffelijke Javaansche reisgenoot achtergebleven; gedurende den tocht hadden wij ons steeds met de inlandsche gerechten, rijst en nog eens rijst met eenige toespijzen, op inlandsche wijze gereedgemaakt, moeten vergenoegen. Wij waren dus recht blijde, te Gombang, waar de pupillenschool gevestigd is en verder eenige Europeanen verblijf houden, eenig Westersch comfort te genieten en na een dag toevens zijn wij weder te paard en volgen wij, in zuidelijke richting, een goed onderhouden weg, die naar Karang-Bolong leidt. Het gebergte ten zuiden van dit plaatsje gelegen, zal zich ongeveer 500' boven den zeespiegel verheffen. Wij beklimmen het zonder veel moeite en staan plotseling voor de onmetelijke vlakte van den Oceaan, die zich een vijftigtal vademen beneden ons, voor onze blikken, onafzienbaar ver uitstrekt. Als wij, aan een stevig touw ons vasthoudende, over den rand van de rots, waarop wij staan, naar beneden zien, dan duizelen wij bij den eersten aanblik. Meer dan loodrecht gaat de rotswand naar beneden, want hij vormt tengevolge van de geologische werking der zee, een binnenwaartsche bocht, zoodat hij verre over het zeevlak uitsteekt. Sedert eeuwen beukt de Oceaan met afwisselend geweld dat ijzervaste rotsgevaarte, doet het splijten en scheuren, vormt er holen en grotten, arbeidt langzaam en rusteloos voort aan zijn vernielingswerk en verzwelgt nu en

dan een losgeslagen stuk, dat in zijn zilten schoot neêrploft.

Wanneer onze oogen zich aan deze schrikbarende worsteling der elementen gewend hebben, zien wij de bewoners, die deze grotten bevolken, beneden ons, in ontelbare menigte rondvliegen. Aan de steenen wanden der donkere spelonken bevestigen zij hunne nestjes, die uit eene lijm- of geleiachtige zelfstandigheid zijn samengesteld en nergens menigvuldiger en zuiverder zijn dan in deze holen der zuidkust. Hier is het gebied van Ratoe-Lôrô-Kidoel. Zij heeft haren zetel op den bodem van den Oceaan, in een prachtig paleis en voert van daar uit heerschappij over de talrijke geesten, welke de rotsen en rotsholen en de wildernissen aan het zuiderstrand bewonen. Niet dan met beklemden boezem, in eerbiedige stilte, na door offeren, bidden en vasten zich dagen lang te hebben voorbereid, waagt de Javaan het, deze onherbergzame oorden te betreden. Driemaal 's jaars worden de nestjes in deze holen geplukt. Wanneer de zee ontstuimig is, zou het niet mogelijk zijn; maar ook wanneer zij betrekkelijk stil is, blijft het eene hoogst gevaarlijke onderneming, die niet zelden slachtoffers vordert. Op de sporten van een rotan-ladder, die met sterke bindtouwen boven op de rots bevestigd is, dalen de Javanen, twee honderd voet diep, langs den rotswand loodrecht naar beneden. Zijn zij bij het hol, waar zij plukken willen, gekomen, dan wachten zij tot de golfslag naar buiten is, en slingeren zich dan naar binnen. Daar hebben zij stellingen gemaakt van bamboe, die met bindtouwen aan de wanden der spelonk zijn bevestigd; dieper dringen zij nu de grot binnen en steken met een speer de nestjes der salanganen of gierzwaluwen van het verwulfsel los en bergen ze in een zak, daartoe om het midden gebonden. Als de tijd van het plukken der nestjes daar is, worden er feesten gegeven en offers gebracht aan Ratoe-Lôrô-Kidoel. Aan den ingang van het pakhuis, waarin de geplukte nestjes verzameld worden, is ter harer eere, voor gouvernementsrekening, een paradebed opgericht. Gedurende den pluktijd worden hier elken Donderdagsavond nieuwe offers gebracht; er worden lampen ontstoken en wieroek gebrand; bloemen, vruchten, sirih, pisang, vleesch en groenten worden als offeranden aangeboden. Den laatsten nacht, vóór men met het plukken een aanvang maakt, heeft eene ruime en milde uitdeeling van opium plaats; gamelan en ronggèngs verdrijven de

gedachte aan het dreigende gevaar, want velen komen nooit weêr boven en laten hunne vrouwen en kinderen te vergeefs wachten. De branding smooft meêdoogenloos het hulpgeschrei en de noodkreten der verongelukten en maakt den doodsstrijd kort. Maar door de gepleegde offeranden hebben zij zich verzekerd van de gunst der godin, die alleen de woede der baren kan temmen: Ratoe-Lôrô-Kidoel zal voor hun toekomstig geluk zorg dragen.

HOOFDSTUK VI.

Van Karang-Bolong naar Poerworedjô. Tijgers. Jacht op deze roofdieren. Voorbehoedmiddelen tegen een aanval. Documenten van de „kompanie” als talisman. Kracht en sterkte van den tijger. Eene maleische vrouw weggesleept en de roover afgemaakt. De „matjan gadoengan.” Met „een tijgermensch” gehuwd en onthullingen in den bruidsnacht. Vereering van den tijger. Tot den rang van voorouders verheven. Krokodil en kaaiman. Leefwijze. Door een kaaiman vervolgd en van de galg gered. Vangst der krokodillen. Brutale aanval op eene prauw. Uit de kaken van een krokodil verlost. Gevecht tusschen een buffel en een kaaiman. Totemisme. De krokodillen en de spelende kinderen. Offer der Javaansche moeders. De krokodil, naar het volksgeloof op Timor, met eene jonge maagd in den echt verbonden.

De weg van Karang-Bolong tot Gombang wordt, met afwisselend stappen en draven, in ongeveer anderhalf uur afgelegd; wij namen hier een huurwagen, met twee flinke paardjes bespannen en vervolgen in oostelijke richting onzen tocht over Karang-anjar en Keboemen naar Poerworedjô. Deze geheele weg biedt ons weinig meer aan dan het gezicht op aaneengeschakelde dessa's en sawah's; aan onzen linkerkant vertoonen zich de vooruitdringende heuvelrijen van het bergland, dat zich noordwaarts tot aan het dal der Serajoe uitstrekt, maar voorbij Keboemen is hij grootendeels door vlak en moerassig terrein aangelegd.

Poerworedjô, bij de militairen meer bekend onder den naam van Gedong-Kebo, naar de plaats, waar het militair kampement is gelegen, ligt aan de Bôgôwontô, welker oevers hier door een fraaie steenen brug zijn verbonden. Na de inlijving van Bagelén in het Nederlandsch gebied, werd deze plaats, om hare schoone ligging in eene vruchtbare vlakte en aan eene frissche rivier, tot de hoofdplaats der nieuwe residentie bestemd, en ontving zij den naam van Poerworedjô, „ontluikende bloei.”

Langs de zijden van den grooten aloen-aloen, liggen de dalem

van den Regent, een fraai en uitgestrekt residentiehuis, een groote, steenen moskee en eenige Europeesche woningen. Deze laatste zijn wel is waar eenvoudig, maar dit verhindert niet, dat Poerwôredjô, met zijne talrijke bevolking en zijn groot garnizoen tot de schoonste plaatsen van Java behoort, te meer omdat het klimaat geen nadeeligen invloed op de Europeanen uitoefent.

Van deze plaats voert een weg in Noordoostelijke richting over Loano naar Magelang, de hoofdplaats van de residentie Kadoe, en aangezien na Loano, de weg over de zuidelijke uitloopers van den Soembing is aangelegd en op enkele plaatsen nog al aanzienlijk stijgt, zoodat er hier en daar een span buffels voor den wagen moet worden gebruikt, willen wij dezen weg te paard afleggen; onze bagage kan dan door een viertal koelies worden gedragen.

Het is slechts uit voorzorg, dat wij het jachtgeweer en den revolver eens nazien, want in den laatsten tijd hielden zich eenige tijgers in de omstreken op en hoewel deze dieren over dag zelden hun reusachtig kattenlichaam vertoonen, tenzij ze in hun leger worden gestoord of, door honger gedreven, hunne schuilplaats verlaten, moet ik toch bekennen, dat de gedachte om door een van die gasten te kunnen worden besprongen, niet van mij wilde wijken en mij voortdurend op mijne hoede deed zijn.

De verspreidingsstreek van den gestreepten of koningstijger, matjan lorek of gembong, arimau of rimau (*Felis tigris*), bepaalt zich in onzen Indischen Archipel tot de eilanden Sumatra en Java, hier en daar met plaatselijke afwijkingen in kleed en gestalte. De jacht op dit dier geschiedt op allerlei wijzen, doch in enkele streken, onder anderen in Midden-Java, gaat men er niet te spoedig toe over, daar de ondervinding herhaaldelijk geleerd heeft, dat eene, voor den landbouwer hoogst schadelijke, toeneeming van wilde zwijnen een bijna onmiddellijk gevolg was van het uitroeien der tijgers. In Bantam, waar de premie op een gedooden tijger onlangs tot honderd gulden is verhoogd en in eenige districten van de Preanger, heeft de bevolking zeer veel overlast van deze dieren en maakt men er jacht op of wel men vangt ze door middel van stevige vallen, wier samenstelling op hetzelfde beginsel berust als die van onze, van oudsher bekende muizenvallen, doch van voldoende afmetingen en met eene geit

daarin als aas. Als de eenige wijze, om tijgers levend te vangen en om ze, eenmaal gevangen, ongeschonden te kunnen vervoeren, werden de vallen altijd veel gebruikt. En ook nu nog is dit het geval, hoewel de behoefte aan levende exemplaren bijna niet meer bestaat, zooals vroeger, toen bij elke sēnēnan of eenigszins groot volksfeest een tijgergevecht niet mocht ontbreken, en de onmisbare tijgergaarden of goed gevulde tijgerhokken, aan de hoven der sultans en op de erven der regents-woningen, steeds aanvulling behoeften.

Te Solo zagen wij binnen den kraton een tijgerhok van flinke, stevige palissaden vervaardigd, waarin toen een achttal tijgers waren opgesloten; des namiddags om vier uur kon men, tegen eene geringe fooi (wang-sirih) het voederen dier dieren met kamponghonden, uit den omtrek opgevangen, zien; zoo nu en dan, wanneer het een bijzonder mooi dier is, wordt het nog wel naar de tijgerhokken van den sultan of den regent gebracht, maar meestal verdwaalt de val, met den daarin gevangen tijger, naar de naaste rivier, of vijver, om dáár, onder wāter gehouden het dier een eerloozen dood te doen sterven, waarbij de huid echter ongeschonden blijft. Op vertoon van de huid of den kop wordt namelijk de op het afmaken van tijgers gestelde Gouvernementspremie uitbetaald.

Bij tijgerjachten is het zeer moeielijk, de huid ongeschonden te houden, daar de bevolking hare lansspitsen en krissen, als een offer aan deze wapens, in het bloed van den tijger doopt, waardoor de huid als een zeef wordt doorboord.

Ten einde zich des nachts tegen een aanval van den tijger te vrijwaren, dragen de inlanders ontstoken fakkels waarmee zij bij tusschenpoozen heen en weer zwaaien, terwijl zij daarbij luid schreeuwen; vooral dit laatste is een afdoend middel, om den tijger te verjagen, wanneer hij ten minste niet uitgehongerd is. Junghuhn stuitte eens, bij het doortrekken eener wildernis, op een paar koningstijgers, die zich in eene kleine holte van den bodem ophielden. De twee Madureesche bedienden, die hij bij zich had, schrokken natuurlijk evenzeer als hij zelf, doch hadden nog tegenwoordigheid van geest genoeg, om een luid gegil aan te heffen, waardoor de beide on dieren op de vlucht werden gedreven. In de bovenlanden van Sumatra hecht men nog

aan andere middelen, om geen prooi der tijgers te worden. Het brievenvervoer van Fort de Kock naar Siboga en Sinkel en terug geschiedt door eenige paren loopers, die de brievenmaal in een ronden leëren zak op het hoofd dragen. Zij loopen even goed des nachts als des daags, zoodat de brieven van Fort de Kock Siboga binnen een vier of vijftal dagen bereiken, indien er ten minste geene hindernissen zijn, waardoor de loopers worden opgehouden. Zelden hoort men er van, dat deze postloopers door tijgers, die bijna overal in deze streken vrij talrijk zijn, worden aangevallen. Zij zelven schrijven deze gelukkige omstandigheid toe aan het feit, dat zij altijd brieven van de „kompanie” bij zich hebben. Zij meenen dat het wild gedierte voor deze documenten een dergelijken eerbied heeft, als de inlanders zelven, en men kan de koelies, welke de bagage van een Europeaan overbrengen in tijgerrijke streken, zeer gelukkig maken als men hun op de terugreis een brief of stuk drukwerk meêgeeft, waarin zij dan een talisman meenen te bezitten tegen gevaarlijke aanvallen.

De verhalen, welke bij de inlanders omtrent de sterkte van den tijger in omloop zijn, grenzen aan het ongeloofelijke. Met één slag van zijn voorklauw kan hij een ouden buffel de ruggegraat breken en het dier dood ter aarde werpen; een jonge buffel is voor hem zoo'n geringe last, dat hij, in zijn bek, er mede over paggers en slooten springt en hem zoo naar zijn leger in de ontoegankelijke wildernissen sleept. Een tijger, welke nog nimmer een mensch heeft aangevallen, zal, wanneer hij niet door den honger daartoe gedwongen wordt, weinig te vreezen zijn; wanneer hij echter een mensch gedood heeft, zal hij, alvorens met zijn maaltijd te beginnen, het slachtoffer met het aangezicht ter aarde keeren, omdat de tijger, zooals de inlanders gelooven, ook na den dood den blik van het menschelijk oog niet kan verdragen.

Ofschoon de inlanders om redenen van bijgeloovige vereering, eene bepaalde vrees hebben, om een tijger te dooden of hem leed te doen, gaan zij hiertoe onmiddellijk over, wanneer dit dier het op hun veestapel heeft gemunt of een der Kampongbewoners gedood heeft. Op een middag, verhaalt ons Dr. Mohnike, hielden docter Engelken en ik in de hut van onze prauw de siësta, toen wij door een vervaarlijk geschreeuw werden gewekt en van onze be-

dienden vernamen, dat weinige minuten geleden eene vrouw door eenen tijger gedood en door dit ondier naar het woud was gesleept. Alle mannelijke bewoners der plaats verzamelden zich om den roover zijne prooi te ontweldigen en verscheidene hoofden, als ook mijn jager Bodok, waren reeds in onze kajuit, om ons te verzoeken aan de jacht op dezen tijger te willen deelnemen. Wij sprongen uit onze kooien en waren in een ommezien gekleed en gewapend; het zal toen omstreeks drie uur des namiddags geweest zijn.

Bodok en de hoofden verhaalden ons, hoe nu ongeveer een kwartier geleden, eenige vrouwen, die op het land werkzaam waren geweest, doodelijk geschrokken en geheel buiten adem waren komen aanloopen met het bericht, dat een harer, een zestienjarig meisje, door een tijger besprongen en naar het woud was gesleept. Toen wij de plaats naderden, waar de ongelukkige vrouw was gedood, hadden zich alle mannelijke kampongbewoners, oud en jong, bij ons aangesloten, zoodat wij nu ongeveer driehonderd koppen sterk waren. De meesten waren met lansen, klewangs en krissen bewapend, enkelen hadden ook geweren van oude constructie bij zich. Den gang van den tijger kon men door de bloedsporen, over de rijstvelden tot aan den zoom van het woud, gemakkelijk volgen. Hier verdeelden wij onze maleische volgelingen in drie afdeelingen, over welke Engelken, Bodok en ik, het bevel op ons namen. De middelste afdeeling, waarvan ik de aanvoerder was, zou de bloedsporen blijven volgen, de beide anderen zouden twee honderd passen rechts en links van ons, het woud binnendringen; daardoor hoopten wij den tijger te omsingelen en hem de vlucht naar de open vlakte te beletten.

Zonder moeite drongen onze afdeelingen het bosch in en toen wij ongeveer een kwart mijl hadden afgelegd, hoorden eenige Maleiers, die met mij aan de spits waren, zijn gebrom. Engelken en Bodok werden hiervan verwittigd en zoo vormden wij weldra een kring van gevelde lansen, die steeds kleiner werd en eindelijk den tijger geheel insloot. Toen ik hem eindelijk zag, was hij nog ongeveer zestig passen van mij verwijderd. Zijn voorklauw rustte op het lijk der jeugdige vrouw; zijn kop was naar die zijde gericht, waar zijne aanvallers hem het dichtst waren genaderd; met den staart geeselde hij zijne flanken en zijn gebrom was nu overgegaan in een

gedempt brullen, waarbij hij nu en dan den kop naar den grond boog. Mooier schot zou ik wel nimmer op een tijger krijgen; zijne geheele zijde was nu goed zichtbaar en zonder mij te bedenken bracht ik het geweer in den aanslag en drukte af; ik had het geluk, zijn lendenwervel en, zooals later bleek, ook zijn ruggengraat te treffen. Met een luid gebrul wendde hij den kop naar mij toe, doch was niet meer in staat de achterpooten te bewegen; een tweede schot van Engelken trof zijn borst; hij was evenwel nog niet dood, want toen onder luid misbaar, de inlanders op hem indrongen, om hem den genadestoot te geven, had hij, niettegenstaande de doodelijke wonden, nog genoegzame kracht, om met een slag van zijn voorklauw een lansschacht te breken. Slechts weinige oogenblikken later werd hij op het lijk van zijn slachtoffer afgemaakt. De maleische vrouw lag op haren buik met het aangezicht ter aarde. Haar lang, zwart haar hing los en was geheel met bloed doortrokken; de linkerschouder, borst en bovenarm waren tot op de beenderen verscheurd en van alle vleeschdeelen beroofd. Op een draagbaar werd het lijk naar de kampong vervoerd, om daar te worden begraven, en daarachter volgde het geheel doorboorde lichaam van haren moordenaar, dat met bijeengebonden pooten aan een zwaren boontak hing. De vader en de beide broeders van het slachtoffer vervloekten en verwenschten, onder luid misbaar, alle tijgers en deden de plechtige gelofte, geen tijger voortaan met rust te zullen laten en op allen, die op hun weg traden, een bloedige wraak te zullen nemen.

Als eene bijzondere uiting van de animistische beschouwing omtrent het onafhankelijk bestaan der ziel van het lichaam bij de volksstammen van den Indischen Archipel, moeten wij hier de lykanthropie vermelden. De lykanthropos, de weerwolf, is iemand, die in eenen wolf, of, met uitbreiding van de beteekenis van het woord, in eenig dier zich veranderen kan, juist wiens ziel het vermogen bezit, het lichaam tijdelijk te verlaten en in dat van eenen wolf of een ander dier over te gaan.

Bij de Javanen bestaat algemeen het geloof, dat er menschen zijn, die de gedaante kunnen aannemen van eenen tijger; een zoodanig wezen draagt den naam van *matjan gadoengan*. Ontbreekt bij iemand het, in de bovenlip als regel, aanwezige geultje,

dan wordt hij als zoo'n „tjigermensch” aangezien. Sommige plaatsen zijn berucht door het aanwezig zijn van dergelijke personen; zoo is dit het geval met eene dessa op den berg Lamongan, in Probolingo.

Geen inlander zal het wagen, daar den nacht door te brengen, zelfs zal hem nachtverblijf geweigerd worden, daar de gastheer van de gedaanteverwisseling, wanneer deze plaats grijpt, zelf onbewust is. Niet altijd echter is dit het geval. Er bestaan toch personen, wien de lykanthropie niet aangeboren is, die het vermogen tot metamorphose dus niet onbewust hebben, doch die dit bezitten door de wetenschap van zekere tooverformulieren. Deze draagt, zooals wij reeds bij de dieven zagen, den algemeenen naam van *ngelmoe*, terwijl de tooverformulieren zelf *rapal* heeten. De *ngelmoe* nu, door welker *rapal* men zich in een dier, bepaaldelijk in een tijger veranderen kan, wordt *ngelmoe gadoengan* genoemd; ook bij de Maleiers van Sumatra schrijft men aan enkele personen het vermogen toe, zich in een tijger te kunnen veranderen.

In de bovenlanden der residentie Palembang ligt op de helling van den Dempo een kampong, welker bewoners uitsluitend „tjigermenschen” zijn; zij dalen in menschengedaante naar de vlakte af, bezoeken de passers en verkeereren met de bewoners der omliggende kampongs. Eenigen hunner zijn zelfs met meisjes uit die kampongs gehuwd. Allerlei verhalen zijn daarover in omloop. Nu eens zag de jonggehuwde, terwijl zij zich slapende hield, hoe de man in den bruidsnacht de echtelijke sponde verliet, zich in eenen tijger veranderde en naar het naburig woud op roof uitging; dan weder bemerkte eene, sedert geruimen tijd gehuwde vrouw, wier man haar alle nachten verliet, dat hij eens na zoo'n nachtelijke escapade met een verbonden arm huiswaarts keerde. Terwijl hij sliep, nam zij het verband weg, om de wond nauwkeuriger te kunnen beschouwen en tot haar grooten schrik zag zij in plaats van een menschenarm, een tijgerklauw. Hetzelfde geloof bestaat ook in het landschap Korintji, in de Djambische-Bovenlanden gelegen. Hier ligt de negari Bānīje-bālingka; deze telt twee dorpen, door de zoogenaamde Orang-tjindākoe bewoond, van welke die van het eene dorp de gedaante van mensch of tijger, die van het andere de gedaante van mensch of varken kunnen aannemen. Op zekere tijden van het jaar verlaten de tjindākoe hunne negari en sluipen

in de gedaante van tijgers door de bosschen, om zich naar de door de menschen bewoonde streken te begeven, waar ze op roof uitgaan. Komen zij aan eene groote rivier, die zij niet kunnen overzwemmen, dan veranderen zij zich in een mensch met eene vracht op het hoofd, zoodat zij er uitzien als een reizend handelaar en vragen dan den een of anderen prauwvoerder hulp, om hen over te zetten. Aan de overzijde nemen zij hunne tijgergedaante weêr aan en vervolgen zoo hun weg. Als zij een dorp bereiken vertoonen zij zich weêr als gewone menschen, van wie zij alleen onderscheiden zijn door het gemis van een geul in de bovenlip, en vragen in een huis om nachtverblijf, ten einde wanneer alles in diepe rust ligt, als tijgers op de slapenden aan te vallen en de harten der menschen te verslinden. Ook de veestapel is van hunne gading. De tjindākoe, die de gedaante van varkens kunnen aannemen, zijn niet zoo gevaarlijk, omdat zij alleen aan de veldgewassen nadeel toebrengen.

Als een uitvloeisel van het geloof aan de zielsverhuizing en daarmede van het begrip van verwantschap en afstamming wordt de tijger door de Javanen en Sumatranen vereerd en gaan zij er niet dan bij hooge noodzakelijkheid toe over, dit dier te doodden. De Maleiers spreken steeds met zekeren eerbied van den tijger en zijn zelfs bevreesd, hem bij zijn naam te noemen, maar betitelen hem eerbiedig met »nenek'' (voorouders), zoodat zij dan ook werkelijk gelooven, tot hem in eene nauwe betrekking te staan. Als de Europeanen vallen zetten, nemen zij zelfs eenige maatregelen, ten einde het dier te waarschuwen, om als het gevangen is, of het lokaas bemerkt, het te overtuigen, dat de val niet door hen of met hunne toestemming was gezet. Bij de Menang-kabausche Maleiers in de Padangsche bovenlanden bestaat eveneens deze vrees, om een tijger te doodden of hem leed te doen. Wanneer hier iemand door een tijger verscheurd is, hoort men niet zelden van het slachtoffer zeggen: „antah kò salah'', d. w. z. hij zal er zeker wel aanleiding toe gegeven hebben.

Het is evenwel niet alleen de tijger, welke op die wijze vereerd wordt, verschillende dieren genieten om dezelfde reden als de tijger eene bijzondere onderscheiding en van deze verdient zeer zeker de krokodil eene afzonderlijke vermelding.

In alle groote riviermonden en ook in kleinere krekten der

eilanden van onzen Indischen Archipel wordt de krokodil (*Crocodilus biporcatus*) maleisch *boeaja*, aangetroffen. Ten onrechte noemt men deze dieren vaak kaaiman of alligator; zij behooren noch tot de alligators, die uitsluitend in Amerika tehuis behooren, noch tot de gaviaalen, die schier alleen in den Ganges gevonden worden, maar zijn echte krokodillen, ten nauwste met den gewonen Nijlkrokodil verwant. Evenwel komt in de binnenlanden van Borneo een soort van krokodil voor, die zeer tot den Gangesgaviaal nadert (*Gavialis Schlegelii*) en wat nu het woord *kaaiman* betreft, wij zullen dit waarschijnlijk door tusschenkomst der Portugeezen van de Noord-Amerikaansche Indianen hebben ontvangen. De Portugeezen schrijven het woord *Caimão* of *Caimam*, vormen, die, zooals bekend is, in uitspraak bijna geheel met ons *kaaiman* overeenkomen.

Intusschen wordt thans door de Nederlandsche kolonisten de naam kaaiman algemeen toegepast op den bovengenoemden *crocodilus biporcatus* en ook wij zullen in de volgende mededeelingen dit gebruik volgen. De krokodillen zijn zeer sluwe roofdieren en door de inlanders gevreesd om hunne kracht en vraatzucht. Hunne lengte bedraagt dikwijls 20 tot 25 voet en de omtrek van het lichaam, over het midden gemeten, 10 tot 12 voet. Als echte amphibieën leven deze dieren niet uitsluitend in het water, maar liggen ook dikwijls op de oevers der rivieren, ofschoon zij zich toch niet zoo heel ver van het water verwijderen; op het land zijn ze minder te duchten dan in het water. Bij voorkeur gaan ze des nachts op roof uit en kunnen dan, uren lang, tusschen de gewassen, welke aan de oevers der rivieren groeien, als eene kat hunne prooi beloeren. Geene enkele beweging van hun slachtoffer ontgaat hun en wanneer eindelijk het juiste oogenblik gekomen is, schieten ze pijlsnel op hun buit los, om die met hunne scherpe, door geen lippen bedekte tanden, te verslinden.

Te Riouw zagen wij, op het bureau van den resident, het geraamte van een krokodillenkop. De tanden, die de lengte hadden van anderhalven vinger, sloten met ijzingwekkende juistheid tusschen elkaâr, zoodat het dier de geweldige kaken geheel op elkander drukken en dus eene ontzettende kracht uitoefenen kan tot het vasthouden en verscheuren van zijne prooi. In diezelfde plaats

zagen wij meermalen gevangen exemplaren, welke een dik stuk rotan doorbeten als een rietje.

Des daags liggen ze op de oevers der rivieren, waar ze zich in de zonnestrallen koesteren; ze hebben dan wel eenigszins het voorkomen van omgekapte boomstammen. Voordat de haven van Tandjong-Priok bij Batavia geopend was, werden de passagiers met een stoombootje, de welbekende Tjiliwong, van de groote stoomschepen, op de reede, afgehaald en naar den Kleinen boom vervoerd. Wilde men echter een bezoek brengen op een der schepen, die op de reede ten anker lagen, dan maakte men gebruik van een tambangan of sloep en nu zag men, aan het einde van het kanaal, menigmaal de krokodillen op de kanaaldammen liggen; bij het naderen der sloep doken ze dan snel onder water. Men zou ze met een geweer gemakkelijk hebben kunnen dooden, waarbij ik evenwel moet opmerken, dat de kogel in dat geval den kop moet treffen, want op de gepantserde huid stuit een geweerkogel af. Nadat ze getroffen zijn, begeven ze zich onmiddellijk te water en duiken onder; was het schot doodelijk, dan komt het lichaam na twee of drie dagen boven drijven, somtijds ver beneden strooms, zoodat de buks nu juist niet het beste middel is, om in het bezit te geraken van een ongeschonden exemplaar. Valentijn maakt in zijne beschrijving van Oud- en Nieuw Oost-Indiën reeds gewag van deze riviermonding als geliefkoosde verblijfplaats der krokodillen. „In deze groote rivier heeft men, vooral in 't droge, ter plaatse waar zij in zee uitwatert, zeer veel kaaimans of krokodillen, die daar op doode katten, honden, buffels en menschen, die de Javanen hier en daar vermoorden en dan zoo komen afdrijven, azen en loeren. In 1692 werden drie baaren of nieuwgekome soldaten (zoo men berigt heeft) tot aan zekere galg, omtrent de rivier, buiten den boom toen staande, zoo vinnig door een kaaiman vervolgd, dat ze genoodzaakt waren boven op den galg hunne behoudenis te zoeken, daar hij op zijne achterste pooten regt overeind staande, tot boven aan het hout der galg met zijn bek kwam. Dit is 't eerste voorbeeld, dat ik ontmoet, van lieden, die door de galg behouden zijn, daar ze anders — voegt Valentijn er bij — voor zoovelen doodelijk is en nooit andere, die dezelve beklimmen, dan alleen de scherprechter, levend weder beneden dalen.”

De Maleiers bedienen zich nooit van schietgeweer, om deze dieren te doodden of te vangen; hiertoe bezigen zij andere middelen. Een stuk hout, in den vorm van een vischhoek, wordt dermate met vleesch, ingewanden van kippen en eenden, enz. bedekt, dat er niets van het hout zichtbaar is; vervolgens bevestigt men hieraan een sterk rotantouw, hetwelk wederom stevig aan een boom of stronk wordt vastgebonden. De jagers houden nu in de nabijheid de wacht. Daar vertoont zich een krokodil; in één hap heeft hij, met zijne gewone vraatzucht, den hoek ingeslikt en duikt als gewoonlijk onmiddellijk in de rivier; het rotantouw losjes opgerold sleept hij in zijn vaart mede, doch hij kan zich natuurlijk niet verder verwijderen, dan de lengte der rotan bedraagt. De jagers springen vlug in een gereedliggende prauw en roeien zoo snel mogelijk naar de plek waar het ondiep zich moet bevinden; eerst langzaam en vervolgens sneller wordt de lijn ingepalmd, want het hout staat nu dwars in de maag van den krokodil en door de pijnen gedwongen laat hij zich tot op den oever trekken. Nu werpt men het dier rotanlussen om den kop en weet het zoo stevig met rotan te binden, dat men in stede van een krokodil, een flink geëmbaleerd stuk hout waant te zien. Te Riouw zagen wij ze meermalen op dergelijke wijze ingepakt; de Chineezzen maken er, om de gouvernementspremie te verdienen, veelvuldig jacht op. Is het dier op deze wijze onschadelijk gemaakt, dan schieten de bewoners der omliggende kampings toe, om het te doodden. Men begint met den staart te kappen, terwijl verder dezelfde tooneelen plaats grijpen als bij het doodden van een tijger; lanssen, klewangs, puntige bamboezen worden in het lichaam gestooten en met het uitstroomende bloed besmeerd, als eene offerande aan de wapens.

Het aantal vrouwelijke exemplaren schijnt dat der mannelijke verre te overtreffen. Het wijfje legt hare eieren van dertig tot veertig stuks, in afgezonderde plaatsen aan het zeestrand of bij de oevers der rivieren, waar zij een soort nest vervaardigt en ze daarna met aarde, zand en bladeren bedekt. Door de warmte broeden ze vervolgens in ongeveer dertig dagen uit. Als de jongen uitkomen, zijn ze bijna een halven voet lang; ze begeven zich onmiddellijk te water en voorzien dadelijk in hun eigen voedsel. De Sumatranen beweren, dat het wijfje zich niet om hare jongen bekommert; de

Dajaks van Borneo's Westkust zijn evenwel eene tegengestelde meening toegedaan.

Het vleesch wordt alleen door de Koeboes van Sumatra en door eenige ruwe en onbeschaafde Dajaksche stammen gegeten; alleen de tanden hebben in zooverre bij de Dajaks der benedenlanden eenige waarde, dat een snoer krokodillentanden tot de oorlogstenuë dier stammen behoort.

Het aantal inlanders, dat jaarlijks door deze dieren gedood wordt, is zeer groot; in de residentie Palembang bedraagt dit, volgens officieele opgaaf, 900 tot 1000 menschen. Het meerendeel wordt een prooi dezer dieren, terwijl zij zich in de rivieren baden; somtijds evenwel gaat de brutaliteit der krokodillen zoover, dat zij onverwachts in de nabijheid eener sampan of prauw te voorschijn komen en een der opvarenden mede in de diepte sleepen. De resident Ophuyzen was, tijdens zijn verblijf in de Lamponsche districten, ooggetuige van zulk een aanval. Hij bevond zich namelijk met een aantal Maleische hoofden in eene prauw op de Sekampong, een riviertje dat aan de Oostkust van Sumatra zijne monding heeft. Plotseling vertoont zich aan de rechterzijde der prauw een krokodil, welke een Maleisch hoofd, dat naast den resident was gezeten, achterover trok en onmiddellijk met zijn buit in de diepte verdween. Geen der opvarenden had den kaaiman zien naderen en de aanval geschiedde zóó onverwacht, dat men, op hetzelfde oogenblik, toen men de angstkreten van den ongelukkige hoorde, dezen ook in het water zag verdwijnen. Alle pogingen om hem te redden of zijn lijk te vinden, waren verder vruchteloos. Door een toeval of doordat zij niet doodelijk gewond waren en hunne tegenwoordigheid van geest behielden, zijn er wel eens menschen uit de kaken van een krokodil gered.

Dr. Mohnike ontmoette te Palembang een prauwvoerder, wiens linkerbeen, gedurende het baden, door een krokodil werd gegrepen; op zijn angstgeschrei schoten eenige nabijzijnde inlanders toe, die hem nog ter juister tijd verlostten, het linkerbeen werd hem hierbij evenwel van het lichaam gescheurd; naar het militair hospitaal vervoerd, had hij, door een tijdige amputatie van dit lichaamsdeel, het geluk 't leven te behouden. Baron de Kock, resident van Palembang, deelt ons nog zulk eene redding mede van een Maleier, die door een kaaiman werd gegrepen en medegesleurd; aan

de waarheid van dit verhaal valt niet te twijfelen, daar het buiten de geloofwaardigheid van den resident nog bevestigd wordt door den geneesheer Dr. Engelken, onder wiens behandeling deze man in het hospitaal is geweest.

In de nabijheid van den passer werd een man, ook terwijl hij baadde, door een kaaiman gegrepen. Het dier dook met zijn buit onder en zwom snel de rivier af; de Maleier bevond zich met zijn lichaam zoodanig tusschen de kaken van den krokodil, dat aan de eene zijde zijn beenen, aan den anderen kant zijn hoofd en armen uitstaken. Aanvankelijk was hij geheel buiten kennis, doch herkreeg, na eenigen tijd zijn bewustzijn en daar zijne armen vrij waren, drukte hij plotseling, zijne beide voorvingers, met kracht, in de oogen van het monster. De kaaiman liet van pijn en waarschijnlijk ook, omdat hij nu blind was, zijn buit los; met moeite bereikte daarop de inlander den naburigen oever, waar hij tot zijne groote verwondering bemerkte, dat hij zich te Palembang lama, ongeveer twee Engelsche mijlen van den passer verwijderd, bevond; het scheen hem namelijk toe, dat hij slechts enkele oogenblikken tusschen de kaken van den krokodil was geweest. Op een brancard, van bamboe en boomtakken vervaardigd, werd hij naar het hospitaal te Palembang vervoerd, waar, bij onderzoek, bleek dat hem drie ribben waren gebroken en hij een aantal belangrijke vleeschwonden had ontvangen.

Het gebeurt wel eens, dat de krokodillen groote tochten over land doen; in dit geval moeten wij echter meer denken aan verdwalen, dan aan tochten, die met een bepaald doel ondernomen worden. Eene militaire patrouille begaf zich, even na middernacht op weg van de hoofdwacht op het Waterloo-plein naar Rijswijk, toen ze, in de nabijheid der Roomsche-Katholieke kerk, midden op den weg, plotseling een krokodil zag. De ontmoeting was zoo ongewoon en zoo onverwacht, dat een Javaansch soldaat bijna over het dier was gestruikeld. De krokodil beet dien fuselier in het linkerbeen en bracht hem een belangrijke wond toe en toen de overige soldaten der patrouille met de bajonetten het ondiep wilden afmaken, nam het de vlucht en stortte zich in het kanaal, dat tegenover de kerk is gelegen.

Dit kanaal is bij de citadel Prins Hendrik door sluisdeuren van de gekanaliseerde Tjiliwong afgesloten, zoodat, toen

de citadelwacht ter hulpe der patrouille toeschoot, de krokodil met eenige goed gerichte gewerschoten werd afgemaakt. Met het aanbreken van den dag vond men den dooden krokodil voor de sluisdeuren.

Een dergelijke gebeurtenis had in het jaar 1865 te Soerabaia plaats; hier had de kaaiman een buffel tot zijne prooi gekozen. Uit de Kali-maas was de krokodil, dwars door de Europeesche wijk, tusschen tuinen en erven door, op eene weide gekomen, waar eenige karbouwen graasden. Met opengesperde kaken werpt zich het roofdier op een buffel, maar op hetzelfde oogenblik keert deze zich om en tracht zijnen aanvaller met zijne breede horens tegen den grond te verpletteren; door deze beweging is het alleen te verklaren, dat de kop van den buffel tusschen de kaken van den krokodil geraakte, zonder dat laatstgenoemde zijn aanval kon hernieuwen, daar beide dieren te vergeefs trachtten, zich van elkander te ontdoen. De kaaiman was echter zoo sterk dat hij den stier reeds dertig passen ongeveer had medegesleept, toen op het angstig loeien van den buffel, Europeanen en Javanen toeschoten, die door het kappen van den staart en vervolgens met lanssteken den kaaiman doodden.

Bij de volken van den Indischen Archipel heeft het dogma der zielsverhuizing, zooals wij reeds bij den tijger hebben medegedeeld, algemeen gevoerd tot de voorstelling van de verwantschap van den mensch met, en zijne afstamming van bepaalde dieren, welke dieren dus tot den rang van voorouders verheven, vereerd worden gelijk men andere voorouders vereert. In zekeren zin hebben wij hier hetgeen men in de godsdienstwetenschap het *totemisme* pleegt te noemen. Dit woord is afkomstig van de Noord-Amerikaansche Indianen. Elke stam hier heeft, onder de benaming *totem*, het een of ander dier, dat als een fetis vereerd wordt, waarnaar de stam heet, en waarvan zijne leden hunne afkomst afleiden.

De Roodhuid, die den wolf bijvoorbeeld als zijn totem erkent, heeft ook den wolf tot beschermgeest, draagt diens naam en beschouwt zich als aan den geheelen stam verwant. Hetgeen wij te dien opzichte bij de volken van den Indischen Archipel aantreffen, beantwoordt hieraan volkomen en het is niet te verwonderen, dat de inlanders de krokodillen met bijgeloovigen eerbied beschouwen, en gelooven, dat deze dieren, waarin volgens hen een menschenziel

woont, de Kampongs in welker nabijheid zij zich ophouden, in hunne bijzondere bescherming nemen, daar zij in sommige gevallen eene bijzondere kennis zoowel van bepaalde plaatsen als van de daar wonende personen bezitten.

Op mijne inspectiereis door Banka, verhaalt ons Dr. Mohnike, kwam ik des namiddags te Koba aan, een plaatsje aan de oostkust van dit eiland gelegen. Dit gehucht wordt door de monding van een onbeduidend stroompje in twee deelen gescheiden, waarvan het eene gedeelte op den hoogen rechteroever, het andere en tevens het kleinste gedeelte op den lagen linkeroever, ongeveer ter hoogte van den zeespiegel, is gelegen. Op het hooge gedeelte bevond zich de passangrahan, zooals men op Java zou zeggen, een flink gebouwd houten huis met eene breede voor-galerij, van waar men het uitzicht had op het tegenoverliggende strand en de lage huizen van den kampong. Toen ik des namiddags, na de siësta te hebben genoten en verkwikt door een frisch bad, bedoelde voorgalerij binnentrad, vond ik aldaar de Maleische hoofden en eenige ingezetenen, die mij hunne opwachting kwamen maken, bijeen. Ik verzocht die gasten plaats te nemen, liet sigaren en thee presentereen en wilde met hen een gesprek beginnen, maar rees plotseling van schrik uit mijn stoel op en begaf mij naar de voorzijde der galerij. Op den tegenoverliggenden oever zag ik, daar het eb was, twee groote krokodillen van achttien tot twintig voet lengte in den modder liggen, terwijl een aantal kinderen, zoowel in de rivier als in den modder, in de nabijheid dezer dieren speelden. Terwijl ik mijnen gasten, dit mededeelde, was ik zeer bevreesd, dat deze ondieren zich onder die kinderen eene prooi zochten, doch men stelde mij gerust, ik behoefde daarvoor niet de minste vrees te koesteren. Men verzekerde mij, dat deze krokodillen goedaardige dieren waren. Zij kenden alle bewoners van het plaatsje en zouden ze niet het minste leed doen. Deze dieren waren de vrienden der kinderen en het deed hun genoegen, wanneer ze met hen speelden. Dit laatste bleek werkelijk waar te zijn. Ik zag namelijk, hoe eenige kinderen in een gesloten kring om den krokodil dansten, vervolgens over hunne ruggen balanceerden en schrijlings op hen gingen zitten. De dieren lieten dit ongestoord toe en bleven rustig liggen. Wanneer zij niet, bij tusschenpoozen, hunne geweldige

kaken hadden geopend of met hunne staarten hadden geslagen, had ik ze voor doode exemplaren gehouden; nu echter bevreesde het mij toch, dat de kinderen zoo geheel en al met hen vertrouwd waren en zelfs niet de minste vrees toonden, wanneer zij hunne kaken openden of met hunne staarten sloegen. Meer dan een half uur zag ik dit schouwspel met het grootste genoegen aan. Toen de schemering viel, keerde de jeugd huiswaarts, daarna kropen de krokodillen langzaam, over hun buik schuivend, naar het einde van de zandbank en verdwenen in het water. Van mijne maleische gasten vernam ik nader, dat deze krokodillen zich, sedert eenige jaren, dagelijks op dezelfde plek vertoonden. Ieder een kende ze en sedert zij die plaats bezochten was nog nimmer iemand, mensch noch dier, door hen aangevallen; zij waren dankbaar voor de goede behandeling welke zij genoten en ontvingen dagelijks van de bewoners het noodige voedsel.

Voor zooveel de Javanen betreft, vindt de beschouwing van het dogma der zielsverhuizing hare uiting in offers, bij vele plechtige gelegenheden aan deze dieren gebracht. Inzonderheid zijn de inlandsche vrouwen gewoon, na de geboorte van een kind, een offer met vruchten en bloemen omgeven en door lampjes verlicht, in de duisternis van den avond de rivieren te laten afdrijven als een geschenk voor de krokodillen of liever als eene toewijding aan de voorouders, die in deze dieren zijn gehuisvest. Bij de Timoreezen was aan dit dwaze bijgeloof eene barbaarsche gewoonte verbonden. De vorsten van Koepang, een der staatjes op dit eiland, achtten zich namelijk van krokodillen afkomstig en wanneer een nieuwe regeerder den troon beklom, verzamelde zich het volk met de rijksgrooten aan het strand, ter plaatse waar de kroning door een plechtig offer aan deze dieren zou bezegeld worden. Dit offer bestond in een varken met roode borstels, maar tevens werd eene jonge maagd, fraai uitgedost, met bloemen versierd en met welriekende olie gezalfd, vlak aan den oever in eene rotsholte, op een daartoe gewijden steen, geplaatst. Hierna werden de krokodillen, door een der aanwezige voorvechters aangeropen en doorgaans vertoonde zich spoedig een dezer ondieren, die de ongelukkige maagd met zich in de diepte sleepte, maar naar het volksgeloof, zich met haar in het huwelijk verbond.

HOOFDSTUK VII.

Geen tijgeravontuur. De Bôrô-Boedoer. Javaansche legende omtrent het ontstaan van dezen tempel. Kolonisatie door de Hindoe's. Een geordende staat in Midden-Java voor de komst van dit cultuur-volk. Magelang. Java met een spijker aan de aarde bevestigd. Ontwouping der bergen. Dichtheid van bevolking. Met de postkar naar Djokjakarta. Herinneringen aan den zomer van het Noorden. Rozenhagen. Suikerfabrieken. Aankomst te Solo. Een keurig onderhouden benting. „Oompje” in den kraton. Het geboortefeest van Mohammed. Een boer in kolonels-uniform. Keizerlijke geschenken. Een mandoer der slachterij als pelotons-kommandant. Acht officieele toasten. De warong. Een opiumkit. Verderfelijke invloed van dit heulsap. Echte en nagemaakte batik. Een „partijtje” in den spoor-trein. Samarang. Brabbelmaleisch. Met de stoomboot naar Banjoewangi. Eene levende antiquiteit.

Gedurende den rit wees mijn bediende mij telkens eenige pauwen (boeroeng-mêrak), die naar men zegt zich altijd in de nabijheid van den tijger ophouden, omdat zij op zijne uitwerpselen azen en dus eenigszins kunnen worden vergeleken bij het loodsmannetje, dat steeds den haai vergezelt, doch zonder gelukkig eene ontmoeting met dit dier te hebben gehad, bereikten wij Salaman, de hoofdplaats van het district van dien naam. — Wij bevinden ons hier in de nabijheid van het schoonste en indrukwekkendste van alle gedenktekenen uit den Javaanschen voortijd, den geheel eenigen tempel van Bôrô-Boedoer, die in den ganschen eideloozen rijkdom zijner détails, zijn zuiver Boeddhistischen oorsprong met onbetwistbare klaarheid aan dag legt. Evenals de Christen-monniken, wisten ook de Boeddhistische priesters voor hunne heilige gebouwen, met fijnen tact, de plaatsen te kiezen, die zich door hare schoone ligging onderscheiden, want de top van den heuvel, waarop de tempel gebouwd is, doet een prachtig vergezicht over het omringende land genieten.

De Bôrô-Boedoer is een vierkant gebouw, van eene piramidale gedaante, om den top van bovengenoemden heuvel gebouwd, dat in een koepel ter hoogte van 20' eindigt. Eene reeks van zes opklimmende muren verheffen zich terrasgewijze en zijn met een aantal nissen voorzien, waarin zich even zooveel beelden van Boeddha bevinden. Het gebouw heeft eene hoogte van 116' en is met vier ingangen voorzien, waarbij leeuwen, als wachters, geplaatst waren. Prachtig beeldhouwwerk, bas-reliefs, bedekt de buiten- en de binnenzijde van elken muur. Deze terrasvormige bouworde der heiligdommen schijnt aan Java eigen te zijn, want ook die plaatsen van godsvereering, waar men aan geene ontwikkeling der bouwkunst door vreemden invloed kan denken, vertoonen dikwijls denzelfden vorm. — Men meent met eenige zekerheid te hebben kunnen aantoonen, dat de bouw van dezen grootschen tempel tot de negende, misschien zelfs tot de achtste eeuw onzer tijdrekening opklimt, maar de Javaan geeft de verklaring van dezen reuzenbouw in de volgende legende: Déwa Koesoema, zoon van een priester en machtig heer over een groot deel van Java, had een zijner hofbeambten zwaar beleedigd. Ziedende van toorn, verschafte de hoveling zich wraak, door het beeldschoone, tweejarig dochtertje van zijn beleediger, den appel zijner oogen, heimelijk weg te voeren, en zoo te verbergen, dat ook de wanhopigste pogingen vruchteloos bleven, om het spoor van het verloren kind te ontdekken. De troosteloze vader verlaat zijn paleis en zijne hofstad en zwerft vele jaren lang rond in de steeds verijdelde hoop van zijn kind weer te vinden. Op zekeren dag ontmoet hij, op zijn eenzamen weg, een onvergelijkelijk schoone, bloeiende maagd. Eene stormachtige begeerte om haar te bezitten maakt zich van hem meester: zij wordt hem ter vrouwe en baart hem een kind. Nu eerst is de wraak van den beleedigde volkomen: hij openbaart den vader het vreeselijk geheim, dat hij in bloedschendingen echt zijne eigen dochter omhelsd heeft. Voor die misdaad is het in der priesteren oog geene verschooning, dat zij in onwetendheid gepleegd is; vader, moeder en kind moeten tot straf het overige hunner dagen, tusschen vier muren opgesloten, in gebed en boete doorbrengen. Er is echter één middel, om den toorn der goden af te wenden; het is, dat de vader in tien dagen tijds een wonderbouw tot stand brengt, waar-

van hem het plan wordt voorgelegd. Nu stelt Déwa Koesoema al zijne kunstenaars en ambachtslieden aan het werk, en na tien dagen is het grootsche gebouw gereed en doorwandelt hij met zijne priesters en rijks grooten de rijk versierde galerijen. Maar eensklaps verbleekt hij en deinst vol ontzetting terug. Er ontbreekt één beeld — misschien vergeten, misschien gestolen —; hoe het zij, aan den eisch der goden is niet voldaan. Met vrouw en kind wordt Déwa Koesoema tusschen de muren opgesloten, waar wij hen versteend in drie kolossale beelden terugvinden.

De aanleiding tot en de geschiedenis van de kolonisatie der Hindoe's schuilt geheel in het duister. Minstens tot de eerste eeuwen onzer jaartelling klimt de vestiging dier kolonisten, meer bijzonder op Java, op. Het in vele opzichten zoo zeer ontwikkelde, in letteren, kunst en wijsgeerig denken zoo hoog gestegen Hindoe-volk, kent zijne eigen geschiedenis niet; de historische zin heeft ten allen tijde aan dat volk ontbroken; zijne herinneringen omtrent zijne lotgevallen nemen den vorm aan der meest fantastische legenden. Ongetwijfeld hebben zij hunne beschaving, hunne kunst, hunne letterkunde naar Java overgebracht; zij hebben het Indische epos op Java gelocaliseerd, een uit hun alfabet vereenvoudigd schrift aan Java geschonken, en de taal van Java met ontelbare sanskrietwoorden verrijkt, waardoor die eigenaardige vorm van Oud-Javaansch ontstaan is, die onder den naam van *Kawi* bekend, langen tijd als taal der poëzie in gebruik is gebleven, en in het dagelijksch leven allengs is verzwakt tot het tegenwoordige Krômô of hoog-Javaansch, waarin iedere Javaan tot zijn meerdere spreekt, die daarentegen zijn mindere in het laag-Javaansch of Ngôkô beantwoordt; dat zij echter de leermeesters werden der overheerschten in landbouw, veeteelt, nijverheid, scheepvaart, in bouw- en beeldhouwkunst, in de muziek en het drama, wordt tegenwoordig betwijfeld; wel behandelden zij hen, als een minder ras, een Soedra-Kaste, geboren om hen te dienen en voor hen te arbeiden, met aanmatiging en hardheid.

Wij moeten ons den trap van algemeene ontwikkeling, dien de Javanen bereikt hadden, toen zij voor 't eerst in aanraking kwamen met Indische handelaars, kolonisten of geloofspredikers, eenigszins anders voorstellen, dan dit tot heden geschiedde. In eene

hoogst belangwekkende studie *) heeft Dr. Brandes trachten aan te toonen, dat de maatschappelijke toestand der Javanen in den tijd, toen de *eigenlijke* invloed der Hindoe's begon (dat is ongeveer 700 çaka (778 n. Chr.), daar vóór dat tijdstip die invloed, hoewel reeds vermoedelijk van het begin onzer jaartelling dateerende, van zeer weinig beteekenis moet zijn geweest) een veel meer ontwikkelde was, dan men tot nog toe heeft gemeend te mogen veronderstellen. In dien tijd moet er in Midden-Java een centrum van beschaving, een geordende staat hebben bestaan. De Javanen kenden toen, naar alle waarschijnlijkheid, reeds de wajang, de gamelan, het batikken en de bewerking der metalen; zij hadden een eigen metrick-, een muntstelsel en betrekkelijk veel scheepvaartkunde, al welke zaken zij dus niet van de Hindoe's hebben geleerd. Dat de akkerbouw, bepaaldelijk de rijstteelt, al in voorhistorischen tijd in den Archipel bestond, heeft de Hoogleraar Kern op taalkundige gronden, in zijne verhandeling „over den invloed der Indische, Arabische en Europeesche beschaving op de volken van den Indischen Archipel” reeds aangetoond. Doch terwijl deze geleerde nog de meening toegedaan was, dat de kunstmatige bevloeiing door de Hindoe's is ingevoerd, gaat Dr. Brandes verder en houdt die voor oorspronkelijk.

In midden- en Oost-Java is hunne macht veel grooter, hun invloed veel krachtiger geweest, dan in het Westen des eilands. Eerst in de laatste jaren van het tijdvak hunner heerschappij hebben zij zich ook tot de Soenda-landen uitgebreid, maar de aanraking met de bevolking bleef er oppervlakkig. Het verschil tusschen Javanen en Soendaneezen in taal, in zeden en geaardheid schijnt voor een groot deel uit den zeer verschillende graad van Hindoe-influens te moeten verklaard worden.

Niet ver van de Bôrô-Boedoer verwijderd, liggen nog de bouwvallen van een ander monument van groote schoonheid, onder den naam van Tjandie Mendoet of Moendoet bekend. Deze Boeddha-tempel was, evenals Pompeï door een aschregen van den Vesuvius werd bedekt, vroeger onder asch en zand van den Merapi bedolven en eerst voor vijftig jaren geleden uitgegraven. Hij is veel kleiner van omvang dan de

*) Een jayapattra of acte van eene rechterlijke uitspraak van çaka 849 (927 n. Chr.) Tijdschr. van Ind. T. L. en Vk. dl. XXXII. blz. 98. v.v.

Bôrô-Boedoer, maar is in denzelfden geest gebouwd, en vooral merkwaardig om de reusachtige steenen beelden, die er in gevonden worden.

Tien palen *) moesten wij nog afleggen, alvorens Magelang te bereiken. Het is een ruim, open vlek, met breede wegen en dwarswegen doorsneden en, gelijk alle meer aanzienlijke plaatsen van Java, in eene Europeesche, Chineesche en Inlandsche wijk verdeeld. De Europeesche wijk ligt in de nabijheid der Prôgô en bevat verscheiden goede steenen huizen, waaronder ook een logement, waarin wij onzen intrek namen. Hier staat het residentiehuis, dadelijk kenbaar aan den grooten vlaggestok, van welks top de Nederlandsche vlag wappert, wier heldere kleuren fraai tegen het omringend geboomte afsteken. Als gebouw is dit verblijf van den resident vrij onbeduidend, maar het onderscheidt zich door een heerlijken tuin, versierd met vele beeldhouwwerken uit den Hindoetijd, die van de Bôrô-Boedoer en andere gewijde plaatsen in de omstreken zijn bijeengebracht en waaronder men een met kunstige bas-reliefs behouwen steen in de gedaante van een sarkophaag aantreft. Een weinig ten Zuiden van Magelang ligt een kleine heuvel, van waar men een prachtig gezicht heeft op de tweelingbergen Merbaboe en Merapi, die op de grenzen van Kadoe met de Vorstenlanden verrijzen. Bij de Javanen echter wekt die berg eene geheel andere soort van belangstelling op. Zij beschouwen hem als de *poeser* of het middelpunt van Java en meenen dat door zijne kruin de groote spijker is gedreven waarmede het eiland aan de aarde is gehecht. Het is een merkwaardig verschijnsel, dat een groot deel der bergen, waarop wij van hier het gezicht genieten, geheel van bosch is ontbloot. De zuidelijke hellingen van het Dieng-gebergte, die van den Telerep, den Sindôrô, den Soembing op de westelijke en die van den Merbaboe op de oostelijke grens van Kadoe missen allen bijna volkomen de woudbekleding, met uitzondering van eenige steile spitsen en ontoegankelijke kloven. Dat men dit niet aan vulkanische werking kan toeschrijven, is genoegzaam zeker, daar de vernielende kracht van de lava's en gloeiende steenen, door de kraters uitgeworpen, zich altijd tot de kruin bepaalt en niet lager dan 1500' daar be-

*) Een paal op Java is 1505 Meter of 16 $\frac{1}{2}$ minuut gaans. Een paal op Sumatra is 1852 Meter of 20 minuten gaans.

neden afdaalt en daarom ook niet verhinderd heeft, dat de Gedeh, de Slamati, de Merapi, de Seméroe en andere, tot de werkzame behoorende vulkanen van Java, met ondoordringbaar bosch bedekt zijn, waarboven slechts de woeste spits zich boomloos verheft. Het schijnt dus dat wij hier aan eene ontwouding, op groote schaal, door de hand des menschen te denken hebben, hetgeen verklaard kan worden uit de behoefte aan bouwgrond, die zich sedert eeuwen in dit sterk bevolkte gewest heeft geopenbaard. De dichtheid van bevolking overtreft hier de meest bevolkte landen van Europa: Saksen, België en Nederland, ja zelfs onze provincie Zuid-Holland, waar het aantal inwoners op een vierkanten Kilometer (mijl) 220 bedraagt, terwijl de laatste volkstelling op Java, voor de residentie Kadoe, het buitengewoon hoog cijfer van 360 inwoners per KM^2 . aangaf. Tot op eene zeer aanzienlijke hoogte zijn de bergwanden bebouwd. Sommige tabaksvelden en groentetuinen liggen ruim 6500' boven den zeespiegel; wordt die grens overschreden, dan vertoonen zich de armelijke, vaak nog door de bijl gedunde alpenboschjes, verder viooltjes, St. Janskruid, Gentiana, Rhododendron enz., waarvan verscheidene soorten volkomen op hare Europeesche verwanten gelijken.

Wij bespraken voor den volgenden dag eene plaats op de postkar, die ons naar Djokjakarta zou brengen. Het postwezen in Indië is in den laatsten tijd zeer verbeterd. Een uniformport van tien centen per enkelen brief van vijftien gram en briefkaarten van vijf centen werden voor den geheelen Archipel ingevoerd en deden het brievenvervoer zeer toenemen. Tengevolge der toetreding van Nederlandsch-Indië tot de Algemeene Postvereeniging van 1877 verminderde het port van een enkelen brief naar Nederland, dat in 1856 nog een gulden en twintig cent bedroeg, tot vijftien cent. De groote, zware, van plaatijzer vervaardigde postwagens waren logge gevaarten en vereischten eene bespanning van vier tot zes paarden; zij zijn thans vervangen door veel kleinere, naar een bekroond model van den heer Deeleman vervaardigd. Was vroeger een rit met den postwagen iets, waartoe de reiziger slechts in het uiterst geval overging, tegenwoordig is dit geheel veranderd en nadat wij in het achterste gedeelte van den wagen hebben plaats genomen, volgen wij den weg, die van Magelang over Moentilan en Soeleman naar Djokjakarta leidt.

De herinneringen aan den Noordschen zomer ontwaken, nu wij de heerlijke geuren genieten, welke de rozenpaggers of heggen, om de Europeesche erven geplant, verspreiden, want even als in de fjorden van Noorwegen is ook de roos in „dit land der zonne en der kleuren” in al hare pracht en verscheidenheid, uit haar vaderland Sjiras in Perzië doorgedrongen. Wanneer wij nu de fraaie brug over de Krasak, een zijriviertje van de Prôgô, zijn overgegaan, betreden wij bij den post Tempel het grondgebied der Vorstenlanden en bevinden ons weldra te Djok-jakarta, waar wij nog juist gelegenheid hebben, in den spoortrein, die naar Soerakarta vertrekt, over te stappen. De spoorwijdte van de lijn Vorstenlanden—Willem I—Samarang is even als op de Europeesche lijnen 1,435 Meter, zoodat de machines en het materieel veel grooter afmetingen hebben, dan wij in West-Java reeds leerden kennen. — Overigens biedt de bijna vlakke weg, behalve de talrijke Hindoe-ruïnen, weinig merkwaardigs op; aan onzen linkerkant hebben wij bijna onafgebroken het gezicht op den 2860 Meter hoogen Merapi, terwijl verder hier en daar een Europeesch huis staat, het verblijf van landhuurders, die als kleine vorstjes op de gronden wonen, door hen van den Sultan gepacht, en waarop koffie, rijst, suiker enz. geteeld worden. De bedrijvige drukte in de nabijheid der suikerfabrieken, de lange sleep karren, met paarden en buffels bespannen, die zich derwaarts begeven, de breede strooken, welke uit de suikerrietvelden zijn gekapt, om bij brand het vuur tot een klein gedeelte te beperken en de *witte* opstijgende rook uit de hooge schoorsteenen, daar hier, om de machines te stoken, ampas of uitgeperst suikerriet wordt gebruikt, doen ons vermoeden, dat men in het drukste gedeelte van den maaltijd is.

Gillend laat de stoomfluit zich hooren en daar de Westinghouse-rem op deze lijn nog niet verplichtend is, vermindert de trein geleidelijk zijne vaart en houdt voor het station te Soerakarta stil, waar wij ons in een verveloozen wagen, met twee magere paardjes bespannen, naar het logement laten brengen. Hier zijn, met het oog op de aanstaande feesten, reeds een groot aantal gasten aangekomen. Des namiddags moesten wij onze opwachting maken bij den resident. De uniformjas, die, door het langdurig verblijf in den koffer, eene sterke kamferlucht heeft gekregen, wordt alzoo gelucht

en des avonds tegen half zeven begeven wij ons naar het residentiehuis, dat den naam van Lodji draagt, eene verbastering van loge of factory, zooals de O. I. Compagnie die oprichtte op plaatsen, waar zij handelsbetrekkingen had aangeknoopt.

In den tijd der Compagnie en ook nog in de eerste jaren van het staatsbestuur hadden de residenten van Solo, die meer vertegenwoordigers van het Nederlandsch gezag aan de hoven der Sultans dan wel bestuurders waren, bij bepaalde gelegenheden zeer vernederende ceremoniën te verichten; zoo moesten zij, bij plechtige gelegenheden den vorst blootshoofds, zonder zonnenscherm, op een eerbiedigen afstand met diepe buigingen naderen en hem staande, den wijn, de sirih en zelfs waschwater aanbieden, en andere vormen in acht nemen, die de minderheid der Nederlanders tegenover den Sultan moesten doen uitkomen. Daendels achtte deze vernederende plechtigheden onbestaanbaar met de waardigheid van het Gouvernement en stelde zich, als vertegenwoordiger des konings, boven de vasalvorsten. Hij schreef daarom een nieuw ceremonieel voor, waarbij onder anderen bepaald werd, dat de residenten, welke toenmaals den titel van Minister droegen, bij alle plechtige gelegenheden en bij verschijning voor de vorsten zich steeds een vergulden pajong, met licht blauw afgezet en het koninklijk wapen voorstellende, zouden laten nadragen. Ofschoon de Sultan zich in den beginne krachtig daartegen verzette, moest hij ten slotte zich aan de gemaakte bepalingen onderwerpen en werd de nieuwe orde van zaken ook te Djokjakarta ingevoerd. De resident beloofde ons met de meeste welwillendheid, voor de aanstaande feesten eene uitnoodiging te zenden en daar wij den volgenden morgen niet voor negen uur aan het residentiehuis behoeven tegenwoordig te zijn, hebben wij ruimschoots den tijd, om de plaats zelve eens op te nemen of, zooals men in Holland zou zeggen, eene stadswandeling te doen. Van het logement voert een prachtige laan van tamarindeboomen ons naar het fort Vastenburgh, in de onmiddellijke nabijheid van den Kraton gelegen. Dit is een gebastioneerde vijfhoek, keurig onderhouden, met geelgekalkte huizen en muren „de kleur van het gewone onderhoud” der militaire gebouwen. Op de „cour” en in de straten Bali en Lombok zijn de officierswoningen gelegen; geen hoekje is ongebruikt gebleven, want binnen deze beperkte ruimte moeten drie kom-

pagnieën infanterie en een detachement artillerie verblijf houden. De geheele benting ziet er zoo zindelijk uit, dat wij bepaald gelooven dat er den geheelen dag een man met den kalkpot rondloopt, om de vuile plekjes nog eens aan te strijken. Wij worden nog in die meening versterkt, als wij de versterking binnenkomende, een viertal flankeurs, met een groot wit cijfer 2 aan de voorzijde van hunne politiemuts, zien, bezig om met een stok waaraan een kromme spijker was bevestigd, de afgevallen bladeren op te pikken, welke daarna in een mand werden geborgen.

De inlanders van de hoofdplaats noemen de benting: lontjeng bésar, dat is: groote klok, omdat de sergeant van de politewacht den tijd op een groote metalen klok moet doen aangeven. Gedurende de groote feesten is de troep binnen de versterking geconsigneerd en worden de beide bruggen aan de vóór- en achterzijde der benting, opgehaald. Tegenover het fort ligt de kazerne der lijfwacht-dragonders. Deze eerewacht escorteert den keizer steeds, als hij zich nadat de resident hiervan verwittigd is, buiten den kraton begeeft; tijdens ons verblijf te Solo was de kommandant een eerste luitenant der cavalerie, die zich gemakkelijk van het hoog en laag Javaansch bediende en in den kraton algemeen „oompje” werd genoemd. Aan onzen linkerkant passeeren wij nu de Protestantsche kerk, in 1832 gebouwd en waarvoor de sultan den grond kosteloos afstond; hij lei zelf den eersten steen en de Javaansche grooten schonken op zijn voorbeeld bijdragen voor den bouw; iets verder ligt aan de linkerzijde van de laan het residentiehuis met het daaraan palende kantoor en als wij de Amerikaansche brug voorbijgaan, die over de Kali Pèpè ligt, zien wij het kleine schouwburglokaal, waar somtijds door het liefhebberij-gezelschap „Utile dulci” uitvoeringen worden gegeven. Onzen weg vervolgende gaan wij langs de lage gebouwen van de societeit, over het exercitieveld, voorbij de loge der vrijmetselaars, in Indië roemah-setan of duivelshuis genoemd, en zijn op ons punt van uitgang, bij den kraton terruggekeerd. Over het algemeen ziet de plaats er nog al welvarend uit, maar het komt ons toch voor, dat in de gouvernementlanden onder direct bestuur van de Nederlandsch-Indische regeering alles beter onderhouden is en ook de bevolking meer teekenen van welvaart toont, dan in de Vorstenlanden, waar

de sultans nog regeeren en welke staten als een overblijfsel van het eenmaal machtige rijk van Mataram kunnen worden aangemerkt.

Intusschen is het negen uur geworden en begeven wij ons naar het residentiehuis, ten einde deel te nemen aan de garëbëg-moeloed of het geboortefeest van Mohammed. Reeds den vorigen avond was door het bespelen van den gamëlan sekaté, binnen den ringmuur van de moskee, het begin van het groote feest aangekondigd; zacht en melodieus klonken de zuivere, glasheldere tonen in den stillen nacht, en een gevoel van heimwee maakt zich van den pas aangekomen westerling meester, dat hem in zijne gedachten verplaatst naar Java's Noordkust, waar de ranke schepen hunne witte zeilen ontplooien, om over de onmetelijke watervlakte naar het geliefde vaderland terug te keeren.

Ten 10 uur verschijnen twee hofbeambten in gala-kostuum, het naakte bovenlijf met boreh, (gele zalf) besmeerd, terwijl ze een hoofddeksel van witachtige stof dragen, dat in vorm volmaakt op een omgekeerden bloempot gelijk; zij noodigen den resident uit, om in den Kraton te komen. In zijn staatkeoets, met den gouden pajong als teeken zijner hooge waardigheid, opent nu de resident den stoet, die uit een groot aantal rijtuigen bestaat, waarin achtereenvolgens de officieren, ambtenaren en verdere gasten hebben plaats genomen. Mijn jeugdigen leeftijd en rang in aanmerking nemende, stappen wij met twee collega's en een „ambtenaar ter beschikking" in een der achterste wagens en in pijlsnelle vaart gaat het nu naar den kraton. Aan den ingang moet de stoet eenigen tijd wachten, omdat de resident met het bepaalde ceremonieel door de keizerlijke familie en gevolg in de pendoppo wordt ontvangen. Gedurende dit oponthoud worden wij aangesproken door een Javaansch kolonel in een uniform van het jaar „13" met een hooge schako op het hoofd, waaraan niet alleen de tand des tijds, maar ook de ratten hebben geknaagd; de handschoenen steken tusschen zijn sabelkoppel; hij vraagt ons eene sigaar; twee, drie manilla's worden hem toegeworpen, waarop ZHEdgestr. wederom bij zijn troep plaats neemt, allen Javaantjes in blauwe pantalons en badjoe's gekleed, voor deze plechtige gelegenheid met oranjesperpen of heupdoeken getooid en met lange lanssen gewapend. Eindelijk is het ook onze beurt, om de groote pendoppo te mogen binnentreden, waar zijne Heiligheid, de spijker

der wereld, de opperbevelhebber in den krijg, de dienaar des barmhartigen, de Heer van den eeredienst, de regelaar van den godsdienst, reeds op den dampar of vorstelijken zetel heeft plaats genomen en de resident aan zijne linkerzijde is gezeten. Allen nemen nu plaats op de, naar hunnen rang bepaalde, zetels; de inlandsche prinsen, die een officiers-rang bekleeden, zijn in uniform gekleed en hebben insgelijks het voorrecht, op stoelen te mogen zitten. Achter den troon zijn eenige vrouwen nedergehurkt, onder welke ook eenige hofdames, die de rijkssieraden dragen, terwijl voor het overige alle andere inlanders, van hoe hoogen rang zij ook zijn, met gekruiste beenen op den grond zitten en zich slechts kruipend mogen voortbewegen.

Groote bergen rijst, vruchten, suikergebak enz., goenoengans genaamd, worden nu naar de moskee gedragen, waar ze, als door den hoogepriester daarover de zegen is uitgesproken, onder al de dienstdoende ambtenaren van het keizerlijk huis worden verdeeld. Met salvo's worden deze vorstelijke giften door de troepen begroet. Onder de aanvoerders van een gedeelte dezer keizerlijke soldaten, die in de zotste uniformen zijn gekleed, herkennen wij den mandoer der militaire slachterij, fraai uitgedost in een gelen rok en groene pantalon met groote, zware laarzen aan de beenen en een driekanten hoed op het hoofd, die met eene groote ouderwetsche panache is versierd; hij draagt even als bijna alle andere aanvoerders een groenen bril en maakt zulke potsierlijke passen, waarin hij door zijne onderhebbende manschappen wordt nagevolgd, dat wij moeite hebben, onzen lachlust te bedwingen. Terwijl de gamelan zich aanhoudend doet hooren, wordt er madeira gepresenteerd en een achttal toasten ingesteld: 1. op het feest van den dag. 2. op de gezondheid van den koning der Nederlanden. 3. op die van den Gouverneur-generaal. 4. op die van den Keizer. 5. op die van den Resident. 6. op die van den Kroonprins. 7. op de Keizerlijke familie. 8. op het welzijn van het eiland Java; bij elke toast valt het pelotonsvuur der troepen in. Wij hebben op de gezondheid van den Koning een glas madeira gedronken, maar op een stillen wenk aan den opperschenker, die voor deze plechtige gelegenheid, als eene herinnering aan het Engelsche tusschenbestuur, in een rooden rok is gekleed, worden de overige glazen met koude thee gevuld, welk voorbeeld

door meer Europeanen wordt gevolgd. Nadat het feest is geëindigd, nemen de Resident en het overige gezelschap plechtig afscheid van den Keizer, doch de kroonprins en al de prinsen van het hof gaan nu mede naar het residentiehuis, om daar de rijsttafel te gebruiken, en de Kroonprins wordt, op het oogenblik dat hij het fort passeert, met dertien kanonschoten gesalueerd.

Van heinde en ver is de bevolking opgekomen, om getuige te zijn van dit luisterrijk feest; langs den geheelen weg van den kraton tot het residentiehuis laat de gamēlan zich hooren en overal zien wij draagbare warongs, welker eigenaars op dezen dag zeker goede zaken maken.

Waar bij de Javanen tijdelijk eene verzameling van menschen is, daar vertoont zich dan ook onmiddellijk eene soort van warong; de inlanders kunnen niet leven zonder een warong, want zoolang ze geld hebben, moeten ze eten, drinken en snoepen. Bij eene vertimmering van het huis bijv., verschijnt tegelijk met het werkvolk ook een warong; is er feest bij een Europeaan, zoodat zich voor de woning of in de nabijheid van het erf eene menigte rijtuigen en bedienden bevinden, die bij de gasten behooren en op hen moeten wachten, onmiddellijk is er voor de woning een warong. Als men dan ook een Javaan of Maleier (op Sumatra heet de warong: lapau) in een warong ziet, de eetwaren smullende of van de lekkernijen snoepende, die er in rijken overvloed zijn uitgestald, dan kan men zich een denkbeeld vormen van den hoogsten trap van aardse en materiele gelukzaligheid, waarvoor een inlandsch gemoed vastbaar is. Dáár vergeet hij zijn arbeid, zijne vermoeidheid, zijne kwellingen, zijne zorgen en zijn verdriet; dáár lacht het genot hem toe in allerlei vormen, vooreerst in eten en drinken, vervolgens in zitten en rusten, al verder in praten en vertellen, in hooren en lachen en eindelijk in het gevoel van verzadigd te zijn, dat zich bij den inlander op eene eigenaardige, hoorbare wijze lucht geeft. Welk een keur van spijzen en lekkernijen, even bekoorlijk voor de oogen als heerlijk van smaak, even verfrisschend voor het door de hitte uitgedroogde verhemelte, als versterkend en voedend voor het door honger en arbeid uitgeputte lichaam zijn hier voorhanden. 't Is dan ook om een inlandschen mond te doen watertanden! Rijst, gebraden visch, kippeboutjes in meel gewenteld met tamarinde toeberaid en in klap-

perolie gebakken, gebraden uien, spinazie, sajor lodé, gedroogde visch, tjabé, komkommers, peté en jenkol, twee boonvruchten die de reukorganen onaangenaam aandoen, maar lekker, zeer lekker als men maar eerst aan de lucht gewend is, verder gebak in soorten, koffie met Javaansche suiker en andere dranken, evenwel geen bedwelmende, want van dronkenschap heeft de Javaan een beslist afkeer; eindelijk sirih, seroetoes (inlandsche sigaartjes), ziedaar het voornaamste, dat er alzoo in een warong te koop wordt aangeboden.

Al wat inlander is en tot het volk behoort, wordt met geheimzinnige maar onweerstaanbare krachten naar de warong getrokken; een drukbezochte warong in de nabijheid zijner woning te hebben is niet altijd even aangenaam, want als men zijn „jongen” roept, zonder dat hij antwoord geeft of bij de hand is, zal er menigmaal een schelle vrouwenstem achter op het erf, die het „pěrgi di warong” toeschreeuwt, „hij is naar de warong gegaan”, als antwoord vernomen worden.

In enkele gevallen zijn de waronghouders wel eens helers van gestolen goederen en dan is voor sommige inlanders het bezoeken van dergelijke eethuizen al even gevaarlijk als dat van de opiumkitten, die in Solo ook in grooten getale op of in de nabijheid van den passer worden aangetroffen.

Het inwendige van zoo'n kit ziet er onoogelijk en vuil uit. Gewoonlijk is het gebouw van bamboe opgetrokken, met een dak van alang-alang, zooals de meeste inlandsche woningen hebben. De wanden zijn beduimeld met sirihkalk en er heerscht voortdurend een pestlucht, teweeggebracht door den walm der lampen en den eigenaardigen reuk van het opium, die bij ons een gevoel van duizeling en walging veroorzaakt. Op eene lange balé-balé liggen eenige hoofdkussens en matjes, waarop de schuivers hebben plaats genomen, terwijl wij aan den ingang een met traliën afgeschoten vertrekje zien, waarin zich de bediende van den pachter bevindt, om, tegen kontant geld, den madat (opium) toe te reiken.

Hij, die amfloen *) smookt, bezigt daartoe een hollen bamboe,

*) Amfloen is volgens Prof. Veth, de voornamelijk in Ned.-Indië gebruikelijke naam van het heilsap, dat wij, in Nederland, evenals andere volken van Europa, met den aan het Grieksche *opion* ontleenden Latijnschen naam *opium* noemen. Van de Grieken is die naam ook in den vorm *afioen* tot de Arabieren overgegaan; de Perzen spreken dien *afjoen* uit, de Ma-

middelmatig dik en ongeveer vijf decimeter lang, aan het eene eind gesloten. Op ongeveer drie of vier centimeter van dat einde is eene kleine opening, waarin eene andere, ook drie centimeter hooge, van hout, ivoor of hoorn vervaardigde pijp steekt, die de gedaante heeft van een omgekeerden priktol, aan het bovineinde met ijzer beslagen. Nabij den schuiver staat een lampje, in welks vlam hij het ijzeren gedeelte van den kop brengt, na alvorens daarin een pilletje opium te hebben gedaan. Met één trek gaat de opium in rook over, die naar binnen geslikt en daarna langzaam door mond en neusgaten wordt uitgeblazen. De uitwerking op den schuiver is het verwekken eener opgeruimdheid, eener verheffing van den geest, waarin de verbeelding door onbeschrijfelijk aangename tooneelen als het ware ten hemel stijgt; zijn geest wordt gestreeld met de zoetste droomen van geluk, rijkdom en rang, van alles wat hij in het maatschappelijke leven verlangen kan.

In deze kitten verzwelgt de landbouwer de vruchten van zijn arbeid, de koelie zijn loon, en de ronggèng het weinige dat zij door dansen en onkuischheid verdiend heeft; hier versmoekt de huisvader, in een uur tijds, twee of drie gulden, die hij bezit en waarvan zijn talrijk huisgezin dagen lang had kunnen leven, want dertig centen daags zijn voldoende om in de onontbeerlijkste behoeften van het gezin te voorzien. Zijne vrouw en kinderen hongeren; — afgemat keert hij huiswaarts en staart verbijsterd hunne ellende aan. Het besef zijner vaderlijke plichten welt nog eenigszins in hem op; hij gevoelt het, dat hij dien honger stillen, de naakten kleeden moet; maar alle middelen zijn verbruikt; hij bezit niets meer. Al wat hij nog van eenige waarde bezat is verkocht of verpand, want de lombardhuizen zijn gewoonlijk in de nabijheid der kitten gelegen, hij wordt wanhopig en in dien toestand keert hij terug naar dat hol, waar geene schaamte of zedelijk gevoel meer wordt gekend, waar mannen en vrouwen, in den meest bandeloozen toestand, hunne lusten botvieren, daar het meerendeel dier huizen ook tempels zijn, aan de priesteressen van Venus gewijd. Hij vindt nu makkers, die op dat oogenblik nog iets be-

leiers en Javanen, die de *f* niet kunnen uitspreken, zeggen *apioen* of *apjoen*. Van al deze vormen is het Nederlandsche *amfioen* door de inlassching der *m* nog kennelijk verschillend. Ook gebruikt de inlander *apioen* alleen voor het opium in ruwen staat, zooals het door den handel geleverd wordt. Is het gezuiverd, dan noemt hij het *tjandoe*; is het, met of zonder tabak, voor zijn gebruik gereed gemaakt, dan heet het bij hem *madat*.

zitten en schijnbaar medelijden hebben met zijn berooiden toestand, doch dien tevens wenschen te benuttigen — want zij smeden plannen, welker volvoering hun het noodige moet verschaffen om hunne ontaarde levenswijze vol te houden. Vriendschappelijk reiken zij hem de pijp toe, hij aarzelt . . . maar geeft ten slotte toe. IJlings loopt hij den lombard in en verpandt daar de laatste, in stilte medegenomen, sarong der trouwe huisvrouw. Hij reikt het weinige daarvoor verkregen bloedgeld door de traliën en ontvangt een weinig madat, waarna hij zich op de balé-balé bij zijne kameraden voegt. Na een weinig schuiven wordt men vertrouwelijk, men fluistert hem plannen in . . . hij siddert van afgrijzen en gevoelt het betere besef in hem opwellen — maar de nood dringt en eer de toestand van opgewondenheid zijn hoogste toppunt heeft bereikt en hem in dien van bedwelming voert, staan eenige schuivers op, blazen de lampjes uit en sluipen weg langs binnenwegen en voetpaden.

En nog in denzelfden nacht ziet men dikwijls, in het rustige dal, onverwachts de schamele hut van den eerlijken, vermoelden landbouwer eene prooi der vlammen worden of in den morgenstond hoort men van een met geweld gepleegden diefstal in de nabijgelegen dessa; dan wel, men ontwaart vreemde, in den omtrek onbekende personen, haastig het gestolen vee voor zich uitdrijvende of in den namiddag drijft er, aan handen en voeten gebonden, een zwaar verminkt lijk de rivier af, want de hand dier heilloozen is over het vreedzame dal gegaan, alleen met het helse doel, om in de amfioenkitten aan hunne onbeschaamde lusten den teugel te kunnen vieren.

Alvorens Solo te verlaten, willen wij nog een bezoek brengen aan eene inrichting, waardoor deze plaats in geheel Mid-den-Java bij de landbevolking beroemd is. In een der zijstraten ligt een gebouw van ééne verdieping, dat men door een lage deur binnentreedt. Weldra bevinden wij ons in eene groote open ruimte, waar een aantal vrouwen zich onledig houdt met het batikken van sarongs, sēlendangs, hoofddoeken enz. De grondgedachte bij het batikken is, verven aan het stuk door achter-eenvolgende indompeling van het weefsel en elk van de kleurstoffen door wier samenstelling de voorgenomen teekening wordt verkregen. De stof wordt daartoe vooraf telken male met een

mengsel van was en hars bedekt, overal waar de kleurstof van het verfbad niet mag inwerken en wel steeds aan weerszijden. Die bewerking heet schrijven of teekenen en wordt uit de hand verricht met een klein scheppertje van rood koper, met langen tuit en langen steel, waarin het gesmolten was-hars-mengsel uit een gereedstaanden koperen kom wordt opgeschept. Het koperen steeltje wordt bevestigd in een bamboezen houder van zoodanige zwaarte, dat die, als eene schrijfpenn in de hand gehouden, nog gemakkelijk kan gehanteerd worden, en daarmede wordt, half schrijvende, half teekenende, het een weinig hellende, vóór de batikster in een raam uitgespannen, weefsel bewerkt, dat vooraf in rijstwater is doorgehaald, daarna effen en glad gemaakt en waarop de omtrekken van de teekening reeds zijn aangegeven. De bewerking moet natuurlijk aan de andere zijde van de stof evenzoo plaats vinden. Zijn nu eindelijk al de uit te sparen ruimten met was bedekt, dan gaat het weefsel in de verfkuij en ondergaat daar de noodige bewerking. Na afloop wordt voor de volgende kleur alles herhaald, en zoo ten einde toe. De omslachtigheid van de bewerking, vooral bij eenigszins saamgestelde patronen, valt van zelf in het oog. Dat de Javanen dit batikken van de Hindoes hebben geleerd, wordt tegenwoordig op goede gronden betwijfeld. De Hoogleeraar Dr. G. A. Wilken deelt ons ter staving van deze bewering mede *) hoe de Keo's, een der Heidensche stammen van de binnenlanden van Mangarai of West-Flores, eene bewerking kennen, welke als de prototype van die kunstindustrie kan worden beschouwd. Zij hebben blauwe selendangs met witte figuren, zooals uitsluitend door hen vervaardigd worden. Voordat het doek door hen blauw geverfd wordt, naaien zij er figuren van bamboe op; na de verving nemen zij de bamboe er af, waardoor er witte figuren in overblijven, alsof die er in gedrukt waren.

Als eene bijzonderheid moeten wij nog vermelden, dat reeds lang geleden Nederland, daarna Engeland, Zwitserland en Duitschland begonnen zijn *namaak-batik*, namelijk als batik gedrukte katoentjes, in Indië in te voeren, en zelfs personen werden uitgezonden om de eigenaardige geuren die de Indische bereidings-

*) Dr G. A. Wilken. Het pandrecht bij de volken van den Indischen Archipel. Bijdr. tot de. TI. Ld. en Volkenkunde van N. I. Dl. XXXVII. blz. 606. noot van aant. 113.

wijzen aan het goed mededeelden, na te gaan en het daartoe benoodigde mede te brengen. Het artikel was goed, maakte veel opgang, was wel minder sterk en kleurvast dan het Javaansche batik, doch kostte nauwelijks een derde van het soortgelijke Inlandsche artikel. De goede uitslag deed een tijdlang de meening veld winnen dat de namaak zóó goed was, dat zelfs de Javanen het goed voor „batik” kochten. Deze laatsten echter noemden het van den aanvang af Hollandsche batik of wél „gedrukt goed,” en zetten zich op hunne beurt aan het namaken daarvan, met drukvormen eerst van Kesambihout, toen van massief koper, eindelijk van koper opgezet in hout, en volgden zelfs stipt de onregelmatigheden, opzettelijk in onze vormen aangebracht om de toevallige fouten van het Javaansche batik na te maken. Van deze namaak-Hollandsche batik zagen wij ook eene inrichting te Solo, die de inlandsche markten geregeld van dit artikel voorziet.

Wanneer ons bestek het toeliet, zouden wij nog gaarne eenigen tijd te Solo willen vertoeven, want voor hem, die de oud-Javaansche zeden en gebruiken wil leeren kennen, die eene studie wil maken van het eigenlijke volk, zijne traditiën, litteratuur, enz. bevat deze plaats een schat van merkwaardigheden, maar dan zouden wij ons niet uitsluitend tot de hoofdplaats hebben moeten bepalen, waar de Europeesche bevolking reeds veel van het eigenaardig „Javaansche” heeft doen verloren gaan.

Wij waren dan in de gelegenheid geweest een bezoek te brengen in het paleis van den onafhankelijken prins, Mangko Negôrô, waar alles op vorstelijken voet is ingericht en de schitterende partijen en feesten ons de verhalen van de „duizend en één nacht” in herinnering brengen. Wij hadden ook een wajang-partij kunnen bijwonen, waarbij de dalang, dat is de persoon die ze vertoont, zich meestal uitsluitend bepaalt tot den cyclus der Hindoesche heldensagen en voor die vertooning poppen gebruikt uit dik en stijf buffelleider gesneden, met beweegbare gewrichten en met allerlei kleuren beschilderd; wij zouden de Javaansche oudheden in den Kraton beter hebben leeren kennen en op een der gārebegs, in het residentiehuis getuige geweest zijn van de vertooningen der keizerlijke sērimpie's of dansmeisjes, maar reeds meer dan genoeg om te doen uitkomen, welk een interessante plaats wij thans verlaten.

De trein staat gereed; een drietal landheeren, die bij mij in den waggon stappen, stellen mij voor als „vierde man” bij een partijtje whist in te vallen; de stationschef is zoo bereidwillig ons een knaapje te verkoopen, dat nu als whisttafel gebruikt wordt. Bij de halte Kedong-djatti kunnen wij tegen hoog tarief — een glas melk kost vijftig cents! — eenige ververschingen bekomen en tegen den middag komen wij te Samarang aan. In een dos-à-dos laten wij ons van het zeestrand naar het Heerenlogement brengen, waar de oude Jacob ons in de bijgebouwen eene kamer aanwijst, die wat voorkomen en stoffeering betreft, voor de Bataviasche logementen niets onder doet.

De oude stad is geheel naar oud-Hollandschen trant gebouwd: smalle straten, enkele huizen met twee verdiepingen en hier en daar een pleintje; ongeschikter bouwwijze met het oog op het tropische klimaat, dan in dit gedeelte van Samarang wordt aangetroffen, is nauwelijks denkbaar. De drukkende warmte in de „benedenstad” en het ongezonde dier streek is oorzaak dat vele Europeanen tegenwoordig hunne woonplaats te Bodjong kiezen, waar prachtige villa's de breede laan omzoomen, zoodat dit gedeelte van Samarang veel overeenkomst heeft met een der nieuwe wijken van Batavia.

De regeering heeft ook hier door het boren van artesische putten voor goed drinkwater gezorgd; de inlanders noemen het water uit deze putten „*aïjer boor soemoer*” en hebben daarmede de lingua franca van den archipel weder met een nieuw woord verrijkt.

Opmerkelijk is het, hoevele woorden van Arabische, Perzische, Portugeesche en Nederlandsche afkomst in dit laag-maleisch, zool als men die taal bij voorkeur noemt, worden aangetroffen en hoe de Europeanen er dikwijls een taaltje voor eigen gebruik op na houden. Beter is het dan ook om in stede van die taal met den naam laag-maleisch te bestempelen, haar kazerne-tokomarine-waterstaats-spoorwegbeambten-, of, met een enkel woord, brabbel-maleisch te noemen. Zoo heeft men bijv. het woord jaloezie (zonneblind) verbasterd tot *djëndela-djalossi*, het Maleische woord *djëndela* (venster) met bijvoeging van de inlandsche uitspraak voor jaloesie. Dit is evenwel nog niets vergeleken bij de wijze, waarop men zich van deze taal in het dagelijksch

leven bedient. „Kassi tjleana samah sous-pieds” *), roept een officier, die bij eene exercitie tegenwoordig moet zijn en bezig is zich te kleeden; „tidak ada toewan” **), is het antwoord van zijn jongen; „nou, weet je wat, kassi dan maar zonder”, en de pintere bediende, aan het argot van zijn meester gewoon, brengt hem het gevraagde kleedingstuk zonder sous-pieds. Een nog meer karakteristiek staaltje van dit kazerne-maleisch geeft ons Kjahi-Goeroe †). Een inlandsch soldaat komt bij 't appél vóór eene exercitie, wegens ongesteldheid, vrijstelling van de oefening verzoeken. Zijn kapitein, die reeds 19 Indische dienstjaren telt en in een dozijn garnizoenen successievelijk duizenden inlanders had gekommandeerd, houdt tengevolge van dit verzoek tegen hem de volgende redevoering: „Ja, man, god-alle machtig, jij hebt ook altijd wat nieuws! ja, ja kwé minta maar prij, prij, maar itoe tra boleh, hoor! Kappan kwé dappet prij dèri toean dokter, dan boleh joega! maar anders kwé békin maar kwé poenja dienst, hè? Touw sekarang?”

— „Saja tida taoc.”

— „Wat vertel je me daar? Tra touw? Een touw om je nek; dat is andere kost. Zeg man, goewah soedah kenal samme kwé, goewe soedah touw, kwé mouw temtoe maar tingal ènak ènak sadje di tangsi samme kwé poenja prampewan por tidor of por mein malle, ja?”

— „Tida kaptèn; betoel saja sakit, soenggoeh mati!”

— „Nou enfin! Dènger nou baai baai hè? Kappan kwé dan sakkít betoel, jangan juusta, pigi dan maar sekarang sadje; maar di blakkan, kalli kwé tida begitoe lakki hoor! Anders dappet strap hé! Appe itoe toch, kwé minta maar prij, zonder pigi samme toean dokter, lébi doeloe di atas ziekenrapport pakki pakki; kwé boleh dan toch touw sendiri tida bisa, ja? Pigi manne toch, kwé orang sammewanje sallemanje begitoe sadje, zeg? Kom, snij maar uit! Wis! soedah! Schrobbi maar lekas! Klis! Klis! ††)

*) Geef mijn pantalon met sous-pieds

**) Die is er niet, mijnheer.

†) Ind. mil. tijdschrift, 10e jaargang, afl. 7, blz. 79.

††) „Ja man, god-alle machtig, jij hebt ook altijd wat nieuws, ja, ja, jij vraagt maar vrij, vrij, maar dat kan zoo niet langer; wanneer je vrij krijgt van den dokter, dan is het mij ook goed, maar anders doe je je dienst maar, hè? Weet je het nu?”

Dat officieren, van welke sommigen nog wel als besturende ambtenaren moeten optreden, zich van dergelijk brabbel-maleisch bedienen, moet voor zooverre zij afkomstig zijn van de militaire Akademie en van het instituut te Willemsoord, geweten worden aan het meestal gebrekkige taalonderwijs op de drillscholen, die verreweg het grootste contingent aan beide instellingen leveren, zoodat de kadetten en adelborsten voor ontwikkeling langs philologische weg — in massa genomen — weinig smaak en aanleg bezitten. Zij leeren dientengevolge van de maleische taal, welke aan die inrichtingen wordt onderwezen, zooveel als noodig is, ten einde Zondags niet van hunne betrekkelijke vrijheid beroofd te worden of om op het einde van den cursus bij de overgangsexamens van het gevreesde *herexamen* verschoond te blijven.

De onderofficieren, die hier te lande voor officier bij het Indische leger worden opgeleid hebben evenmin iets, dat zelfs naar Maleisch taalonderwijs zweemt, genoten als de artsen welke voor eene benoeming tot officier van gezondheid in aanmerking komen, en het ware te wenschen dat de regeering door het geven van onderwijs in de maleische taal aan de cursussen te Kampen en te 's Bosch en door het stellen van eischen voor de kennis dier taal bij het eindexamen, langs dien weg althans eenigen waarborg verkreeg voor de meerdere bruikbaarheid harer ambtenaren in de koloniën.

Wij maken ons wederom reisvaardig en bespreken bij den agent der N.-I. stoomvaartmaatschappij eene plaats op de boot naar Soerabaia en de kustboot naar Banjoewangi. Gelukkig dat wij in de kentering goed weer treffen, want gedurende den westmoeson is de reede van Samarang dikwijls onveilig en waait de

— „Ik begrijp het niet.”

— „Wat vertel je me daar? begrijpt je het niet? Een touw om je nek; dat is andere kost. Zeg man, ik begrijp je heel goed, jij blijft liever lekkertjes bij 'je vrouw te huis en slaapt liever.”

— „Neen, kapitein, ik ben werkelijk ziek, ik bezweer het u.”

— „Nou, enfin! Luister nu goed, als je dan werkelijk ziek zijt en mij niet bedriegt, ga dan voor dezen keer maar heen, maar nu voortaan niet meer hoor! anders krijgt ge straf, hè! Hoe heb ik het toch met je, je vraagt maar vrij, altijd maar vrij, zonder bij den dokter te zijn geweest en zonder je des morgens op het ziekenrapport te hebben doen zetten. Je weet toch zelf heel goed dat zulks niet kan, ja? Jelui zijt toch allemaal met één sop overgoten. Kom, suij maar uit, 'k heb er genoeg van. Afgemarcheerd! Ingerukt!”

blauwe vlag als een teeken, dat de gemeenschap met den wal zeer gevaarlijk is. Van het dek der mailboot hebben we een prachtig gezicht op het strand; de stad met hare boomrijke omstreken en de bergprofielen op den achtergrond vormen een liefelijk panorama, de schroef zet zich in beweging en wederom stoomen wij langs Java's noordkust, werpen te Soerabaia het anker uit om op de kustboot over te gaan en vervolgen onze reis tot Banjoewangi waar we voet aan wal zetten. Ofschoon deze plaats slechts eene bevolking van hoogstens 10000 zielen heeft, behoort zij niet tot de minste steden van Java. De handel is niet onbelangrijk en de door straat Bali, naar Europa terugkeerende schepen, doen doorgaans deze plaats aan, om een voorraad in te nemen van het voortreffelijke drinkwater dat de rivier oplevert en dat door eene waterleiding wordt verspreid. Langs de zijden van een uitgestrekt plein liggen de woningen der Europeanen en treffen we enkele reuzen-exemplaren van wariengiens aan. Onder 't lommer dier majestueuze woudreuzen willen wij een oogenblik vertoeven om een blik te werpen over de smalle straat Bali, naar het eiland waaraan deze zeeëngte haar naam verschuldigd is. Wij willen dit merkwaardige eiland bezoeken want Bali heeft den godsdienst en den rechtstoestand trouw bewaard, die op Java heerschten voor de invoering van den Islam. Niet zonder reden heeft men Bali eene levende antiquiteit genoemd. Gelijk sommige planten, de cijcadeën bijv, in het tegenwoordig geologisch tijdperk, als overblijfsels der oudheid, voorwereldlijke scheppingen vertegenwoordigen, vertegenwoordigt Bali met zijn Siwa-dienst, zijn kastenwezen, zijne Hindoesche gebruiken, een elders in den Archipel geheel voorbijgegaan Historisch tijdvak. Een kustvaartuig zal ons over de nauwe straat naar de plaats onzer bestemming brengen. Reeds blauwen van verre de goenoeng Batoer en de piek van Bali, nog eenmaal wenden wij den blik achterwaarts naar het prachtige Java, en stemmen volmondig in met de woorden van den dichter:

Ja! heerlijk schoon was de aanblik van die dreven,
 Waar eeuw'ge jeugd de rijke schepping siert,
 De grond geen arbeid vraagt om vrucht te geven.
 En 't golvend graan tot in de wolken tiert!

HOOFDSTUK VIII.

Aankomst te Boelèleng. Een Europeesch geleerde. Godsdienst der Baliërs. Eene zonderlinge apotheek. Kastenstelsel. Huwelijk. De schaking met toestemming der vrouw en met geweld. De oorsprong van dit gebruik. De vrouw het hoofd van het Maleische gezin. Het „schutten der bruid”. Trenrig lot der Balische vrouwen. Het verbranden der weduwen. Satia en Bela. Beschrijving van den vuurhaard. Levend in den vuurpoel en door de vlammen verstikt. Een vriendelijk landschap. Waterschappen. Een stoutmoedig avonturier. Een bril het voorwerp van nieuwsgierigheid. Door een onweêr gered. Hooge en lage zetels. Naar de specerij-eilanden.

Het kustvaartuig, dat ons uit Straat Bali, in de richting van de, op elf zeemijlen van Banjoewangi gelegen reede van Boelèleng voert, is een inlandsche schoener, waarover een maleier, die den titel van anakodah heeft, het bevel voert. De Maleiers zijn over het algemeen stoute zeevaarders, hetgeen vroeger, toen de zeeroovers onze koopvaardij-schepen in de Indische wateren durfden aanvallen, nog meer uitkwam dan tegenwoordig, nu door eene strenge politie ter zee, door de oorlogschepen en gouvernementsstoomers uitgeoefend, de zeeroof bijna overal is verdwenen. Het scheepje zeilt met „eene goede gelegenheid”, want wij zijn in de kentering en de wind begint al om te loopen naar het N.W., zoodat tegen den middag de reede van Boelèleng wordt bereikt en wij aan den wal gaan om des namiddags onze opwachting te maken bij het hoofd van het gewestelijk bestuur, vroeger een assistent-resident, doch na de vereeniging van Bali en Lombok tot eene afzonderlijke residentie, heeft deze ambtenaar den titel van resident gekregen.

Wij hadden ons voorgesteld in het gevolg van den resident een tocht over het eiland te kunnen maken, maar daar juist een paar maanden geleden de hoven der verschillende Staten bezocht zijn, zullen wij ons tot deze plaats moeten bepalen en hier, zooveel mogelijk, berichten omtrent de zeden en gebruiken

van het Balineesche volk moeten inwinnen en daartoe bestaat ruimschoots gelegenheid.

Wanneer wij des avonds van de heerlijke koelte van het zee-strand genieten, zullen wij op onze wandeling meermalen iemand ontmoeten, die op het eerste gezicht den indruk maakt van een zonderling. Het is de bekende oriëntalist Dr. Neubronner van der Tuuk. Elken avond begeeft hij zich van zijn huis naar het zeestrand, op bloote voeten, blootshoofds, in slaapbroek en kabaaï gekleed, met den onafscheidelijken, ruwkouten knuppel van verscheidene kilo's zwaar in de hand, om zijne wandeling te maken. Sedert bijna zestien jaren te Boelèleng woonachtig, om uit de beste bronnen de gegevens te putten voor zijn groot werk: een uitgebreid Balisch-Kawi woordenboek, is hij zóó in het Balische volksleven te huis, dat menig voornaam Baliër hem komt raadplegen over Balische zaken. Een der radja's van Badoeng, over van der Tuuk sprekende, zeide zeer eigenaardig van hem: Er is op geheel Bali maar één man die de Balische taal kent en begrijpt en die man is van der Tuuk. Hij brengt in den waren zin van het woord, het leven en zijne genietingen ten offer aan een groot doel, dat hij zich heeft voorgesteld, namelijk de grondige kennis van de Kawi-taal en dit wel met eene toewijding, die men bij een man met grijze haren niet meer zou verwachten. En men meene niet, dat hij een keurig erf bewoont en eene huishouding voert, die hem ten minste eenigszins schadeloos kan stellen voor zijne ontberingen. Hoewel zijne middelen hem dit zeker zouden veroorloven, woont hij niettemin in een kamponghuis, midden onder zijne Baliërs, die hem als een soort halfgod beschouwen en met wie hij, ter wille zijner studie, op intiemen, zelfs familiaren voet staat. Zijn huisraad is niets meer dan het allernoodzakelijkste. Een luiers-toel, bureau ministre of gemakkelijke rustbanken zal men te vergeefs bij hem zoeken, daarentegen wordt zijn geheele huis, van voor tot achter, in beslag genomen door zijne uitgebreide bibliotheek: op den vloer, op stoelen, tafels, kisten en planken liggen lijvige folianten, oude handschriften en dito beschreven lontarbladen, in onbevallige wanorde dooreen en 't is te verwonderen, hoe hij uit die wanordelijke verzameling steeds het verlangde zoo spoedig weet voor den dag te brengen; de vrees,

dat eene vrouw zou trachten meer regel en orde in zijne huishouding te brengen, is volgens zijn zeggen, de eenige reden, dat hij zulk een verstokt celibatair is. Menigeen is nu allicht geneigd te denken dat wij hier in kennis zijn gebracht met een echten boekenworm, een onmogelijk kamergeleerde, een onge-nietbaar mensch voor de samenleving?

Het tegendeel is echter het geval.

Alle reizigers die met dezen oriëntalist in aanraking kwamen, die het voorrecht hadden hem in Indië te ontmoeten, roemen zijne gezelligheid in den omgang, zijne bereidvaardigheid in het geven van inlichtingen van landen en volken waar en waaronder hij verkeerd heeft; de tijd vliegt om in zijn gezelschap en telkens, wanneer men hem ontmoet, leert en profiteert men van hem.

De reden dat deze geleerde op Bali zijne indologische studiën voortzet is, dat de Balineezzen een hoogst merkwaardig volk zijn. Ofschoon zij het heidendom belijden, kunnen zij geenszins op eene lijn gesteld worden met de overige heidensche stammen van den archipel, daar men bij hen, zij het dan ook grootendeels verbasterd, de godsdienstige begrippen terugvindt, welke in Hindostan hun oorsprong namen, zoodat men niet geheel ten onrechte kan zeggen, dat het tegenwoordige Bali ons het Java der 14de eeuw in groote trekken weêrgeeft.

De oorspronkelijke godsdienst van de Balineezzen was, het polynesisch heidendom, dat nu nog op sommige oostelijk gelegen eilanden onbepert heerscht en in de nieuwere godsdienstwetenschap het animisme wordt genoemd. Dit animisme uit zich in twee, ongeformuleerde en onuitgesprokene, maar met impliciet geloof aangehangen leerstukken, die doorgaans verward worden en ook meestal in elkander vloeien, doch die men nauwkeurig onderscheiden moet. Het eene dezer gronddogma's luidt: Alles in de natuur, in dieren- en plantenwereld, het bewerktuigde en onbewerktuigde, ieder voorwerp, groot of klein, heeft een ziel. Uit dit dogma is het *fetisisme* voortgesproten, de aanbidding van zinnelijk waarneembare voorwerpen als bezielde en machtiger wezens.

Het tweede dogma kan aldus worden uitgedrukt: De zielen of geesten, die in de voorwerpen wonen, hebben de macht die te verlaten, vrij rond te spoken, onbelichaamd voort te leven,

of in andere lichamen over te gaan; dit leerstuk vindt zijne uiting in het *spiritisme*, de vereering van de zielen der afgestorvenen en van de onzichtbare geesten in de lucht.

In dien toestand werd het Hindoeïsme in de 15de eeuw, gedeeltelijk rechtstreeks uit Indië, gedeeltelijk van uit Java en wel in zijne beide vormen Boedhisme en Brahmanisme bij hen ingevoerd. Het laatste werd er de hoofdgodsdiensdienst en verreweg de grootste meerderheid der bevolking volgt den dienst van Siwa, ofschoon geenszins in zijne volle zuiverheid. Zonder in bijzonderheden tot den ouden godsdiensdienst der Indiërs af te dalen, moeten wij hier toch in korte trekken vermelden, hoe de zuivere Godsvereering in voor-Indië zich allengs verzinnelijkte en er in plaats van den éénen God, een geheel Hindoe-panthéon ontstond. Als hoogste zelfstandige Godheid werd Brahma, de scheppende kracht vereerd. De uitingen Zijner krachten verkregen weldra een afzonderlijk bestaan, en werden eerst als gedeeltelijk zelfstandige Goden, later als geheel onafhankelijke wezens aanbeden. Lucht en water werden als eene godheid voorgesteld. Het beeld van den voortgaanden loop der stroomen en van de eeuwigheid erlangde den naam Vishnoe, terwijl in Siwa de verwoestende kracht van het vuur werd voorgesteld, dat alles vernietigt, maar ook alles weder verwekt. De dienst van Siwa of Siawh, den alvernieler, die zich door grootere ruwheid en ook door menschenoffers kenmerkte, nam spoedig de overhand, zoodat men hem zelfs met Vishnoe schijnt te hebben vereenzelvigd en in hem de macht van alle godheden heeft vereenigd. In lateren tijd ontstond er weder een streven om deze drie uitingen van de Godheid tot één te vereenigen als de *Trimoerti*, de drieëenheid, de verpersoonlijking van het ontstaan, het zijn en het vergaan. Ook de leer der incarnatiën of vleeschwording van de godheid vond ingang. De godheid nam een mensche-lijk lichaam aan en verkeerde als vergankelijk wezen op aarde; soms geschiedde dit verscheidene malen, zooals bij Vishnoe, die minstens tien dergelijke incarnaties doorliep. Tal van goden van minderen rang namen in den eeredienst der Hindoe's plaats en hoe langer zoo meer kwam men tot eene groote verbastering van de vroegere godsbegrippen, toen de Boedha Sakjamoeni den ouden eeredienst trachtte te herstellen en eene leer verkondigde, die het oude Indische begrip tot grondslag had, dat al het

aardsche aan eene voortdurende stofwisseling onderworpen is, dat de toestand van dit leven het gevolg is van een vroeger bestaan en dat de hoogste zaligheid bestaat in het vrijworden van de toekomstige stoffelijke wedergeboorte. Een groote en langdurige strijd ontwikkelde zich, toen Boeddha een grooten aanhang kreeg, die ook naar den Indischen archipel moet zijn overgebracht en waarschijnlijk ook naar Bali. Overigens blijkt uit alles dat, ofschoon de Baliërs meerendeels Siwaïten zijn, de invloed van het Boedhisme in den aanvang sterk genoeg geweest is om zich een blijvend recht in de Balische huishouding te verzekeren. Zoo, onder anderen, wil de adat, dat bij elk groot lands-offerfeest zoowel een Boedha- als een Siwa-priester bij de plechtigheid tegenwoordig is. Ook kon men vroeger, in sommige gevallen, van een door den Siwa-rechter uitgesproken vonnis, bij een Brahmana-Boedha (Boedha-priester) in appèl gaan, terwijl wij er ten slotte nog kunnen bijvoegen, dat de belijders van beide godsdiensten vrijelijk met elkander een huwelijk mogen aangaan. De vrouw volgt dan steeds het geloof van den man.

Evenals bij de Hindoe's wordt ook bij de Baliërs het rund als heilig vereerd; den leden der hoogere kasten is het eten van rundvleesch, behalve op enkele feestdagen, streng verboden. Eene bijzondere vereering geniet vooral een witte stier, en het wordt als eene bijzondere gunst der goden beschouwd, wanneer iemand een witte koe of stier wordt geboren. Dit dier wordt dan uitstekend gevoed, mag niet werken en is toch voor den eigenaar zeer voordeelig. Immers het beest bezorgt hem een brevet als apotheker; van heinde en verre komt men de *faeces* en de *urine* van het beest afkopen, dat zoo uitstekend is voor allerlei ziekten en ook steeds helpt, wanneer er maar geen *Kala* (booze geest) tusschenbeide komt.

Hoewel de verdeeling van het volk in verschillende standen den oorspronkelijken Balineezen wel niet vreemd zal zijn geweest, zoo moet toch het tegenwoordig op dit eiland heerschend *kastestelsel* als een zuiver uitvloeisel van het Hindoeïsme worden beschouwd. De vier standen of kasten dragen de namen van Brahmana (priesters), Ksatrya (krijgslieden), Wèsya (handelaars, landbouwers, kunstenaars en ambachtstieden) en Soedra (dienaars).

Een der hoofdbepalingen van het kastestelsel is, dat geen man

trouwen mag met iemand uit een hooger stand dan den zijnen. Overtreding van dit gebod wordt met den dood gestraft. Vóór het optreden van ons Gouvernement werden de beide schuldingen — man en vrouw — levend in een zak genaaid en zoo in zee geworpen.

Soms werden ze ook eenvoudig gekrist. Tegenwoordig heeft deze wreede executie echter slechts zelden, en dan nog in het geheim plaats, de overtreders worden nu eenvoudig buiten het rijk verbannen. Overigens mag ieder zoovele vrouwen nemen als hij verkiest en onderhouden kan. Alleen de priesters maken hierop eene uitzondering; het aantal hunner vrouwen mag niet meer dan vier bedragen.

De bij de wet geoorloofde huwelijken worden onder de Baliërs op vier verschillende wijzen gesloten, namelijk bij *mepadik*, *me-toenggoe*, *merangkat* en *ngedjoek of mētegangang*.

Bij het *mepadik* wordt door den vader, of zoo deze overleden is, door de moeder van den jonkman de hand der uitverkorene bruid gevraagd. Gewoonlijk heeft men zich daartoe vooraf bediend van eene tjèti of koppelaarster, die er zich eene broodwinning van maakt om het huwelijksterrein te gaan verkennen en er eene zekere vaardigheid in verkregen heeft om iemands gedachten op het gelaat te lezen. In den regel weten de ouders dan ook reeds vooruit, dat het aanzoek gunstig zal worden ontvangen en is men het spoedig eens over den huwelijksprijs, welke bij gewone dessalieden van f 40 tot f 100 bedraagt. Meer aanzienlijken eischen echter een hooger bedrag, alvorens zij van hunne dochter afstand doen; niet zelden bedraagt dit f 600 en meer.

Deze som moet vóór of op den dag van het huwelijk voldaan zijn, doch somtijds doet zich het geval voor, vooral bij de Soedra's, dat iemand aanzoek doet om de hand van een meisje, maar geen middelen bezit om den koopprijs te betalen. Hij behoeft nu echter niet alle hoop te laten varen om zich eenmaal in het bezit van zijne aangebedene te verheugen, daar hij zich bij zijne aanstaande schoonouders als knecht kan verhuren en zoo de bepaalde som door arbeid kan verdienen; men noemt dit *me-toenggoe*.

De meest gebruikelijke manier om zich eene vrouw te verschaffen is het *merangkat*. Dit bestaat hierin, dat de verliefde jonk-

man zijne uitverkorene met hare toestemming schaakt en haar zoolang in het huis van eenen bloedverwant of vriend verbergt, totdat de ouders hunne toestemming tot het huwelijk gegeven hebben. Volgens sommigen heeft de beleedigde familie, na behoorlijk kennis van de schaking gegeven te hebben, eene volle maand het recht om den roover op te zoeken, en hem, des noods, om te brengen. In den regel komt het nooit zoo ver, dat men tot dit laatste, ofschoon het een afdoend middel is, om zich te wreken op den schaker, zijne toevlucht neemt, maar bepalen de ouders er zich toe en dan nog dikwijls alleen voor den vorm, om de vluchtelingen op het spoor te komen. Gewoonlijk zijn ze zoo goed verborgen, dat men hen te vergeefs zoekt en wordt de zaak, na verloop van eene maand in der minne geschikt en de bepaalde boete, ongeveer f 16, betaald. Is eenmaal dit geld aan de ouders ter hand gesteld, dan wordt het huwelijk als volkomen wettig beschouwd.

Een vierde vorm om te huwen bij de Baliërs is het „schaken met geweld”, door hen *ngedjoek* of *mētegandang* genoemd. Jonge dochters, die van niets weten, worden geheel onverwacht op straat, op het veld, bij het weefgetouw of waar zij zich ook mogen bevinden, door een of meer personen met ruwe hand aangegrepen, geheel weerloos naar een verafgelegen plaats letterlijk voortgesleept en daar in een haar onbekende woning opgesloten. Gewoonlijk heeft dit des avonds of in den nacht plaats, doch als het meisje voor nachtelijke aanvallen beducht, zich des avonds in hare woning opsluit, schroomt men niet om zulks over dag te doen.

„Op mijne middagwandelingen,” verhaalt ons de heer van Eck, die een geruimen tijd onder de Balineezen heeft verkeerd, „ben ik meer dan eens van dergelijken gewelddadigen roof getuige geweest. Zoo stiet ik onlangs op een hoop volks, mannen en vrouwen, die al gillende en schreeuwende langs den weg trokken. Niet wetende, wat er aan de hand was, vroeg ik een uit de menigte naar de oorzaak van zooveel rumoer en nauwelijks had ik uitgesproken, of eene jonge vrouw, met loshangende haren en deerlijk gehavende kleeding, vliegt op mij aan met den uitroep: „help! help! ik word geschaakt.” Ik zou haar en hare moeder, die de roovers gevolgd was, gaarne geholpen

hebben, als ik maar eenigszins de macht daartoe bezeten had.

De boete, welke de schaker in dit geval aan de familie der vrouw moet betalen, is veel hooger dan bij het merangkat en bedraagt somtijds niet minder dan \pm f 220. Door de bemoeiingen van ons bestuur is het melegandang of ngedjoek in het rijk Boelèleng, althans bij dag, verboden, op straffe van verbanning.

De oorsprong van de schaking moet worden gezocht in den tijd van overgang van het matriachale tot het patriarchale verwantschapstelsel. Bij het matriarchaat wordt de afstamming uitsluitend in de vrouwelijke lijn nagegaan en wordt het kind geacht te behooren aan de moeder en niet aan den vader. Hoofdzakelijk is deze familieinrichting ontstaan, ten gevolge van de onzekerheid van het vaderschap in eene ruwe, ongeordende maatschappij, waar de huwelijksband niet in dien zuiveren vorm kan hebben bestaan, waaronder wij hem kennen. Zonder zelfs een bepaald echteloozen voortijd te veronderstellen, zooals sommigen doen, moet de betrekking tusschen man en vrouw primitief van geen duurzamen aard zijn geweest en spreekt het van zelve, dat, bij een dergelijken toestand, het kroost wel niet anders dan *alleen* van de moeder kan zijn.

Waar het matriarchaat de heerschende vorm van het familieleven is, bepaalt dus de vrouw tot welken stam de kinderen behooren en is zij het hoofd van het gezin. Bij de Maleiers der Padangsche bovenlanden treffen wij deze inrichting der maatschappij nog in den meest zuiveren vorm aan. Het Maleische gezin bestaat daar uit de moeder met hare kinderen. De vader behoort er niet toe. De betrekking, waarin hij staat tot zijne broeders en zusters, is nauwer dan die tot vrouw en kinderen. Ondanks zijn huwelijk blijft hij een lid van hetzelfde gezin, waartoe ook de eersten behooren, en de woning van dezen blijft zijn eigenlijk huis (roemah kamanakan) — niet de woning, waarin zijne vrouw is gehuisvest. Zoo ook is hij zijne vrouw wel behulpzaam in het bewerken van hare sawah's, en geeft hij haar nu en dan kleeding en onderstand, maar het gezin, waartoe hij door zijne geboorte behoort, heeft in de eerste plaats aanspraak op zijne ondersteuning en bijstand. Aan dit gezin vervalt ook zijne nalatenschap. Door het huwelijk worden

dus de banden niet lossen, waarmede de Maleier aan zijne bloedverwanten gehecht is; hij verlaat den kring niet, waarin hij groot gebracht is, om zich des te nauwer aan te sluiten bij het nieuwe gezin dat aan hem zijn ontstaan te danken heeft, maar de oude betrekkingen blijven onveranderd bestaan en zoowel de man als de vrouw blijven levenslang één gezin uitmaken, elk met zijn eigen broeders en zusters.

Over dag komt de man zijne vrouw eens bezoeken en gebruikt — althans in de wittebroodsweken — met haar het middagmaal, nadat hij op hare sawah's gewerkt heeft. Later komt hij alleen gewoonlijk 's avonds en blijft dan tot den volgenden morgen, waarna hij wederom naar zijne eigene familiewoning terugkeert. De man is dus, ofschoon gehuwd, voortdurend blootgesteld aan de inmengingen, meer bepaaldelijk van zijne zwagers, in zijne huiselijke aangelegenheden, want niet hij, maar de oudste broeder van moederszijde is het hoofd van het gezin, waartoe zijne vrouw behoort. Dat deze maatschappelijke inrichting, voormaals ook bij de overige volksstammen van den Indischen Archipel niet alleen, maar bij tal van volken, over den geheelen aardbodem verspreid, heeft bestaan, is van genoegzame bekendheid. Wij kunnen ons nu zeer goed voorstellen dat tegen een dergelijken toestand, de echtgenoot in verzet kwam en pogingen in het werk heeft gesteld om zijne vrouw voor goed aan den kring harer verwanten te onttrekken, van haren stam, haar familieverband heeft trachten los te maken en haar naar zijn eigen familie, naar zijn eigen stam, heeft willen overbrengen, ten einde onbeperkt gezag over haar te krijgen en heer en meester over zijne kinderen te zijn. Van zelf moet dit echter hevigen tegenstand hebben uitgelokt. Gewelddadige schaking moet dan ook de weg zijn geweest voor den man om tot zijn doel te geraken. Eene dergelijke handeling was natuurlijk eene belediging welke alleen met het zwaard kon worden gewroken.

Aanvankelijk was het een ruw, onbeteugeld wraakrecht, dat echter langzamerhand, op dezelfde wijze als wij dit bij het wraakrecht bij moord, diefstal, enz. zien gebeuren, binnen zekere grenzen gebracht, wettelijk geregeld werd. Rustte men vroeger niet voordat de, door de ontvoering aangedane smaad met het bloed van den bedrijver gedelgd was geworden, men

begon langzamerhand er toe te komen, om althans na zekeren tijd, als de indruk van het gebeurde minder versch in het geheugen lag, de toorn en de verontwaardiging bedaard waren, van de wraak afstand te doen, zoo de beleediger zijne daad slechts door eene zoengave, eene boete, goed wilde maken. En wat eerst willekeur was, van het goedvinden van den beleedigde afhing, werd langzamerhand regel, werd allengs in het volkenrechtelijk verkeer der stammen als zede aangenomen. Nu zullen daartoe twee omstandigheden vooral medegewerkt hebben. In de eerste plaats was de schaking eene handeling, waartoe iedereen op zijne beurt vervallen moest, waarvoor iedereen dus ook eens de wraak van anderen te duchten had. Er was derhalve maar weinig redeneerkracht en vooruitziend vermogen toe noodig, om de leden van een stam, met betrekking tot de schaking, toegevendheid te leeren gebruiken ten opzichte van de leden van andere stammen, ten einde wederkeerig van deze toegevendheid te ondervinden. Te handelen zooals men zelf wenschte behandeld te worden, zal wel de eerste reden zijn, welke de stammen bij wie de schaking onderling bestond, er toe bracht het wraakrecht te beperken, te verzachten. Hierbij kwam nog een tweede en zeer voorname reden. De ontvoerde meisjes zullen bij de toepassing van dit wraakrecht wel als bemiddelaarsters zijn opgetreden en de voorspraak zijn geweest voor hare echtgenooten bij de beleedigde verwanten, zooals dit heeft plaats gehad bij de Romeinen, toen de Sabijnen na den maagdenroof tegen Rome oprukten om de bewoners dezer stad te tuchtigen voor de gepleegde schaking.

Niet overal en ten allen tijde evenwel, mocht de schaker nog door het wraakrecht getroffen worden.

Dat recht werd eerst beperkt binnen een zekeren tijd, na afloop waarvan de schuldige zijn misdrijf kon boeten, door eene zoengave, terwijl nog later het wraakrecht geheel verdween en alleen het betalen van de zoengave overbleef. Zoo werd de schaking langzamerhand een erkende en gewettigde huwelijksvorm. En dit bleef ook zoo, nadat een toestand was ontstaan, waarbij de mogelijkheid reeds voor den man bestond om door onderhandeling en overreding zich eene vrouw te verwerven. De ouders zullen er zelfs niet aan gedacht hebben om daar, waar

het huwelijk hunner dochters ook door hen begeerd werd, openlijk en vrijwillig van haar afstand te doen, en hare wegvoering naar een vreemden stam, voor aller oogen, ongehinderd te doen geschieden. Integendeel, aan hunne stamgenooten moesten zij het doen voorkomen, dat alleen list en geweld haar in het bezit van den man hadden gebracht. Niet alleen dus waar de vrouw of hare ouders tegen het huwelijk gekant waren, zal de man tot de schaking zijne toevlucht hebben moeten nemen, doch zelfs waar hij van de toestemming van allen overtuigd was. Het spreekt van zelf dat, in het laatste geval, de geheele handeling gereduceerd werd tot eene schijnvertooning, tot eene eenvoudige ceremonie; zoo ontstond naast de feitelijke schaking, de voorgewende. Met een paar voorbeelden van beide vormen in en buiten den Indischen Archipel willen wij dit nader toelichten.*)

Bij de Redjangers, een volksstam op de grenzen van Benkoelen en Palembang, vormt de voorgewende schaking een onderdeel van de plechtigheid der huwelijksvoltrekking. Wanneer de onderhandelingen tusschen de wederzijdsche ouders zijn afgelopen en de voorwaarden vastgesteld, begeeft zich de bruidegom, den dag vóór het huwelijk, als tegen zeven uur de duisternis gevallen is, met zijne vrienden naar de bruid en brengt haar in plechtigen optocht naar het huis zijner ouders. Den volgenden morgen roept de vader der bruid zijn dorps- en wijkhoofd en zijne geburen bijeen, onthaalt hen op spijs en drank en deelt hun mede, dat zijne dochter den vorigen avond verdwenen en nog niet teruggekeerd is. „Help mij, mijne vrienden, om mijne verloren dochter te zoeken,” zegt hij, en het antwoord luidt: „Hoe zouden wij niet? Als er eene geit weg is, zoeken wij wel; zouden wij nu hulp weigeren, nu het uwe dochter geldt?” De mannen wapenen zich met zwaarden en lansen en trekken het dorp door met veel misbaar. Midde-lerwijl heeft ook de vader van den bruidegom een aantal gewapende vrienden om zich vereenigd, die de zoekenden opwach-

*) Voor meerdere voorbeelden van schaking in den Indischen Archipel verwijzen wij naar het werk van prof. Dr. G. A. Wilken: „Plechtigheden en gebruiken bij verlovingsen en huwelijken bij de volken van den Indischen Archipel,” bladz. 31—46; voor die buiten den Archipel leze men: Dargun, Mutterrecht und Raubehe und ihre Reste im germanischen Recht und Leben, blz. 78—140.

ten. „Waarom zoo gewapend met ontbloote zwaarden en lansen?“ vragen zij dezen. „Wij zoeken Si-Anoe, de dochter van onzen vriend,“ is het bescheid, dat beantwoord wordt met eene belofte van mede te zullen zoeken, mits men eerst binnenkome in de woning om de zaak te overleggen. Na eenig rumoer stemt men hier in toe, treedt binnen, geniet van de spijsen, die voorge-diend worden, en vangt dan met de overlegging aan. „Mijn zoon is gisteren avond ook verdwenen,“ komt de vader tusschen-beide, en krijgt ten antwoord dat de zoon stellig het meisje geroofd heeft. Hierop volgt de bekentenis dat de verlorene daar in huis is, en dat de zoon haar tot zijne gade wil nemen. De zoekende vrienden zeggen, dat zij het aan de ouders van het meisje zullen mededeelen, maar vragen de *tjiri mengakoe*, dat is: het teeken van bekentenis, bestaande in drie krissen en drie kippen, die zij aan den vader der bruid brengen, wanneer zij hun wedervaren komen mededeelen. Nu staat niets meer de echtverbintenis in den weg. Bruidegom en bruid-gaan, hetzij zonder formaliteiten, hetzij begeleid door vrienden en bloed-verwanten, naar de woning der bruid, waar de dorpspriester het huwelijk sluit.

Op Ambon en de Oeliassers bestaat nog heden zoowel bij Christenen als bij Mohammedanen het zoogenaamde *lari bini* letterlijk het wegloopen met de vrouw, in de landstaal *lao mahina* geheeten. Dit gebruik bestaat hierin dat het meisje heimelijk, in den regel tegen den avond, het ouderlijke huis verlaat en den man vrijwillig volgt of naloopt. Soms worden eenige helpers daarbij in dienst genomen. De schaker wacht dan het meisje aan de deur harer woning af en geeft haar van den een aan den ander over, om zodoende hare nabestaanden op een dwaalspoor te brengen. Men moet altijd zorg dragen, dat van zulk een voorgenomen ontvoering niets uitlekke, want in zoo'n geval houden de jongelieden van het dorp, waarin het meisje woont, met stokken de wacht, en niet zelden gebeurt het dat de schaker eene gevoelige tuchtiging ondergaat. Om wettig te zijn moet het *lari bini* met eenige formaliteiten gepaard gaan. Zoo moet de schaker zorgen den gebruikelijken bruidschat in de slaappleats zijner beminde achter te laten. Daarbij moet een door hem geteekende brief zijn, waarin, in bloemrijke taal, de schaking

staat vermeld, bijv. dat er een kostbare parel of eene geurige bloem uit dat huis verdwenen is, doch dat men zich niet ongerust behoeft te maken, want dat die schat goed bewaard wordt of iets dergelijks. Is alles in behoorlijke orde, dan dienen de ouders in het feit te berusten, ook al zijn zij tegen de verbintenis gekant, daar deze ook zonder hunne toestemming voortgang kan hebben, nu door de schaking de maagd het eigendom van den jongeling is geworden.

Een paar dagen later komt dan laatstgenoemde om vergiffenis te vragen, wat hem eerst pro forma geweigerd wordt. Driemaal moet hij terugkeeren, en dan eerst is alles vergeven.

De Slavische volken in Europa doen de huwelijksplechtigheid nog steeds vergezeld gaan met eene schijnvertooning van het schaken der bruid. Bij de Oeskoken in Krain komt de maagdenroover te paard voor het huis der bruid, plaatst haar vóór zich in den zadel, omsluit haar hoofd, opdat zij den weg naar het ouderlijke huis niet meer zal terugvinden en rent met haar naar de kerk, waar de bruidegom haar opwacht; bij de Slovenen wordt de bruid des middernachts uit het ouderlijke huis afgehaald, waarbij van beide zijden vreugdeschoten knallen; eindelijk wordt zij, onder woest geschreeuw, te paard gezet en jaagt men met haar, zonder dat het bruidje door hare bloedverwanten gevolgd wordt, naar het huis van den bruidegom.

Ook in de oostelijke streken van ons land vinden wij van dit gebruik nog een overblijfsel in Drente, waar de gewoonte van het „opeischen” en het „schutten” der bruid, hoewel niet meer zooveel als vroeger nog in zwang is.

De bruidegom komt met een trein „open boerenwagens gevuld met jolige jongelui van beiderlei geslacht” die zingen en met witte doeken wuiven. De deuren en vensters van het bruidshuis zijn potdicht, en er staat een wachter voor. „Wat is jou begeer?” vraagt deze, en nu rijst hij, die den post van orateur waarneemt, op en doet de „opeisching” van de bruid, en dat wel in eenige alexandrijnen die bewijzen, dat Drente indertijd ook zijn Feitama heeft gehad. Het huis wordt nu geopend en men treedt binnen; de brandewijnkom gaat rond, er wordt gegeten en gedanst ook, en eindelijk rijdt „de bruidegom” in triomf met „seine broed” heen, om zich in den echt te doen

verbinden. Op hunnen weg worden zij echter nog eenige malen „geschut,” hetgeen oorspronkelijk door de verwanten der bruid en hare buurlieden geschiedde, doch al spoedig ontaard is in eene afpersing van drank of drinkgeld, door gemeen volk, dat slagboomen op den weg gemaakt, of een touw over de vaart gespannen heeft.

Keeren wij na deze korte toelichting tot de Balische vrouw terug. Gekocht of geschaakt is zij van nu af het eigendom van den man, die met haar, naar welgevallen kan handelen. De vrouw moet volgen en zonder klagen, zelfs met dankbaarheid aannemen, wat de heer en meester haar gelieft toe te staan. En, wee haar! zoo de begeerte ooit in haar mocht opkomen om in de armen van een ander zich over miskenning als anderszins te willen wreken. Zij weet dat haar echtgenoot in dat geval niet zal aarzelen van zijn recht gebruik te maken om haar bij de eerste ontdekking onmiddellijk te krissen of als eene geringe slavin aan den meestbiedende te verkoopen. Hierbij komt nog dat de wet den man vrijheid geeft om zijne vrouw, en zulks voor zoolang hij verkiest, aan haar lot over te laten of haar als pandelinge aan een zijner schuldeischers over te geven. Schiet zij op eenigerlei wijze te kort in het bedienen, dan kan hij zich voor goed van haar laten scheiden in welk geval zij alle aanspraak op de kinderen verliest en met een derde gedeelte van de roerende goederen naar hare familie kan terugkeeren.

Onder dergelijke omstandigheden kan er van huiselijk geluk bij dit volk geen sprake zijn; de vrouw is hier niet de gezellin van den man, maar zijne dienstmaagd, ja erger nog: zijne slavin. Nimmer heeft zij rust. Alles laat de man aan haar over: het koken van de rijst, het weven van kleedingstukken, het bijeen brengen van producten voor den passer, het voederen van honden, varkens en kippen; alles wacht op de vrouw. Alleen het ploegen van den akker en het zaaien nemen zij voor hunne rekening, het padisnijden is wederom het werk der vrouwen. Wij kunnen 't ons dan ook zeer goed be-grijpen dat bij een dergelijke behandeling de vrouwen er eindelijk toe gekomen zijn om zich, evenals hare echtgenooten, een opiumpijp aan te schaffen en zij bij dat heulsap het knellen harer slavenbanden trachten te vergeten. Bij sommigen schijnt dit ver-

doovingsmiddel zoo zeker te werken, dat zij de pijp overal met zich dragen om haar, op elk ledig oogenblikje aan den mond te zetten. Koopvrouwen op den passer, die naast hare manden liggen of zitten te schuiven, zijn hier geen zeldzaamheden meer.

Bij het overlijden van den echtgenoot, wordt de weduwe met hare dochters het eigendom van den vorst en haar eene plaats in de poeri, het vorstelijk vrouwenverblijf aangewezen. Zoodra ze eenmaal daarbinnen zijn, moeten ze, of ze willen of niet, den vorst als haar man en vader beschouwen, en mogen ze zonder diens verlof het paleis nimmer verlaten. Is de weduwe nog jong en schoon dan wordt haar eene plaats onder de vorstelijke bijwijven aangewezen. Gewoonlijk echter geeft de radja haar ten geschenke aan eene zijner wettige vrouwen of wat nog erger is, wordt ze ingedeeld bij de *djogèd's* (dansmeisjes), die in dienst van den vorst, zich buiten de poeri mogen begeven en eene aanzienlijke som op het budget vertegenwoordigen.

Zooals wij uit het bovenstaande zien, bereikt het lijden der vrouw het toppunt wanneer zij weduwe wordt en het is begrijpelijk dat sommige vrouwen den dood boven zulk een leven verkiezen en zich liever met haren echtgenoot laten verbranden dan een slavinnenleven in de poeri te lijden.

Ofschoon onze regeering het verbranden der weduwen aan de vorsten van Bali heeft verboden, geschiedt dit nu en dan nog wel: een viertal jaren geleden zijn nog drie vrouwen van den overleden vorst van Bangli verbrand en heeft de regeering aan den radja van *Mengwi* hare ontevredenheid betuigd wegens de overtreding van haar gebod.

Dr. Jacobs zag te *Tabanan*, een rijk aan Bali's zuidkust, eene processie, waarbij een tweetal vrouwen, in draagstoelen gezeten, het lijk van haar overleden echtgenoot volgden; over het lot dier vrouwen was hij volstrekt niet zeker, niettegenstaande een Balisch hoofd hem verzekerde dat er van verbranding dier weduwen geen sprake was en wanneer ons gouvernement niet met meer klem, zijn eens uitgevaardigd verbod handhaaft, is het te voorzien, dat nog tal van ongelukkigen op deze wijze zullen worden opgeofferd.

De namen voor de weduwenverbranding op Bali zijn *Satia* en *Bela*.

Satia *) is de verbranding van eene vrouw, die, van eene daartoe gemaakte stelling, zich in hetzelfde vuur met den echtgenoot stort, terwijl zij zichzelf met de kris van het leven berooft. Dit kunnen echte vrouwen, maar ook bijwijven zijn en het laatste geval is niet zelden.

Bela daarentegen is de verbranding van eene vrouw, die in een eigen vuurpoel, niet te zamen met den man, zich verbrandt, en zonder de kris te gebruiken, er levend in neerspringt. Deze laatste wijze is wel minder geacht, maar toch de meer gebruikelijke.

Van het oogenblik, dat de vrouwen zich gereed verklaren tot het levend verbranden, zijn zij heilige personen. Zij mogen den grond niet meer betreden, maar moeten gedragen worden. Zelfs brengt men haar offeranden en worden al hare wenschen voldaan. De opvolger van den overledene beschouwt evenwel zulke vrouwen slechts als de noodige dienaressen, die zijn vader na de verbranding hare hulp moeten verleenen.

De vrouwen zelve zijn door godsdienstige denkebeelden opgewonden; eene priestervrouw vergezelt haar altijd tot het oogenblik van den dood, en schildert haar met gloeiende kleuren de gelukzaligheden van het leven in den hemel, het opklimmen tot eene hoogere kaste, enz. Hierbij komen de eer en de voordeelen, die de familie der vrouw van den opvolger des vorsten verwacht; da mannen der familie hebben aanspraak op bedieningen; zij worden dessahoofden of krijgen ambten aan het hof. Zij zijn dan ook de eenige personen, die somtijds dwangmiddelen bezigen, om de vrouwen niet terug te laten treden en vergezellen het slachtoffer der familie, onderhouden het vuur en lichten wel eens, bij weifeling der vrouw, de plank, waarop zij boven het vuur staat, van achteren op, zoodat zij tegen haar wil neêrstort.

Deze gevallen komen echter zelden voor. Het zinbedrog en de amfioen hebben de offers gewoonlijk geheel onverschillig gemaakt en zij springen in het vuur alsof het een bad was.

Acht dagen na den dood van een vorst of van een voornaam persoon, wordt aan zijne vrouwen de vraag gedaan, of er ook eenigen haar echtgenoot in het vuur willen volgen. Die zich dan

*) Satya is een woord van Indischen oorsprong en beteekent getrouw, oprecht.

bereid verklaart, wordt aangenomen en gedurende den tijd tot de verbranding met bovengemelde eerbewijzen behandeld. Zij kan nu niet meer gemakkelijk op haar eenmaal genomen besluit terugkomen; de tegenkanting van hare bloedverwanten en de schande, welke daarna haar deel zouden zijn, houden haar daarvan terug.

Wanneer nu de dag voor de verbranding van het lijk van haren echtgenoot is bepaald, maken de vrouwen zich gereed om het in den vuurpoel te volgen.

Evenals het lijk, worden zij ieder afzonderlijk in een daartoe vervaardigden toestel (*Bade*) geplaatst, welke hoofdzakelijk bestaat uit eene pyramide van houtwerk en bamboe vervaardigd, die van drie tot elf verdiepingen heeft.

Deze toestel is, naar den rijkdom van de verwanten der overlevenden, meer of minder prachtig versierd; de bekleeding bestaat uit boomwol, die, als balletjesfranje op het houten stel-lage vastgehecht wordt, en rondom het voetstuk en in de hoeken der verdiepingen de hoofden van olifanten en van Boeta's (*) vormt. Deze balletjes zijn gewoonlijk van witte, roode, donkerblauwe of gele kleur en op deze wijze is het geheele beneden-gedeelte bekleed benevens de hoeken der pyramide. De zijden der verschillende verdiepingen zijn met klatergoud en roode doeken versierd en van binnen met spiegels en eenig meubilair gestoffeerd. In de bovenste verdieping worden nu de slachtoffers geplaatst en in dit geval heeft de *Bade* slechts drie verdiepingen.

Door een langen trein van gewapenden en muziekbenden voorafgegaan, volgen zij het lijk van den echtgenoot en bereiken zoo de verbrandingsplaats, waar zich intusschen eene groote menigte heeft verzameld om getuige van de plechtigheid te zijn.

Wij willen nu, terwijl de stoet zich langzaam voortbeweegt de plaats, waar de slachtoffers hare laatste oogenblikken doorbrengen, een weinig van naderbij beschouwen.

De eigenlijke vuurhaard wordt gestookt binnen een vierkant metselwerk van ongeveer een Meter hoogte, waarin sedert den morgen droog hout en andere brandstof is aangebracht. Daarbij gestelde wachters onderhouden het vuur en moeten op het

*) Boeta's zijn daemomische wezens die vooral de kerkhoven verontrusten.

oogenblik van het neerspringen groote hoeveelheden arak en olie in het vuur gieten, waardoor de vlammen somtijds meer dan twee Meter opstijgen en de offers dadelijk verstikken. Achter deze vuurplaats verheft zich een bamboe stelling in den vorm eener brug, van ongeveer zes Meter hoogte, dat door middel eener bamboetrap of ladder wordt bestegen. Op het midden der brug bevindt zich een huisje, waar de vrouw de laatste oogenblikken vertoeft, totdat het lichaam van haren echtgenoot begint te verbranden. Door een muur van natte pisangstammen wordt het geheele toestel tegen de hitte van het vuur beschermd.

Boven op de brug ligt eene plank, die met olie begoten en een weinig boven het vuur wordt uitgeschoven, wanneer het oogenblik om neêr te springen nadert.

In het huisje zit nu het slachtoffer, vergezeld van eene priester-vrouw en van hare nabestaanden. Allen spreken haar van de gelukzaligheden, die zij nu spoedig met haren echtgenoot zal leeren kennen. Zij maakt dan ook hare toebereidselen voor de groote reis. De haren worden gekamd, de spiegel gebruikt, het kleed in eene andere houding gebracht, in het kort, alles wordt gedaan om zich voor het feest zooveel mogelijk op te schikken; een lang, wit opperkleed omsluit de taille, de borsten zijn met een witten sêlêdang bedekt en het zwarte haar hangt in lange tressen naar achteren af. Wanneer het teeken wordt gegeven, dat het lijk van den echtgenoot bijna verteerd is, treden de *Bela's* naar buiten. Daarbuiten heerscht, ofschoon het aantal toeschouwers zeer talrijk is, eene ademlooze stilte. De plank wordt uitgeschoven, zij maken drie semba's door de handen boven het hoofd bij elkander te brengen en krijgen van een der omstanders een kleine duif op het hoofd. Met het wegvliegen van de duif*) wordt de ziel geacht het lichaam te ontvlieden. Oogenblikkelijk springen zij dan ook neêr en worden gewoonlijk onmiddellijk door de vlammen verstikt.

Enkele reizigers hebben echter wel eens kreten bij het neerspringen en in de oogenblikken daarna gehoord.

*) De duif heet in het Maleisch: *mêrpati*, heer des doods, of ook *boeroeng dârah*, bloedvogel. Zouden we, met het oog op het vreedzaam karakter dezer dieren, hieruit de gevolgtrekking mogen maken dat de weduwenverbranding ook vroeger bij de Maleiers heeft bestaan?

Terwijl men nu slechts het knetteren der vlammen hoort, die al hooger en hooger stijgen, om de pas toegeworpen prooi te verslinden, weergalmt de lucht van het geraas en het getier der talrijke muziekbenden. Kanonnen worden gelost, geweerschoten knallen. Niemand der omstanders, (de Europeanen uitgezonderd) is met onwil of afschuw vervuld. Zij beschonwen de verbranding dier ongelukkige wezens als de kroon der godsdienstige en huwelijksplichten, geen Balinees ziet daarin eene gruwzaamheid.

Het *geldelijk* belang der priesters en hun groote invloed op het volk zijn de voornaamste oorzaken dezer barbaarsche gewoonte en daarom is onze eerste plicht het volk door ontwikkeling vrij te maken van de priesterheerschappij en van den priesterdwang; eerst dan zal dit even wreed als onmenschelijk wangeloof opgehouden hebben te bestaan.

Niettegenstaande wij reeds een reis over een gedeelte van Java hebben gemaakt, treft ons toch ook hier het vriendelijke en welbebouwde landschap.

Eene zacht golvende vlakte strekt zich van de zeekust tien of twaalf palen naar het binnenland uit, waar zij begrensd wordt door eene schoone reeks van houtrijke en met sawah's bedekte heuvelen. Huizen en kampongs, kenbaar door boschjes van kokospalmen, tamarinde en andere vruchtboomen liggen in alle richtingen gezaaid, terwijl zich daartusschen welige rijstvelden uitstrekken, die door een stelsel van besproeiing kunnen bevoeid worden, dat de trots der bestbebouwde gedeelten van Europa zou uitmaken. De geheele oppervlakte des lands is verdeeld in vakken van onregelmatige gedaante, die, naar de afwisselende gesteldheid van den golvenden bodem dit vereischt, nu eens eene uitgestrektheid van vele bunders, dan weder van geringer oppervlakte zijn, zoodat zij soms enkele duimen, soms ook eenige decimeter hooger of lager zijn dan de aangrenzende vakken. Elk dezer vakken kan naar willekeur onder water gezet of droog gelaten worden, door middel van een stelsel van greppels en kleine kanalen, door welke het water van alle bergstroomen naar de akkers wordt geleid.

Bali heeft dus evengoed zijne waterschappen als wij die bijv. bezitten in Rijn- en Delfland, ook bestaan daarvoor bij hen even

als bij ons, geschreven verordeningen en bepalingen, die van alle bestaande wetten wel het meest worden nageleefd.

In die vakken vertoont zich nu de rijst op verschillende trappen van wasdom; in sommige is zij schier rijp om gesneden te worden en in alle verkeert het gewas in den bloeiendsten toestand en prijkt het met de tinten van het bekoorlijkste groen. Op den achtergrond verheffen zich de beide werkzame vulkanen: de goenong Agong en ten N.-W. daarvan de goenong Batoer welke bij den helderen hemel, scherp tegen den horizon, hunne omtrekken afteekenen. Door tusschenkomst van het Europeesche bestuur, dat al meer en meer zijn invloed doet gelden, zijn er overal prachtige wegen aangelegd, zoodat eene reis over het eiland niet meer die ongemakken voor een reiziger oplevert als voorheen het geval was, toen de heer van Hoëvell deze landen heeft bezocht. Toen waren de reizigers aan veel meer gevaren blootgesteld dan tegenwoordig, zooals onder meer blijkt uit een avontuur dat genoemde reiziger daar gehad heeft.

Dr. van Hoëvell had tot reisgezel en tot geleider een zekeren heer Lange, van geboorte een Deen, een ondernemend en stoutmoedig man, die, na een avontuurlijk leven, eindelijk in een schoener, welke hem toebehoorde, op dit eiland handel dreef en met onderscheidene Inlandsche vorsten in handelsrelaties stond; hij bezat bovendien een ijzeren gestel, was voor geen klein gerucht vervaard en betoonde in moeilijke gevallen eene merkwaardige onverschrokkenheid. Storm op zee, onweër te land, waren de geringste wederwaardigheden van dien stoutmoedigen kolonist, die door zijne tegenwoordigheid van geest zijn reisge-noot uit neteliger gevaren zou redden.

De heer Lange liet zijn gast veel merkwaardigs van het eiland zien, en verhaalde hem nog veel meer over de bewoners, den onderlingen naijver der vorsten enz. Zoo kwamen zij eens aan het hof eener Balische vorstin, die beide reizigers goed ontving. Zij was op eene soort troon gezeten, omringd door een aantal hofdames. Uit het gesprek bleek spoedig, dat de vorstin en haar gevolg het meest geprikkeld waren, door de bij alle natuurkinderen zoo naïef uitkomende nieuwsgierigheid. Het voorwerp dier nieuwsgierigheid was eenvoudig de bril, welke van Hoëvell, reeds vroegtijdig myop, op zijne neus droeg.

De bezitter nam ongaarne afscheid van dit, voor hem onmisbaar voorwerp, maar er was niets aan te doen. Hij moest den bril afnemen en de vorstin overhandigen, die hem van alle kanten bekeek en toen door de handen harer gezellinnen liet gaan, niet zonder den eigenaar te beangstigen over hetgeen er verder mede zou gebeuren. De diplomatie van Lange kwam daarbij goed te stade, hij wist de vorstin te overreden, zijn vriend het hem ontfutselde voorwerp terug te geven, zoodat van Hoëvell afscheid kon nemen van de vorstin, in denzelfden staat waarin hij door haar ontvangen was.

Bij een bezoek aan den hoogepriester (padanda agong) van het Badongsche hof, trok van Hoëvell's bril ook de aandacht van dit eerwaardige personage.

Deze nu was, behalve scheel, ook erg bijziende, zoodat hij, na dit voorwerp met veel inspanning op zijn neus te hebben gezet, voor het eerst van zijn leven door een bril zag, die aan zulk een gebrek tegemoet komt. Althans toen zijn hoogwaarde naar alle kanten had rondgekeken, verklaarde hij, dat de bril hem uitermate beviel, dat hij er volmaakt goed door zien kon en onzen reiziger de uitstekende eer zou bewijzen van dien te behouden. Deze was met de zaak verlegen. Zijn bril kon hij onmogelijk missen en zulk een eerwaardig heer iets te weigeren, zou tegen alle regelen der Oostersche etiquette hebben gestreden. De heer Lange evenwel kwam zijn tochtgenoot te hulp. Hij beduidde den priester, dat deze bril alléén geschikt was voor een meer jeugdigen leeftijd, dat oude lieden gelijk hij, daarvan geen gebruik konden maken, zonder spoedig blind te worden. „Gij ziet er voor een oogenblik beter door” zeide hij, „maar dit is juist als het opflikkeren van eene lamp, die op 't. punt is van uit te gaan. Er zijn zulke instrumenten voor menschen van uw leeftijd, en ik beloof u er een van Batavia te zullen ontbieden.”

De padanda was tevreden, althans van Hoëvell kreeg zijn bril terug en onderhield zich nog geruimen tijd met hem.

Een ander bezoek, ditmaal bij een Balineesch vorst, had een veel dramatischer einde. Beide reizigers zouden in diens kraton den nacht doorbrengen. Tegen den avond werd van Hoëvell gewaar dat er iets ongewoons gaande was en dat Lange nu en

dan van een vertrouwd Balinees berichten kreeg. Op het aangezicht van den stouten avonturier was niets anders te lezen dan kalme vastberadenheid. Eenigen tijd gaf hij, op van Hoëvell's vragen, geruststellende verzekeringen, doch toen hem gebleken was dat er geen uitkomst meer was, nam hij een pistool en bood zijn tochtgenoot een ander aan, met de verklaring dat een naburig vorst, die zeer op hem, Lange, gebeten was, had vernomen waar hij zich bevond en nu al zijne manschappen gewapend op de been had gebracht en in de buurt gereed stond om hun verblijf te overrompelen, met het doel hem en zijn reisgenoot te vermoorden; dat er aan geene redding meer te denken viel en hun slechts overbleef hun leven zoo duur mogelijk te doen betalen.

Het voorstel van Lange beviel zijn vreedzamen reismakker in het geheel niet en deze was volstrekt niet ingenomen met het voorgespiegelde tragische uiteinde. De vorst, die hun gastvrijheid verleende, kon niets doen voor de verdediging zijner gasten, omdat er geen tijd meer was om zijn volk op te roepen, maar hij was ter goeder trouw en bereid Lange het in al, wat slechts eenigszins mogelijk was, naar den zin te maken. Deze, steeds kalm overleggende, hoe uit den val te geraken, waarin hij gevangen was, kwam eindelijk op het denkbeeld dat hem en van Hoëvell moest redden. Hij had spionnen uitgezonden om zich te verzekeren van de juiste positie's die zijne vijanden hadden ingenomen. Zij kwamen terug onder het losbarsten van een vreeselijk onweder. Dit was hunne redding. Zijne scherpzinnigheid had hem een uitweg tusschen zijne vijanden door doen bespeuren; hij deed haastig, doch in stilte, twee paarden zadelen, en op een wenk van een zijner bedienden, sleepte hij zijn tochtgenoot naar buiten onder den met stroomen vallenden regen, zette hem op het eene paard, sprong op het andere en in vliegende galop ging het nu voort, totdat Lange de zekerheid had, dat men hen niet meer kon achterhalen.

Veel wetenswaardig zouden wij nog over dit merkwaardige eiland en zijne bevolking kunnen mededeelen, doch de tijd ontbreekt ons om langer op dit „Sicilië van het Oosten” te vertoeven; de agent der N. I. stoomvaartmaatschappij te Boelèleng heeft ons namelijk doen weten, dat er, volgens telegrafisch

bericht uit Soerabaia, een „extra boot” naar de Molukken is vertrokken, die op de „heenreis” Bali zal aandoen. Wij willen dus gaarne van deze buitengewone gelegenheid gebruik maken, doch voor wij aan boord gaan, wil ik nog eene bijzonderheid mededeelen waaruit blijkt, dat ons prestige in Indië dikwijls van kleinigheden afhangt, en hoe noodzakelijk de studie van land- en volkenkunde is voor ambtenaren en officieren, die met de bevolking en hare hoofden in aanraking komen.

Van de voorschriften omtrent het ceremonieel, door den Gekommitteerde voor de zaken van Bali en Lombok in acht te nemen, bij bezoeken op die eilanden, alsmede van het ceremonieel, dat hij van de vorsten zal kunnen verlangen, (Gouvernements besluit 15 Juni 1853 lt. A.) luidt art. 15 aldus: „Hij (de Gekommitteerde) zal niet hooger zitten dan de vorst.”

Ieder, die Indië kent, weet dat de quaestie van *hoog* en *laag* eene levensquaestie voor de inlanders is. Nooit zal de bevolking vragen naar iemands moreele waarde maar alleen naar de plaats die geboorte of ambt hem onder de menschen heeft aangewezen. De vorm is bij hen alles. Vandaar dat de eerste en hoogste in den lande ook altijd den voorrang heeft en dus ook het hoogste moet zitten of staan. Vooral de Balineezen zijn zeer streng op het punt van deze zonderlinge *étiquette*. Toen Dr. Jacobs een bezoek aflegde aan het Badoengsche hof waren er voor hem en zijn reisgezel een paar stoelen gereed gezet in de nabijheid van den vorst en andere grooten, die op eene rustbank op hun zitkussen gehurkt waren en hooger zaten dan zij. Op eene kleine distantie van hen zaten de vorstinnen en prinsessen met haar gevolg op den grond gehurkt, onder het kauwen van siri-pruimen of het rooken van sigaretten naar de tooneel-voorstelling te kijken, welke ter eere der bezoekers gegeven werd.

Juist wilden ze op hunne stoelen plaats nemen, toen het geheele dames-personeel als met een tooverslag opvloog en zich op een der rustbanken (die natuurlijk hooger was dan hunne stoelen) neêrvleide. Wanneer de bezoekers hunne stoelen nu op de *balé-balé* hadden geplaatst, zou het geheele vrouwelijk personeel in de hanebalken gejaagd zijn of wat meer waarschijnlijk is, zij zouden zich hebben verwijderd om zich die vernedering te

besparen. Om nog verder aan te toonen welke waarde ook de gewone Balinees aan dit *hoog* en *laag* hecht, moge de volgende historische curiositeit dienen: Op zekeren dag rijdt een voornaam inlander door een eenzame streek. Onderweg ziet hij in de verte een Europeaan aankomen, eveneens te paard gezeten. Zijne eerste gedachte is, naar lands gebruik af te stijgen en den blanke zoo te laten passeeren; maar bij nader onderzoek blijkt hem, dat het maar een gewoon Hollander is, een rondreizend koopman, die eigenlijk voor hem behoorde af te stijgen. Hij begrijpt echter zeer goed dat de Europeaan zich zoo niet voor hem zal vernederen en peinst op middelen om in dit lastige geval een uitweg te vinden. Lang behoeft hij daarnaar niet te zoeken, hij stijgt van zijn paard, klimt in een nabijzijnden boom en blijft in de takken zitten, totdat de Hollander — *ver beneden hem* — is gepasseerd. Meer dan voldaan over zijn heldendaad vervolgt hij straks zijn weg, om thuis te vertellen dat de Hollanders bij de Balineezen vergeleken, toch weinig meer dan koelie's zijn.

Onze bagage is intusschen reeds naar de inschepingsplaats gebracht en in een sloep begeven wij ons naar de „Cores de Vries” die nu spoedig onder stoom gaat en ons naar de eilanden ten oosten van de straten van Lombok en Makassar zal voeren, waar onze vaders de grondslagen legden voor hun koloniaal rijk in Azië.

HOOFDSTUK IX.

Vertrek van Boelèleng. Vliegende visschen. Het hooge land van Soembawa. De Tambora. Vreeselijke uitbarsting. Sangar door een cycloon verwoest. Aschregen. Oost- en Westmoeson. Kentering. Klimaat van Timor. Huwelijk van Hemel en aarde. Symbolische huwelijken in de Meimaand bij de Arische volken. Godsdienstig geloof der Timoreezen. De baai van Ambon. Gezicht op de reede en de stad. Oudste berichten der Chineezen en Arabieren omtrent de bevolking van den Archipel. Zeetochten der Portugeezen. Hunne vestiging te Ambon. Oorzaken van de tochten der Nederlanders. Wijbrand van Waerwijck. Steven van der Haghen. Haat der inlanders tegen de Portugeezen. Ambon door de Hollanders veroverd. De stad wordt in 1796 door de Britten bemachtigd. De Nederlandsche bevelhebber geeft, in 1810, de sterkte en het land lafhartig over. Ambon de hoofdplaats der gelijknamige residentie.

De zee, die op de reede van Boelèleng nog kalm was, werd, nu wij meer in open water kwamen, door den nog stevig doorstaanden Oostmoeson in schuimende golven opgestuwd, welke het schip in eene onaangenaam stampende en slingerende beweging brachten, hetgeen, vooral bij de vrouwelijke passagiers, een begin van zeeziekte veroorzaakte.

Tegen den avond evenwel ging de wind liggen en toen de maan om acht uur opkwam, hadden wij een heerlijken nacht, zooals men dien alleen in de tropische gewesten kan genieten.

Den volgenden dag vertoonde de zee meer leven. Bruinvisschen dartelden nu en dan, in kortere of langere, enkele of meervoudige rijen nabij de boot. Tonijnen en boniten sprongen soms met geheele scholen uit het water op, en bewogen zich geheel aan de oppervlakte der zee, het lichaam slechts gedeeltelijk boven de waterlijn verheffende en nog op vrij grooten afstand kenbaar aan eene eigenaardige kabbeling, welke hunne scholen in de zee deden ontstaan. Enkele keeren zagen wij groote haaien bedaad aan de watervlakte voortzwemmen, zich

slechts verradende door de rugvinnen welke boven den waterspiegel uitstaken. De vliegende visschen vormden nu en dan scholen van meerdere millioenen en dikwijls stoomden wij uren lang, alvorens de scholen geheel gepasseerd te zijn. Opgejaagd door het stoomschip en de beroering van het water door de snelle omwenteling der schroefbladen, vloten zij langs het schip uit het water, in eene achterwaartsche richting. Soms tijs vielen er enkele op het dek; op mijn verzoek aan den hofmeester werden er twee voor mij gebakken, de smaak herinnerde mij eenigszins aan gebakken versche bokking. Nu en dan vertoonden zich ook walvisschen, waarschijnlijk potvisschen, waarop door Engelsche en Amerikaansche walvischvaarders veelvuldig jacht wordt gemaakt. Hobart op van Diemensland is een voornaam station voor deze schepen in de zuidelijke Poolzee.

Aan onze rechterzijde zien wij het hooge land van Soembawa waarboven de 2756 M. hooge Tambora zijn kruin verheft, hij behoort nog tot de werkzame vulkanen en de uitbarsting van den 41^{en} April 1815 overtrof in hare verwoestende werking en vreeselijke verschijnselen zelfs de jongste eruptie van Krakatoea.

Op den 10^{en} April tegen zeven uur des namiddags braken, aan den top van den berg, die toen eene hoogte van bijna 4000 M. had, door de ontbranding der waterstof en zwavel-waterstof drie afzonderlijke vlammenzuilen uit, zoo het scheen alle drie binnen den rand van den krater. Nadat ze tot eene zeer groote hoogte gestegen waren, vereenigden zij in de lucht hare toppen en warrelden door elkander. In korten tijd vertoonde zich de gansche berg, aan eene zijde, als eene massa vloeiend vuur, die zich in alle richtingen uitbreidde. Het vuur en de vlammenzuilen woedden met onverminderd geweld voort, totdat de duisternis, welke door eene groote menigte nedervallende stoffen veroorzaakt werd, ze tegen acht uur 's avonds verdonkerde. Om dezen tijd viel eene massa steenen neder, van welke sommige zoo groot waren als twee mansvuisten, maar over het algemeen waren ze niet grooter dan gewone noten. Tusschen negen en tien uur 's avonds begon er asch te vallen en spoedig daarop volgde een geweldige wervelwind of cycloon, die in het dorp Sangar bijna alle huizen omverwierp en hunne bovenste en lichte deelen met zich voerde.

Deze cyclonen, welke gewoonlijk eene uitbarsting vergezellen, ontstaan door de sterke verhitting der omringende dampkringslucht waardoor zich eene plaatselijke depressie vormt, van welke het centrum zich evenwel niet verplaatst. Van alle zijden stroomt nu de lucht toe en wel in sterker mate, naar gelang de lucht meer verwarmd wordt. Hevige onweersbuien, veroorzaakt door den plotseling afgekoelden waterdamp en de hierdoor ontstane electriche spanning, vergezellen de uitbarsting. Felle bliksemstralen doorklieven de donkere wolken en hevige regens schijnen de gloeiende uitwerpselen en den brandenden vulkaan te willen uitblusschen.

Door den Zuid-Oostmoeson versterkt, waren de uitwerkselen van den cycloon in dat gedeelte van Sangar, hetwelk aan de Tambora grenst, nog veel geweldiger. Daar rukte hij de grootste boomen met wortel en tak uit den grond en voerde ze met menschen, huizen, vee en al wat verder onder zijn bereik kwam, in de lucht. De zee steeg bijna drie Meter hooger dan men ooit te voren had waargenomen, verwoestte de rijstvelden die in Sangar waren en zweepte huizen en alles wat zij bereiken kon weg. Volgens de meest gematigde opgaven, zouden er meer dan vijftien duizend menschen zijn omgekomen, terwijl het vee tot op een vierde uitstierf.

De hevige slagen, welke de uitbarsting vergezelden, werden te Palembang, in Serawak, op Ternate, ja zelfs op de Westkust van Australië gehoord. Op Java hoorde men een reeks van slagen, die zoodanig op het lossen van zwaar geschut geleken, dat men te Djokjokarta troepen naar de omstreken zond, in de meening dat er een vijandelijke aanslag plaats had, terwijl te Soerabaia schepen werden uitgezonden om tegen de zeeroovers te strijden, die, naar men meende, handelsvaartuigen aanvielen. Op Ternate, een afstand van zeven honderd twintig mijlen, werden de slagen zoo duidelijk gehoord, dat men een boot uitzond, om het schip te zoeken, dat de noodschoten, die men meende te hooren, zou hebben gelost.

Na vijf dagen begon een geweldige aschregen op Oost-Java te vallen, terwijl men zelfs in vier dagen de zon niet kon zien. Door den Zuid-Oostmoeson voortgedreven viel de asch zelfs tot Bengkoelen, Pentianak en Palos op Celebes.

Men kan van deze vreeselijke uitbarsting eenig begrip krijgen wanneer men zich, bij eene uitbarsting van den Vesuvius voorstelt, dat de slagen in geheel Europa tot Lissabon, Liverpool, Gothenburg, Riga, Charkow en aan den voet van den Kaukasus gehoord zouden worden, terwijl verder de verspreiding der asch zou moeten overeenkomen met een afstand van de Etna op Sicilië, tot Hamburg.

Naarmate wij nu meer noordelijk sturen, verandert ook de weersgesteldheid. Soms tijds loopt de wind in één etmaal door alle streken van het kompas rond en blaast wild over de zee, die in hooge golven zich krult, welke op hare toppen in blinkend schuim uiteenspatten. Nu en dan ontlasten zich hevige onweders vergezeld van felle bliksemstralen en ratelende donderslagen. Dit is het begin van den Noord-Westmoeson, die in het gebied van den Zuid-Oostpassaat dringt en gedurende het tijdvak van November—Maart, ten Zuiden van den evenaar in deze eilanden wereld heerschappij voert.

Door welke oorzaak ontstaan deze luchtstroomen, die in onze bezittingen meestal moesons worden genoemd, hetwelk eene verbastering is van het Arabische woord *mousim*, dat jaargetijde beteekent?

Wanneer wij letten op de ligging van dezen Archipel tussehen twee groote landmassa's en de verwarming dier continenten als de zon Noordelijke- of Zuidelijke declinatie heeft, dan zal het antwoord op deze vraag niet moeielijk zijn.

In onzen zomer van April tot October, wanneer de zon Noordelijke declinatie heeft, ligt het gebied der grootste verwarming ten Noorden van den evenaar en boven het vaste land van Azië ontstaat diensgevolge een barometrisch minimum of gebied van lage luchtdrukking; ook wel, ofschoon oneigenlijk, eene depressie genoemd.

De Zuid-Oostpassaat (Oostmoeson), welke ten Zuiden van den evenaar waait, wordt over den equator heen, naar dit gebied getrokken, doch verandert op het Noordelijk halfrond, door de aswenteling en den bolvorm der aarde in een Zuid-Westenwind, die nu als (Zuid) Westmoeson over de eilanden van den Indischen Archipel en in het Zuidelijk gedeelte van Azië waait en daar deze wind over een groot verdampingsvlak strijkt, voert hij veel waterdamp naar de kusten en wordt daarom ook wel natte moeson genoemd.

In onzen winter daarentegen heeft de Noord-Oostpassaat ten Noorden van den evenaar, den Zuid-Westmoeson uit zijn gebied teruggedrongen en zijne rechten hernomen. Het gebied der grootste verwarming ligt in dit jaargetijde boven Australië.

Deze Noord-Oostpassaat, in Indië meer algemeen (Noord) Oostmoeson genoemd, waait nu over den equator heen, in de richting van dit barometrisch minimum en verandert, om dezelfde oorzaken als boven is aangegeven, van richting, buigt alzoo naar het Oosten om en waait uit het Noord-Westen over de eilanden welke bezuiden de linie gelegen zijn.

De overgangen tusschen de moesons worden kenteringen genoemd; zij kenmerken zich door groote stilte, afgewisseld door stormen en hevige onweders.

Kentering en moeson geven ieder aan het natuurbeeld een geheel ander kleed. De eerste helft der kentering van den drogen- op den regenmoeson kenmerkt zich door een helderen hemel en zeer schoone en stille, doch warme dagen. Zij omsluit het einde van den drogen moeson. De tweede helft, die het begin van den regenmoeson omvat, brengt betrokken lucht en zachte, heerlijke, verfrisschende regenbuien. Bij den overgang van den regen- tot den drogen moeson is de eerste helft altijd nog afgewisseld door zachte regenbuien en betrokken lucht; de tweede helft brengt de reikhalzend verlangde schoone en droge dagen. Als algemeene regel zou men voor de eilanden, bezuiden de linie gelegen, kunnen aannemen, dat de Westmoeson gedurende de maanden November, December, Januari en Februari, heerscht. Maart, April, September en October, zou men voor de kenteringen kunnen nemen, terwijl in de overige maanden van het jaar de oostmoeson doorstaat.

Eene juiste afbakening is evenwel eene bepaalde onmogelijkheid, daar soms de komende moeson veel vroeger invalt.

De benamingen droge (Oost)- en natte (West) moeson hebben in het Oostelijk gedeelte van den Archipel eene geheel andere beteekenis dan op de Westelijk gelegen eilanden, hier zijn ze slechts van relatieve waarde, doch op geen eiland ziet men een scherper verschil tusschen die beide jaargetijden dan op Timor. In den Oostmoeson gebeurt het maar al te dikwijls, dat er maanden lang geen druppel regen valt; vooral langs de lage kusten ver- toont zich de aarde als verzengd en het gras is daar somtijds zoo

rood en dor, dat de inwoners genoodzaakt zijn hunne paarden en hun vee naar de milder bedeelde valleien der binnenlanden te vervoeren. De wanden der bergen zijn in die maanden schier ontbloot van groen, er heeft een stilstand plaats in de ontwikkeling van het plantenrijk en zelfs verliezen vele boomen hun gebladerte. Inzonderheid staan de talrijke bosschen van Kaioepoetih boomen (*Eucalyptus alba*) met hunne witte stammen schier geheel bladerloos. Vele bergrivieren, die in den Westmoeson tot wilde en bruisende stroomen aanzwellen, groote watermassa's naar zee zenden en op hun onstuimigen loop groote rotsblokken van het gebergte mede omlaag slepen, zijn thans of geheel uitgedroogd of tot onbeduidende watersprankjes ingekrompen, die met moeite naar het strand voortsukkelen en elk oogenblik in twijfel schijnen te staan, of zij hun geringen voorraad naar zee zullen brengen, dan wel tot stilstand zullen komen, om vervolgens geheel te verdwijnen of hoogstens in een modderpoel over te gaan.

De reiziger, die het eiland in dit seizoen betreedt, vooral zoo hij eerst een bezoek aan Java gebracht heeft met zijn overdaad van groen, zijne lachende sawah's en majestueuze wouden zal hier, op het gezicht der kust, met hare verschroeide heuvels, opeengestapelde steenblokken of verblindend witte kalkrotsen geenszins het beeld zijner fantasie van een tropisch paradijs in vervulling zien komen en daardoor later allicht geneigd zijn een te ongunstig gekleurd beeld van Timor's schraalheid, dorheid en armoede te leveren.

Het is natuurlijk dat bij zulk eene gesteldheid de inlander met smachtend verlangen de eerste regenbui, in het begin van November, tegemoet ziet. Dagelijks slaat hij angstig den hemel gade, de eerste donkere wolken worden door hem aangebeden en de eerste verfrisschende regendroppels met muziek en dans begroet.

Tegen het midden van November staat de Noordwest-moeson door en heeft voor goed de overhand op den steeds flauwer wordenden Zuid-Oostmoeson verkregen en daarmee breekt de vurig verlangde regentijd aan.

Het gelaat des aardrijks wordt nu als met een tooverstaf veranderd. Een heerlijk, donkergroen grastapijt bedekt na weinige dagen den bodem; de velden tooien zich in ongelooflijk korten

tijd met bloemen en vruchten en de kale bergen met geurige kruiden. De groeikracht, slechts door de brandende zonnestrallen teruggelaten, wekt schier wonderen om de geleden schade te herstellen, en de bodem is des te milder, naarmate hij zijne gunsten langer geweigerd heeft. Maar ook de dieren verheugen zich in deze vernieuwde schepping, en het verjongde leven deelt zich mede aan tallooze schepselen. Eén enkele dag brengt millioenen insecten voort, om deel te nemen aan het feest der natuur en het luchtruim wemelt van vogels, die zich voeden met deze diertjes of azen op de vruchten die de regen alom heeft te voorschijn gebracht. De lucht, maanden lang helder en wolkenloos, is gedurende het heerschen van den Westmoeson somber en betrokken, terwijl de veelvuldige zware regens met hevige stormvlagen gepaard gaan.

De reiziger die langen tijd op zee heeft rondgezwakt, of een tocht door Australië's dorre binnenlanden heeft gedaan, moet, wanneer hij in dit jaargetijde het eiland bezoekt een zeer gunstigen indruk krijgen van Timor's pracht en heerlijkheid en daarvan eene beschrijving geven, die, aan de werkelijkheid getoetst, misschien al even overdreven zal zijn, als die van de reizigers, welke Timor in het droge jaargetijde zagen.

Waar de jaargetijden zóó scherp gescheiden zijn, moet vooral het intreden van den Westmoeson een diepen indruk maken op de bewoners dezer eilanden en het is zeer verklaarbaar dat onder hen de mythe ontstaan is van den hemel, die, in het huwelijk verbonden met de aarde, deze bevrucht door de regen aanbrengegende Westenwinden. Het weder ontwaken van de groeikracht der natuur bij den aanvang van den Westmoeson heeft hen gebracht tot de voorstelling, dat dit een gevolg is van de omarming van deze twee goddelijke wezens, gelijk de Noordsche volken zich hetzelfde denken, om van de vernieuwde schepping, van het verjongde leven bij het aanbreken van de lente, in de Meimaand zich eene verklaring te geven.

De voorstelling van de lente, van de Meimaand vooral, als den tijd van de omarming, het huwelijk van Hemel en Aarde, vindt men in de oorspronkelijke mythen en gebruiken van bijna alle Arische volken terug. In Hessen, Westfalen en door het gansche Rijnland bestaat nog heden ten dage een gebruik, de

zoogenaamde *Mailehen*. In den vooravond der maand Mei worden jongens en meisjes symbolisch in het huwelijk vereenigd door de laatsten onder de eersten op te veilen en aan de meestbiedenden toe te wijzen. Ongetwijfeld is dit een overblijfsel van dien eeredienst der eerste landbouwende volken, welke de aloude mythe van hemel en aarde, als echtgenooten verbonden en weder gescheiden, de vruchtbare ouders van al wat leven heeft trachtte te symbolizeeren. Maar zelfs bij de nieuwere dichters is deze voorstelling bewaard gebleven. Wanneer de glanzende, gulden voorjaarslucht de aarde van de boeien des winters bevrijdt en in haar weder nieuwe groeikracht wekt, of, wanneer na eene langdurige droogte, de hemel zich bewolkt en de hijgende aarde naderende, de bevruchtende regendroppelen op haar doet nederdalen, dan ziet de dichter daarin slechts een gevolg van de omarming, de vereeniging der twee goddelijke wezens.

Treffend geeft von Logau dit denkbeeld terug in zijn gedicht „der Mai”

Dieser Monat ist ein Kusz, den der Himmel giebt der Erde,
daz sie jetzo seine Braut, Künftig aber Mutter werde.

en Julius Sturm in zijn „Mai Nacht”

Das ist die heimliche Stunde,
Wo leise vom Himmel steigt
Der Lenz und mit küssendem Munde
Zur blühenden Erde sich neigt.

De Timoreezen nu vereeren een hoogste wezen *Oesi-Neno* dat is *Heer Zon* geheeten. Naast deze godheid wordt *Oesi-Afoe* = *vrouw Aarde*, dat is de Aarde zelf als levende godheid aangeroepen. Aan eerstgenoemde wordt het mannelijk, aan de aarde het vrouwelijk beginsel toegekend. Uit de verbintenis van deze twee wezens is alles ontstaan en aan hunne samenwerking heeft al wat leeft vruchtbaarheid en groeikracht te danken. Over het algemeen wordt de aarde meer vereerd dan de zon en zijn de offers welke men haar brengt veel talrijker. Worden er bijv. dieren aangeboden, dan moeten deze alleen van het vrouwelijk geslacht zijn. Voor de zon wordt slechts eenmaal per jaar eene groote offerande bereid en wel bij het einde van den oogst. De

daarvoor gebezigde dieren: kippen, varkens, geiten, buffels enz., moeten nu van het mannelijk geslacht zijn.

Ook op de overige eilanden in de nabijheid en meer Oostwaarts van Timor gelegen, wordt eveneens de bovenbedoelde vereering aangetroffen. Zoo bijv. vereeren de bewoners van de Kei- en de Aroe-eilanden als hoogste wezen de Zon *Doeadleera* en *Djaboelara*. Naast de zon wordt de Aarde als godheid vereerd. Bij de Kei-eilanders heet zij *Noehoe*, Aarde, bij de Aroeëezen wordt zij *Djaboevava* dat is: vrouw Aarde genoemd. Doeadleera of Djaboelara nu, de zon, het mannelijk beginsel, bevrucht, bij het doorkomen van den Westmoeson Noehoe of Djaboevava, de aarde, het vrouwelijk beginsel, welke bevruchting men zich geheel van seksueelen aard voorstelt. Blijft de Westmoeson langer dan gewoonlijk weg, dan offert men aan den eerstgenoemden, opdat hij kome en zich met de laatste vereenige. Eveneens worden bij het ontginnen van velden offers, vooral aan de aarde, gebracht. *)

Na een verblijf van vier etmalen aan boord der stoomboot, deelt de kapitein ons aan de rijsttafel mede, dat hij in den namiddag te Ambon hoopt te zijn.

Aan boord begint nu eene gezellige bedrijvigheid te heerschen. Kisten, koffers en bagage worden opgehaald en op het dek geplaatst en de passagiers maken zich gereed om zoodra het anker gevallen is te kunnen debarkeeren. Tegen den middag rijzen de hooge kusten van Hitoe en Leitimor uit den blauwen nevel op en weldra stoomen wij de baai van Ambon binnen. Niet ten onrechte noemt men haar een der prachtigste van den geheelen Archipel.

Aan weerszijden wordt ze scherp begrensd door een lachend heuvelland, dat meestal met steile hellingen naar de zee afdaalt, doch ook hier en daar overgaat in kleine vlakten, welke de Amboneezen niet hebben nagelaten in cultuur te brengen. Ofschoon de baai in haar eerste derde gedeelte nog ongeveer een geografische mijl breed is, is die breedte schijnbaar veel minder door het hooge kustland en waant men zich eerder in een breede rivier te bevinden, vooral wanneer men bij het naderen der hoofdplaats

*) Voor meerdere voorbeelden verwijzen wij naar het werk van den heer J. G. F. Riedel. De sluiik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua.

Ambon in het smaller gedeelte der baai komt, en als wij nu den vrij ver westelijk uitspringenden hoek, dien de kust van Letimor iets ten Zuiden van de hoofdplaats vormt, zijn omgevaren, wordt men verrast door het prachtige gezicht op de stad, die nu geheel in de nabijheid voor ons ligt.

De reede wordt verlevendigd door een tweetal oorlogsschepen, eenige handelsvaartuigen en een aantal inlandsche prauwen. Het fort Nieuw-Victoria teekent zich scherp op den voorgrond af en ter weerszijden daarvan de eenvoudig gebouwde doch niet onoogelijke huizen der Europeesche en Chineesche wijken, terwijl de achtergrond wordt ingenomen door de heuvels welke de kleine vlakke van Ambon nauw omsluiten.

Er zijn voorzeker weinig plaatsen in den Indischen Archipel, wier geschiedenis en betrekking tot de Europeesche kolonisatie zoo belangrijk is aan staatkundige bijzonderheden, als die van het eiland Ambon. Wat al herinneringen rijzen er bij ons op omtrent de gebeurtenissen waarvan de golvende heuvelen en bergreeksen met hare bekoorlijke boschgroepen en uitgestrekte vlakten, welke de baai aan weerszijden omsluiten, eenmaal getuigen waren.

De Chineezzen en Arabieren hadden reeds sedert eeuwen de Molukken bezocht en de kostbare specerijen aan de bewoners van Azië en Europa doen kennen, voordat de Portugeezzen, die onverschrokken zeevaarders der zestiende eeuw, in die ver afgelegen zeeën hun vlag vertoonden en de landen ontdekten wier voortbrengselen eene zoo winstgevende vermaardheid verkregen hebben.

Formosa en de Philippijnen waren voor de Chineezzen de brug welke toegang gaf naar dezen Archipel. De oudste Chineesche berichten vermelden veel wetenswaardig over land en volk dier eilanden; ongelukkig is het rijke materiaal alleen bereikbaar voor hen die Chineesch verstaan, want vertalingen zijn er, voor zoover bekend is, nog niet van uitgegeven. Een hoogst belangrijk bericht omtrent de eerste kennis, welke de Chineezzen van *Java* hadden, danken wij aan den Chinees Fa-Hian, den vromen Boeddhistischen pelgrim. Op zijn terugreis van Indië naar China, omstreeks 413 na Chr., geraakte hij door een storm buiten den koers en bereikte met zijn schip na eene vaart van drie maanden Java. Na een verblijf van meerdere maanden aldaar,

keerde hij naar zijn vaderland terug en gaf zijn reisverhaal in het licht. Op het einde der 7de eeuw begonnen de betrekkingen tusschen den Archipel en het Hemelsche Rijk levendiger te worden en alles wat wij van de toestanden in het tijdperk tusschen 600 en 800 n. Chr. weten, hebben wij te danken aan de Chineezzen. Hunne opgaven zijn meestal zaakrijk en dragen in het algemeen het kenmerk der betrouwbaarheid, al moge er in bijzonderheden ook nog zooveel op af te dingen zijn.

Van de 9de eeuw af kunnen wij de Chineesche berichten over Java en de Javanen toetsen aan den inhoud van inheemsche bescheiden, van oorkonden in de landstaal.

De oudste dezer oorkonden, in zoogenaamd Kawi, welke dagteekent uit het jaar 840 n. Chr. en te Madjapahit geschreven is, schenkt ons de overtuiging dat Indische gebruiken, instellingen en godsdienst toen zoo volledig heerschten als ooit later het geval is geweest. Omtrent de geschiedenis dezer kolonisatie door de Hindoe's kunnen wij niets met zekerheid zeggen, maar vóórdát het land zóó gehindoeiseerd kon wezen, moeten er eeuwen verlopen zijn.

Ofschoon de Arabieren mede tot de eerste bemiddelaars van het verkeer ter zee tusschen Indië en het Westen behooren, vindt men in hunne geschriften tot in de 13de eeuw onzer jaartelling slechts zeer onvolledige en onbepaalde berichten omtrent de landen en volken van het verwijderde Achter-Indië en den Indischen Archipel. Het waren voor hen gewesten van wonderen, vol zeldzame en kostbare natuurvoortbrengselen, doch waar de vreemde handelaar ook velerlei gevaren had te duchten. Een der beste geschiedkundige bronnen, die ons omtrent het verkeer der Arabieren met de bewoners van den Archipel eenige betrouwbare inlichtingen geeft, is het werk van den Arabischen Schèch Ibn Bathoetha, welke gedurende een tijdvak van drie en twintig jaren 1325—1348 (725—748 der Hidschra) verscheidene reizen naar Indië, China, enz. heeft gedaan en ook Sumatra en Java bezocht heeft. Toch moet het verkeer der Arabieren van veel vroegeren tijd dagteekenen, want de Venetiaansche reiziger Marco Polo trof in 1292 reeds Moslems onder de stedbewoners van Perlak op Sumatra aan en bovengenoemde Arabische reiziger vond in 1340 te Samoedra op de Noordkust van Sumatra

in den sultan een ijverigen en vromen Moslemschen heerscher. Spoedig breidde de Islam zich dan ook over de meer Oostelijk gelegen eilanden uit. Op Java schijnen zich omstreeks 1400 kleinere gemeenten van Moslems te hebben gevestigd en in 1495 werd de machtige vorst van Ternate, die ook over Halmahera, Ceram, Ambon en Boeroe den scepter zwaaide, voor den Islam gewonnen.

Intusschen naderde op het einde der vijftiende eeuw; het groote vraagstuk, de omzeiling van Afrika, zijne ontkenning. Reeds had Bartholomeus Diaz in 1486 de Kaap de Goede hoop ontdekt, toen het twaalf jaren later aan Vasco de Gama gelukte Melinde op de oostkust van Afrika te bereiken, vanwaar hij, na vele avonturen te hebben doorleefd, met behulp van Arabische loodsen naar de kust van Malabar stevende, waardoor de weg ter zee naar Indië was ontdekt. Goa werd de hoofdvestiging der Portugeezen in den Indischen oceaan. Spoedig breidden zij hunne ontdekkingen, handelsbetrekkingen en veroveringen oostwaarts uit en onder het bestuur van den ondernemenden Gouverneur d'Albuquerque verscheen in 1512 de eerste Portugeesche vloot in de Molukken. Sedert dien tijd legden de Portugeezen geregeld op Ambon en vooral op Hitoe aan en vertoefden korter of langer aan de kusten, ter inzameling van den kruidnagel. Eerst in 1538 werd Ambon door hen veroverd en van dien tijd af de hoofdzetel van hunne macht in den Indischen Archipel.

Niet lang zouden zij zich in het bezit van deze eilanden verheugen. Nadat in 1580 de Hertog van Alva Portugal voor koning Filips II van Spanje had veroverd, werd weinige jaren later de handel der Nederlanders op het Spaansche schiereiland, welke tot dien tijd oogluikend was toegelaten, door strengere bevelen bemoeielijkt. De schepen werden in beslag genomen, de lading verbeurd verklaard en de behandeling welke de Nederlandsche schepelingen in de Portugeesche en Spaansche havens ondergingen is gemakkelijk te begrijpen: als kettens werden ze in de gevangenis en op de galeien geworpen of tot den brandstapel verwezen en menig schipper zag het vaderland nooit terug. Na eene korte poos van stilstand begon de vaart op nieuw, zoodra de Spanjaarden hadden ondervonden dat zij de Nederlanders niet konden missen en de Koning bereid scheen, hen weêr oogluikend

in zijne havens te dulden. Alleen voeren zij nu veiligheidshalve onder vreemde vlag en onder valsche namen, die echter de Spaansche regeering niet bedrogen zouden hebben, indien zij niet bedrogen had willen zijn. Zij wist onder de valsche papieren de wezenlijke eigenaars wel uit te vinden, toen zij later nog eens, in 1595, de Hollandsche schepen in beslag wilde nemen. Dat herhaaldelijk dreigen en dat gedurig kwellen had evenwel zijn natuurlijk gevolg gehad: De koning had de stoutmoedige rebellen naar zijne koloniën gewezen. Nu de vaart op Spanje gevaarlijk werd, aarzelden zij niet langer tochten te ondernemen, die wel nog gevaarlijker waren, maar die dan ook bij welslagen onschatbare winsten opleverden.

Het eerst dreef de behoefte der zoutnering de Nederlanders buiten den gewonen koers.

Geen uitvinding misschien heeft voor ons land zulke heilrijke gevolgen gehad, als die van het eenvoudige haringkaken. Een voedsel, dat anders spoedig bederft en niet verzonden kan worden, werd, door die bewerking verduurzaamd, een voorwerp van handel. Van deze haringnering werden Holland en Zeeland, niet de zuidelijke gewesten, de zetel. In 1562 werd het getal buizen en booten der provinciën op zevenhonderd begroot, waarvan Vlaanderen honderd, Zeeland tweehonderd en Holland vier honderd bezat. Holland en Zeeland hadden dus nagenoeg de geheele vischerij van Nederland in handen; eene uitstekende oefenschool voor de aanstaande vrachtvaarders van Europa. *)

Het kaken van zooveel haring en het pekelen der boter, want door de haringnering was ook de handel in boter en kaas zeer toegenomen, vereischte natuurlijk eene groote hoeveelheid zout. De Fransche en Spaansche schepen brachten geene genoegzame hoeveelheid aan, zelf gingen de Hollanders en Zeeuwen het in de havens van Santa Maria en San Lucar halen en toen door de kortzichtige staatkunde van Filips II deze voorraad voor hen gesloten werd, begonnen ondernemende handelaars naar de Kaap-Verdische eilanden te varen, om het zout te halen, dat daar op de klippen in overvloed lag en als voor het opscheppen te krijgen was. Van deze eilanden was de weg naar het goudland van Guinéa, naar

*) Zie hierover meer uitvoerig: R. Fruin, tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog, 1588—1598.

de Peperkust, enz. als het ware aangewezen en in 1593 ondernamen de Nederlanders reeds tochten naar deze Portugeesche koloniën. Intusschen hadden ondernemende Amsterdamsche kooplieden reeds pogingen aangewend om langs de noordkust van Azië, China en Indië te bereiken; de ongunstige uitslag van deze tochten is bekend; langs het onherbergzame Noorden waren de wegen ontoegankelijk naar de oostelijk gelegen landen, eerst in onze dagen is het den Zweedschen poolreiziger Nördenskiöld gelukt dien weg te ontsluiten, waardoor tegelijkertijd de geringe waarde van die vaart als handelsweg naar den Grooten Oceaan duidelijk gebleken is.

De vaart naar Guinéa en de tochten om het Noorden openden den weg voor nog veel verdere tochten en het tijdstip was niet verre meer verwijderd waarop de Nederlanders den weg ter zee naar Indië zouden ontsluiten.

Men moet zich evenwel geene overdreven voorstelling vormen van de ontoegankelijkheid van Indië op dit tijdstip. Gedurende de 16de eeuw kwamen niet weinig Nederlanders in Spanje en in Portugal. Er waren er die naar Oost of West gereede plaatsing vonden als zeelieden of krijgskundigen, of wel in andere betrekkingen werkzaam waren. Men zag reeds omstreeks het midden der 16de eeuw Nederlanders te Goa, waar zij zelfs een eigen kring vormden, die ten deele over Venetië, Aleppo en Ormuz naar de hoofdplaats der Portugeesche macht in Azië waren gekomen. Wij lezen van een Dirk Gerritsz van Enkhuizen, die tot China en Japan had gereisd; hij keerde in 1591 in zijn vaderstad terug en hem werd door zijne stadgenooten de bijnaam *China* gegeven; van Gerrit van Ashuizen, handels-gemachtigde van de peper te Malakka en omliggende eilanden; van Frans Koning, diamantslijper te Goa, doch vooral van Jan Huijgen van Linschoten, die in zijne jeugd, ten gevolge van het lezen van bijzonderheden omtrent vreemde landen en geschiedenissen, door eene onweerstaanbare zucht tot reizen geprikkeld werd. Hij ging in 1579, pas zeventien jaar oud, naar Spanje, naar Lissabon, naar Goa ronddolen. Na een vijfjarig verblijf in Indië, kwam hij dertien jaar later weer te huis, met een schat van aantekeningen over al wat hij gezien had en waaruit hij nu een boek samenstelde: het eerste dat den Hollanders in hun eigen

taal te lezen gaf, wat zaken de Portugees in Indie deed en wat de Hollander, zoo hij moed had, er doen kon. Aan dit laatste en ook aan ondernemingsgeest ontbrak het den Hollanders in die dagen waarlijk niet. Nog was de ontoegankelijkheid van den Noordelijken weg niet gebleken, toen reeds langs den bekenden weg der Portugeezen een Hollandsche vloot naar Indie was uitgezeild. De voorname drijver hiervan was Cornelis Houtman van Gouda, die geruimen tijd in Portugal had verkeerd en door eigen onderzending of door onderrichting van anderen, kennis had gekregen van de vaart naar Indie en met die kennis toegerust, in het vaderland was teruggekeerd. Na eene reis van 446 dagen, dus negentig dagen meer dan Vasco de Gama op zijn eersten tocht van Lissabon naar de kust van Malabar had besteed, liet de Nederlandsche vloot den 23sten Juni 1596 voor Bantam het anker vallen na alvorens Engano te hebben aangedaan. Het zoo vurig gewenschte doel was bereikt en de Portugeesche geschiedschrijver van Indië (De Barros) als hij tot dit tijdstip genaderd is, zegt op treurigen toon: „thans kwam voor het eerst in Indië de geesel van den Portugeeschen trots en hebzucht; in de maand September 1595 werd te Goa vernomen, dat de eerste Hollandsche schepen, die deze zeeën durfden bevaren, te Titancona gezien waren, op weg naar het eiland Soenda.”

Na eene afwezigheid van bijna twee en een half jaar kwamen niet meer dan 90 koppen van de 249 die uitgezeild waren terug, maar groot was de vreugde over het slagen van den eersten tocht. Toen de schepen voor de stad het anker hadden laten vallen, werd den schepelingen van stadswege de eerewijn aangeboden, de klokken werden feestelijk geluid en allerlei vreugdefeesten bedreven. Indië lag van nu af open voor den Hollandschen ondernemingsgeest, een nieuwe bron van welvaart begon te vlieten.

Om in de rijke winsten, die men van de nieuwe vaart algemeen verwachtte te deelen, verrezen er binnen kort naast de reeds bestaande compagnie, een aantal andere, drie te Amsterdam, twee te Rotterdam, twee in Zeeland en een in Delft. In 1598 liepen er reeds voor rekening van deze drie maatschappijen acht en twintig groote Oost-Indievaarders uit. Onder deze behoorden ook een viertal schepen, waarmede de Vice-Admiraal

Wijbrand van Waerwijck in 1599 op de Noordkust van Ambon verscheen. Hij en zijn onderbevelhebber Heemskerk dreven er alleen handel en brachten de eerste lading specerijen in Amsterdam binnen, welke was ingeladen ter plaatse waar de vrucht geoogst was.

Van meer belang en grooter gevolgen was de komst van den vlootvoogd Steven van der Hagen in deze wateren. Toen hij in Mei 1600 voor de eerste maal voor Ambon verscheen, zag hij zich onmiddellijk in een levendigen strijd gewikkeld. Een hartstochtelijke vijandschap tegen de Portugeezen had diepe wortels in de gemoederen der inlanders geschoten, zóó zelfs dat zij elke gelegenheid die zich aanbood om hunne verdrukkers te benadeelen gretig te baat namen. De inboorlingen riepen de hulp in van den Hollandschen admiraal en belegerden met zijne hulp twee maanden lang de Portugeezen in de stad, en toen v. d. Hagen het beleg moest opbreken bouwde hij aan de kust een klein fort waarin eene geringe bezetting achterbleef. In de maand Februari 1605 kwam hij, door drie zonen van Ambonsche hoofden, die hem te Bantam hadden opgewacht, daartoe uitgenoodigd, andermaal en wel met negen schepen naar dit eiland. De haat tegen de Portugeezen was sedert de komst der Hollanders nog vermeerderd, vooral omdat hun handelsijver met bekeeringsijver gepaard ging en hunne kapiteinen overal op het kleed getreden werden door Jezuïtenpaters, onverschrokken predikers van het kruis, als menschen en geloovigen onberispelijk, maar onverdragelijk in de oogen der voorstanders van de Halve Maan. Uitdrukkelijk of stilzwijgend hadden de Hollanders zich verbonden geen propaganda te maken, hetgeen een der hoofdredenen is, waarom zij door de Amboneezen met blijdschap werden begroet. Zoo hield bijv. het akkoord van van der Hagen met de Ambonsche Mohammedanen onder meer de bepaling in: *„Een yder sal leven in zijn gelooff gelijk hem Godt in 't herte stiert, ofte meent saligh te worden”*; en voorts: *„Niemandt zal den anderen molestie noch overlast doen.”*

Dadelijk bij zijn aankomst deed van der Hagen aan den Portugeeschen bevelhebber, in naam van Graaf Maurits van Nassau het kasteel, door de inlanders Kotta Laha genoemd, opeischen en zonder slag of stoot gaf de Melo, voor een ongunstigen afloop beducht, zijne sterkte en het geheele land aan de Hollanders

over. Het fort verkreeg toen den naam „Victoria,” dien het tot den huidigen dag behouden heeft.

Ambon was dus door eene zonderlinge lotsbestemming het eerste land, dat de Hollanders in Indië in bezit kregen en, gedurende een tijdvak van honderd negentig jaren, onafgebroken behielden. In 1796 echter werd het door de Engelschen bemachtigd en het deelde achtereenvolgens in den loop der groote staatkundige gebeurtenissen van de latere tijden. Bij den vrede van Amiens, in 1802, werden de Oost-Indische koloniën, met uitzondering van Ceilon aan de Bataafsche republiek teruggegeven en onder deze ook het eiland Ambon; doch in 1810, tijdens de inlijving van het moederland bij het Fransche keizerrijk, werd het op nieuw door de Britten genomen. Evenals den Portugeeschen bevelhebber in 1605, bij het verschijnen der Hollanders, ontzong, twee eeuwen later, den Hollandschen kommandant de moed, toen de Britten voor Ambon het anker wierpen. Den 18^{den} Januari 1810 openden de Engelsche schepen het vuur en reeds den volgenden dag teekende de bevelhebber van het fort eene capitulatie, die hem met schande overlaadde. De bezetting welke zich krijgsgevangen moest geven, telde bij het verlaten der sterkte twee duizend goedgewapende Europeanen en inlanders, terwijl de Engelsche krijgsmacht, op het glacis geschaard, slechts vier honderd man sterk was. Toen dan ook de Hollandsche soldaten deze handvol volks zagen, braakten zij verwenschingen uit tegen den laaghartigen bevelhebber; de officieren braken hunne degens in stukken, ja het scheen een oogenblik alsof de verraden manschappen zich op den vijand zouden werpen; doch aan de Engelsche officieren gelukte het dit te voorkomen. Het geschut dat den vijand in handen viel, bedroeg 218 stukken, zonder de geweren en den krijgsvorraad te rekenen. De voorraad kruidnagelen, de koloniale vaartuigen, enz. vormden een rijken buit. De Hollandsche bevelhebber, de kolonel Filz, werd bij zijn komst te Batavia door den gouverneur-generaal Daendels voor een krijgsraad gebracht en ter dood veroordeeld, welk vonnis kort daarna met den kogel, te Weltevreden, aan hem voltrokken werd.

In 1815 werden de Nederlandsche koloniën andermaal aan den rechtmatigen eigenaar teruggegeven en namen de Nederlandsche Commissarissen, tot dat einde derwaarts gezonden, in het

begin van 1817 Ambon van het Britsche gouvernement over. Sedert dien tijd werd de stad de zetel van den Gouverneur der Molukken totdat in 1866, bij eene nieuwe regeling, het Gouvernement der Molukken werd opgeheven en in twee residentieën Ternate en Ambon werd gesplitst, waardoor de stad de hoofdplaats der gelijknamige residentie werd.

HOOFDSTUK X.

Aankomst te Ambon. Het fort. Batoe-Gadjah. Gebergte van Soja. Prachtig vergezicht. De „holle rots”. Stalaktieten en Stalagmieten. Een weinig geologie. Een taphuisje in het gebergte. Sago. Papeda. Cacao. Kruidnagelen. De oogst van dit gewas. Bijgeloovige gebruiken. Torren en vlinders. Wallace en de slang. Lekker. Vischvangst. Zeeuinen. Tripang. Aphrodisiaca. Bevolking. Bloote-pooters. Jannen. Orang Serani. Mata-Kau's. Swangie's. Eeden. De waterproef. De vrouw. Parijsche mode. Kleeding. Dansen. Apoks Madam! Verliefde pantons. De oranjebloesem of jungfernkranz kan achterwege blijven.

Op nog geen kabellenge afstand van het strand werd het anker uitgeworpen en in een gereedliggende sloep (orembaai) liet ik mij naar den wal roeien. Men landt gewoonlijk aan een ver in zee uitgebouwd palenhoofd, waar het zoo diep is, dat de grootste schepen er eene veilige ligplaats hebben; de vaartuigen liggen daar zelfs veiliger dan verder van den wal, waar de diepten zeer ongelijk zijn en er bijgevolg geene goede ankerplaatsen zijn. Het havenhoofd is gewoonlijk bezet met eenige ledigloopers, die zich in onbekommerde rust vermaken met rondkijken of een hengel uitwerpen tusschen de menigte vischjes, die altijd in de nabijheid blijven en reeds aan menigen visscher een goeden maaltijd bezorgden. Bij aankomst van schepen, vooral stoomschepen, schijnt het aantal toeschouwers sterk te vermeerderen, maar ze zijn volstrekt niet hinderlijk en geven niet, zooals in onze groote steden wel geschiedt, op luidruchtige wijze hun open aanmerkingen ten beste.

Het hoofd langs gaande komen wij door de buitenwerken van het fort en daarna de versterking zelve door eene poort binnen. De verdediging van Ambon zal wel niet afhankelijk behoeven te wezen van dit fort; noch buiten- noch binnenlandsche vijanden hebben juist bij dien plek gronds enig belang voor aanvallen; aan alle zijden staat de toegang tot Ambon open,

bovendien is de vuurlijn veel te uitgestrekt voor de geringe bezetting en wordt met het nieuwe verdragend geschut de geheele versterking door de omringende hoogten beheerscht. Tegenover een inlandschen vijand heeft het fort nog eenige waarde als tijdelijke wijkplaats voor de Europeesche bevolking.

De middagzon kan vooral in de kenteringen geweldig steken, zoodat wij blijde zijn, onze tijdelijke woning te kunnen binnentreden. Logementen welke met subsidie van het gouvernement door een klerk of andere personen worden gehouden, zooals bijv. te Siboga en te Riouw het geval is, heeft men hier niet, zoodat men maar moet trachten bij een vriend of kennis onder dak te komen en als men geen familie, vrienden noch kennissen in de Molukko's heeft, dan is de Oostersche gastvrijheid ons een waarborg dat wij wel een „te huis” zullen vinden.

Tot het bezienswaardige in den omtrek van Ambon behoort een druipsteengrot in het gebergte *Soja* gelegen. Deze grot is bekend onder den naam van *Batoe-lobang* hetwelk „holle rots” beteekent. Op onzen weg derwaarts passeeren wij het residentiehuis: *Batoe Gadjah* dat zijn naam verschuldigd is aan een olifantskop, die in een badhuis op 's residents erf een zwaren waterstraal spuit of, wat meer waarschijnlijk is, naar de *wai-Gadjah*, een beek die dit erf aan de zuidzijde begrenst. Afgaande op de beschrijvingen van Valentijn en Brumund, hadden wij ons voorgesteld hier een prachtig paleis te zullen aantreffen, doch op den keper beschouwd is het zoo hooggeroemde verblijf van de vroegere gouverneurs der Molukko's, slechts eene ruime, ruw betimmerde loods, gedrukt door een grauw, laagafhangend atappen dak en het erf, dat te groot voor een tuin en te klein voor een park is, heeft wel eene schilderachtige ligging en een overvloed van kristalhelder water, dat van het omringende boschrijke gebergte afstroomt, doch deze kalme schoonheid maakt, vooral nu de trotsche natuurfereelen der Preanger en van het Diëng-plateau nog zoo versch in onze herinnering liggen op ons geen grooten indruk. En nu doet de alpenstok dienst en hindert ons het zware Europeesche schoeisel niet bij het beklimmen der steile heuvels van *Soja*, welke zich tot enkele honderden voeten boven de zeevlakte verheffen. Schijnbaar onregelmatig verspreid, doet een juistere blik, van een hooger punt geworpen, toch zekere orde

in de ligging ontwaren en bespeurt men dat ze meer of min evenwijdige reeksen vormen, welke naar mate ze meer binnen 's lands gelegen zijn, zich hooger verheffen. De beklimming van deze heuvels belooft ruimschoots de moeite. Niet door het schoone der heuvels zelve welke slechts spaarzaam zijn begroeid met grassen, mossen en varens, maar bij uitnemendheid schilderachtig zijn de gezichten, welke men van hier geniet op Batoe-Gadjah, op de stad zelve, op de baai en op het hooge land van Hitoe. De baai doet zich aan ons oog voor als een meer, overal door groenend heuvelland en door het gekarteld gebergte van Hitoe ingesloten, welks hoekige toppen scherp uitkomen in de thans nog onbenevelde lucht. In dit morgenuur sluimeren de wolken nog rustig en laag bij de aarde, in bergholten, in duistere kloven en spleten, die ze als met een schapenvacht opvullen. Slechts hier en daar ontruikt zich een enkele, gewekt door het zonlicht, aan hare aardsche omhelzing en rijst statig, de vleugels breed uitslaande op hare vlucht hemelwaarts.

De grootere en kleinere vaartuigen ter reede, langs het strand der hoofdplaats geschaard, zijn alle met het bloote oog zichtbaar. Het fort en de Europeesche- en Chineesche wijken, onbeschadwd als zij zijn, vertoonen er hare naakte daken, terwijl de woningen der Inlandsche bevolking zelve grootendeels verscholen zijn in het lommer harer vruchtboomen. Blijkt men van die heuvels naar de landzijde dan stuit het oog op een hooger heuvelland, door breede ravijnen of kleine valleien van de lagere toppen gescheiden en grootendeels gestoffeerd door een schrale vegetatie en de witbepleserde graven der Chineezen welke in de schaduw van het bleekgroen gebladerte van een kajoe-poetih bosch verspreid liggen. Doch wij moeten den afgelegden weg terug, want het pad naar Batoe-lobang slingert zich langs de steile hellingen der heuvels welke de kom van Batoe-Gadjah begrenzen. Op sommige plaatsen is het pad uitgekapt om de steilten te verminderen. Na de eerste heuvels beklommen te hebben welke hetzelfde voorkomen hebben als de boven reeds beschreven heuvels van Soja, naderen wij de spelonk. Bij den ingang daalt men in eene diepte, ongeveer twintig voet steil naar beneden, vervolgens betreden wij een ruime grot, welke ten naasten bij vijftig voet hoog is, eene onregelmatige ronde gedaante heeft en

in wier midden zich eene ontzaggelijke, kegelvormige stalagmietmassa van den bodem verheft, terwijl van boven dezen druijsteenkegel langs het gewelf der grot, eene menigte lange, getakte stalaktieten afhangen, welke, door de fakkels beschenen, een prachtig gezicht opleveren.

In een der verste afdeelingen van de grot, tot welke men kan doordringen, zijn gedenkteekeken geplaatst ter herinnering aan de bezoeken van Prins Hendrik der Nederlanden en den Franschen reiziger Dumont d'Urville. Eene ontelbare menigte kleine vledermuizen, die zich des daags in de vochtige wandhollen en tusschen de stalaktieten van het gewelf verschuilen, fladderen, door het licht der fakkels verontrust, in het donkere aardhol rond. Zij bedekken den bodem met hare uitwerpselen, welker gedeeltelijke ontbinding de atmosfeer der grot verre van aangenaam maakt.

Grotten zijn in opgeheven jongere kalkterreinen vrij algemeen; aan Java's Zuidkust, in de Westelijke keten van den Boekit barisan op Sumatra, in het Zuidoosten van Borneo komen ze ook veelvuldig voor en zelfs veel grootere dan Batoe-lobang.

Deze grot bewijst echter, indien het bewijs nog noodig was, dat de heuvels, zuidelijk van de hoofdplaats gelegen, kalkheuvels zijn. De kalk is tertiaire polijpenkalk en zeer poreus, van daar de vorming van druijsteen of kalkkegels. Men noemt ze stalaktieten wanneer ze van het gewelf der grot hangen, stalagmieten *) als ze zich op den bodem bevinden.

Het afdruppelende water houdt gewoonlijk, door het koolzuur dat het bevat, eene oplossing van dubbel koolzure kalk in. Wanneer nu aan de waterdruppels van het gewelf het koolzuur ontsnapt, scheidt zich de kalk tot een dun laagje aan het gewelf af. Dit heeft plaats bij elken druppel en op deze wijze vormt zich na korter of langer tijd een kalkkegel aan het gewelf: een stalaktiet.

Zijn de waterdruppels zoo zwaar dat zij naar beneden vallen vóórdat zich de kalk heeft afgescheiden, dan vormt er zich een kegel op den bodem: een stalagmiet. De vorm dezer

*) Stalaktieten van het Grieksche staláktein: afdruppelen. Stalaktis: het afdruppelende. Stalagmieten van het Grieksche stalagnos: het afgedruppelde.

stalagmieten hangt weder af van den meer of minder krachtigen val der druppels. Vallen deze laatste bijv. met groote snelheid bij het bereiken van den bodem, dan zullen zij zich hier meer tot een laagje uitbreiden en de vorm der stalagmieten wordt platter; vallen de druppels minder snel, dan wordt de stalagmiet slanker. Worden eindelijk de stalagmieten zoo hoog, dat zij de stalaktieten raken, dan ontstaan er zuilen. Soms gebeurt het ook, dat eene rij van poriën in het gesteente eene regelmatige rij van stalaktieten zoo nauw met elkander vereenigt, dat zij niet onderscheiden kunnen worden, doch als het ware een rijk geplooid marmeren gordijn vormen.

Volgens onderzoekingen van geologen bestaat het eiland grotendeels uit primitieve rotssoorten. Het graniet wordt somwijlen tot op de toppen der bergen waargenomen, doch strekt ook gedeeltelijk tot onderlaag aan serpentijn en jongeren kalksteen. Op de hellingen wordt conglomeraat aangetroffen, waarin naast schelpen en stukken serpentijn glimmerblaadjes en kristallen van veldspaat liggen. Langs den zeeoever verrijzen groote, ruwe klippen uit jonge kalkgesteenten bestaande, welke somtijds ook schelpen bevatten; dit gesteente bedekt ook vaak het graniet op de omliggende hoogten of vormt zelfs gansche heuvelen.

Op onzen terugtocht kunnen wij een oogenblik aanleggen om onzen proviand te nuttigen in een „taphuisje” dat door een *burger* bij een open plek in het woud, waar hij een lapje gronds heeft ontgonnen, gehouden wordt. Het ziet er niet onaardig uit. Van sagobladeren en een paar stijlen vervaardigd, zijn deze kleine, roodbruine hutten meestal gesloten met het gewone afsluitingsmiddel, namelijk doornige takken, kruiselings geplant voor de deur; want niet elken dag en gewoonlijk eerst laat in den voormiddag, komt de eigenaar er aanzetten met een paar lange bamboes en van het blad van den wokapalm gevormde, groote peperhuizen als 't ware, die gevuld zijn met schuimenden palmwijn. Een landelijke bank die nabij de hut onder een broodboom geplaatst is, of gemeenlijk onder een djamboe, welke in den bloeitijd een karmozijn rood tapijt om zich heen spreidt is de eenige zitplaats en veelal het eenige meubel en het is hier dat de Amboneezen, de *burgers* vooral, geen onschuldig genot komen smaken, maar aan hun dubbelen hartstocht komen voldoen, dien

van drinken en spelen, bepaaldelijk kruisjassen en kienen. Te huis, in de stad zijn zij te veel onder het oog der politie, welke den inlander het kaart- en hasardspel verbiedt. Ik heb voor vaste gewoonte, gedurende den marsch of de wandeling nooit geestrijke dranken te gebruiken; voor het oogenblik moge dit eene opwekking zijn, spoedig daarna doet zich loomheid in de ledematen en het lichaam gevoelen en met moeite wordt de marsch vervolgd en ten einde gebracht. De Sagoeweer van den kastelein laten wij dus onaangeroerd. Geen smakelijker en gezonder drank in de veldflesch dan koude slappe thee of kopi daoen *) vooral in de tropen. Met smaak nuttigen wij dan ook onzen teerkost om straks met hernieuwde krachten onzen tocht te vervolgen; wij zullen dan onderweg gelegenheid hebben om te zien op welke wijze de inlanders hun hoofdvoedsel, de Sago, verkrijgen.

De Sagoboom is voor den inboorling, bij gemis van een voor den rijstbouw geschikten bodem, een hoogst nuttig gewas. Het merg van den boom is zijn voedsel, de takken gedroogd leveren een zeer geschikt bouw materiaal, de bladeren worden als dakbedekking gebezigd en van de versehe schil der jongere takken wordt zelfs touw vervaardigd, dat echter niet zeer duurzaam is. Wanneer de boom genoegzaam dik van stam is en bij boring eene goede soort van Sago geeft, wordt hij gekapt en ontbladerd, voorts geschild of van de doornen bevrijd en daarna in de lengte in tweeën gespleten. Elke zoodanige halve cylinder, die veel gelijkt op een houten goot met een vrij vast en wit merg opgevuld, wordt vervolgens met een hamer uitgeklopt. Het aldus verkregen merg heeft geheel het voorkomen van grof zaagmeel. Door wassching en zifting worden nu de vezels verwijderd, waardoor men ten slotte het eigenlijke sago meel verkrijgt. Van parelsago, hier boeboerne genoemd, wordt zelden gebruik gemaakt en slechts weinigen weten de sago in dien vorm te bereiden. Dit geschiedt, voor den uitvoer naar Europa, te Singapore, waarom dan ook het sago meel te Ambon in groote hoeveelheid door Chineesche handelaars wordt opgekocht.

De Sago, hier zegt men meer Sagoe, wordt door den Ambonees

*) Een drank uit de geroosterde bladeren van den koffiestruik bereid.

onder verschillende vormen gegeten en op zeer verschillende wijzen bereid. Het liefst wordt deze spijs door hem als papeda genuttigd, hetzij warm of koud. De Europeaan versmaadt het, maar voor den Ambonees is papeda wat macaroni voor den Lazaroni is. Warm zijnde wordt deze kost niet met een lepel, doch met twee stokjes, *gata-gata* genoemd, al draaiende opgeschept en dan van het bord opgeslurpt, terwijl verder een saus van visch, gekookt met Spaansche peper of ook wel van mosselen en andere schaaldieren, niet mag ontbreken. Koud zijnde wordt zij in een stuk pisangblad gewikkeld en dient als proviand op kleine tochten. De behoeftigen, zooals de scheppers of roeiers van orembaaien, nuttigen deze pap koud en stijf met een weinig zeewater vermengd. Dikwijls echter bakt men in steenen vormen de sago tot koekjes (sagoe lempen), in dezen toestand kan ze lang bewaard worden en wordt ze dan ook steeds bij verre tochten medegenomen.

Op enkele erven der inlanders zien wij den cacaoboom (tjoklat) aangeplant en het ware wel te wenschen dat men, bij de reclame in onzen tijd voor de cacao, een weinig meer werk maakte van deze cultuur. Thans zijn de voornaamste opkoopters de Manillareezen die jaarlijks Ambon aandoen en dan allerlei andere handelswaren, voornamelijk sigaren, in ruil medebrengen. Nauwelijks verschijnt dan ook een schip uit „de Manilla” op de reede of aanstonds stijgt de prijs van de cacao; doch deze weinig betekende handel brengt den inwoners geen noemenswaardig voordeel aan.

In de schaduw van den hoogstammigen, breedgetakten Kanariboom groeit de kruidnagel. De nagelboom die elk jaar vrucht, doch om de twee jaar slechts een' goeden oogst geeft, herinnert ons wat zijn stam, takken en bladeren betreft, aan een jongen beukenboom. Men kan den boom aan zijn pyramidalen groei, dichte kroon en glanzig, lancetvormig, spits blad gemakkelijk kennen. Als de vrucht tegen het einde van het jaar rijp is, eene lichtgroene kleur heeft, hier en daar met roode vlekjes bezet, dan levert de boom, behangen met trosjes nagelen, waarvan de bloesems nog maar gedeeltelijk zijn afgevallen een werkelijk schoon gezicht. Daar het Zuidelijk gedeelte van Ambon, door het hooge land van Hitoe „im Regenschatten”

van den Noordwest moeson ligt, heerscht op Leitimor het droge jaargetijde, en het is te hopen dat de hemel helder en onbewolkt blijft, want enkele regenbuien zijn voldoende om den geheelen oogst in korten tijd te bederven.

In het midden van December heeft „de pluk” plaats. Alles heeft nu iets van nagelen, het ruikt er naar in het bosch en men praat en denkt er over in het dorp. Kinderen tijgen reeds bij het krieken van den dag naar het bosch om in andermans en eigen tuinen afgevallen nagelen te zoeken, ze te drogen en ze bij een rondlopenden handelaar om te zetten in een nieuw baadje of broek voor nieuwjaar of in koperdraad dat tot vischhaken verwerkt wordt. De ouden van dagen halen matten van den zolder en uit oude kleerkisten, om ze uit te spreiden en te drogen in de zon, ten einde gereed te zijn als de tijd van plukken is aangebroken, want die matten zullen gebruikt worden om de nagelen er op te drogen. Lang en breed wordt besproken, wien men zal uitnoodigen voor den gezamenlijken arbeid en vooral wat men verplicht zal zijn aan te schaffen, om de magen der plukkers van het noodige te voorzien. De geheele keuken wordt naar het bosch medegenomen en in dezen oogsttijd vindt men eene aanleiding tot gezellige bijeenkomsten en voor de jongens en meisjes tot het aanknoopen van liefdesbetrekkingen.

Even als de Javaan aan de rijst een persoonlijk aanzijn toekent, doet de Ambonees zulks aan den kruidnagelboom. Allerlei bijgeloovige gebruiken zijn het gevolg van deze beschouwing, vooral in den tijd dat de plant in bloei staat. Men stelt haar dan gelijk met eene zwangere vrouw, ontziet haar gelijk men eene zwangere vrouw ontziet, en vermijdt alles, wat haar, zooals het heet, zou kunnen doen schrikken, opdat de vruchten niet ontijdig afvallen. Zoo is het dan ongeoorloofd in de nabijheid van de aanplanting geraas te maken, of er des nachts met vuur en licht voorbij te gaan, ook mag men den boom niet met een hoed op naderen, doch moet men steeds het hoofd ontblooten. Duidt de stand van het plantsoen op een schraal gewas, dan begeeft de man zich des nachts naar zijne tuinen en daar zich van zijne kleederen ondoende beschouwt hij de boomen als het voorwerp zijner min, verricht eenige formaliteiten en tracht gedurende die handelingen

onder het geroep van: „polawanno pola!“ *) dat is „meer nagenen!“ hen rijker vruchten te doen dragen. Ook elders in den Archipel en zelfs bij hooger ontwikkelde volken, zooals de bewoners van West-Europa, kent men aan de boomen een ziel toe. Geen Javaan zal ooit een wariengien omhouwen. Toen eenige jaren geleden te Ambarawa een dergelijke boom moest worden omgekapt, omdat hij al te veel kwaad deed aan het huis van den assistent-resident, kon deze ambtenaar voor geen loon, hoe hoog ook, daartoe werklieden vinden en gelastte eindelijk gevangenen om den arbeid te verrichten. Dezen moesten wel, maar bij elken slag dien zij den boom toebrachten, drukten zij hem eerst op het hart dat de assistent het gelast had. Hetzelfde geschiedt nog heden ten dage door de houthakkers in den Opper-Paltz en in Rijn-Beieren. Dezen zeggen van den boom dat hij onder den bijlslag steunt en kreunt en eindelijk kermend ter aarde valt. Alvorens den bijl aan den wortel te leggen vragen zij den schoonen gezonden boom verschooning dat zij hem moeten omhouwen. In Westfalen behooren de vruchtboomen als het ware tot het gezin. Als de boer sterft, wordt hun hiervan kennis gegeven; men schudt ze en zegt: „de baas is dood“. In het Westen van Engeland trekt men op Kerstdag in optocht naar den grooten boomgaard in het dorp waar een boom, als vertegenwoordiger van allen, toegesproken en met cider of een anderen drank besprenkeld wordt.

Eene menigte torren maar vooral prachtige vlinders, waaronder eenige exemplaren van schitterend blauwe kleur, van groote gestalte en met gestaarte vleugelen trekken verder onze aandacht. Het is hier voor een entomoloog een waar paradijs en ik kan mij begrijpen hoe Wallace zegt, dat hij in weerwil der felle zonnehitte, zijne jacht uren lang voortzette en zodoende telkens insecten meester werd, die tot op dat oogenblik in de Europeesche verzamelingen of niet of zeer zelden gevonden werden.

Genoemde Engelsche natuuronderzoeker heeft op het Noordelijk schiereiland eenigen tijd in een eenvoudige, van plantaardige

*) Polawanno, meervoud van polawa, is eene verbastering van boeah lawan, hetgeen in het Maleisch der Molukko's voortreffelijke vrucht beteekent. De Maleiers noemen deze vrucht tjinke, waarschijnlijk eene verbastering van het Chineesche ting-hiang = nagel-aroma.

materialen vervaardigde hut doorgebracht en had de gewoonte des avonds in een verandah voor het huis te zitten, gereed om insecten te vangen, die door het licht mochten worden aange-trokken. Hij maakte daar echter ook kennis met minder on-schuldige dieren dan vlinders en insecten en was bijna een slachtoffer der wetenschap geworden.

Op zekeren avond, zoo deelt hij ons mede, omstreeks negen ure, hoorde ik boven mij een zonderling ritselend geluid, alsof eenig zwaar dier langzaam over het dak kroop. Het geluid hield weldra op en zonder er verder aan te denken, begaf ik mij spoedig daarna te bed. Den volgenden dag had ik mij, vermoeid van mijn dagwerk, kort voor het middagmaal met een boek in de hand op mijne legerstede uitgestrekt, toen ik, naar boven ziende, eene massa van zeker iets in het oog kreeg dat ik nog niet bespeurd had. Toen ik het met meer opmerkzaamheid gadesloeg, bemerkte ik zwarte en gele vlekken, die mij op het denkbeeld brachten, dat het een schildpadschaal was, die men daar tusschen de vorst en het dak had weggestopt. Maar als ik voortging er naar te staren, loste de massa zich plotseling op in een groote slang, dicht opgerold in een soort van knoop, en wier kop en flikkerende oogen ik juist in het midden van de rol kon ontwaren. Het geraas van den vorigen avond was mij nu duidelijk. Een python was tegen een der stijlen van het huis opgeklommen en was onder de atap gekropen, niet meer dan een el boven mijn hoofd, waar hij zich een gemakkelijk plaatsje had uitgekozen — en juist onder hem had ik den ganschen nacht gerust geslapen.

Ik riep nu mijne beide jongens, die beneden bezig waren met vogels te onthuiden, en zeide hun dat zich een groote slang in het dak had genesteld, maar zoodra ik hun die getoond had, ijlden zij het huis uit en dwongen mij om het dadelijk te ver-laten. Ziende dat zij te bevreesd waren om eenigen dienst te kun-nen bewijzen, riep ik eenigen der arbeiders van de naastbijzijnde plantage en weldra waren een half dozijn mannen buiten het huis in overleg getreden. Een van hen, een inboorling van Boeroe, waar vele groote slangen zijn, nam op zich den ongenooden gast te doen verkassen en ging knaphandig aan het werk. Hij maakte een sterken strik van rotan, en met een langen stok in de andere hand, stak hij naar de slang, die zich nu langzaam begon

te ontrollen. Hij slaagde er in haar den strik over den kop te werpen en dien een eind weegs over het lichaam te laten glijden, waarna hij begon het dier naar beneden te trekken. De slang bood heftigen wederstand, door zich om de stoelen en stijlen te slingeren, maar ten laatste gelukte het den man haar bij den staart te grijpen, terwijl hij al trekkende het huis uitliep met eene snelheid die het dier zijne bezinning deed verliezen, waarna hij trachtte het met den kop tegen een boom te slaan. Dit mislukte echter en de slang ontsnapte hem en kroop onder een dooden boomstam, die in de nabijheid lag. Zij werd er nu andermaal onder uit gepord, de man van Boeroe greep haar op nieuw bij den staart en voortijlende slingerde hij met een zwaai haar kop tegen een boom, waarna zij gemakkelijk met een bijl werd afgemaakt. Zij was omstreeks twaalf voet lang en zeer dik, in staat om vrij wat kwaad te doen en een hond of een kind te verzwelgen.

Wanneer wij na dezen vermoeienden tocht, onze tijdelijke woning zijn binnengetreten, heeft de warmte dermate haren invloed doen gevoelen, dat wij ons, met toestemming van den gastheer gaan lekker maken, dat wil zeggen de nachtbroek en kabaai mogen aantrekken. In Indië wordt dit woordje lekker gebezigd om alles wat aangenaam is aan te duiden „ik eet lekker” „ik slaap lekker” „ik heb mij lekker gemandied”. Ik ben lekker zegt men zoowel omtrent den staat zijner gezondheid als van zijne tijdelijke omstandigheden. „Lekker ja?” is een vraag die meermalen gedaan wordt. Het Maleische woord *enak* dat aangenaam, lekker, vermakelijk, zinnelijk genot, beteekent, schijnt als het ware vertaald door de Nederlanders in Indië in hunne taal op- of overgenomen te zijn.

De avond vindt ons aan het strand om het wonderlijke kleurenspeel, dat de ondergaande zon in de tropen oplevert, gade te slaan en te genieten van de heerlijke koelte en als straks het „oog van den dag” achter de kusten van Leitimor zich heeft gesloten wordt het gezicht op de baai verlevendigd door de fakkels of flambouwen welke nu op de visschersprauwtjes ontstoken worden. De kleine vischjes, *poeri*, komen op het helder licht af, schijnen in verwarring of bedwelming te geraken en worden in dien toestand door den visscher, die zich in een

bootje bevindt, met schepnetten bij duizenden gevangen. Zij dienen tot aas voor de tjakalangs, een soort van tonijn of boniet, welke in groote hoeveelheden op den passer wordt aangebracht en onder de voedingsmiddelen van het volk eene niet onbelangrijke plaats bekleedt. De Amboneezen gaan dikwijls uit ter tjakalangvisserij. Zij begeven zich te dien einde buiten de baai met orembaaien, in welke bakken met zeewater zijn geplaatst, waarin zich eene menigte levende poeri bevindt. In de open zee gekomen, werpen zij eenige dier vischjes in het water, waardoor de tjakalangs weldra toeschieten. Bemerkt men dit, dan brengt men hengels uit met vederen aan den hoek en laat dan snel voortroeien. De tjakalangs, de vederen voor vischjes houdende, bijten toe en worden zoo in menigte gevangen.

„Zorg nu maar dat ge morgen vroeg bij tijds opstaat, dan zullen wij de zeetuinen eens gaan zien,” zeide mijn gastheer toen wij ons ter ruste zouden begeven. Lang voor zonsopgang was ik den volgenden morgen op de been en gereed voor dezen tocht. Bij het strand gekomen lieten wij ons, daar de eb pas was ingetreden op de schouders van een inlander tot aan de boot dragen en roeiden, uiterst langzaam, langs de Zuidoostelijke helft van het eiland, waar de natuur hare schatten mildelijk heeft uitgestort.

De zon was pas opgegaan en verlichtte de zee derwijze, dat wij den bodem zoo duidelijk konden zien als hadden wij dien onmiddellijk onder de oogen. In het kristalhelder, sterk lichtbrekend water zagen wij een bodem, die met eenvoudig zand of met verstrooide stukken steen bedekt is, of wel bekleed met koraalbedden, zeetuinen vol bloemen en gewassen wier schoonheid den blik boeien en wier vormen zoo afwisselen dat naar mijne meening, een schilder niet in staat zou zijn, deze schoonheden, ook slechts eenigermate getrouw, in beelden weer te geven. Soms heeft de bodem veel overeenkomst met een kooltuin, doch met zeer fantastische koolen bezet. Koraalstukken in den vorm van kolossale bloemkoolen wisselen af met reusachtige sponsen of andere dergelijke vormingen van vuilgele of violetkleur, kegelvormig op verschillende wijze vertakt, en soms met eene groote centrale holte in het hoofdlichaam en in de takken. Deze op sponsen gelijkende gewassen

zijn dikwerf van eene buitengewone grootte en hebben dan het voorkomen van uitgeholde boomstammen. Het zijn de woningen en bouwstukken der koraaldiertjes en polypen, die mikroskopische reuzenarbeiders der schepping, welke voortbouwende van geslacht tot geslacht, van eeuw tot eeuw, den grondslag vormen van latere eilanden waarop de mensch zal wonen.

Tusschen en op die bloembedden liggen als in doodslaap verzonken: zeesterren met blauwe en zwart- of witgestreepte kleuren, naast hen leven zee-egels bezet met lange scherpe stekels, die de huid bij aanraking pijnlijk, brandend kwetsen en gelijk men in dezen tuin keur van bloemen vindt, zoo ontbreekt het er ook niet aan vruchten. Deze zijn stekelig en deels van de grootte eener vuist, deels kleiner, rond en van brooze, uiterst fijne doorns voorzien, die tusschen dikke stompe doorns uitsteken en gevaarlijke wonden te weeg brengen. Sommige hebben de gedaante van een rondachtigen koek, die slechts een zweem van stekels draagt, de meeste echter liggen tusschen de veelsoortigste vormingen op den bodem der zee, in de gedaante van lange, blauwe, roodachtige of zwarte komkommers. Zij behooren tot de laagste klasse der straaldieren (holothuriën) en vormen een belangrijk handelsartikel. Als *tripang* in den handel gebracht worden ze overal in de Indische wateren, van de Arabische golf tot aan de oostelijkste eilanden van den Archipel, voor de Chineesche markt verzameld en gedroogd. Ze zijn een zeer gezocht artikel voor de zonderlinge tafelweelde der Chineezen, die hierin, gelijk in gedroogde haaivinnen en vogelnestjes een krachtig opwekkend middel zien en dus als „aphrodisiaca” door hen genuttigd worden. Erg smakelijk zien ze er op de passers overigens niet uit, daar ze veel gelijkenis hebben met worsten die, na door het slijk te zijn gerold, door den schoorsteen naar boven geworpen zijn.

Een der merkwaardigste van deze holothuriën, zooals wij die slechts hier en daar verspreid op het losse zand der zee zagen liggen, werd uit het water te voorschijn gehaald. Wij meenden een pompelmoes voor ons te hebben en lieten het met een groot mes opensnijden, wat zeer veel moeite kostte, daar de stof meer of min kalkachtig en zeer hard was. Bij het openen dachten wij nog steeds eene vrucht te zien, maar hoe verbaasd waren wij, toen wij in de met een doorschijnend vocht

gevulde holte een klein, bijna draadvormig vischje zagen zwemmen, gezond en vroolijk ten bewijze dat het zich te huis gevoelde. Nog eenige andere van deze vruchten, die niets anders dan eigenaardig gevormde zeesterren zijn, werden opengemaakt en overal vonden wij in het binnenste een dergelijk vischje. *)

Nog bouwt in die koraalbedden de magilus zijn wonderlijken schelp, leven zeeveders bij hunne vreemdsoortige gezellen, krui- pen zeepalingen behoedzaam voorwaarts of schieten zeeslangen, in pijlsnelle kronkelingen naar hunne onbereikbare schuilhoe- ken terug.

Gedurende de terugreis hebben wij gelegenheid onze reisge- nooten eens wat nauwkeuriger op te nemen. De riemen worden op den rand der boot gelegd en onder het aanheffen van hun liefste roeideuntje: „Wat er ook voor den boeg mag zijn, zeg nooit: terug!” bewegen zij de schepspanen met verwonderlijken tact. Het kroesig haar, hun roet- en aschkleurig, langwerpig, scherp geteekend gelaat met de, als uit een Europeesch gezicht gesneden neuzen, hun slanke bouw, hunne schrale, doch ge- spierde leden verraden eene sterke vermenging met het Pa- poesche ras.

De bevolking van Ambon en omliggende eilanden kan men verdeelen in burgers, negorijvolk en Alfoeren; op deze laatsten komen wij bij ons bezoek aan Noord-Celebes uitvoeriger terug.

De burgerstand van Ambon, eenig in geheel den Indischen Archipel, werd niet, zooals die in Europa, door verdienste geboren, maar eenvoudig door de Oost-Indische Compagnie in- gesteld, als een hulpmiddel om het hooger, gezagvoerend deel der bevolking, aan zich te verbinden en daardoor zich te ge-

*) Deze vischjes worden onder de *Fierasferina* gerangschikt en behooren tot de familie der *Ophidiidae*. In het „Handbuch der Ichthyologie” van Albert C. L. G. Günther, vindt men daaromtrent nog het volgende vermeld: Diese Fische (*Fierasfer* und *Encheliophis*) sind von sehr geringer Grösse und aalförmiger Gestalt; die zehn bekannten Arten findet man im Mittelmeer, im Atlantischen und im Indo-pacifischen Ocean. So viel bekannt, leben sie als Schmarotzer in den Körperhöhlen anderer Meeresthiere, begleiten die Quallen und dringen hauptsächlich in die Athemböhlen von Seesternen und Holothurien ein. Sie sind ihrem Wirthte vollkommen unschädlich und suchen sich nur ein sicheren Wohnort aus, indem sie von den kleinen Thierchen leben, welche mit dem Wasser in die von ihnen bewohnte Höh- lung gelangen.

makkelijker van het bezit der zoo gezochte specerijen te verzekeren.

Een der eerste voorrechten van dezen stand zou geweest zijn het mogen dragen van schoenen en een hoed, van daar wellicht nog het woord „blottepotter” of „blootepooter” waarmede de minder gegoeden en het negarivolk worden aangeduid.

De Christen burger draagt thans een lange of wel een om de kuiten sluitende broek en een witten gesloten borstrok, waarover dan weder een open kabaai van gekleurd of zwart katoen, dikwijls met zeer wijde mouwen gedragen wordt. Het haar wordt door den negariman kort afgesneden, slechts enkele ouden van dagen dragen dit nog lang in den nek hangende en dan bijeengehouden door een ronden kam. De burgers evenwel weten zich reeds zeer goed te friseeren en in navolging der Europeanen op allerlei wijzen het haar te kappen. De *njong-njong* (jongelingen) dragen Europeesche strooihoeden en petten en weten zich een zeker air te geven, door een eenigszins, zooals wij het zouden noemen, ploertigen gang aan te nemen, waarbij zij met hunne posteriora draaien en hunne armen zwaaien, hetgeen bij hen zeer deftig staat en *belingang* genoemd wordt, zoodat de uitdrukking „Jannen” zooals zij wel eens, doch altijd in slechten zin genoemd worden, niet geheel ongepast is. Allen, zoowel burgers als negarilieden, gebruiken als zij sago gaan kloppen of ter vischvangst gaan, als eenig kleedingstuk een tijdako, een doek welke tusschen de beenen door om de lendenen geslagen wordt, in welk kostuum zij zich natuurlijk uiterst gemakkelijk bewegen.

Zij belijden voor het meerendeel den Christelijken godsdienst daar het aantal mohammedaansche burgers uiterst gering is. De Christenen noemen zich Orang-Sarani, welk woord is afgeleid van nasari, die welke den Nazareeër volgen, of Orang-Meschi, van El Mesch, hetgeen Messias beteekent; een en ander in onderscheiding van de Orang-Islam, terwijl de heidenen Orang-Hindoe genoemd worden.

Het Christendom is alhier door de Portugeezen ingevoerd, natuurlijk de Roomsch-Katholieke eeredienst. Later is onder ons bestuur de Hervormde kerk in de plaats getreden.

Hoewel zij al sedert bijna drie eeuwen het Christendom belijden is het bijgeloof onder hen verbazend groot en treft men gebruiken aan waaruit blijkt dat ze ook nog veel Roomsch-Katholieke begrippen overgehouden hebben. Zoo bewijst men bijv. nog altijd

aan het brood, voor het avondmaal bestemd, een heiligen, ja afgodischen eerbied. Dit wordt als ware het 't lichaam van den Heiland zelf, onder een pajong met veel staatsie naar de kerk gebracht. Over hen, die wegens ziekte verhinderd zijn, deze plechtigheid bij te wonen, ontfermt men zich, indien zij het verlangen te kennen geven, om toch van het brood en den wijn te genieten. De hoofden der gemeente trekken dan na afloop der godsdienstoefening met brood (de hostie) en beker naar ziekbedden om lijdenden den troost des Evangelies te brengen. 't Is ook wel eens gebeurd dat iemand het avondmaalsbrood had medegenomen om zijn vischhengel in te wijden en den noodigen zegen te doen erlangen. Het doopwater wordt somtijds per kopje verkocht en gebruikt om rheumatische beenen, armen en lichamen te genezen.

Voor bescherming van tuinen plaatsen zij mata-kau's *) zijnde klappers of andere vruchten waarop met kalk vreemdsoortige figuren geteekend worden welke daarna bezworen zijn. Geen inlander zal dan vruchten stelen of hij zou eene ongeneeselijke ziekte krijgen. Ook na diefstallen plaatsen zij zoodanige mata-kau's en het is gebeurd dat daarna de dief het gestolene uit eigen beweging terugbracht.

Bij het grootste deel der inlandsche bevolking bestaat nog het dwaze denkbeeld dat de Europeesche medicijnen vervaardigd worden van menschenbeenderen en vooral van de hersenen; het is nog zoo heel lang niet geleden dat de bevolking elkander 's nachts wakende hield, door gedurig op de tifa (een soort trom) te slaan, omdat zij meenden vernomen te hebben dat in het hospitaal medicijnen benoodigd waren en dus eenig volk was uitgezonden om koppen te snellen; alleen de tusschenkomst der politie kon de nachtrust herstellen. Dit denkbeeld mag te meer verwondering baren, omdat onder de hospitaal-bedienden verscheidene geboren Amboneezen zijn en deze toch wel zien zullen, dat de medicijnen in kisten en pakken van elders aangevoerd worden. Algemeen heerscht nog het geloof aan swangie's of booze geesten, enkelen hunner hebben de gedaante van een witten vogel met een vrouwenhoofd. Het haar is zeer lang en op den rug treft men eene opening aan om de geroofde kinderen in te bergen. Eene vrouw, die in barensnood sterft, wordt geacht in eenen boozen geest te veranderen; om te beletten dat

*) Mata kau = rood oog.

zij als zoodanig de levenden zal storen, wordt haar lijk in de kist vastgebonden.

Aan een eed, volgens onze begrippen onder het opsteken der vingers enz. afgelegd, hechten zij, hoewel Christenen zijnde, weinig waarde. Een eed bij de armenkist, de peti dermah, welke geschiedt door eenig klein geld in een stukje papier gewikkeld, ter bekrachtiging van het beweerde en ten voordeele der armen, in de bus te werpen, is bij hen van meer beteekenis, doch de grootste waarde wordt toegekend aan den Alfoerschen eed en aan het water-ordaal. Onder aanroeping van Oepoeka-lanito (grootvader hemel) en van de voorouders, door een der oudsten, duiken de partijen in tegenwoordigheid van alle negarigenooten in zee. Degene die het langst onder water blijft, heeft zijn pleit gewonnen, omdat grootvader hemel en de voorouders hem genegen zijn. Toch moeten wij al dat bijgeloof niet toeschrijven aan den geringen invloed welken de Christelijke leer op deze bevolking heeft uitgeoefend, want als wij nagaan welk bijgeloof, een drietal eeuwen geleden, in Midden- en West-Europa heerschte en *zelfs heden ten dage nog heerscht*, mogen wij den Amboneezen en de overige bevolking dezer eilanden er geen verwijt van maken dat bij hen nog vele gebruiken uit den heidenschen voortijd in eere gehouden worden.

Het geloof aan de mata-kau's der Amboneezen vinden wij in Westfalen en elders terug. In genoemde provincie gaat men om gestolen goed terug te bekomen naar eene jeneverbes, buigt haar met de linkerhand naar het Oosten op den grond en zegt: „Wachholder, ik buk en druk je neder, totdat de dief aan N. N. het gestolene heeft teruggebracht.” Op den nedergebogen struik wordt een steen gelegd, die er zoolang op blijft liggen totdat de bestolene het zijne terug heeft. Die steen wordt daarna juist op dezelfde plaats teruggebracht vanwaar hij genomen was.

Dat het Gods-oordeel door toepassing van de waterproef thans nog bij de bevolking van Ambon in hoog aanzien staat, zal ons niet bevreemden, wanneer wij weten dat in 1594 door het hof van Holland het oordeel van de Hoogleeraren der Geneeskunde en Wijsbegeerte van de Leidsche universiteit gevraagd werd, omtrent „de proeve der toveressen in 't water” en als een bewijs hoe diep het geloof aan dergelijke godsgerichten bij het volk geworteld is,

zien wij ruim twee en een kwart eeuw na laatstgemeld jaartal, de waterproef door den volkswil nog toepassen op eene vrouw die van tooverij beschuldigd werd. In de Overijselsche Courant van Dinsdag den 25^{en} Maart 1823 wordt ons daarover het volgende medegedeeld:

Delden, den 16^{en} Maart. Heden heeft in de nabijheid dezer stad op het naburige Deldenerbroek een voorval plaats gehad, hetwelk een echt overblijfsel is uit de domste tijden der duistere middeleeuwen. Bezwaarlijk zal men het kunnen gelooven, dat zich zulk een overblijfsel van domheid en bijgeloof in deze dagen openlijk zoude hebben kunnen vertoonen, bij landlieden, die belijdenis hebben gedaan van den Gereformeerden Godsdienst. Intusschen stelt de inzender van dit bericht, wiens naam bij ons bekend is, zich voor de echtheid van hetzelfde borg.

Op den helderen middag heeft men hier met eene vrouw van middelbare jaren en van een onbesproken gedrag, ten aanschouwe van eene menigte, naar men zegt wel over de honderd mensen, de zoogenaamde waterproef genomen, met eene gewaande tooverheks aldaar woonachtig. Deze vrouw, gevoelig getroffen dat men haar betichtte, eene buurvrouw, welke voor eenigen tijd in het kraambed had gelegen en niet weder op haar verhaal kon komen, te hebben behekst, bood zich volvaardig aan, als een bewijs van hare onschuld, ten overstaan van de naaste bloedverwanten der wederzijdsche familiën, de zoogenaamde heksenproef met het water te ondergaan.

Tijd en plaats met onderling overleg bepaald zijnde, begaf men zich derwaarts, naar de daarbij gelegen scheepvaart, alwaar de bijgeloovige gemeente zich reeds verzameld had.

De gewaande tooverheks, die zich van een mansbroek had voorzien, werd nu geheel naakt uitgekleeed en met een stevig touw van eene genoegzame lengte, onder de armen vastgemaakt, in het water gelaten en . . . onder de diepste stilte van de bijgeloovige aanschouwers onderging zij met moed de onfeilbare proef en kwam er met glans af. *)

Wij komen nu tot de vrouw, het pronkstuk der schepping.

*) Zie hierover uitvoeriger onze verhandeling over „Godsoordeelen en eeden” in het Tijdschr. v. h. Ned. Aandr. Gen. Meer uitgebr. artikelen jaarg. 1888.

Of de Ambonsche vrouwen schooner zijn dan hare andere Moluksche zusters is eenvoudig eene kwestie van smaak. Twee zaken vallen al aanstonds in het oog bij de wel wat donkere en schrale Ambonsche meisjes, namelijk haar fiere gang en haar prachtig gebit. Den rhythmischen gang hebben zij zich eigen gemaakt, door de gewoonte, om alles wat vervoerd moet worden, een flesch olie, een presenteerblad, manden, enz. op het hoofd te dragen terwijl zij voor haar gebit de grootste zorg dragen en nooit zullen ze verzuimen, de tanden des morgens zorgvuldig te reinigen en te poetsen. Op fraai hoofdhaar kunnen zij evenwel niet roemen, slechts zelden ziet men eenigszins zwaar en dicht haar; zij volgen dan ook de Parijsche mode en bijna alle maken gebruik van valsche haarvlechten: tjamara genaamd. Als zij des zondags naar de kerk gaan is hare kleeding zwart, eene zwarte kabaai met dito sarong, witte kousen en Japansche muiltjes als schoeisel, doch bij feesten zien zij er in de witte kabaai met nauw sluitende mouwen en den makassaarschen sarong werkelijk allerliefst uit. Ze zijn verzot op reukwerken en parfumeeren zich sterk met minjak Ambon, minjak rampé, minjak kanangan en andere oliën welke te Ambon vervaardigd worden. Ook Europeesche odeurs en vooral Eau de cologne zijn bij haar zeer gezocht.

Hare meest geliefkoosde uitspanning is het dansen. Het orchest bestaat bij die gelegenheid uit een paar violen, eene fluit, een triangel en de onmisbare trom, die zij tamboer noemen, en hoe harder een dergelijk instrument bespeeld wordt, al gaat het den Europeaan ook door merg en been, hoe mooier zij het vinden. Blootvoets of met Chineesche muiltjes geschoeid, walsen en polkeeren zij uitmuntend, men zou haast zeggen dat zij dansende ter wereld waren gekomen: als zij muziek hooren trippelen hare voeten onder den stoel, ja? In de quadrille klinkt het aanhoudend: Apoks Madame! misschien wel hetzelfde als „Approche Madame” doch hier is het tevens eene uitnoodiging om zijne danseres te drukken en te zoenen dat het klapt, want onder elkander zijn beide seksen veel vrijer in den omgang dan men zoo oogenschijnlijk wel zou denken.

Het jonge meisje nauwelijks de schooltucht ontwassen en tot maagd gerijpt, heeft al heel spoedig een beminden *toenangan*. Over en weer worden minnebrieven gewisseld, die overvloeien

van verliefde pantons, waarin zij zeer sterk zijn. Vooral bij lichte maan vereenigen zich, zonder toezicht van de ouderen, jongens en meisjes en zingen zij elkander met begeleiding eener fluit liedjes toe, waarvan enkele ons den aard dier minnarijen leeren kennen:

Kina nea, ria kina nea
 Jakayai hanoë, ria kina nea
 Jakayai hanoë oh!
 Sori eh molono.
 Pata nya pari aïmoe.

In deze panton spoort een meisje haar minnaar aan, om op te staan, daar het reeds dag is en haar vader wakker is; terwijl ze hem verder den raad geeft voorzichtig te loopen in de schemering opdat geen slang zich om zijne voeten kronkele.

Het gebruik om bij de voltrekking van het huwelijk en het verlaten der kerk, de jonge vrouw met een gouden haarspeld bij wijze van oranjebloesem of jungfernkranz te tooien, kan dan ook gerust achterwege blijven en zou alleen als hooge zeldzaamheid kunnen worden toegepast op de eene of andere regentsdochter, die door haren vader steeds met Argusoogen is bewaakt.

HOOFDSTUK XI.

Met een gouvernements-stoomschip naar Banda. Een gemoedelijk gezaghebber. Eene inspectie voor den admiraal. Door het Lontorgat naar de baai. Goenong-Api. De eilanden zijn stukken van één grooten vulkaan. Overeenkomst met den grooten Tenggerschen krater. Muskaatnoten en foelie. Perken en Perkeniers. Monopoliestelsel. Eene oorspronkelijke bevolking uitgeroeid. Remonstrantie van Jacques L'Hermite. Terechtstellingen. Een drukke dag voor den scherprechter. Een ontrouwe rechter. Levend verbrand. Barbaarsche straffen. Een drama op den oceaan. Nog erger dan onder wilden. Uitkomst en redding. Inbreuk op het monopolie. Een nieuwe toekomst voor deze eilanden. Banda een gemeente. Het grootste eiland der aarde.

Met het gouvernements-stoomschip „de Telegraaf” zetten wij onze reis voort naar Banda. De gezellige gezaghebber heeft ons met de meeste welwillendheid eene hut afgestaan en in den vroegen morgen wordt het anker gelicht en verlaten wij Ambon. Deze schepen van de Gouvernements-Marine hebben een half militair karakter, zooals de bewapening ons dadelijk doet zien, maar bewijzen tevens als postschepen, in den ruimsten zin des woords, de grootste diensten. In de residentien der buitenbezittingen zijn ze bepaald onmisbaar voor de besturende ambtenaren want de schepen van de Kon. Ned. Marine zijn voor hen niet altijd beschikbaar, daar de kommandanten dier oorlogsbodems hune eigen verantwoordelijkheid hebben.

Onze gezaghebber was eenige maanden geleden naar deze residentie overgeplaatst omdat hij zich te Batavia bij eene inspectie voor den admiraal, de ongenade van dezen vlagofficier op den hals gehaald had. Toen namelijk de admiraal het geschut en de munitie had nagezien en in orde bevonden, waren de geweren aan de beurt. Dit waren destijds nog trompladers. De Javaansche matrozen werden op één gelid geplaatst en elk van zoo'n snaphaan voorzien waarop de inspectie een aanvang nam.

„Wilt u nu eens met slaghoedjes laten vuren?” vroeg de admiraal op eenigszins bevelenden toon. De slaghoedjes werden uitgereikt maar van de twaalf schoten ketsten er zeven.

„Hoe is dat mogelijk, kapitein! Waarom bewaart u die dingen niet op een droge plaats, waar ze niet kunnen oxydeeren?”

„Ja admiraal,” antwoordde de gemoedelijke zeeman, die als civiel ambtenaar geen hoog begrip van militaire discipline scheen te hebben, „u treft het anders bijzonder van-daag, want toen ik gisteren eene inspectie hield, gingen er maar twee van de twaalf af.”

De onweerswolk, die zich na dat in zijn oog onbehoorlijk gezegde op het voorhoofd van den admiraal vertoonde, had zich kort daarop ontlast in eene verplaatsing van den gezaghebber naar de residentie Ambon. „Maar och, meneer! voor mij zelf is het zoo heel erg niet, want wij zijn op zee overal „te huis”, maar mijne vrouw vond het nog al vervelend, omdat zij hare familie te Batavia had en bovendien heb ik het nog al getroffen met den resident, een best man hoor! en mooier vaarwater dan hier, kun je je haast niet denken; dat zult u overmorgen of morgen als wij een beetje gelegenheid *) hebben eens zien: Banda is van uit zee gezien haast nog mooier dan Ambon.”

Toen wij twee dagen later door het Lontorgat de baai van Banda binnenstoomden, bleek het mij dat de kapitein niet overdreven had, want werkelijk het gezicht dat zich nu voordeed was onbeschrijfelijk schoon. Met het aanbreken van den dag hadden wij Swangi verkend, het meest Noordelijke der Banda-eilanden. Het is een onbewoonde rots, welke zich 30 à 40 Meter boven den zeespiegel verheft en bijkans geheel met planten, waaronder vrij hooge boomen, begroeid is. Naarmate de lucht nu helderder wordt en de zon de dampen doet wegtrekken, komt de geheele eilandengroep in het gezicht.

Wij naderen Goenong-Api van de Noordzijde. Ofschoon nog geen 600 M. hoog, schijnt het eiland, van deze zijde gezien, aanmerkelijk hooger door zijne steile verheffing uit zee en door zijn spitsen kegelvorm, terwijl de top van alle vegetatie ontbloot

*) Door „gelegenheid” verstaat men op zee: goeden wind, mooi weër, de stroom mede hebben enz. in één woord alles in zijn voordeel hebben, wat de vaart kan bespoedigen.

is en de ribben welke men duidelijk kan zien, slechts met een spaarzaam plantenkleeft zijn bedekt.

Wij hebben van hier uit juist het gezicht in den kratermond. Dikke kolommen van witte dampen worden aanhoudend uitgedreven en verheffen zich statig boven den top, die zelf nog aanmerkelijk hooger dan de kratermond gelegen is. Aan onzen rechterkant weidt de blik langs het hooge land van Lontor of Groot-Banda, rijk begroeid en bebouwd, met zijne steile wanden en wijde kromming, langs welke de perkgebouwen als zoovele villa's schilderachtig tusschen het groene geboomte gelegen zijn. Nadat de Zuidoosthoek van den vuurberg is omgevaren, zien wij de lieve hoofdplaats plotseling voor ons. Men waant zich thans in een meer of in eene breede rivier, want overal stuit de blik op een der eilanden van de groep. Ter linkerhand stijgt de fraaie, scherpe kegel van den Goenong-API statig uit zee op, het liefelijke nog kleinere Banda-Neira schijnt er aan vastgehecht, de witte huisjes van de hoofdplaats blinken vroolijk aan den voet van een groenen heuvel, waarop ter halver hoogte het fort Belgica is gebouwd, dat door ligging en bouwtrant eer aan een Duitsch ridderkasteel dan aan een Indisch fort doet denken; dan vormt de zee over eene kleine ruimte den eenigen horizon en daarnaast verrijst de groene wal van Lontor, dat zich tot achter ons uitstrekt en als een reusachtige groene komkommer op het water drijft.

Duidelijk ziet men hier dat de Banda-eilanden de stukken zijn van één grooten vulkaan. Toen deze vulkaan zich uit de diepte verhief, moet de krater eene opening van ongeveer 1.5 Geogr. Mijl gehad hebben. De helft van dien kratermuur verzonk weder beneden de zeevlakte, maar de andere helft bleef bestaan en werd slechts aan een zijner hoeken verbrokkeld: dat is het tegenwoordige Lontor, met zijne verlengsels Poeloe Pisang en Poeloe Kapal, terwijl tegelijkertijd door het instorten van den Oostelijken kratermuur de zee tot in den krater doordrong en deze overblijfsels in eilanden herschiep.

De vulkanische werking was echter met de vorming van den vulkaan niet geëindigd.

De geweldige krater bleef zijne lava- en puinmassa's uitwerpen en zoo ontstond de thans reeds sedert onheugelijke tijden

onwerkzame eruptiekegel: Neira met zijne omliggende eruptieheuvels.

Later verplaatste zich de vulkanische werking naar het Westen en bleef daar aanhouden, waardoor de thans nog werkzame eruptiekegel Goenong Api zich boven den zeespiegel verhief en nu reeds eene aanmerkelijke hoogte bereikt heeft, omdat de uitgeworpen massa's zich steeds om zijnen krater opgehoopt hebben. De baai van Banda is dus een gedeelte van den bodem van den grooten oorspronkelijken krater. Dat de buiten den kratermuur van Lontor gelegen eilandjes werkelijk brokstukken van den grooten vulkaan zijn, blijkt onder meer hieruit, dat de kringen welke men over de eilandjes Ai en Rosengain en over Swangie, Run en rif van Rosengain kan trekken, gelijkmiddelpuntig zijn met den kraterkring van Lontor.

De tallooze uitbarstingen van de eruptiekegels hebben, behalve de omliggende eilanden, ook den ouden kraterbodem opgehoogd. Over alle is een dik kleed gespreid van vulkanische asch, of beter gezegd van vulkanisch zand. De kraterbodem is thans in het engere gedeelte der baai slechts weinige vademmen diep, doch daar waar de eruptiekegels verder van den ouden kratermuur verwijderd zijn, treft men in de baai, tot kort onder den wal, eene diepte aan van 60 vadem *) de grootste welke men in de baai en zelfs tusschen den Goenong-Api en Neira gelooft heeft.

Denkt men zich nu de watermassa der geheele baai van Banda weg, dan blijft tusschen de eilanden eene uitgestrekte zandvlakte over, welke eene treffende overeenkomst zou vertoonen met den grooten Teggerschen krater van Oost-Java met zijne zandzee en zijne eruptiekegels.

Het voornaamste product dezer eilanden is de muskaatnoot, door de Maleiers *pala* genaamd, welk woord is afgeleid van het Sanskrietsche *phala*, dat is *de vrucht* en inderdaad is de pala op Banda de vrucht bij uitnemendheid. Aanplantingen van den muskaatnoten-boom zijn beproefd op Ambon, op Java, op Sumatra, op Malaka en op het nabijgelegen Pinang, op Ceilon, op Réunion, op de oostkust van Afrika, in Zanzibar, misschien ook elders en

*) Een vadem is 1.83 Meter.

ofschoon wij die pogingen niet „als geheel mislukt” mogen noemen, nergens zijn ze toch ten volle geslaagd. Sinds onheugelijke tijden wordt door de geheele handelswereld erkend, dat de noten en foelie van Banda edeler zijn dan alle van elders afkomstige en kweekt men ze dan ook in uitgestrekte tuinen, die tegen de bergheellingen aangelegd zijn. De tuinen heeten perken en de ondernemers perkeniers. De perken zijn prachtige bosschen waar de muskaatnoten-boom met zijn rechten stam en zijne kegelvormige kruin, beschaduwd en tegen de zeewinden beschut wordt door hooge Kanari- en Kamiri-boomen, terwijl de bodem, zooveel mogelijk schoon gehouden, om de afgevallen vruchten gemakkelijker te vinden en den bloei der boomen te bevorderen, het wandelen in deze koele en geurige bosschen gemakkelijk maakt.

In gesloten toestand is de vrucht niet fraai. Ze heeft dan de grootte en de kleur van een bergamotpeer, maar verrassend is het gezicht van een volwassen boom met vruchten beladen, vooral wanneer deze rijp zijn en de bolsters openbreken. De schil of bolster is van binnen sneeuw wit, in de binnenste holte ligt eerst de foelie (kembang pala), een soort van bloem of liever netwerk vormende van glinsterend amarantrood, en tusschen de mazen daarvan ontwaart men de donkerbruine noot.

In dien toestand moet de vrucht geplukt worden. Nadat ze van de bolsters en de foelie ontdaan zijn worden ze gedroogd en voorloopig gesorteerd, daarna in eene brei van zuiveren kalk en zee-water geroerd en vervolgens wederom te drogen gelegd. Bij goede ventilatie loopt dit proces in 2 à 3 weken af en zijn de noten ter verzending gereed. De aldus behandelde noten zijn even duurzaam als die, welke naar een vroeger gebruikelijke methode, maandenlang in gewoon kalkwater hadden gelegen.

De perkeniers zijn afstammelingen van zuiver of min of meer gemengd Europeesch bloed. De zoogenaamde „burgers” van Banda wonen hoofdzakelijk op de hoofdplaats Neira. Zij vormen een zonderling mengelmoes: afstammelingen van Europeanen of van vreemde Oosterlingen, van perkslaven en bannelingen, die op eene of andere wijze de vrijheid en een zelfstandig bestaan verworven hebben en wellicht nog voor een klein gedeelte ook de nakomelingen van de oorspronkelijke bevolking.

Voor „een klein gedeelte”, want de eigenlijke bevolking dezer

eilanden is stelselmatig uitgeroeid of verjaagd, om plaats te maken voor de dienaren der Edele Compagnie en voor het schuim van alle Indische natiën, voor slaven, elders geroofd, voor bannelingen en misdadigers van elders herwaarts overgevoerd, voor zwervelingen en avonturiers van de omliggende eilanden overgevaaid. Vóór de komst der Nederlanders telde de Banda-groep eene welvarende, nijvere en veerkrachtige bevolking van meer dan 15000 zielen, die met de producten van den bodem een voordeeligen handel dreef en hare eigen schepen uitrustte voor vischvangst en voor het handelsverkeer met den ganschen Archipel. Het monopoliestelsel der Compagnie, in den meest volstrekten zin, maakte aan dien toestand een einde en hoewel wij de daden van geweld waardoor men den alleenhandel in specerijen verkreeg in geen enkel opzicht willen rechtvaardigen, verdient toch de schepping van dit monopolie der Compagnie onze hoogste bewondering. Te vergeefs zal men in de nieuwe geschiedenis van den handel daarvan de wedergade zoeken.

Jacques L'Hermite van 1607—1611 hoofdcommissaris van den handel te Bantam, bood in 1612 aan de Kamer van zeventien te Amsterdam eene memorie of korte remonstrantie over den toenmaligen staat van zaken in Indië aan, waarin, onder meer andere blijken van scherpzinnigheid, ook het eerste schema voorkomt der Moluksche handelspolitiek van de Compagnie, welke in 1621 door Koen voor goed gegrondvest, door den bestuursijver van de Vlaming ingevoerd en door de overwinningen van Speelman definitief bekrachtigd werd.

„Naar mijn klein verstand,” schrijft L'Hermite, „zoo en had men in deze conjecture niet naar peys behooren te luisteren; want indien het de Bandanezen altijd vrij zal staan als 't hun te passe komt den vrede te breken en deze hun, in nood zijnde, op hun verzoek weder ligtelijk wordt geconsenteerd, zal zulks niet als schade en quade consequentie inbrengen. Daarenboven kunnen zij in weinige maanden vrede zich zoo wel versterken, dat zij daarna weder een jaar of langer kunnen oorlogvoeren, 't welk almede genoegzaam is gebleken; en dit zullen zij zoo dikwijls continuëren als hun dunken zal eenig voordeel op de onzen te kunnen genieten, — tenzij dat hierin eenige andere orde werd gesteld en eenige werkelijke magt gezonden werd om hen

ten onder te brengen en den bril te dege op den neus te stellen; 't welk in alle manieren zal moeten te weeg gebragt zijn, indien men eenige werkelijke vrucht van die plaats wil genieten. Derhalve men mijns bedunkens niet naar eenigen vrede en hoorde te trachten, voor en alear dat men hen geheel overwonnen en met goede verzekering tot redenen gebragt of gansch uitgeroeid had....

„Bedwongen of gansch uitgeroeid zijnde — welke laatste wel het zekerste zou zijn, alzoo dit schelmachtig gedrocht nimmermeer zoo wel in toom zal kunnen gehouden worden als men wel gaarne zoude — zoo zal men middel moeten zoeken om deze eilanden wederom te peupleren en met inwoners te verzien, alzoo zonder dezelve de vruchten niet en kunnen worden geplukt, gehavend, noch de eilanden zelve tot profijt van UEd. geapliceerd worden.”

Tien jaren later werd het ontwerp van dit geheele plan door Koen ten uitvoer gelegd.

In Januari 1621 verscheen hij met eene vloot van 12 schepen, met 1500 koppen bemand, voor Banda. De uitslag dezer onderneming was dat de eilanden Lontor, Neira en Ay voor altijd aan de macht en het gezag der Compagnie onderworpen werden, zoodat Koen in 1622 naar Amsterdam kon schrijven: „de verwonderen zijn meest alle door den oorlog, armoede en gebrek vergaan; zeer weinig is er op de omliggende eilanden ontkomen en worden alsnu de voorzegde landen weder met ander volk gepeupleerd.” Van welk zedelijk gehalte dit „ander volk” was, waarmede deze eilanden werden „gepeupleerd”, leert ons het journaal van Wurffbain, een Wurtemberger, die van 1633—1638 eerst als soldaat, daarna als hofmeester van den Gouverneur en in September 1634, na zijne benoeming tot assistent-koopman, op Banda verblijf gehouden heeft. *)

Als eene bijdrage tot de kennis van den maatschappelijken toestand dier dagen willen wij beginnen met te vermelden dat gedurende die vijf jaren op eene bevolking van 3843 zielen, de volgende terechtstellingen plaats vonden:

25 personen ter dood gebracht, waarvan

*) Tijdschrift van Ind. Tl. Ld. en Vk. 1872.

- 2 levend verbrand.
- 1 geradbraakt.
- 9 gehangen.
- 9 onthoofd.
- 3 geworgd.
- 1 gearquebuseerd.
- 52 personen gegeeseld, van welke bovendien 44 enkelvoudig en 3 dubbel gebrandmerkt, 1 de tong doorboord en 1 de wangen opengesneden werden.
- 17 personen gewipt.
- 2 " gefusilleerd.
- 6 " in den ketting geklonken.
- 5 " uit hun ambt ontslagen.
- 3 " naar onbewoonde eilanden verbannen.
- 5 " van de opgelegde straf ontslagen.

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij wilden vermelden in welke bijzondere gevallen al de hier opgenoemde straffen zijn toegepast, doch bij enkele terechtstellingen moeten wij een oogenblik stil staan, omdat zij ons een helderen blik doen werpen op de eigenaardige maatschappelijke toestanden en verhoudingen van die dagen.

Op den 24sten Juli 1633 had de scherprechter van Banda een drukken dag. De Fiscaal van het kasteel van Banda werd onthoofd, Rocques Risemenor, onderkoopman in 's Compagnie's dienst, werd levend verbrand, zijne schoonzuster Jumat werd geworgd, zijn zwager Amdi en een Engelsch soldaat werden gehangen, twee inlanders werden gegeeseld, gebrandmerkt en in den ketting geklonken, en eindelijk werden nog drie andere Europeanen op het schavot te pronk gesteld. Het gold de bestraffing van een uitgebreid complot, waaraan allen die het schavot betraden, in meerder of minder mate medeplichtig waren.

Rocques Risemenor, de zoon van een Portugeeschen vader en eene inlandsche moeder, was in zijne jeugd in handen gevallen van de Nederlanders. Dezen hadden hem verzorgd, hem laten onderwijzen, en zóó schenen zijne beschermers zich aan hem gehecht te hebben, dat hij boven vele anderen voorgetrokken en tot assistent-koopman in den dienst der Compagnie bevorderd werd. Bij den toenmaligen Gouverneur van Banda, Quirijn van Romburg, stond hij zeer goed aangeschreven en niet minder deelde hij in

de gunst van den opper-koopman Cornelis Akolye. Hij was dus een op Banda welbekend persoon, en geen wonder dat het allerwegen groote bevreesing wekte, toen het op den 15^{den} Juni bleek dat hij eensklaps verdwenen was, met zich nemende niet alleen zijne tilbare have, maar ook zijn vrouw en kind, en bovendien het geheele huisgezin van zijn zwager. Onmiddellijk zond de Gouverneur een orembaai uit met den luitenant Verbeek en eenige soldaten om de vluchtelingen op te sporen. Men slaagde hierin naar wensch. Even buiten de eilanden ontmoette men Risemenor's vaartuig, en deze, wel begrijpende dat men het op hem gemunt had, trachtte dadelijk van den nood een deugd te maken door zich tot Verbeek te wenden, zeggende dat hij alleen het plan had om voor zijne eigen rekening eene handelsreis naar de Kei- en de Aroe-eilanden te ondernemen, waartoe hem door den Gouverneur zelve vergunning zou verleend zijn. Zijne uitvluchten hielpen hem echter niet. Verbeek noodzaakte hem om naar Banda terug te keeren, en met hem werden allen, die zich aan boord van zijn vaartuig bevonden, in de gevangenis geworpen.

Voor het gerecht gedaagd bleef Risemenor halsstarrig weigeren eenige inlichtingen nopens zijne plannen te geven, en overeenkomstig den eisch van den Fiscaal zou hij waarschijnlijk ter pijnbank zijn verwezen, indien hij op het hooren van dien eisch niet onverwachts ware losgebarsten met den uitroep, waarom hij, Fiscaal, niet liever zelf hun beider plannen aan den Raad bekend maakte, want hij was immers de man, van wien het geheele plan tot ontvluchting was uitgegaan.

Groote ontsteltenis onder de rechters! De Fiscaal verbleekt, blijft stom en sprakeloos; en nu verhaalt de beklaagde Risemenor, hoe hij reeds geruimen tijd te voren door den Fiscaal was overgehaald om alles voor eene gemeenschappelijke ontvluchting gereed te maken; hoe hij, volgens hunne afspraak, beginnen zou van den Gouverneur van Banda vergunning te vragen geheel voor zijne rekening een vaartuig ten handel te mogen uitrusten; hoe hem deze vergunning verleend werd, hoe vervolgens tusschen hen was overeengekomen dat de Fiscaal, door wien het voor de onderneming benoodigde geld verstrekt was, zich onder voorwendsel van het vaartuig te bezichtigen, naar boord zou begeven; hoe hierop onmiddellijk de roeiers, die hem naar boord gebracht had-

den, gevangen zouden worden genomen, waarbij gerekend werd op de hulp van twee soldaten, goede bekenden van den Fiscaal, die bereid bevonden waren om met hem gemeene zaak te maken; hoe men, eens buitengekomen, rechtstreeks naar Macasser zou stevenen, om zich aan te sluiten bij de toen daar nog verblijf houdende Portugeezen, doch hoe eindelijk door het ongesteld worden van den Fiscaal het geheele plan in duigen dreigde te vallen, en hij uit vrees dat er toch iets van zou uitlekken en hij zich zoodoende in ernstige moeielijkheden wikkelen zou, te rade was geworden zich door eene tijdige vlucht aan het te duchten gevaar te onttrekken.

Natuurlijk gaf deze onverwachte aanklacht eene geheel andere wending aan het geding. De Fiscaal (die nog slechts zeer kort tot deze betrekking geroepen was) werd dadelijk in verhoor genomen, en tot aller verbazing bekende hij zonder aarzelen, dat het verhaal van Risemenor juist was. Als geboren edelman uit Belle in Vlaanderen, was hij door laster bij de Spaansche overheid in ongenade gevallen en had hij zich, met achterlating van vrouw en kinderen naar elders moeten begeven. Het verlangen naar zijne betrekkingen en om zich tevens in de gunst van zijne vorige meesters te herstellen had bij hem het plan doen rijpen om naar Macasser of Malakka te ontvluchten, ten einde de Portugeezen met den tegenwoordigen gebrekkigen toestand van de verdedigingsmiddelen op Banda bekend te maken en hun zoodoende de middelen aan de hand te geven om Banda weder in hunne macht te krijgen. Portugal toch was toen ter tijde nog met Spanje vereenigd, en een dienst aan de Portugeezen bewezen, zou dus feitelijk aan de Spaansche regeering ten goede komen.

Op deze geheel vrijwillig afgelegde bekentenis werd nu ook de Fiscaal zelf gevangen gezet; de zaak werd door den Gouverneur en zijn Raad onverwijld in behandeling genomen en op den 24sten Juli werd het door de rechters uitgesproken vonnis voltrokken, zooals wij het boven in bijzonderheden hebben medegedeeld. Allen die, hetzij middellijk of onmiddellijk aan de samenzwering hadden deelgenomen, moesten met den dood of met min of meer hevige folteringen voor hun wandaad boeten. De hoofdaanleggers van het voorgenomen verraad hadden zeker een zware straf verdiend, maar dat men zoo ver ging van Risemenor levend te

verbranden en zijne schoonzuster, die niet dan een zeer lijdelijke rol in het ontvluchttingsplan schijnt gespeeld te hebben, op het schavot te worgen, wordt ons verklaarbaar wanneer wij vinden opgeteekend, dat tijdens het geding hunne te gemeenschappelijke verstandhouding, die de geboorte van een kind ten gevolge had gehad, was gebleken, en om deze zonde begreep men de hun toekomende straf nog te moeten verzwaren.

Ruwheid, barbaarschheid en wreedheid waren aan dien tijd eigen. Eene vechtpartij, ontstaan naar aanleiding van het spel, waarbij de verliezer niet betalen wilde, en daarmede geëindigd, dat de een den ander een stuk van zijn neus beet, werd op deze wijze gestraft, dat de een zijn verdiend loon verloor, en de ander, die een mes had getrokken, „mettet mes door zijne hant aan de mast genagelt” werd, en „aldaer soo lange moest blijven staan totdat hij 't selfs doortrekt.”

Op een goeden dag werd eene vrije Bandaneesche vrouw, die zich in hare jeugd had laten doopen, doch weer tot het Moham-medaansche geloof was teruggekeerd, gegeeseld en gebrandmerkt en voor haar leven lang tot slavin gemaakt, nadat kort te voren een gelijke straf was opgelegd aan eene andere vrije vrouw, die zich schuldig had gemaakt aan lasteringen tegen God en zijne sacramenten, op grond waarvan haar bovendien de tong met een gloeienden priem doorboord werd.

Dat het woord van den Romeinschen dichter „coelum non animam mutant, qui trans mare currunt, *) ook op de bevolking van Banda van toepassing was, blijkt ons uit een verhaal van het onheil, overkomen aan het Compagniesschip Batavia, een onheil dat zich oploste in een treurspel, zooals gelukkig niet dikwerf op den Oceaan wordt afgespeeld en waarbij ook een der predikanten van Banda, Ds. Gijsbertz Sebastiaan, betrokken was die den 19^{den} Maart 1634 te Lontor overleed.

Op den 28sten October 1628 was het schip Batavia uit Holland vertrokken met bestemming naar Oost-Indië. De reis door den Atlantischen Oceaan liep zonder ongelukken af, doch in den Indischen oceaan schijnt men den koers te veel Oostwaarts genomen te hebben, want in den nacht van den 4^{den} Juni 1629 ver-

*) Zij veranderen niet van ziel, die over de zee gaan.

zeilde het op een van de klippen van de Abrolhos of Houtmansgroep tusschen 28° en 29° ZB. op ongeveer 9 mijlen afstand van de vaste kust van Australië gelegen. Aan afbrengen viel niet te denken. Van de bemanning gingen dadelijk 180 personen naar land, medenemende tien vaten brood en ettelijke vaten water, benevens eenige kisten met geld en andere kostbaarheden, en den volgenden dag trokken nog veertig schepelingen naar een andere klip, terwijl zeventig mannen er de voorkeur aan gaven, nog zoo lang mogelijk op het wrak te blijven. Het groote vraagstuk voor de schipbreukelingen was het verkrijgen van het noodige versche water. Op de eilanden, die hun tot verblijf dienden, werd geen water gevonden; en met het doel om daarnaar te zoeken vertrokken op den tweeden dag na de schipbreuk de opperkoopman en de schipper met vijftig anderen in de groote boot naar de overige nog onbezochte eilanden, doch daar, evenmin als op de vaste kust, slaagden zij er in water te vinden. Toen men er aan wanhoopte verder ergens water te vinden werd het stoutmoedig besluit genomen om zich met een boot naar Batavia te begeven en op dezen tocht hadden zij zooveel voorspoed, dat zij negen en twintig dagen nadat zij hunne lotgenooten verlaten hadden te Batavia aankwamen. Tien dagen later werd onder bevel van den opperkoopman van het verongelukte schip een vaartuig tot redding van de achtergebleven schepelingen afgezonden, dat echter eerst na verloop van twee maanden, den 17^{den} September, zijne bestemming bereikte. De anders onbewoonde eilanden waren inmiddels het tooneel geweest van vreeselijke gebeurtenissen. Nog vóór de schipper en de opperkoopman met de groote boot in zee staken, had een gedeelte van het volk zich aan vele wanordelijkheden en baldadigheden schuldig gemaakt. Tien dagen na de schipbreuk sloeg het wrak geheel uit elkaar en redde de bemanning zich op het eiland waar de meeste schipbreukelingen vereenigd waren. Onder hen die het aantal van de daar aanwezigen kwamen vermeerderen, bevond zich ook de onderkoopman van het schip, een gewezen apotheker uit Haarlem, een man, die voor geen gruwelstuk, hoe vreeselijk ook, terugdeinsde. Wetende dat er voor twee honderd menschen, die nu bijeen waren, op den duur niet genoeg brood en water zou voorhanden zijn, vormde hij met eenige andere onverlaten het plan, om al de overigen, op veertig na van kant

te maken. Zij wachtten een geschikt oogenblik af, dat zich eenigen van de klip zouden verwijderen om op een der naburige eilanden nogmaals eene poging te doen tot het opsporen van water en brachten toen hun voornemen ten uitvoer, zoodat er op den avond van dienzelfden dag niet meer dan drie en veertig personen, onder welke zeven vrouwen, in het leven waren. Toch wisten de boosdoeners, dat de redding, die men was gaan zoeken, nabij was, want van het eiland, waarheen de straks bedoelde boot vertrokken was, steeg spoedig een rookkolom omhoog, ten teeken dat men er water gevonden had. Maar het was den samenzweerders niet alleen te doen geweest door het vermoorden van hunne medgezellen, hun eigen leven te rekken, zooals later bleek, stond hun schelmsche daad in verband met een, lang vóór het schipbreuklijden van de Batavia beraamd, plan, waarvan de schipper van dien bodem zelf de ziel was, en dat ten doel had om den opperkoopman en de verdere bemanning, op negen en twintig hoofden na, te vermoorden, vervolgens met schip en lading naar Malaka te stevenen en het daar tegen goede betaling aan de Portugeezen over te geven. Door het stranden van de Batavia was dit opzet verijdeld, doch nu de schipper in gezelschap van den opperkoopman met de groote boot was weggevaren, twijfelden de achtergebleven eedgenooten er niet aan, dat deze door den schipper wel op de eene of andere wijze onschadelijk zou worden gemaakt, en dat men den schipper als bevelhebber van het ter redding bestemde schip van Batavia zou zien terugkeeren, waarna men zich met diens hulp van dit vaartuig zou meester maken en langs dien weg het lang beraamde plan eindelijk zou verwezenlijken.

Sterk door de verwachting, dat zij voor geene straf behoefden te duchten gingen dan ook de schelmen hun gang. Het eerst werd over de in het leven gelaten vrouwen beschikt. De ouden van dagen waren vermoord en met haar ook de echtgenoot van Ds. Gijsbertz Sebastiaan, die zich als predikant aan boord bevond. Hij zelf bleef echter gespaard even als zijne oudste dochter, doch alleen om in verschillende opzichten den booswichten te dienen. De vader werd gebezigd om met de elders gevluchte schepelingen onderhandelingen aan te knopen, opdat zij zich bij het komplot zouden aansluiten, de dochter werd overgeleverd aan een der hoofden van de muitelingen, die echter eene andere vrouw, wier

man was omgebracht, tot echtgenoot verkoos. De vijf overige vrouwen waren blootgesteld aan het ruwste geweld en dit alles geschiedde onder de oogen zelfs van den ouden predikant, die hier nog erger lot trof, dan hem onder wilden zou zijn te beurt gevallen.

Aanhoudend hadden er strooptochten plaats naar het andere eiland waar de goedgezinde schipbreukelingen een wijkplaats hadden gezocht, doch daar het dezen niet aan wapens ontbrak werden de muitelingen telkens terug geslagen en op een dier tochten werd zelfs de onderkoopman, die den titel van Kapitein-Generaal had aangenomen, gevangen genomen, waardoor het tegelijkertijd aan den predikant gelukte om aan zijne beulen te ontsnappen en zich onder bescherming te stellen van zijne meer vreedzame lotgenooten. Maar hij werd zodoende ook van zijne dochter gescheiden, die tot op het laatste oogenblik in handen der schuldigen bleef.

Eindelijk na twee lange en bange maanden daar te hebben doorgebracht kregen zij den 17^{den} September een schip in 't gezicht. Het was een Hollandsch schip, van Batavia, doch wat zou dat schip brengen? Redding en ontzet aan de vervolgd en hulp en ondersteuning aan de boosdoeners? Het moeten voor allen oogenblikken van vreeselijke spanning geweest zijn, vóór men hieromtrent zekerheid bekomen had. Maar gelukkig was de kapitein van den verongelukten bodem door de Bataviasche overheid aangehouden en kwam de opperkoopman met redding voor de goedgezinden opdagen. De muitelingen moesten zich overgeven en de hoofdaanleggers ondergingen de straf voor hunne gruweldaden. Acht hunner werden dadelijk tot den galg verwezen, onder anderen ook de onderkoopman, wien vooraf de beide handen werden afgekapt, en vier zijner handlangers, nadat hun alleen de rechterhand was afgehouden. De overige boosdoeners werden in boeien geklonken en naar Batavia overgevoerd om aldaar gevonnist te worden.

Eene afzonderlijke rubriek van misdadigers hebben wij nog onvermeld gelaten, namelijk zij die zich verstoutten inbreuk te maken op het specerij-monopolie der Compagnie. Zoo werden op den 28sten Augustus 1633 de opperstuurman, de konstabel, de proviandmeester en de kok van het Compagnieschip de Gouden Leeuw, wegens het opkopen van foelie, uit hunne betrekkingen ontslagen onder inhouding van achttien maanden gage, terwijl de verkoopers, drie op Banda gevestigde vrijburgers, veroordeeld werden om een

jaar lang als slaven te werken en bovendien eene boete van 100 Spaansche matten ieder te betalen.

En toch, niettegenstaande deze weinig verkwikkelijke toestanden had de algemeene welvaart in deze kolonie toen reeds eene aanmerkelijke hoogte bereikt. Gedurende het vijfjarig verblijf van Wurffbain op Banda, konden in het geheel naar Batavia verzonden worden, 3,097,109 ponden noten en 890,475 ponden foelie, die in Holland en Zeeland met vijftig kapitalen winst verkocht werden. Productiekosten $7\frac{1}{2}$ cent per pond; marktprijs in het moederland f3,25 per pond. De Indische regeering kon dan ook in December 1636 aan de bewindhebbers in Nederland schrijven: „Met U. E. waarde pand Banda (geprezen zij de Albestierder) staat het naar wensch en wordt door den gouverneur Akolye, wel en vredig naar onze ordre gegouverneerd.”

Tot 1795 bleef het monopolie der Compagnie gehandhaafd en de Nederlandsche Staat nam met hare lasten en lusten ook haar stelsel over. De Britsche heerschappij van 1810—1816 duurde niet lang genoeg om dit stelsel te doen vergeten en toen de Molukko's met de overige bezittingen der oude Compagnie onder het Nederlandsch gouvernement waren teruggekeerd, ging dit voort ten behoeve der schatkist het monopolie der notenteelt te exploiteeren, op dezelfde wijze als de Compagnie dit gedaan had. Eerst in 1854 kwam de eerste wending in deze politiek van uitsluiting toen Banda tot een vrijhaven verklaard werd. Daarop volgde in 1860 de opheffing der slavernij en in 1864 die van het monopolie. Door deze twee maatregelen is de vrije arbeid tegen bedongen loon, de vrije aanplant op alle eilanden en de vrije beschikking van de planters over hun product ingevoerd. Statistieke gegevens van de laatste jaren toonen aan dat de handel niet onbelangrijk vooruitgaat en er een nieuwe toekomst voor de Banda-groep is aangebroken.

Met den wensch dat de regeering nu ook de kroon op het werk moge zetten om deze geographische eenheid volgens de herhaaldelijk uitgedrukte wenschen der bevolking tot eene *Gemeente* te vereenigen, met een eigen plaatselijk bestuur, waarin de inwoners door *volkskeuze* geroepen, zitting en stem hebben, nemen wij afscheid van dezen lusttuin van het Oosten om nu de kusten van Nieuw-Guinea, het grootste eiland der aarde, te bezoeken.

HOOFDSTUK XII.

De Kei-eilanden. Eene wetenschappelijke expeditie. Een hulpvaardige administrateur. Klimaat. De Aroe-groep. Populaire geologie. De Oostelijkste haven van den Archipel. «Grote jaarmarkten. Bewoners en handelaars. Dronkenschap der Aroeëezen. De boog een vreeselijk wapen. Paradijsvogels. Naar Nieuw-Guinea. Een sneeuwgebergte. Koraaalrotsen. Papoea's. Absentie van kleeding. Kapsel dezer natuurmenschen. De scheidingslijn van Wallace. Eene Westelijke- een Oostelijke afdeeling der Maleisch-Polynesische talen. Moreele eigenschappen der Maleiers en Papoea's. De Triton's baai. Kano's, prauwen en huizen der Papoea's. Tanah ampo. Aankomst te 's Kroë. Vertrek naar Kema. Makassaarsche poezy.

Met „de Telegraaf” kunnen wij onzen tocht vervolgen, daar de gezaghebber een kruistocht in de Oostelijke wateren moet doen om onze vlag te vertoonen en op de zeeroovers te kruisen.

De piek van den Goenong Api verdwijnt langzamerhand aan den horizon en doet ons nu meer aan eene Egyptische pyramide dan aan een vulkaan denken. Twee dagen na ons vertrek krijgen wij het eiland Tioor, het Zuidelijkste der Watoe Bella-groep, in 't gezicht en den volgenden dag worden de Kei-eilanden verkend.

Het ijverige bestuur van het K. N. Aardrijkskundig Genootschap, dat in de laatste jaren op zoo velerlei gebied werkzaam was, heeft thans eene wetenschappelijke expeditie uitgerust, om deze eilanden nauwkeurig in kaart te brengen, geologische onderzoekingen en meteorologische waarnemingen te doen en verdere bijzonderheden omtrent land en volk in te winnen. Te Toeal begroeten wij onze geliefde driekleur, die hier lustig en fier boven het meteorologisch observatorium waait, dat in de nabijheid van de stoomzagerij der firma Langen & Co. is opgericht. De leden der expeditie, de heeren H. W. O. Planten en C. J. M. Wertheim, ondervinden zeer veel medewerking van den heer Jockin, administrateur der genoemde firma, die hier overal bekend is en de taal vrij goed spreekt, hetgeen een groot voor-

recht is, want nu kan aan de hoofden worden medegedeeld, met welke vreedzame bedoelingen de expeditie hier werkzaam is, zoodat we hopen, dat de leden geen last van de bevolking zullen ondervinden.

Het gezicht op deze eilanden in is den Oostmoeson, evenals op Timor, allertreurigst. Tengevolge van de langdurige droogte is alles dan even dor en kaal. Het water is ten laatste zoo schaarsch, dat zelfs de vogels deze eilanden verlaten om meer waterachtige streken op te zoeken en de wilde varkens tot bij de huizen der inboorlingen komen om te trachten daar hun dorst te lesschen. Hoe verandert echter de aanblik geheel, wanneer enkele buien de nadering van den Westmoeson aankondigen. De lichtkleurige kalksteenrotsen, die overal tot eene hoogte van eenige honderden voeten steil uit het water omhoog rijzen, tot uitstekende pieken en tinnen zijn opgescheurd of verweerd tot scherpe punten en uitgevreten kanten, zijn dan met den meest afwisselenden en weelderigen plantengroei bedekt. De klippen die boven het water uitsteken, verlustigen ons oog door pandanen en boomachtige Liliaceën van de zonderlingste vormen, met heesters en slingerplanten vermengd, terwijl de hoogere hellingen een dicht gewas van woudboomen torschen.

Oostwaarts van de Kei-eilanden wenden wij den steven naar de Aroe-groep. Ook deze bestaat bijna geheel uit koraalriffen, van welke formatie Van Rijckevorsel eene zeer populaire beschrijving geeft, wanneer hij ons verhaalt, hoe het hem voorkwam alsof de geheele groep één groot koraalrif uitmaakte, dat, op een goeden morgen tien à twintig voet werd opgeheven en daarbij natuurlijk in stukken brak. Men kan zich de groep het best voorstellen als eene eertijds vloeibare massa, die op het oogenblik dat zij in den vasten toestand overging, uiteengevallen is: een mislukte omelet. Zoo zijn de zonderlinge zeearmen ontstaan, die de verschillende eilanden vaneen scheiden, welke eigenlijk slechts als één groot eiland bedoeld waren. En nu nog passen de stukken volkomen aan elkander, zoodat er slechts een lijmpot van ietwat groote afmetingen toe noodig zou zijn om er weder één groot eiland van te maken.

Slechts weinige Europeanen betreden deze stranden; eenmaal per jaar komt de gouvernements-stoomer van Ambon om de be-

lastingen te heffen, kleine geschillen te vereffenen en nieuw aangestelde of benoemde hoofden in hunne betrekking te bevestigen. Onze invloed op die eilanden is dan ook gering, maar meer en meer trekken ze thans de aandacht van ondernemende Europeanen, die er handelsbetrekkingen willen aanknoopen.

Is Oleh-leh als de haven van Kotta-Radja op de N. W. punt van Sumatra, de meest Westelijk gelegen havenplaats in onze bezittingen, Dobbo op de Aroe-eilanden kan als de Oostelijkste haven in dat gebied worden aangemerkt. Zij ligt op het kleine eiland Wammer op een zandige landtong, die zich noordwaarts uitstrekt en juist breed genoeg is, om drie rijen huizen te bevatten. Ofschoon deze op het eerste gezicht met haar verlaten voorkomen een vreemd gekozen plaats schijnt om een dorp te bouwen, biedt zij echter groote voordeelen aan. Er is een open invaart van de Westzijde, hier vóórwal genoemd, tusschen de koraalriffen door, die het land omzoomen, en er is, zoowel in den Oost- als in den Westmoeson goede gelegenheid om bij het dorp te ankeren, nu aan de ééne, dan aan de andere zijde. Daar het naar drie richtingen geheel open ligt voor de zeewinden, is het klimaat gezond en de prauwen kunnen er met groot gemak op het zachte, zandige strand werden gesleept, om voor de verwoestingen van den paalworm beveiligd te worden en uit te rusten voor de thuisreis. Aan het Zuidelijk uiteinde gaat de zandbank over in het strand van het eiland en wordt zij daar beschut door een welig gewas van woudboomen. De huizen zijn van verschillende grootte, maar alle naar hetzelfde model gebouwd. Het zijn niets meer dan groote met riet gedekte schuren, waarvan een klein deel nabij den ingang als woning wordt gebruikt, terwijl het overige is afgesloten en dikwijls door één of twee vloeren verdeeld, ten einde er meer koopwaren in te kunnen bergen. Messen, houwens, zwaarden, geweren, tabak, gambier, kramerijen, spiegels, pijpen en beurzen, die den kooplust der rijkere inlanders prikkelen, zijn dan in menigte voorhanden. Verder trommels met koekjes en beschuiten van de bekende firma Huntley en Palmers te Londen, arak, roode wijn en Schiedamsche jenever, verpakt in roode kisten met vijftien groote vierkante flesschen gevuld, door de soldaten en matrozen orgels met vijftien pijpen geheeten, doch in den handel als „een kelder” jenever bekend. Al deze artikelen

worden geruild tegen de voortbrengselen des lands: tripang, karet (schildpad) en paradijsvogels.

's Morgens en 's avonds loopen netgekleede Chineezen rond of maken een praatje aan elkanders deur, in blauwe broek en witte kabaai gekleed, en met een staart, doorvlochten met roode, blauwe of witte zijde, die hun bijna tot de hielen rijkt. De bevolking bestaat in den tijd der groote markten, Maart en September, uit eene bonte mengeling van alle rassen. De meesten hunner zijn lieden, die, ten opzichte van eerlijkheid en zelfs van zedelijkheid in het algemeen in geen goeden reuk staan. Door de afpersingen en schandelijke knevelarijen der Boegineesche handelaars kwam de bevolking zelfs meermalen in opstand en in 1859 moest, tengevolge van den onhoudbaren toestand en door het vermoorden van onschuldige handelaars, op welke de bewoners van Wattelai hun wraak hadden gekoeld, eene tuchtiging der negari plaats hebben, welke het gewenschte gevolg had, dat de oproerlingen zich weder aan het Nederlandsch gouvernement onderwierpen en zich sedert dien tijd rustig hebben gehouden.

Behalve de reeds genoemde Chineezen en Boegineezen ontmoet men er dan Cerammers, half-wilde Papoea's van Timor en de overige eilanden, Gorammers die hunne prauwen ter markt brengen enz. en toch gaat alles zeer rustig toe. Handel is de toovermacht die allen rustig en vredig houdt en wij zien hier den handelsgeest in zijn eenvoudigsten vorm aan het werk tot bevordering der beschaving.

De bewoners dezer eilanden vormen een overgang van het Maleische tot het Papoeasche ras. Van den Papoea onderscheiden zij zich door eene lichtere kleur der huid en door het haar dat minder gekroest is en nimmer in bosjes, maar gelijkmatig over het hoofd groeit. — In krachtigen lichaamsbouw doet de Aroeëes onder voor den bewoner der Noordelijke- en middenste eilanden, een natuurlijk gevolg van het vreeselijk misbruik van sterken drank, dat bijna alle beschrijving te boven gaat. In geen land ter wereld is de bevolking zoo aan dezen maatschappelijken kanten verslaafd als hier. Zoo de Aroeëes genoegzame middelen bezat, om steeds sterken drank te kunnen koopen, dan zou de dronkenschap zijn normale toestand wezen. Toemeloos gelijk een wild beest, laat hij in dien staat aan zijne driften den vrijen

teugel en legt dan een vrij wat minder goeden inborst bloot, dan sommige reizigers hem toeschrijven. Wil men de bevolking dezer groep voor eene algeheele demoralisatie behoeden, dan dient invoer en verkoop van sterken drank ten strengste verboden te worden.

Hun voornaamste wapen is de boog, ofschoon zij ook houwens en lansen zeer goed weten te hanteeren en vrij handig met schietgeweren kunnen omgaan. Met eene ongelooflijke behendigheid kunnen zij met een pijl het doel treffen en de boog is dan ook in hunne handen een vreeselijk wapen. Hij wordt van het harde en zeer veerkrachtige hout van den oeria gemaakt, heeft eene lengte van vijf á zes voet en is in den regel netjes afgewerkt. De pijlen zijn gemiddeld vier voet lang, de schacht is van riet gemaakt, aan het onderende met min of meer snijwerk en bontkleurige vogelveren versierd en op beide kanten met de in eene vlakke richting liggende vlag eener staartpen voorzien, die dient, om den pijl niet van richting te doen veranderen. Met dit oorspronkelijke schietwerktuig kunnen zij kleine vogels zeer goed raken en om bij de jacht op de paradijsvogels de huid niet te schenden, geven zij, op sommige eilanden van deze groep, aan de punt een rondon, van voren nagenoeg platten knop, ter grootte van een theekopje.

De *fanèam* — zoo heet de paradijsvogel op de geheele groep — leeft in menigte op al de groote eilanden, zoo van den Voor- als den Achterwal en behoort inderdaad onder de meest algemeene vogels van Aroe, vooral op de Zuidelijke eilanden en met name op Trangan, waar weinig jacht op hen gemaakt wordt. De vogel is krachtig van lichaamsbouw en heeft bijzonder sterk ontwikkelde vleugels en pooten, een dikke huid en een zeer spierkrachtige maag. De vlucht is ferm, min of meer golvend, doch gaat meestal niet ver. Wanneer de paringstijd, in Juni en Juli, is aangebroken, verzamelen zich troepen wijfjes van vijftien tot twintig stuks op zekere, meestal bijzonder zware boomen in het eenzame woud. Op de middenste takken zittende lokken zij dan, door middel van een luiden als „hoe” klinkenden roep de mannetjes, die op het geluid afkomen en zich op de bovenste takken neerlaten. Daar gezeten trachten zij nu de aandacht der wijfjes tot zich te trekken, door het lichaam op en neder te bewegen en de vederbossen als een gulden waaier te

openen en te sluiten, te laten vallen en op te heffen onder een eigenaardig krakend geluid. De prachtige staartveeren steken dan dikwerf boven den rug, hem als het ware overschaduwende, rechtstandig omhoog en geraken in eene trillende beweging. In dien toestand waargenomen levert de vogel een prachtig gezicht op.

Toen de eerste Europeesche reizigers de Molukko's bezochten om kruidnagelen en muskaatnoten op te koopen, bood men hun ook gedroogde huiden aan van vogels, die zoo vreemd en schoon waren, dat zij zelfs de bewondering dier schraapzuchtige fortuinzoekers gaande maakten. De Maleische kooplieden gaven hun den naam van „godenvogels” en de Portugeezen, die deze gedroogde vogels van pooten en vleugels beroofd vonden en geen zekere berichten omtrent hen konden inwinnen, noemden ze *pasaros do sol* of zonnevogels, terwijl de Hollanders ze later den naam van paradijsvogels gaven. Jan Huigen van Linschoten vermeldt deze namen in 1598 en voegt er bij, dat niemand deze vogels ooit levend gezien had, wijl ze in het licht leven, zich altijd naar de zon wenden en nooit de aarde raken voordat ze er dood op neêrvallen, want dat zij pooten noch vleugels hebben, zooals, gelijk hij verder opmerkt, te zien is aan de exemplaren die naar Indië en somtijds naar Holland gebracht worden, ofschoon zij wegens hunne kostbaarheid zeer schaars in Europa voorkomen. Tot in 1760, toen Linnaeus aan de grootste soort den naam gaf van: pootlooze paradijsvogel, was nog nooit een ongeschonden exemplaar in Europa gezien en er was van deze vogels nagenoeg niets bekend, en nog slechts dertig jaren geleden, alzoo een eeuw na Linnaeus, werden ten hunnen aanzien nog vele dwalingen verkondigd. Zoo vermelden de boeken en geschriften uit dien tijd dat ze jaarlijks naar Ternate, Banda en Ambon verhuizen, terwijl onderzoekingen van den lateren tijd aan het licht hebben gebracht dat zij in waarheid op die eilanden in den natuurstaat niet voorkomen. Thans kent men ze echter beter. Wetenschappelijke reizigers, zooals Wallace en von Rosenberg, hebben nauwkeurige en juiste mededeelingen omtrent deze vogels gepubliceerd en in de musea, onder meer in het museum van nat. historie te Leiden is eene prachtige collectie dezer dieren aanwezig.

Wij gaan weder onder stoom en vervolgen onzen kruistocht in Noordelijke richting, zoodat wij ons al spoedig in de „tanah

papoea" bevinden. Onze equipage is tijdelijk met twee man vermeerderd, die tot de bemanning eener Makassaarsche prauw hebben behoord. Bij het invallen van den Westmoeson heeft de prauw de terugreis aanvaard en daar de regeering haar verbod, dat vreemde kooplieden zonder hare toestemming hier achterblijven, gestreng handhaaft, maken zij gaarne van deze gelegenheid gebruik om naar het station van de stoomschepen der N. I. Stoomvaart-Maatschappij op Nieuw-Guinea te worden vervoerd en zullen dan de voeding en het logies aan boord door het verrichten van scheepswerk betalen; bovendien is een hunner goed bekend met de Ceramsche taal en zal hij dus als tolk kunnen fungeeren.

Aangezien de kapitein het hooge land van Nieuw-Guinea in peiling wil nemen, laat hij den roerganger een weinig hooger sturen om daarna den steven Westwaarts wendende, de kustlijn zooveel mogelijk te volgen. Drie dagen later steigert de hooge en klippige kust reeds voor den boeg, hier en daar ontwaart men kleine strandvlakten, terwijl op sommige plaatsen het gebergte steil uit zee oprijst, hetwelk inzonderheid bij de uitspringende hoeken dikwijls het geval is. Bij helder weder vertoont zich, ver binnen 's lands, een hooge bergketen, die, naarmate wij Noordelijker komen, zich meer onthult en dan een ongemeen trotsch gezicht oplevert. Sommige harer toppen schijnen zich zelfs tot boven de grenzen der eeuwige sneeuw te verheffen, zoo duidelijk zien wij de glinsterende witte lagen, waarmede de kruinen en hooge ruggen bedekt zijn. De geologische formatie der kust bestaat hier, zooals bijna langs de geheele kuststreek van Nieuw-Guinea, uit omhoog geheven koraalbodem (koraalrots), die tot verweering overgegaan een goeden grond oplevert en den half Nomadischen Papoea tot woonplaats verstrekt. De huidkleur van deze wilde natuurmenschen, die eigenlijk nog in het steentijdperk verkeerden, is zwart-bruin, bij eenigen iets lichter met een tint van geelachtig bruin of grauw, bij anderen donkerder met een blauwachtigen gloed. Zij zijn voor het meerendeel geheel naakt, doch enkelen bedekken de schaamdeelen met een schortje van geklopten boombast of met een blad van den pisangboom (*Musa paradisiaca*). Als versierselen gebruiken zij kleine en groote ringen van vischgraten, varkenstanden, rotan en groote schelpen, welke laatste zij met touwen aan de polsen bevestigen,

zoodat men hier dikwijls mannen en vrouwen in volslagen paradijs-tenue ziet, die als eenig kleedingstuk een paar groote manchetknoopen dragen. Het haar is kroesig en zwart van kleur en wordt op verschillende wijzen opgemaakt; van eenigen groeit het verwilderd op het hoofd, anderen besteden er blijkbaar meer zorg aan, besmeren het met kalk en aarde en weten hun coiffure zoodanig te maken, dat het hoofd volmaakt op een ragebol gelijk. Hunne gestalte is van eene middelmatige grootte, goed gespierd en van een forsich aanzien, de vrouwen kunnen niet op fraaiheid bogen, terwijl hare buitengewoon uitstekende, dikke, vleezige achterdeelen noodwendig de algemeene aandacht tot zich trekken en er zeer zeker niet toe bijdragen om hare schoonheid te verhoogen.

Wallace, bijna uitsluitend op de lichamelijke kenmerken van de Maleiers en de Papoea's afgaande, heeft tusschen deze beide rassen een vrij scherpe grenslijn getrokken, welke ten Oosten der Philippijnsche eilanden begint, van daar voortloopt langs de Westkust van Halmaheira, Boeroe snijdt, en, na om het Westen van Flores en Sandelhout te zijn heengelopen, zich terugbuigt om Rotti op te vangen. De bewoners ten Westen van deze lijn noemt hij Maleiers, die welke ten Oosten daarvan wonen, worden door hem onder de Papoea's gerangschikt.

Tegen het trekken van deze lijn als scheiding van twee rassen zijn in den laatsten tijd ernstige bedenkingen gerezen.

De Linguïsten beweren, dat Maleiers en Papoea's tot één ras: het Maleisch-Polynesische moeten worden gebracht. In zijne zoo belangrijke dissertatie „Bijdrage tot de vergelijkende klankleer der Westersche afdeeling van de Maleisch-Polynesische taalfamilie” verdeelt de heer Brandes de Maleisch-Polynesische talen van den Archipel in twee afdeelingen, eene Westelijke en eene Oostelijke. De grens tusschen beide is eene lijn, getrokken tusschen Savoe en Rotti, Flores en de Solor-eilanden, beoosten Boeton, bewesten de Soela-eilanden en verder ten Oosten van de Minahasa, de Sangi en Talauer-eilanden en de Philippijnen. Een der verschilpunten tusschen deze beide afdeelingen, waarop de heer Brandes het eerst de aandacht heeft gevestigd, bestaat in de genitief-constructie. In beide afdeelingen namelijk vormt men samengestelde woorden. Terwijl nu in de talen van de Westelijke

afdeeling het bepalende woord, dat dus in den genitief staat, volgt, gaat het in de talen van de Oostelijke afdeeling vooraf. Zoo is, om dit met een enkel voorbeeld toe te lichten, in het Mafoorsch of Noefoorsch (een der dialecten van Nieuw-Guinea) „traan, vischvet” *yen-mani*, waarin *yen* = Maleisch *ikan* = visch, en *mani* = Mal. *minjak* = vet olie. Met dezelfde woorden wordt in het Maleisch hetzelfde begrip uitgedrukt, doch de volgorde is omgekeerd, dus *minjak-ikan*.

Nu is het wel eenigszins voorbarig om uit de gelijkheid van taal te besluiten tot een gemeenschappelijken oorsprong van alle volken, welke zich van die taal bedienen, daar de geschiedenis ons leert, dat gansche volken soms een vreemde taal hebben aangenomen. Politieke overheersching en het aannemen van een nieuwen godsdienst kunnen er ongetwijfeld toe bijdragen om een volk de taal van zijne overheerschers te doen aannemen, maar noch van het een noch van het ander is ons te dien opzichte van de Papoea's iets bekend. Wanneer Wallace verder de moreele eigenaardigheden van deze twee stammen met elkander vergelijkt en daaruit de gevolgtrekking maakt dat beide verschillende rassen zijn, komt mij dit argument voor zijne bewering uiterst zwak voor. De Maleier, zegt hij, is ingetrokken, onvatbaar voor levendige indrukken. Hij legt eene bedachtzaamheid, een gemis aan zelfvertrouwen, een schroomvalligheid zelfs aan den dag, die wel iets aantrekkelijks bezitten en den waarnemer de overtuiging opdringen dat het woest en bloeddorstig karakter dat men hem wel eens heeft toegeschreven, grootelijks overdreven moet zijn. Men merkt weinig wat er in hem omgaat, het gevoel van verassing, verwondering of vrees vertoont zich nooit naar buiten en is waarschijnlijk ook niet zeer sterk. In zijn spreken is hij langzaam en bedaard en zelfs als hij een onderwerp opzettelijk te behandelen heeft komt hij niet zonder veel omwegen tot de zaak. De Papoea daarentegen geeft zich in woorden en daden vrijelijk aan zijne indrukken over en uit ze op in 't oogloopende wijze. In luid gescheeuw en gelach, gillen en dolzinnige sprongen geven zij aan hunne gewaarwordingen en hartstochten lucht, vrouwen en kinderen nemen deel in alle gesprekken en overleggingen en laten zich door het gezicht van vreemdelingen, zelfs van Europeanen niet vervaard maken. Dezelfde moreele eigen-

schappen welke hier aan den Papoea worden toegeschreven zal men even goed bij enkele Maleische stammen aantreffen waar de hoofden minder gezag hebben uitgeoefend en waar weinig of in het geheel geen verschil van rang en stand bestaat. Men vergelijkte bijv. eens een Batak en een Dajak met een bewoner van Midden-Java! Maar Wallace staat in zijne bewering niet alleen. Ratzel, een Duitsch ethnoloog, is ook de meening toegedaan dat de Maleiers als het ware tusschen het negerras en de Papoea's zijn ingeschoven, waarbij hij vooral de lichamelijke kenmerken op den voorgrond stelt. Wanneer wij echter nagaan hoe in een paar eeuwen het Angel-Saksische type in Amerika geheel gewijzigd is, hoe verder een donkerkleurige Abessyniër en een blonde Zweed tot één ras — het Indo-Germaansche — worden gerekend dan behoeven wij toch waarlijk niet te aarzelen om de Maleiers en Papoea's, die, behalve de taal nog zooveel zeden en gebruiken gemeen hebben welke op een gemeenschappelijken oorsprong wijzen, tot een genealogische eenheid te brengen.

De koers van het schip is intusschen een meer Westelijke geworden en daar het weer zich goed laat aanzien sturen wij de Triton's baai binnen en blijven daar op stroom liggen, om wanneer de bevolking geene vijandige gezindheid toont, ons naar den wal te begeven.

Weldra vertoont zich eene kleine kano, die de Hollandsche vlag voert en waarin een viertal mannen zitten gehurkt. Behalve deze kano's, welke de bevolking zelve uit een boomstam vervaardigt en die alleen maar voor kleine overtochten geschikt zijn, hebben ze ook nog groote zeilprauwen met hutten er op. Deze worden meerendeels door de Cerammers van de Kei-eilanden aangebracht en kunnen zelfs tot huisvesting van een talrijk gezin worden aangewend; ook werden ze wel met kleine stukken geschut, lilla's, bewapend en dienen dan den zeeroovers tot verblijfplaats. De kano met zijne bemanning ligt „langs zij” van ons stoomschip en de tolk geeft aan hem die zich als het opperhoofd doet kennen, ons verlangen te kennen om naar den wal te gaan. Zijne eenige kleeding bestaat uit een katoenen lap als pièce de milieu, maar zijne manieren en de meerdere sluwheid welke hij aan den dag legt, doen hem als een bereisd man kennen; hij spreekt vrij goed Maleisch en heeft werkelijk eenige reizen naar

de Aroe-eilanden en met terugkeerende handelaren zelfs naar Ambon gedaan. Onder zijn geleide begeven wij ons naar den wal om de woningen der Papoea's eens van naderbij te zien en zoo mogelijk de plaats te vinden waar vroeger het fort du Bus werd opgericht.

Het wordt echter tijd dat wij de baai zelve eens nauwkeuriger opnemen. Ten Oosten en ten Westen is zij door rotsen en steile hoogten begrensd en op den achtergrond verheft zich de berg Lamansjieri, volgens sommigen tot eene hoogte van 1000 M. Aangezien hier de eenige, geregelde vlakke langs de geheele kust wordt aangetroffen, had men deze plaats tot de oprichting van eene sterkte uitgekozen. Den 24sten Augustus 1828 was het fort in zooverre gereed dat de bezetting tegen eene overrompeling was gevrijwaard en werd onder het gebulder van het geschut de Nederlandsche vlag geheschen en eene proclamatie uitgevaardigd, waarbij de Westkust van Nieuw-Guinea tot 141° O. L. Gr. door het Nederlandsche Gouvernement in bezit werd genomen, als zijnde eene onderhoorigheid van den Sultan van Tidore, den vasal van de N. I. regeering. Aanhoudende ziekte en sterfte onder de bezetting door de uitwasemingen van deze „tierra caliente” veroorzaakt, de verraderlijke aanvallen en de voortdurende vijandige gezindheid der strandbevolking noodzaakten de regeering de sterkte, die naar den Gouverneur-generaal du Bus de Chissignies, den naam van fort du Bus had ontvangen, in 1835 te ontruimen. Sedert hebben zich geene Nederlanders, enkele zendelingen op de Noordkust uitgezonderd, aan deze onherbergzame stranden gevestigd.

Bij de overblijfselen van een voormalig steenen hoofd gaan wij aan land en op aanwijzing van den ons geleidenden Papoea vinden wij, geheel in het bosch verscholen, een paal in een steenen voetstuk gemetseld, waaraan vroeger het Nederlandsche wapenbord bevestigd werd; verder doordringende ontdekken wij de steenen fundamente van een gebouwtje, waarschijnlijk het kruithuis van het fort. Daar er voor ons in deze wildernis niet meer te verwachten is, gaan wij met onzen wegwijzer naar zijn kampong. Eenige armoedige woningen van plantaardige materialen vervaardigd strekken hier den bewoners tot huisvesting. Alle zien er inwendig vies en onoogelijk uit; geen matten of iets dergelijks bedekken den bodem van deze sombere schuren,

waar oud en jong, mannen, vrouwen, kinderen, varkens en honden in onbelemmerde vrijheid met elkander huizen. Als geschenken worden aan hen spiegeltjes, glaskoralen, katoen en tabak uitgereikt; vooral op dit laatste zijn ze zeer verzot. Hun voedsel bestaat uit groote krabben, visschen, half rijpe bananen, groote stukken van het meelachtige merg van den sagopalm en andere eetwaren, welke ze boven het vuur braden of roosten en somtijds half gaar nuttigen. Als na-versnapering wordt door de handelaren een kleisoort aangevoerd die ze geroosterd of in de zon gedroogd eten. Deze zonderlinge gewoonte, geophagie genaamd, komt in meerdere plaatsen van den Archipel voor. In verschillende residentien van West-, Midden- en Oost-Java wordt eetbare aarde onder den naam *tanah ampo* als lekkernij in de warongs verkocht; een der Dajaksche stammen aan de Koeteirivier is er aan verslaafd en de schadelijke invloed op de gezondheid der arbeiders in de kolenmijn Oranje-Nassau, die het als surrogaat voor opium gebruiken, is door Dr. Greiner aangetoond. Opmerkelijk is het ook dat door de vrouwen op Java en Sumatra de *tanah ampo*, gedurende de zwangerschap, als verstoppend middel wordt gebruikt.

Vijf dagen later bevinden wij ons te 's Kroë op de Westkust, waar een station van de N. I. Stoomvaartmaatschappij is, dat volgens een contract met de regeering viermaal per jaar moet worden aangedaan. De boot die op hare terugreis Ambon aandoet, is dezen keer voor Kema, de Zuidelijke haven van de Minahasa, bestemd.

Met een hartelijken handdruk scheiden wij van den gezaghebber en begeven ons aan boord van de „Generaal Pel”, die spoedig daarna het anker licht en het ruime sop kiest. De Makassaarsche matrozen mogen onder dezelfde voorwaarden als met den gouvernementsschooner mede, ze treffen tot hun geluk nog eenige landgenooten onder de bemanning aan en kunnen dan van Kema met verdere scheepsgelegenheid hunne bestemming bereiken.

Een heldere lucht en een gunstige wind maakten dezen tocht tot een der aangenaamste van onze geheele reis; slechts tweemaal werden wij door eene opkomende bui gedwongen onze toevlucht in het salon of de kerk te zoeken.

Wanneer de maan, die troosteresse van den zeeman, haar zilver licht over de golven werpt en de vaart van het schip zich, door

de sterke phosphorescentie, als een breede witte band op de zee afteekent, waardoor een groenachtig schijnsel op den spiegel en de zijden van het vaartuig wordt geworpen, is het een waar genot de heerlijke avonden op het dek te mogen genieten. Maar niet alleen is het dan op het achterdek gezellig, ook „vooruit” verzamelt zich het scheepsvolk en meermalen heb ik met genoegen naar de onge Kunstelde verhalen der Europeesche matrozen en naar het gezang der inlandsche bemanning geluisterd. Hoor slechts! onze Makassaren hebben hun kêso-kêso (viool) gestemd en met begeleiding van dit instrument zingt een hunner, op een voor ons Westerslingen weemoedigen toon, een lied waarin, zooals in alle Oostersche poezie, het verlangen naar de geliefde wordt uitgedrukt:

„O robijn mijner oogen! smaragd mijner ziel! den ganschen nacht verkwikt mij nooit een rustige slaap, een kalme sluimer der oogen.

Ik denk slechts aan uwe gelaatstrekken, aan het fraaie geel van uw aangezicht.

Gij zijt gelijk aan een maan door geen wolken beneveld; aan sterren, wier helder licht door niets verduisterd wordt.

Haar glans blinkt onophoudelijk in mijn oogen.

Haar kostelijke gloed neemt steeds toe in mijn hart.

Zij is de parel mijner kamer! de kaars mijner woning; een fakkelt in de duisternis; een helder licht te middernacht; een goed, dat niet slechts uitwendig is; van een slanke gestalte welke gestalte niet dan hoogst zeldzaam aangetroffen wordt; zij is gepast in hare bewegingen en haar mond op bevallige wijze openende.

Zij heeft een zachte bloedkleur, de slanke, wanneer men haar gelaat aanschouwt.

Dagelijks schokt gij mijn gemoed, en doet onophoudelijk mijn borstader van onrust kloppen.

Overstelpend is de hevige hartstocht, innig knagend het sterke zielsverlangen, dat gij bij mij hebt opgewekt.

Mijn hartstocht strekt zich uit tot uw glansrijk gelaat.

Mijn zielsverlangen haakt naar uwe zeldzaam slanke gestalte.

Gij hebt dien hartstochtgewekt en doen opwellen in mijn binnenste.

Gij hebt dat hartewee doen ontstaan, en als 't ware uitgeschud in mijn gemoed.

Mijne verzuchtingen tot Allah volgen elkander gedurig op.

Mijne in stilte opgezonden gebeden verdringen elkander dagelijks.

Ofschoon ik slaap, zoo zie ik u in den droom; ofschoon ik eenzaam nederzit, zoo vertoonen zich aan mijne oogen de door mij zoo geliefd bevallige — uitlopende wenkbrauwen, de door mij zoo zeer geprezen glans van uw vol gelaat.

Hoe meer van haars gelijken ergens vereenigd zijn, des te schooner is zij.

Hoe minder zij om kleeding of opschik zich bekreunt, des te bekoorlijker is zij.

Mooi goudgeel van kleur is zij, die aan mijne rechter- en niet aan mijne linkerzijde behoort te zitten.

O! zoo ik haar kon wegbergen in een terdege goed gesloten kandâga *) of in een kist die niet door vreemden te openen is; dan zou ik haar, zoo dikwerf ik verlangen gevoelde, en de hartstocht mij daartoe aanzette, haar, mijn glinsterende smaragd, te voorschijn halen, haar, mijn geopende melattiebloem, uitschudden.

Gedurig ga ik uit om u te zien en te roepen, om u te aanschouwen en te beghuren.

Ik kan niet gedoogen dat de wind het voorrecht smake, u te beroeren, dat de opgaande zon de zaligheid geniete u te verwarmen, u, geliefde, die het geluk der wereld uitmaakt.

*) Kandâga, soort van Molukse koffer.

HOOFDSTUK XIII.

Aankomst te Kema. De Minahasa. Op reis naar Menado. Invloed der zendelingen. Goden der Alfoeren. Fosso en posan. De schoonmoeder-Schwiegermutter-Tigermutter. Hare stelling bij de Kaffers en de Papoea's. Onderscheidingsteekens. Een vriendelijke gastheer. Gezicht op den Klabat. Menado. Aanval der Illanon's. Eene moedige dame. Soeloesche zeeroovers. Een roofnest uitgerooid. De Mahakamrivier. Koppensnellen. Oorsprong van dit gebruik. Bloedwraak. Een goed memorie. Ngajau en olo kajau. Wapens en kleeding. Terugkeer met den buit. Bilian's. Begin en einde van een groot feest.

De hooge kusten van Ceram en Boeroe liggen reeds achter ons en tusschen de Soela-eilanden en de Obi-groep onze reis vervolgende, komen wij te Kema aan, een welvarend plaatsje, met een zeer goede reede. Tegen den avond is het aangenaam naar het nieuwe zeehoofd eene wandeling te doen, op de kalme zee te staan turen, de verfrisschende landkoelte af te wachten en ons dan om te wenden om de Minahasa te bewonderen met hare bergprofielen en haar natuurschoon. Zij maakt slechts een klein gedeelte uit van de residentie Menado en beslaat eene oppervlakte van 87 G. M., dus zoo groot ongeveer als de provincie Gelderland. De bodem bestaat grootendeels uit vulkanisch gesteente, eigenlijk is de geheele Minahasa eene aaneenschakeling, een netwerk van vulkanen, van welke sommige nog werken, andere echter hunne werkzaamheid reeds verloren hebben. De Klabat, Lokon en Sapoetan zijn de voornaamste kegelbergen, doch om en tusschen den driehoek, welken men over hunne toppen kan trekken, zijn nog andere talrijke vulkanische kegels, door jukken en ruggen veelvuldig met elkander verbonden en meerdere hoogvlakten omsluitende, waaronder de vlakten van Tomohon en Tondano wel de belangrijkste zijn en die zich ruim een paar duizend voeten boven den zeespiegel verheffen.

Van Kema is een goed onderhouden weg naar Menado aangelegd; de afstand bedraagt een en twintig palen en kan te paard

of in een bendi in ongeveer zes uren worden afgelegd. Waarom heeft de regeering deze beide plaatsen nog niet door een spoorweg of stoomtram doen verbinden? De weg kan geen zwarigheden aanbieden, want belangrijke hellingen zijn er niet aanwezig en het verkeer tusschen Menado en Kema zou niet alleen aanzienlijk toenemen, maar zulk een weg zou voor beide plaatsen zeer voordelig zijn, in den Oostmoeson als men niet te Kema en in den Westmoeson wanneer men niet te Menado kan ankeren, omdat in beide gevallen de reeden onveilig zijn.

Wij willen ons de vroege morgenuren ten nutte maken om onze reis te vervolgen. Overal wordt men getroffen door den goeden aanleg der dorpen, den netten bouw der eenvoudige huizen en het waas van welvaart, dat er over huizen en erven verbreid ligt. Zonder tegenspraak mag dit worden toegeschreven aan de uitbreiding van den Christelijken godsdienst en niet zonder rechtmatigen trots wijzen de zendelingen op den arbeid welken zij hier hebben verricht en op de zege welke de verspreiding van het Christendom in de Minahasa heeft behaald. Sedert de bevolking bekeerd is, heerscht er eene voorbeeldige orde en tucht, de kinderen genieten eene goede opvoeding en het karakter van het geheele landschap is daardoor veranderd. Waar eertijds vuile hutten en woningen stonden, zijn nu vriendelijke, nette dorpen verrezen en worden de omliggende velden voor den landbouw gebruikt; in de scholen wordt lager onderwijs gegeven, terwijl des Zondags de gemeente zich in het kerkgebouw vereenigt om de gewone godsdienstoefening bij te wonen. Het voornaamste product van uitvoer is koffie, daar die teelt verplichtend is en door de zorg van het bestuur reeds miljoenen koffieboomen zijn aangeplant.

De heidensche Alfoeren *) gelooven aan of kennen en vereeren een veelgodendom, terwijl een heirleger van priesters een grooten invloed op hen uitoefent. Hunne goden zijn bekend onder den

*) Alfoeren noemt men in het oosten van den Archipel de oorspronkelijke heidensche bevolking, in tegenstelling van de Mohammedaansche of Christelijke. Daar *Alfoeren* vaak ook *Halfoeren* wordt uitgesproken is door Prof. G. A. Wilken de vraag geopperd of het woord niet zou kunnen ontstaan zijn uit eene uit misverstand geboren vorming van de uitdrukking „*dalam hid foeroe*” d. i. *in den wilden staat verkeerende*. *Foeroe* is in het Maleisch van Ternate en Menado een gewoon woord voor *wild, ontembaar*.

algemeenen naam van empoeng, van welke sommigen, de zielen der voorouders, in het bovenste gedeelte van het huis hun verblijf hebben, anderen daarentegen zich in de boomen en op andere gewijde plaatsen ophouden. De offerplechtigheden hebben hier vooral plaats in de nabijheid van de door de geesten bewoonde boomen en hoewel ze oorspronkelijk een zuiver godsdienstig karakter droegen, zijn ze langzamerhand in offer-feesten veranderd en nu in den regel niets dan gezochte gelegenheden om zich ongestoord aan spel en dans (pelsier) te kunnen overgeven, uitspanningsuren die onder den schijn van vroomheid, want het offeren wordt nooit vergeten, door groot en klein worden benuttigd om bij 't genot van spijs en drank hemel en aarde eenige oogenblikken te vergeten, slemppartijen en bacchanaliën, waarvan men slechts eenmaal in zijn leven getuige heeft behoeven te zijn, om zich met zoovele bezoekers van de Minahasa te verwonderen, dat onder zulk een volk in zoo'n kort tijdsverloop zooveel goeds kon worden tot stand gebracht. De hier bedoelde offerfeesten zijn bij de Europeanen bekend onder den naam van *fosso*, gelijk ze tegenwoordig ook onder de inboorlingen wel worden genoemd. Eigenlijk heeten ze *poso* of *posan*: ongeoorloofd in gewijden zin, welke benaming ook buiten deze feesten gegeven wordt aan al zulke zaken die tijdelijk of doorgaande, op straffe van de ongenade der goden, streng verboden zijn. *Posan* is bijv. het noemen van de namen der schoonouders en voornamelijk van de *schoonmoeder*. Nemen wij als beginsel aan, dat, zooals wij reeds bij de Balineezen opmerkten, het rooven of het schaken van een vrouw uit een vreemden stam de oorsprong is van het individueele huwelijk, dan vinden wij in het niet mogen noemen van de namen der schoonmoeder, hier bij de Alfoeren en ook bij andere stammen, daarvan nogmaals het overtuigend bewijs. Ook al werden de oorlogen die om de schaking, de wegvoering van de vrouw uit den stam gevoerd werden minder, zoo bleef toch de daad zelve in de algemeene opinie eene belediging en dit niet alleen *bij* het huwelijk, maar ook *daarna*. Wel verre van den schoonzoon met voorkomendheid te behandelen, moest men hem als den persoon van wien men eenmaal eene belediging had ondervonden, met onvriendelijkheid blijven bejegenen. De verhouding tusschen schoonzoon en schoonmoeder — want de vrouw was toen het eigenlijke hoofd van het gezin — zal daarom

in werkelijkheid een weinig vriendschappelijk karakter verkregen hebben. Dit gebruik gaat zelfs zoo ver, dat, vraagt men den Alfoer, hoe deze of gene heet, dan antwoordt hij, wanneer namelijk de genoemde persoon denzelfden naam draagt als een zijner schoonouders: Juist zooals mijn schoonmoeder of: ik mag dien naam niet noemen. Heeft hij bij vergissing den naam uitgesproken dan spuwt hij, vooral wanneer zijne schoonmoeder reeds dood is en zegt: ik heb verkeerd gedaan. Bij herhaling van dit misdrijf wordt hij deswege door zijne vrouw streng berispt. Ook bij cultuurvolken vinden wij in zegswijzen en spreekwoorden nog een nagalm van dit gebruik. Bij onze Oostelijke bureu wordt de schoonmoeder weinig galant behandeld: „Schwiegermutter-Teufelsunterfutter” of „Schwiegermutter-Tigermutter” heet het daar en de Sakser klaagt: Et äs nit gât mät der Schweijer un enem Däsch setzen.” Men wenscht haar dikwijls ver weg: „Die beste Schwiegermutter auf der Gänseweide” en onze bureu aan de overzijde van het Kanaal zijn al even sterk in hunne uitdrukking van minachting voor de schoonmoeder als zij zeggen; „mother-in-law and daughter-in-law are a tempest and hailstorm.” Nergens echter komt deze eigenaardige étiquette tegenover de schoonmoeder sterker uit dan bij de Kaffers. Bij dezen volksstam mag de man volstrekt geen omgang hebben met de moeder zijner vrouw, hij mag met haar niet familiaar spreken, ja haar zelfs niet aanzien. Wanneer zooals meermalen gebeurt, de man en zijne schoonmoeder elkander ontmoeten op een dier smalle paden, welke van de kraal naar de tuinen en de bebouwde velden leiden, moeten zij het altijd doen voorkomen alsof zij elkander niet opmerken: de laatste kijkt dan kwansuis naar een heester, terwijl de eerste zorgvuldig zijn schild voor zijn gezicht houdt. Moet hij met haar spreken dan gaat hij een eind van haar verwijderd staan en schreeuwt zoo zijne mededeeling toe, of zoo het gesprek over meer intieme zaken moet worden gevoerd, gaan beide partijen ieder aan eene zijde eener schutting staan, waarover zij niet kunnen heen zien en voeren zoo met elkander het gesprek. Ook bij de Papoea's, om ons ten slotte nog bij een enkel voorbeeld uit den Indischen Archipel te bepalen, *) heerscht dit gebruik en schijnt het zich zelfs tot de aangehuwde

*) Voor meerdere voorbeelden zoowel in als buiten den Indischen Archipel leze men Ethnographische Parallelen und Vergleiche von Richard Andree, bladz. 159 v.v. 165.

familie uit te strekken. Toen namelijk de zendeling van Hasselt eens in een open schoolgebouw, te Dorei op nieuw-Guinea, les gaf, liet een knaapje van zes jaren zich als een blok hout onder de tafel vallen en toen hij hem naar de reden daarvan ondervroeg, ontving de zendeling tot antwoord: dat hij de schoonmoeder van zijn broeder had zien voorbijgaan.

Te Ajer-Madidi willen wij een oogenblik uitrusten bij een hoofd, wiens vriendelijke en nette woning tot binnentreden uitnoodigt. Vroeger hadden zij den titel van kapala-balk, naar het aandeel dat elk gedeelte van het volk had in het leveren van balken, die voor den aanbouw van Gouvernementsgebouwen te Menado noodig waren. Thans is de titel in onbruik geraakt en staat elk district onder het bestuur van een inlandsch hoofd met den titel van Hoekoem-besar (Groot rechter) of Majoor. Tot onderscheidings-teeken hebben zij een stok met een gouden of zilveren knop waarop het Nederlandsche wapen is gegraveerd. Later hebben ze er een pajong (zonnenscherm) bij gekregen, met de drie kleuren onzer vlag er in, en met een gouden knop en rand versierd.

Onze gastheer is een man van middelbaren leeftijd met een aangenaam uiterlijk en geheel naar Europeesche wijze gekleed; hij heeft zoo'n beschaafd voorkomen en beweegt zich zoo gemakkelijk, dat ook hier weder de invloed van den meerderen omgang met Europeanen en van de aanraking met de beschaafde wereld duidelijk merkbaar zijn. Recht voor ons uit zien wij den Klabat van den top tot aan den voet. Van hier wordt hij ook beklommen, ofschoon het geene gemakkelijke taak is, want de tweede helft is zoo steil, dat die moeielijk zonder bijzondere hulpmiddelen van gespannen rotan en ingehakte treden te bestijgen is. Boven is het een onregelmatig, bolvormig vlak, met een ondiepen krater aan eene zijde, waarin water gevonden wordt, dat bij hevige regens langs de gleuven naar beneden stroomt. Op enkele plaatsen aan den kant van den krater is de grond warm en stijgen er dampen op, die echter zelden zoo veel en zwaar zijn, dat zij van beneden gezien kunnen worden. Is men eenmaal boven op den top dan is het gezicht over het grootste deel der Minahasa bij uitstek prachtig. Men overziet al de hooge bergen, met de daartusschen liggende valleien, men ontwaart de glinsterende oppervlakte van het meer van Tondano, zoo lief en schilderachtig

omzoomd door lage heuvelreeksen; talrijke dorpen liggen over de landstreek als gezaaid, terwijl de Noordzijde door de zee bespoeld, met een krans van grootere en kleinere eilanden omringd is en de Sangi-eilanden zelfs met het ongewapend oog zichtbaar zijn. Het is een overheerlijk panorama en loont de moeite van het beklimmen wel, maar de nachten daarboven zijn koud, een wollen deken moet dan ook bij den proviand worden medegenomen, terwijl verder een keteltje warme punch de gezelligheid van het nachtelijke bivouak verhoogt.

Wij hebben de smakelijke rijstafel van onzen Majoor alle eer bewezen en vervolgen, onder dankbetuiging voor de bewezen gastvrijheid, onzen weg die naar de hoofdplaats der residentie leidt. Menado is een lieve, net aangelegde plaats, aan den Oostelijken uithoek der baai en aan de rivier van dien naam, welke uit het hoogland van Tondano gevoed wordt, gelegen. In het Westelijke gedeelte, nabij de reede, liggen het residentie-kantoor, de gouvernements-pakhuisen, de overdekte marktplaats, de kazerne en het fort. Dit laatste doet alleen nog maar dienst als bangmaker voor de zeeroovers, daar het door een Oostelijk gelegen heuvel, met Europeesch geschut, geheel gedomineerd wordt. Maar als zoodanig bewees het in 1875 nog goede diensten. Op een namiddag, terwijl de Europeesche bevolking zich voor de gewone wandeling langs het zeestrand gereed maakte en enkelen reeds hunne woningen hadden verlaten, werd plotseling de kreet: Illanons! Illanons! zeeroovers! zeeroovers! gehoord. Een aantal woeste mannen, het bovenlijf geheel naakt, stormde met ontbloote wapens naar het fort, doch daar werd op het juiste oogenblik de poort dicht geworpen en onmiddellijk alarm geslagen. De inwoners hadden de vlucht in hunne huizen genomen en de bende, die haar toeleg om het fort met een coup de main te nemen, verijdeld zag, stormde onder woest gillen en schreeuwen naar het residentiehuis, dat aan de Oostelijke grens der Chineesche wijk gelegen was. Hier had Mevrouw Musschenbroek — haar echtgenoot was op het residentiekantoor — hare kinderen, van welke de jongste ongeveer vier jaren telde, om zich vereenigd, en toen het opperhoofd zich in haar huis vertoonde, vroeg zij op bevelenden toon wat hij hier kwam doen en met welk recht hij haar huis was binnengedrongen. Onthutst deinsden de roovers voor een

oogenblik terug, maar inmiddels was er hulp komen opdagen. De kommandant van het fort had eene patrouille onder bevel van den sergeant Weintre ter assistentie gezonden en deze manschappen kwamen juist bij tijds om hunne nieuwe beaumontgeweren eens op levende schijven te beproeven. Het onverwacht snelvuur deed de brandals van elken verderen aanval afzien; hals over kop liepen zij naar het strand terug, waarbij nog velen werden neergeschoten, terwijl zij die de prauwen niet meer konden bereiken en zich door de vlucht landwaarts in wilden redden, door bevolkings-patrouilles werden gevangen genomen en aan het Europeesch bestuur werden uitgeleverd. Door hare moedige houding en kordate handelwijze had Mevrouw Musschenbroek haar zelve en haar kroost van een wissen dood gered en ook de plaats voor een groot onheil gevrijwaard.

Van Menado vervolgen wij onze reis in Westelijke richting langs de Noordkust van Celebes met een particulier stoomschip dat Samarinda moet aandoen.

Wij behoeven thans geen vrees meer te hebben voor de Soeloesche zeeroovers, want de krachtsinspanning onzer marine, maar bovenal de tuchtiging der Spanjaarden hebben aan deze plaag een einde gemaakt. Voor het jaar 1876 hadden zoowel de Spaansche schepen als die der overige handeldrijvende natiën veel last van de strooptochten der Soeloesche zeeroovers en de herhaalde vertoogen en bedreigingen door de Philippijnsche regeering bij den sultan van Soeloe ingediend hadden tot geen resultaat geleid. In October 1871 waren daarom de Spanjaarden begonnen met het eiland Soeloe voor allen toevoer zooveel doenlijk af te sluiten, welke blokkade met tusschenpoozen tot het einde van 1875 werd voortgezet zonder evenwel de Soeloëers tot onderwerping te brengen. Van uitstekend geschut, en in weerwil van alle blokkeering ruim van verdere oorlogsbehoeften voorzien boden zij aan de oorlogsschepen die het eiland naderden telkens tegenstand. Zelfs verbrandden zij het aan zee gelegen deel hunner hoofdstad, om des te beter uit de forten den vijand te kunnen treffen, wat zij meermalen deden. Maar hoe zij ook werden getart, de Spanjaarden *wilden tot geene landing overgaan, dan wanneer aan welslagen geen twijfel kon zijn*, en de hiertoe berekende macht was eerst in laatstgenoemd jaar bijeen.

In Februari 1876 werden naar Soeloe omstreeks 11000 man troepen op veertien transportschepen en vijftien oorlogsbodems, waaronder dertien stoomkanonneerbooten, overgebracht. Na zeer hevigen tegenstand en groote verliezen werden den 29sten Februari al de forten genomen, en wat van de stad was overgebleven verbrand. De Sultan en zijn raad vluchtten Zuidwaarts en men deed geen pogingen om hem in handen te krijgen, terwijl de hoofdmacht reeds in April naar Manilla terugkeerde. Maar de overwonnen hoofdplaats werd bezet, en hier eene duurzame vestiging van het Spaansche bestuur voorbereid. De Soeloeërs bestookten deze aanvankelijk zeer, onthielden zich daarop een vol jaar, vielen in September 1877 haar plotseling met 2000 man en 30 prauwen aan, doch werden zoo goed ontvangen dat zij met bebloede koppen moesten afdeinzen en sedert geen ernstige aanvallen meer waagden. Het gevolg hiervan was dat de Sultan twee jaren na de landing en de verwoesting zijner hoofdstad om vrede vroeg. De acte van vrede en kapitulatie aan het Spaansch opperbestuur, in Europa onderworpen en daar in Mei goedgekeurd, werd den 22sten Juli door den Sultan en vier datoos in zijne woning te Likoeop Soeloe bij Meibong aan de Zuidkust geteekend, ten overstaan van den politieken en militairen gouverneur van Soeloe, den 15^{den} Augustus door den gouverneur-generaal der Philippijnen bekrachtigd en den 19^{den} d. a. v. door dezen officieel openbaar gemaakt. Zij bevat de „indiscutable“ verklaring van Spanje's souvereiniteit (soberiana) over den geheelen Soeloeschen Archipel en zijne onderhoorigheden; de erkenning van Spanje's recht om daar punten te bezetten welke het goedvindt, maar het eerbiedig verzoek dat daarvan, behoudens het geval van oorlog met vreemde mogendheden, een gedeelte der Zuidkust worde uitgezonderd waar de Sultan verblijven zal. Deze ontvangt even als de kroonprins en drie datoos van de Spaansche regeering een jaargeld; verder bevat het tractaat onder meer andere ook nog deze bepaling, dat de Spaansche vlag op alle eilanden en schepen zal worden gevoerd met uitzondering van het verblijf van den Sultan die alléén dáár zijn eigen vlag mag laten waaien en dat de zeeroof overal moet worden geweerd, met de belofte, wanneer hunne pogingen hierin te kort schieten, daarvan onmiddellijk aan den gouverneur van Soeloe kennis te zullen geven. Zóó maakte de koloniale

Spaansche regeering door haar krachtig optreden en door het vasthouden aan eene eenmaal aangenomen gedragslijn in twee jaren aan den zeeroof in hare wateren een einde, terwijl wij door het telkens veranderen van regeeringsstelsel en door onze dikwijls ziekelijke philanthropie nu al sedert 1873 een oorlog voeren tegen een zeeroovervolk op Sumatra's noordpunt, zonder dat er van eene onderwerping, zooals die van den Soeloeschen Sultan aan de Spaansche regeering, slechts eenigermate sprake is.

Bij het opstroomen der Mahakamrivier zien wij, ver beneden Samarinda, de heilrijke gevolgen van de beteugeling der zeeroovers, want de oevers — vroeger verlaten en slechts met zware nipahbosschen begroeid — zijn nu van lieverlede geheel in cultuur gekomen. Wij gaan te Palarang aan wal, waar de heer S. W. Tromp, assistent-resident en gevolmachtigde der Nederlandsche regeering bij het hof van Koetei, onze gids zal zijn in dit rijk, totdat wij de waterscheiding der Mahakamrivier en der Barito zijn overgetrokken en wij ons weer op veilig grondgebied bevinden. Zonder behoorlijk gewapend geleide van den Sultan of van den assistent-resident zouden wij ons in de binnenlanden aan de grootste gevaren blootstellen, want bij de Dajaks van de bovenlanden heerscht nog de afschuwelijke gewoonte van het koppensnellen.

De primitieve bedoeling van dit gebruik was om in de met den schedel vereenzelvigde ziel van den verslagene een schutsgeest te vinden; de buitgemaakte schedel was dan voor zijn bezitter een talisman of een amulet. Soms tijds echter is het ook thans nog een doodenoffer, omdat de eigenaar van den kop de ziel van hem, aan wien die schedel heeft toebehoord, in zijne macht heeft en evengoed als hij die ziel reeds in dit leven aan zich dienstbaar maken kan door haar als schutsgeest te bezigen, kan hij haar ook na den dood als slaaf gebruiken. Overal is evenwel de oorsprong van dit gebruik niet even duidelijk meer bemerkbaar, ja zelfs hier en daar geheel verloren gegaan, zoodat het verzamelen van gesnelde koppen nu met geen ander doel geschiedt dan om een bewijs van moed te geven, daar hij, die het grootste aantal hoofden kan vertoonen, als den grootsten held wordt beschouwd.

Men moordt gewoonlijk niet in eigen stam, ook niet in de buurt, het allerminst een radja (vorst of hoofd), omdat men

stamgenooten en buren noodig kan hebben en het dooden van een radja meerder gevaar voor weerwraak, ten minste voor die van eene overmacht oplevert, maar in nood stapt men ook over deze bezwaren heen, want de *adat* verbiedt het niet. Weerwraak is voor vele sneltochten de hoofdaanleiding en de groote voorzichtigheid, waarmede het moorden geschiedt en men zich daarna uit de voeten maakt, is wel voornamelijk om weerwraak te voorkomen. Ieder, die een hoofd of nabestaande door snellen verliest, rekent dit tot schande en van dergelijk verlies wordt steeds nauwkeurig aantekening gehouden in de geoefende memories der benadeelden, om bij voorkomende gelegenheden zich schadeloos te stellen, zoo mogelijk op de bewerkers van het verlies; gelukt dit niet, dan op anderen. Men noemt dit gewoonlijk „bloedwraak”, bloed wreken met bloed, en de dorst daarnaar maakt, dat men onder de Dajakstammen, die niet door een hoogere macht belet worden het te doen, eeuwigdurend bezig is met het vereffenen dier bloedige rekeningen. Zoo verhaalt ons de heer Ritter van een Dajak der Westkust, die op zekeren dag, op zijne mat uitgestrekt liggende te luieren, zich op eens herinnerde, dat zijn overgrootvader door een Dajak van den stam Kajan, in het landschap Sintang, was gesneld en van dien moord, welke zijn geslacht met schande bedekte, nog geen wraak was genomen. Dadelijk sprong hij op, luisterde een oogenblik naar het gefluit van den vogel Ketok, dat hem gunstig toescheen, en nadat hij zich in zijn krijgssdos getooid had, verliet hij stilzwijgend zijn huis, zonder dat iemand wist, werwaarts hij zich begeven had. Zulks baarde echter weinig ongerustheid onder zijne huis- en kamponggenooten, gewoon aan zijne omzwervingen, en allen stormden hem te gemoet, toen hij, acht dagen later, door een luiden schreeuw zijne terugkomst en gelukkig verworven buit, kenbaar maakte, en aller vreugde steeg ten top, toen hij hun dien buit vertoonde, bestaande in een rottend kinderhoofd.

Behalve de reeds genoemde oorzaken zijn het vooral de vrouwen, die dit verfoeielijk gebruik in eere doen houden. Bij vele Dajakstammen namelijk mag geen jonge man sirih kauwen, tabak rooken, een gekleurden lendengordel dragen, zijn mandau (slagzwaard) versieren, dan na minstens eens gesneld te hebben en willen de jonge meisjes van geene vrijages weten,

waarop zij anders nog al gesteld zijn, van degenen die deze blijken van moed nog niet gegeven hebben. Het huwelijk is bepaald bij vele stammen onmogelijk voor mannen, die nooit gesneld hebben. Moed, kracht en ervaring in den wapenhandel, worden door de Dajaksche vrouwen in den man vereerd, en hij, die, met zegeteekenen beladen van een sneltocht huiswaarts keert, wordt dan ook door vrouwen en meisjes als een held gevierd, en men zou wel geen man moeten wezen, als men over zulk huldebetoon niet opgewekt werd tot nieuwe heldendaden.

Tot het koppensnellen, *njagau* geheeten, vereenigen zich doorgaans niet meer dan acht of tien en, dikwijls slechts vijf of drie personen — *olo kajau* *) — ook worden ze wel, zooals wij boven zagen, door één enkel persoon ondernomen.

Men begint met het maken van voorbereidselen voor den tocht, zooals het in orde brengen van wapenen, het bijeenbrengen van levensmiddelen, enz. Is men hiermede gereed dan worden de *njahoe* (voortekenen) geraadpleegd, waarbij vooral gelet wordt op de vlucht en het geluid van een klein vogeltje *pihet* of *siset* genaamd; zijn de *njahoe* gunstig, dan wapenen zich de *olo kajau* met hunne mandaus (slagzwaarden) en *sipets* of blaasroeren van ijzerhout vervaardigd, waaraan een lansijzer, bij wijze van bajonet bevestigd is, terwijl de *teleps* of pijlkokers, bestaande uit een bamboezen cylinder door een bolvormig deksel gesloten, met vergiftige pijltjes wordt gevuld. Een buisje van geklopte boombast en een mutsje van rotan of apenvel vervaardigd maakt hunne kleeding uit, zoodat zij het zonderlinge schouwspel opleveren van lieden, die de bovenhelft tamelijk kleeden doch van onderen spiernaakt zijn. Met stille trom verlaten zij nu hunne woningen om zich langs omwegen, waarbij zij zooveel mogelijk bewoonde plaatsen vermijden, soms op een afstand van acht of tien en meer dagreizen, van hunne negari verwijderde stammen te begeven. Hier leggen zij zich in hinderlaag en wachten, in het hooge gras gedoken of achter struiken verscholen, totdat een of ander

*) *Kajau* is volgens Dr. Aug. Hardeland in zijn Dajaksch-Deutsches Wörterbuch: Köpfe-schneller, und zugleich Räuber, Feinde welche in geringere Anzahl kommen, 4—100 Mann stark, welche desshalb denn auch heimlich kommen, einzelne Menschen oder Häuser überfallen, deren Hauptzweck es eben ist Menschenköpfe zu erbeuten. (offen, in grösserer Anzahl kommende Kriegsteinde: asang; eigentliche Räuber: bigal.)

menschelijk wezen zich in hunne nabijheid vertoont. Onverwacht springt dan een der koppensnellers te voorschijn, pakt het slachtoffer met de linkerhand bij de lange haren en slaat met één slag van zijn vlijmscherpe mandau het hoofd van den romp. Maakt de aangevallene door schreeuwen alarm dan deinken de moordenaars af en dekken hun terugtocht door het strooien van randjoes (aangepunte en in het vuur geharde bamboepinnen) en maken zij van hun blaasroer gebruik, waarmede zij met verwonderlijke juistheid het doel op honderd passen afstand kunnen treffen. Zoo zetten ze hun tocht voort, om elders misschien gelukkiger te zijn, want zelden zal een troepje koppensnellers terugkeeren, zonder dat ieder hunner ten minste één kop te huis kan vertoonen.

Intusschen worden ze op hunne reis steeds in gedachten gevolgd door de talrijke achtergebleven betrekkingen, die, met de medebewoners der *lamin* (huis) dagelijks tegen zonsondergang aan den oever te zamen neerzitten om uit het weerlicht op te maken, in welke richting en met welke resultaten de sneltocht plaats vindt. Is de tijd, dien de snellers voorgenomen hadden uit te blijven, reeds lang verstreken, dan vervullen onrust en spanning de gemoederen, totdat eindelijk het *prajau*, de eigenaardige dreun, die met buit beladen koppensnellers aanheffen, weerklinkt en jong en oud naar buiten ijlen om de overwinnaars te verwelkomen.

De buitgemaakte koppen zien er met hunne halfgesloten oogen en groenachtig bruine huidkleur, ijzingwekkend uit en deze kostbare schatten mogen nu alleen door ouden van dagen, hetzij mannen of vrouwen, overgebracht worden. In triomf gaat men naar de *lamin*, waar dadelijk alles voor de feestviering in gereedheid wordt gebracht, maar de overwinnaars moeten zich in afzondering begeven en zich van velerlei zaken onthouden. Zijn deze dagen van *pemali* voorbij dan zijn ze de helden van het groote feest dat ter hunner eere gegeven wordt.

De koppen worden op staken geplaatst en een aantal *bilian's* *)

*) De *bilian's* zijn priesteressen. Over het algemeen zijn het tamelijk schoone vrouwen en meest allen zeer jong, maar in weerwil van hare verhevene roeping als middelaressen tusschen de Goden en de menschen, vormen zij tevens eene klasse van prostituées en weten zij de belangstelling der mannen met bijzondere kunst tot zich te trekken. Vele welgegoede inboorlingen hebben door het verkeer met zulke *bilian's* have en goed verloren.

heffen hare gezangen aan, alle heldhaftige daden ten onderwerp hebbende. De mannen, in krijgsgewaad gedost en de vrouwen in bijna geen gewaad, dansen en springen in wijde kringen, razende en gillende van blijdschap, terwijl de laatstgenoemden telkens in de handen klappen en de mannen aanmoedigen het voorbeeld der dappere strijders te volgen. En als nu de zon naar het Westen neigt, draagt men, bij enkele stammen, de hoofden in plechtstatigen optocht naar de rivier, waar ze worden ondergedompeld en de hersenen er uitgeschud, terwijl mannen en vrouwen, zich in het bloedige water badende, die benedenstrooms trachten op te vangen en om strijd verslinden. Daarna worden de koppen weder op de staken geplaatst, afgedroogd en plechtig naar de kampong teruggedragen, waar zij tot eene duurzame gedachtenis der behaalde zege in den rook van den haard des overwinnaars worden opgehangen, om het getal der berookte hoofden te vermeerderen, die als een kostbare erfenis van geslachte tot geslachte worden overgeleverd.

Maar nog is de feestvreugde niet ten einde. Onder lange, vluchtig van bamboe en ruw hout opgerichte en met palmbladeren gedekte loodsden, zijn grove matten uitgespreid en met pisangbladeren belegd, waarop hoopen van dampende rijst zijn uitgestort. Gepofte varkens, hoenders en eenden vervangen nu de wilde wortelen en doerians, terwijl de grove korrel van het onontbeerlijk zout thans niet als versnapering van mond tot mond behoeft rond te gaan, maar in overvloed voorhanden is. De bedwelmende toewak en andere dranken maken de hoofden al meer en meer verhit en onder begunstiging der duisternis maken de overwinnaars gebruik van hun recht om uit de aanwezige vrouwen eene keuze te doen voor dien nacht. Als zinneloozen dringen zoowel gehuwden als ongehuwden zich aan hen op, in de hoop der wereld een held, zooals zij zijn, te zullen schenken en terwijl de helden zich verwijderen ontaardt het feest in een bacchanalie, welke eerst met het aanbreken van den dageraad eindigt.

HOOFDSTUK XIV.

Een bezoek bij den Sultan. Europeesche pracht. In eene prauw de rivier op. Europeesche beschaving bij een mandoer. Middelen van bestaan der bevolking. Bijennesten. Het verzamelen van honig en was. Menscheneters. De schouders zijn niet gewild. De reis over de waterscheiding. Het raadplegen der antangs. Eene patrouille door een vogel gered. Dajaksche raadsels. Aankomst te „fort Teweh.” Dure hoofden. Belanga's of Tempajans. Kostbare vazen. Wilde stammen. Eene walgelijke plechtigheid. Eigenaardige huwelijksgebruiken. Levende doodkisten. Een reuzenstroom. Eene legende. Muskieten. Het „Venetië” van Borneo. Een stoomtrekschuit. Sirenenzang op de rivier.

Wij hebben onder geleide van den heer Tromp, die onlangs zulke belangrijke mededeelingen uit de salasila *) van Koetei gedaan heeft, onze opwachting bij den vorst van dit rijk gemaakt. Zijne Hoogheid ontving ons te Tengaroeng, ongeveer zes uren roeien boven Samarinda gelegen; hij is een flink gebouwd man van middelbare lengte, met glad geschoren gelaat en iets zeer fatsoenlijks in zijn voorkomen. Zijne kleeding bestaat uit een zwartlakenschen jas en een zwart katoenen pantalon, terwijl zijn hoofd met den gewonen hoofddoek der inlanders is bedekt. Als „oepatjara” worden den Sultan de volgende zaken steeds nagedragen: een vergulden pajong of zonnescerm zooals de residenten op Java het recht hebben te voeren, een gouden doosje, waarin eenige sirihpriimpjes, netjes in rolletjes zijn klaargemaakt, elk van een ringetje voorzien; hierbij behoort een zakdoek, met eenige tandenstokers enz. aan de punt vastgeknoopt, die voornamelijk wordt gebezigd, om na elk genoten sirihpriimpje, de tanden af te wrijven, terwijl een koperen of zilveren bokor tot berging dient van een groot glas water, waarmede de vorst zijn mond spoelt, waarna de bokor als kwispedor wordt gebruikt; ein-

*) Salasila is een Arabisch woord en beteekent eigenlijk keten, of in overdrachtelijken zin: geslachtsregister. Zie verder: Bijdr. tot de Tl. Ld. en Vk. van N. I. Dl. XXXVII.

delijk draagt nog een der volgelingen een mandau, het wapen, dat hij in een oogenblik van gevaar kan omdoen. De Sultan is een vriend van de Europeanen en bijzonder gesteld op allerlei Europeesche zaken. Zoo bezit hij verscheidene prachtige zilveren eetserviezen en een massa kostbaar glas- en aardewerk, hetwelk alles in zijne particuliere vertrekken is weggeborgen en zelden door hem gebruikt wordt, maar dat hij met trots aan zijne bezoekers toont. Onder het gebruik van een glas seltzerwater, terwijl de Sultan naar verschillende zaken betreffende de gekroonde hoofden en de groote mannen van ons werelddeel informeert, vliegt de tijd om en krijgen wij bij ons afscheidnemen verlot de binnenlanden te bereizen.

In een groote prauw met twintig roeiers bemand varen wij de rivier op; nu en dan ontlasten zich grootere en kleinere spruiten en zijrivieren in den hoofdstroom, waardoor op enkele plaatsen draaikolken ontstaan, welke niet dan met groote krachtsinspanning worden gepasseerd. Onze mandoer, die vroeger deze reis, in dezelfde waardigheid met een toewan *bĕlanda goenong* *) heeft gemaakt, schijnt ook op de hoofdplaats, door omgang met de politieoppassers van den assistent-resident, reeds iets van de Europeesche beschaving te hebben overgenomen; wanneer ten minste de roeiers bij het passeeren van stroomversnellingen en draaikolken de riemen niet genoeg naar zijn zin aanzetten, klinkt het aanhoudend van zijne vuurroode lippen: Ajo! dajoeng! kopperdom!! Zoo'n mandoer is echter een onmisbaar persoon op reis. Hij zorgt voor de keuken, voor logies, voor het onderhouden der bivouakvuren wanneer wij aan den wal moeten overnachten; hij is bekend met de gewoonten van den Europeaan en maakt dat de reiziger een zeker comfort geniet; hij treedt als

*) *Bĕlanda goenong*, letterlijk berghollander, is in Indie de algemeene naam voor de Duitschers; de Engelschen worden *Ingris* en de Franschen *Fransman* of *Orang dis donc* genoemd. De Inlandsche soldaten spreken hunne Europeesche krijgsmakkers in den regel met „zeg” aan, omdat dit woordje door de Nederlanders bij den aanvang van een gesprek nog al dikwijls gebezigd wordt; om dezelfde reden zal een Franschman wel *Orang dis donc* worden genoemd. Zoo was eenige jaren geleden, bij een bezoek van een hooggeplaatst ambtenaar en diens echtgenoot aan een ander hoog echtpaar, de gastvrouw *sakit Fransman* (*sakit* = ziek) omdat zij zich niet van die taal kon bedienen, welke echter, behalve de Spaansche, door de echtgenoot van eerstbedoelden uitsluitend gesproken werd. — Met *bĕlanda goenong* wordt hier de heer Carl Bock bedoeld.

bemiddelaar tusschen de bevolking en den Westerling op en fungeert als tolk waar onze kennis van de landstaal te kort schiet.

De bevolking langs de oevers der Mahakam houdt zich hoofdzakelijk onledig met het verzamelen van boschproducten, zooals het snijden van rotan, het zoeken van getah-pertja, het inzamelen van honig en was enz. Gedurende onzen tocht zien wij aan boomen, van eenigszins aschgrauwe kleur, een groot aantal bijennesten hangen, meestal van eene langwerpige gedaante. In het begin van den Westmoeson, wanneer bloemen en bloesems zich ontwikkelen, komen de bijen in zwermen, naar men zegt van het gebergte, waar zij zich gedurende den drogen moeson in holen en kloven van rotsen ophouden. Over geheel Borneo worden deze bijennesten aangetroffen en vormt de was- en honighandel een van de gewichtigste takken van bestaan der inboorlingen. Schwaner was op zijne reis van de Zuid- naar de Westkust getuige van het inzamelen van den honig, hetgeen voor de betrokken personen een moeielijk en gevaarlijk werk is en waarbij zij met overleg en vastberadenheid moeten te werk gaan.

Wanneer de idan's (nesten) rijp, dat is uitgebouwd en met honig gevuld zijn, worden zij gesneden. Dit geschiedt gewoonlijk gedurende de regenmaanden Januari, Februari en gedeeltelijk ook in Maart, en bestaat in de voorbereiding en de eigenlijke winning. Vooreerst wordt eene dunne, zeer gebrekkige ladder langs den stam en de takken tot aan den idan aangebracht en in de nabijheid van het nest het kreupelhout weggekapt, zoodat er een vrije plek ontstaat, waarop de gereedschappen kunnen geplaatst worden, die tot het opvangen van den uit den idan uitlopenden honig dienen. Deze beide werkzaamheden worden gedurende den nacht verricht. De ladder bestaat uit stukken hout of dikke pinnen, welke op een afstand van een halven Meter in den boom worden geslagen en wier uiteinden door middel van rotan onderling verbonden worden.

Vervolgens klimmen de moedigste inboorlingen, met touwen en brandende fakkels gewapend, in den boom. Met een verbazende snelheid begeven zij zich langs de ladder en de takken naar de nesten, onder gedurig toeroepen der helpers, die op een veiligen afstand in het bosch schuilen en bewegen zij de brandende en vonken schietende fakkels langs hunne zijden zoo lang heen en

weer tot al de bijen ontvlucht zijn. De tallooze bewoners van het nest vervullen de lucht met hun gegons, maar worden door vuur en rook bedwelmd, door de duisternis verblind en door den wind weggevoerd, om op eenigen afstand ter aarde te vallen. Somwijlen heldert een licht, uit de onophoudelijk rondgezwaaide, eigenlijk meer smeulende dan brandende fakkel, voor een oogenblik het tafereel op en vertoont aan het oog het naakte lijf van den inboorling, die, half bedekt door het donkere loof, onder het zingen, op eene melancholische wijs van het volgende lied, zijn gevaarvol werk verricht:

Gandjong badjoet

Manjang orei

Djangan takatjot

Kalo menimbang amas ber orei-orei.

d. i. „O bij! die aan het nest hangt, val neder met de vonken, schrik niet, verbeeld u te dartelen in goud.”

Zijn de bijen eenmaal op boven beschreven wijze verdreven, dan worden de nesten door middel van een houten beitel, want een scherp ijzer mag men, zooals de inboorling beweert te dien einde niet bezigen, indien men wenscht dat de bijen in een volgend jaar hunne woningen hier weder komen bouwen, van de takken losgemaakt en in gereedschappen van boomschors opgevangen, die men vervolgens aan rotantouwen naar beneden laat zakken. De honig wordt nu in potten opgevangen en de verdere afscheiding van honig en was geschiedt door uitpersing en koking.

Daags na de inzameling der bijennesten is het niet raadzaam den boom weder te naderen. De bijen namelijk keeren met het aanbreken van den dag terug, en zwerven in 't rond, woedend over de berooving en vernieling hunner nesten. Men beweert zelfs, dat reeds menigeen, die onvoorzichtig genoeg was om zich gedurende dien tijd onder de boomen te begeven, als een slachtoffer van de wanhopige woede der bijen het leven verloren heeft.

Langs Moeara Kaman en Kotta Bangoen volgen wij den hoofdstroom, doch, om de vele kronkelingen en den sterken stroom der rivier te vermijden, nemen wij onzen weg door een zijrivier en een drietal meren totdat wij eindelijk Moeara Pahoe bereiken waar de reis langs de Pahoe zal worden vervolgd om eindelijk over land de Teweh te bereiken. Voorbij Moeara Pahoe is alles

Dajaksch en woont aan een zijrivier der Mahakam de kleine stam der Tring-Dajaks, de eenige stam in geheel Oostelijk Borneo, die nog menschevleesch eet. Zelfs de Poenans, die letterlijk alles eten, wat van dierlijken oorsprong is, behalve alleen de aardwormen, omdat deze, volgens hen, de bouwmeesters der door hen als eene Godheid vereerde aarde zijn, zijn geen kannibalen. En de Trings eten, althans tegenwoordig, het menschevleesch niet enkel uit plichtbesef, uit overtuiging, maar zij zijn daarop werkelijk nog zóó gesteld, dat zij het als een lekkernij beschouwen: men zeide zelfs eens tot den heer Tromp: „Als gij het maar eens geproefd hadt, zoudt gij zeker nimmer meer ander vleesch willen hebben;” daarbij waren zoowel oude mannen als jonge vrouwen, zelfs kinderen, tegenwoordig en allen watertandden bij de gedachte aan het genot van een zoo keurig, thans helaas zoo zeldzaam voorkomend gerecht. Zij achten de handpalmen en voetzolen de grootste lekkernij, maar eten ook al het overige behalve de schouders, die zij bitter vinden en daarom verwerpen.

Te Moeara Pahoe is onze gids den hoofdstroom verder opgegaan om eenige politieke aangelegenheden te regelen en varen wij de Pahoe op, die echter door de talrijke stroomversnellingen en schietstroomen langzamerhand geheel onbevaarbaar wordt. Bij de, slechts uit één lang huis bestaande, kampong Njaring hebben wij ons bivouak opgeslagen en na vruchteloze pogingen om de prauwen over de stroomversnellingen te krijgen, zal hier de reis over land een aanvang nemen. De goederen worden onder de dragers zoodanig verdeeld, dat de vrachten gelijk zijn, maar alvorens dezen tocht te ondernemen, willen de Dajaksche volgelingen de vlucht van den antang *) raadplegen.

Er is misschien geen volk ter wereld dat meer aan voortteekens hecht en zich bij alle ondernemingen, hetzij groote of geringe, zorgvuldig van de begunstiging zijner goden en geesten tracht te vergewissen dan de Dajaks. In de eerste plaats hechten zij verbazend veel gewicht aan de aanwijzingen, die zij door middel van droomen ontvangen; een droom beslist bij den Dajak over

*) De antang heet bij de nieuwere ornitologen *Haliaeetus Indus*. Op de reeden zweeft hij veel boven de schepen waar hij op afval aant. Te Riouw zag ik op mijn erf een mooi voorbeeld van moederliefde bij eene kloek, die tegen zoo'n roofvogel opvloog toen deze haar van hare kuikens wilde berooven.

het leven van zijn kind, of noopt hem zijne woning af te breken en zich elders neêr te zetten; maar zij raadplegen ook het geluid en de vlucht van sommige vogels en hierbij speelt de antang een voorname rol.

Met welk een blind bijgeloof de Dajaks op dit orakel bouwen kan blijken uit de volgende gebeurtenissen. In het jaar 1836, bij gelegenheid eener militaire expeditie naar de Soengei Kahajan of zoogenaamde groote Dajak, ten einde van de bewoners dier streken voldoening te erlangen of hen te straffen, wegens het vermoorden van de tot het innen der jaarlijksche hoofdgelden door den resident van Bandjermasin, derwaarts gezonden personen, was die militaire macht tot op korten afstand de kampongs genaderd, waar de vijand zich bevond, als de met ons bevriende en de expeditie vergezellende Dajaksche aanvoerders een zwaar hoofd begonnen te krijgen in het welslagen der onderneming, en aarzelden om verder voort te trekken en den vijand in de bosschen en andere schuilhoeken op te sporen. De Resident Goldman, die den tocht in persoon mededeed, bespeurde den tegenzin der Dajaksche hulpbenden doch liet hun een feestmaal bereiden, gaf eenige varkens, een buffel en vijftig liter arak daaraan ten beste en deed tegen den avond, ten einde de vreugde te verhoogen, een vijf en twintigtal Bilian's ontbieden, die zich dan ook niet lieten wachten. Zijne vertrouwde bedienden hadden last, de handen dezer zangmeisjes te vullen en haar al de vermogens harer kunst te doen aanwenden, om de vrees der opperhoofden te verbannen en hen tot het voortzetten der onderneming aan te moedigen. Zulk een middel werkt hier even goed als elders en had dan ook ten gevolge, dat reeds den anderen morgen alle weerbare Dajaks zich bereid verklaarden, den vijand tegemoet te trekken, onder uitdrukkelijke voorwaarde echter, dat dadelijk na hun aftocht de vogel antang geraadpleegd en de uitslag zijner voorspelling, door een tot dat einde achterblijvend opperhoofd, onmiddellijk aan hen zou worden medegedeeld. Dit verzoek werd ingewilligd. Het aangewezen opperhoofd toog onverwijld aan het werk en begon, onder een aanhoudend geprevel en het van tijd tot tijd uitstrooien van een weinig rauwe rijst, den vogel te roepen. Er verliepen echter wel een paar uren, alvorens zich een antang liet zien; eindelijk kwam er een uit de verte aanvliegen, doch

waarschijnlijk door de verzamelde menigte verschrikt, verwijderde hij zich langs den verkeerden weg, juist in tegenovergestelde richting van onze uitgetrokken hulpbenden. Nu was goede raad duur. Hoe de angsten te overwinnen, daar onheil en tegenspoed, volgens de stellige meening van het opperhoofd, dat den vogel geraadpleegd had, onvermijdelijk waren, en het volk derhalve moest teruggeroepen worden? De Resident wist raad; hij nam den man in zijn gevolg en beduidde hem, dat de zaak moest doorgezet worden, en hij dus beter zoude doen, met te berichten, dat, ja, het voorteeken van den antang wel niet in allen deele gunstig, doch ook niet zoo ten eenenmale ongunstig was geweest, dat men de onderneming niet zoude kunnen wagen. Deze kleine list, door een geschenk in geld ondersteund, had het gewenschte gevolg. Alles liep gelukkig af; onze wapenen behaalden eene volkomen overwinning; onderscheidene kampongs werden achtereenvolgens vermeersterd en verbrand, de belhamels der muiters aan ons uitgeleverd, en de kosten der expeditie door de bevolking vergoed.

Een ander voorbeeld deelt ons de heer Perelaer mede. Deze officier ontmoette te Ambal op Java den Pangeran Amin Oelah, een der hoofdmuitelingen uit den Bandjermasinschen oorlog, die daar als balling zijne dagen sleet. Terwijl genoemde heer postkommandant te Mataram *) was, rukte hij op zekeren dag in Augustus 1859 met eene patrouille sterk vijftien bajonetten uit om den omtrek te verkennen. Op dien tocht had hij hoege-naamd niets ontmoet en toch bleek later dat Pangeran Amin Oelah met ongeveer vier honderd Dajaks de patrouille zeer goed had bemerkt maar dat het grootste gedeelte zijner bende geweigerd had te vechten, omdat zij des morgens een antang in ongunstige richting hadden zien vliegen en zij dus de overtuiging hadden dat het gevecht ten hunnen nadeele zoude uitloopen.

Het raadplegen van den antang geschiedt steeds door mannen; aan vrouwen, al zijn zij ook Bilian's, is zulks niet geoorloofd. Deze bezitten een ander en eenvoudiger middelje ter bevrediging harer zucht om den sluier der toekomst op te lichten. Zij

*) Mataram is een kampong aan de Riamkira, zoo ongeveer op gelijken afstand van Pengaron en Martapoera gelegen. In 1859 was aldaar een communicatiepost opgericht.

nemen te dien einde een klapper- of kokosnoot en splijten die zoodanig in twee gelijke deelen, dat de vruchtkiem zich in het midden der eene helft bevindt. Nadat beide helften vervolgens weder vereenigd zijn, wordt de noot, onder het prevelen van vrome en geheimzinnige woorden, zoo lang over den grond gerold, tot dat zij weder van elkander valt. Geschiedt dit nu zoo, dat de kiem naar boven ligt, dan beteekent zulks geluk en de voorspelling is vooral nog gunstiger, wanneer ook van de andere helft de binnenzijde naar boven gekeerd ligt.

Onze Dajaks hebben, onder het prevelen hunner gebeden, naar alle zijden zeven handenvol ongekookte rijst uitgeworpen en den antang aangeropen. Hun geduld om den vogel te zien verschijnen, wordt niet lang op de proef gesteld, want spoedig ver- toont er zich een, die na eenige wijde kringen in de lucht te hebben beschreven, zijn vlucht naar het Zuidwesten neemt. De richting is dus gunstig en onverwijld worden nu aanstalten ge- maakt om de reis te vervolgen. Onze weg of liever ons pad leidt door een lommerrijk woud van hoog geboomte waar wij door de menigte heuveltjes die er worden aangetroffen, afwisselend moeten klimmen en dalen, hetgeen den marsch zeer afmattend en vermoeiend maakt. De bruggen over de talrijke beken en rivieren zijn van de meest primitieve constructie en bestaan eenvoudig uit een omgekapt boomstam of eenige bamboezen. De inlanders gaan er met hunne bloote voeten gemakkelijk over, zij klemmen zich als het ware aan den glibberigen stam vast, maar voor den geschoeiden Europeaan kost het heel wat moeite en inspanning alvorens de tegenoverliggende oever bereikt is. Wanneer de plaats waar wij moeten overnachten bepaald is, worden de bivouakvuren ontstoken, het maal bereid en de slaap- plaats gereed gemaakt onder een pondok d. i. een afdak van takken en bladeren vervaardigd. Soms wordt de nacht „à la belle étoile” doorgebracht en luisteren wij, bij het vuur gezeten, naar de gesprekken der Dajaks, onder welke er een uit Poeloe- petak, aan de zuidkust, afkomstig is, die aan zijne makkers raadsels (tingke's) opgeeft en hen bezighoudt met een rijmspel, *beleh* genaamd, dat hoofdzakelijk daarin bestaat om woorden te vinden die rijmen op hetgeen een ander zegt, zonder dat het daarbij op den zin aankomt. Dit is een vrij geestelooze liefheb-

derij maar onder de raadsels zijn er enkele die wel waard zijn om te worden vermeld en die ook geene verdere opheldering behoeven. „Welk vrouwtje gaat gekleed van huis en komt naakt terug?” — „de *rijstkorrel* als zij ontbolsterd wordt;” — „Wat is eenmaal een kring en tweemaal gespleten?” — „de *maan*”; — „Welke zerk bevat dertig lijken?” — de *sarebak*” (een soort van boon), enz.

Na een marsch van vijf dagen van welke de laatste vooral zeer vermoeiend was, omdat wij een uitgestrekt steenveld hadden moeten doorloopen, wordt eindelijk de Benangan bereikt en kunnen wij in een prauw de rivier afzakken tot aan het fort Teweh, onze noordelijkste post in de binnenlanden van Borneo. Het is een waar genot weder in de schaduw van de Nederlandsche vlag te vertoeven en zich veilig en rustig te gevoelen achter de ijzerhouten palissadeering, want in de binnenlanden, die wij nu zijn doorgetrokken en ook in die welke meer Westelijk gelegen zijn, houden nog woeste en onbeschaafde stammen verblijf, bij wie het hoofd van een Europeaan eene groote waarde vertegenwoordigt. Het hoofd van den bevelhebber der Onrust bijv. is in ontelbare kleine stukjes gespleten, welke, onder de stammen der boven-Doeson verdeeld, aldaar de hoogste waarde bezitten en aan het verre nageslacht als heiligdommen zullen nagelaten worden; dat van een gesneuveld militair, wiens lijk door de onzen in het riet aan de oevers van de Ajoe-rivier verborgen en door de Dajaks gevonden was, werd in de boven-Kahajan voor een Belanga, ter waarde van vier duizend gulden, verruild. Behalve de koppen maken deze Belanga's, djawet's of tēmpajans den grootsten rijkdom van den Dajak uit. Het zijn de, als heilig beschouwde en vereerde, potten van gewoon aardewerk vervaardigd en verglaasd, eenigszins gelijkende op groote kruiken of vazen, die van buiten met teekeningen van draken en andere gedrochtelijke figuren voorzien zijn. Zij zijn zeer oud en van vreemden oorsprong *) doch uit welk land en in welken tijd zij

*) Op Java en elders tref men onder de leksteenen tot bewaring van het drinkwater en ook wel in de badkamers der Europeesche woningen groote koelpotten, *martavanen* genaamd aan. De naam duidt de streek aan waarvan deze potten afkomstig zijn, namelijk uit Martaban aan de Westkust van Achter-Indië gelegen, dat voormaals door zijne fabrieken van fraai verglaasde en vergulden aarden vazen, soms van vervaarlijken omvang, is beroemd geweest.

op Borneo zijn aangebracht, is niet met zekerheid na te gaan. Herhaaldelijk zijn, vooral door Chineezzen, pogingen aangewend om deze voorwerpen na te maken, doch telkens te vergeefs, daar de Dajak de echte zeer goed van de valsche weet te onderkennen. Naar het verschil van grootte, vorm en versiering worden zij in verschillende soorten verdeeld, die ieder weder in mannelijke en vrouwelijke worden onderscheiden en hoewel hunne innerlijke waarde zeer gering is, betaalt men voor deze potten steeds een hoogen prijs. Spencer St. John maakt gewag van een tēmpajan die voor 700 £ werd verkocht, en de vorst van Broenei, in het Noorden van Borneo, bezit er een waarvoor men hem te vergeefs 2000 £ heeft geboden. Zelfs wanneer zulk een pot breekt behouden de scherven eene zekere waarde en worden stukken dikwijls ter grootte van eene hand voor vijf en twintig gulden verkocht. Een tēmpajan verzekert zijn bezitter welslagen in den handel, een rijken oogst, voorspoed op de jacht en vischvangst, wendt ziekten en rampen van hem af, verdrijft alle booze geesten uit zijne nabijheid en aan hem wordt zelfs goddelijke eer beezen. Deze vereering kan wel ontstaan zijn omdat zij aanvankelijk gediend hebben tot opberging van relieken zooals asch en beenderen van afgestorvenen; later werden zij als verblijfplaats van de zielen der afgestorvenen voor heilig gehouden en misschien wel als mediums gebruikt, totdat eindelijk ook dit begrip verloren is gegaan en men tot de vereering is gekomen van het voorwerp om zichzelf, als een machtig wezen, gelijk dit nu nog het geval is.

Alvorens de reis te vervolgen wil ik nog een oogenblik stilstaan bij de wilde stammen welke de binnenlanden bewonen. Onder deze zijn de Kajans, de Poenans en de Olo-ot wel de minst beschaafde en weinig reizigers hebben met deze stammen eenige aanraking gehad of zijn onder hen verbleven. De Nederlandsche reiziger George Muller werd door de Poenans vermoord, maar de Engelsche gelukzoeker Dalton vertoefde vele maanden onder de Kajans en werd steeds met de meeste voorkomendheid, inzonderheid door het machtig opperhoofd Seldji, behandeld. Bij zijn eerste bezoek gaf hij hem, daar Seldji geen Maleisch verstond, door tusschenkomst van een tolk te kennen, dat hij van den kant der Europeanen gekomen was om met hem in betrekking te komen

en vertrouwde, dat hij en zijn volk hem geen leed zouden doen; Seldji antwoordde dat hij niets te vreezen had, maar dat het niet ongepast zou zijn aan al zijne volgelingen een bewijs te geven van den goeden voet waarop zij met elkander stonden, door het sluiten van een plechtig vriendschapsverbond. Nadat Dalton hierin gereedelijk had toegestemd, stak Seldji met eigen hand een speer in den grond op zijns vaders graf. Daar dit het teeken was eener algemeene vergadering, waren de overige hoofden overtuigd van de goede bedoelingen van hun opperhoofd, die als zijn wensch te kennen gaf dat zij zich, tegen den middag van den volgende dag, bij het graf zijns vaders moesten verzamelen. Onder een toevloed van duizenden aanschouwers, plaatste zich Seldji met Dalton en een persoon die als priester fungeerde, op een stellige van bamboe, omtrent twaalf voet boven den grond verheven. Na eenige voorafgaande plechtigheden nam de priester een kleinen zilveren beker, en Seldji met een lancet van bamboe in den arm prikkende ving hij het uitstroomende bloed daarin op, tot de beker bijna gevuld was. Daarop nam hij een tweeden beker en verrichtte ook aan Dalton dezelfde operatie. Nu werden de bekere omhoog geheven en alzoo aan het volk verhoogd, dat ze met luid gejuich begroette, waarop de priester Seldji's bloed aan Dalton en Dalton's bloed aan Seldji te drinken gaf. Dit werd op een gegeven teeken en onder oorverdoovende kreten van den kant der omstanders ingezwolgen. — Nogmaals werd daarop een der bekere half met bloed van Dalton en half met bloed van Seldji gevuld en nadat het mengsel met een bamboe was omgeroerd, aan ieder voor de helft te ledigen gegeven, waarbij het gejuich der toeschouwers verdubbelde. Zoo werden het opperhoofd en de vreemdeling broeders, maar de walgelijke plechtigheid, die het inlandsche hoofd geen den minsten tegenzin inboezemde, kwam den Engelschman op eene ongesteldheid van twee dagen te staan. Zij werd gevolgd door een feest dat drie dagen en drie nachten duurde, waarbij zij om hunne beroekte doodskoppen dansten en zich met toewak dronken maakten.

Na het plechtig verbond, dat nu tusschen den Radja en Dalton gesloten was, kon hij onbevreesd onder hen vertoeven en leerde hij hunne zeden en gebruiken kennen. Zoo verhaalt hij ons, dat wanneer iemand de dochter van een krijgsman wil huwen, hij

met den vader van het meisje voor den Radja wordt geroepen, die beiden vraagt naar het getal hunner buitgemaakte koppen. Indien de vader er tien bezit, moet de jongeling er minstens vijf kunnen toonen, en anders vereenigt hij zich met eenige zijner vrienden tot een tocht om het vereischte getal te verkrijgen. De veroverde hoofden worden naar eene plaats ongeveer halverwege tusschen de woningen der beide gelieven gebracht en de aanstaande bruid, gedost in hare uitgelezenste sieraden, komt den minnaar tegemoet, terwijl deze in elke hand een kop bij het haar vasthoudt. De bruid neemt beide zoo er meer zijn en anders slechts een van beide in hare handen, en op deze wijze dansen zij te zamen met woeste gebaren, onder luide toejuiching van den Radja en het verzamelde volk. De koppen, ofschoon soms eenige dagen oud, mogen niet gerookt of van de hersenen ontdaan zijn, terwijl het hoofd, alvorens hij zijne toestemming geeft, zich overtuigen moet dat zij versch gesneld zijn. Is aan de eer van de familie der bruid behoorlijk voldaan, dan wordt de toestemming nimmer geweigerd. Een feest wordt bereid, waarop het jonge paar te zamen eet. Daarna wordt de weinige kleeding, die zij aanhebben hun ontnomen, en terwijl zij modernaat op den grond zitten, worden ze door eenige oude vrouwen met padi bestrooid, als een symbool der hun toegewenschte vruchtbaarheid.

Op nog lager standpunt van maatschappelijke ontwikkeling staan de Olo-ot. Deze volksstam bewoont de ontoegankelijke bergen der Oostelijke en Zuidelijke waterscheidingen. Nimmer zijn deze inlanders, welke als de autochtonen van het eiland worden beschouwd, met Europeanen in aanraking geweest en wanneer zij genoodzaakt zijn met vreemdelingen om te gaan keeren zij hun den rug toe en hurken op den grond neder, het gezicht achter de armen op de knieën verbergende. Als reden van deze zonderlinge gewoonte geven zij voor, dat hun het gezicht van vreemde personen duizelingen veroorzaakt en dat hunne oogen op dezelfde wijze worden aangedaan als bij het aanschouwen der zon. Zij zijn groot en fraai gebouwd en door het leven in de beschaduwde wouden zeer licht van kleur. Zonder kampongs of vaste woonplaatsen leven zij in kleine familiën bijeen en bouwen even als de vogelen een nest tusschen de groote takken van een boom, om zich tegen het wild gedierte te

beveiligen. Gelijk de dieren der bosschen leiden zij een rondzwervend leven, slechts zorgende voor de voldoening hunner levensbehoefden. Tot voedsel gebruiken zij alles, zelfs de walge-lijkste soorten van beesten, benevens sago en wilde vruchten alles zonder zout toebereid, daar zij gelooven dat door het gebruik van zout doodelijke ziekten ontstaan. — Hunne kleeding bestaat uit een lendengordel van boomschors vervaardigd, die bij enkelen tot een eenvoudig vierkant lapje is teruggebracht, dat door een rotan om het middel bevestigd wordt. Voor zooverre zij het huwelijk kennen, bepaalt zich de plechtigheid tot het kiezen van den echtgenoot door het meisje, welke den jongeling een keukengereedschap, een blaaspijp, een schild en een parang schenkt, maar de huwelijksbanden zijn zeer los en beide seksen geslachtelijk geheel vrij. Merkwaardig is de wijze waarop zij hunne dooden begraven, welk gebruik een uitvloeiselsel is van hun geloof dat zij van boomen afstammen en dus tot den moederstam moeten tērugkeeren. De lijken worden in eene staande houding, in de stammen van oude ijzerhout-boomen begraven. Zij sluiten vervolgens de opening zoo zorgvuldig dat men er niets meer van bespeuren kan. De boom blijft leven en de plaats der opening wordt overtrokken met nieuwe schors. Aan zulk een levend graf worden allerhande toovermiddelen opgehangen, benevens de schelds van vijanden en de koppen van zwijnen, herten, apen, enz. welke de overledene gedurende zijn leven heeft geveld. Zij drijven met Maleische en Arabische handelaars een soort ruilhandel, die geheel op wederzijdsch vertrouwen berust daar beide partijen elkander niet zien. Maar de handelaar kan gedurende het uitstallen zijner waren er zeker van kan zijn dat hij van uit de boomen wordt bespied en de blaasroeren, met de daarin aanwezige vergiftige pijltjes, steeds op hem gericht zijn.

In eene prauw zakken wij de rivier af tot Montalat, waar wij overgaan op het gouvernements-stoomschip Dasso, dat ons naar Bandjermasin zal brengen. Hier krijgt men een denkbeeld van Borneo's reuzenstroom, want bij genoemde plaats bedraagt de breedte ongeveer achthonderd Meter, terwijl de lengte van den geheelen stroom die van den Rijn bijna tweemaal overtreft. Welk een belangrijk aandeel deze stroom heeft aan de vorming van een gedeelte der Zuidkust, blijkt hieruit dat de Kapoeas Moeroeng

thans eene zijrivier van den Barito is geworden, terwijl toch de geologische gesteldheid der landstreek van den benedenloop een niet te betwijfelen bewijs levert, dat zij zich vroeger zelfstandig in de Java-zee stortte. Duidelijk ziet men aan den benedenloop de sporen eener voormalige duinenreeks, door welke de rivier in den regentijd haar loop naar zee moet genomen hebben. De aanslibbingen van den Barito echter hebben de Kapoeas, toen zij de monding dier rivier naderde, in hare verdere uitbreiding van de zee afgesneden en eindelijk met den Westelijken arm van den tegenwoordigen hoofdstroom doen samenvloeien. Op deze wijze werd de Kapoeas Moerong van hare zelfstandigheid beroofd en in den grootsten zijrivier van den Barito veranderd. Men kan veilig aannemen, dat gedurende het natte seizoen 580 G. M. of meer dan een derde gedeelte van het geheele stroomgebied met water bedekt zijn. Uitgestrekte moerassen en het vormen van binnenmeren, hier Danaus geheeten, zijn het gevolg van deze overstromingen en het geheele landschap doet ons dan aan Holland, ten tijde der Romeinen, denken.

Eene volkslegende zegt dat de zee zich vroeger nog veel verder landwaarts uitstreckte en alleen de tegenwoordige waterscheidingen der groote stroomgebieden boven hare oppervlakte uitstaken. „Voor vele jaren,” zoo luiden deze verhalen, „was het eiland zeer klein, en het grootste gedeelte van het land was door de zee bedekt; slechts de toppen der bergen Parawen en Boendang staken boven den waterspiegel uit, en strekten den voorvaderen van het tegenwoordige geslacht tot woonplaats. Deze bergachtige eilanden waren door duizenden van klippen omgeven. Te dier tijde nu gebeurde het, dat eene prauw, met vreemdelingen bemand, de kust naderde. De eene helft der bemanning werd wegens de menigte dreigende klippen met schrik vervuld, en toonde de levendigste begeerte om deze onheilspellende kust niet naderbij te komen; de andere helft intusschen, aangevuurd door de voorstelling van de schatten en den kostelijken buit die op deze eilanden te veroveren waren, was van een tegenovergesteld gevoelen. Het kwam tot twist en bloedigen strijd tusschen de beide partijen, die slechts eindigde met de geheele vernieling der schepelingen. Het vaartuig dreef, een spel der golven, tusschen de klippen rond, kwam dicht bij het land en bleef, bij het vallen van het water, op het droge zitten,

waar het na verloop van tijd in steen werd veranderd, en nu, als Batoe Benama (benama = schip) aan den oever van den Barito eene rots vormt, die nog heden ten dage boven den kampong Tawan te zien is."

Wegens het vele drijfhout kunnen wij des nachts niet doorstoomen, maar blijven met opgebankte vuren voor anker „op stroom” liggen, de stukken worden met kartetsen geladen en de enternetten uitgespannen als voorzorg tegen een onverhoedschen aanval der Dajaks, want het affloopen der Onrust, in de nabijheid van onze benting aan de Teweh, ligt bij vele bewoners der kust nog goed in het geheugen. Een ware plaag zijn hier de muskieten. Nergens is men voor deze insecten veilig, zelfs de naam van de societeit in een der plaatsen, ik meen te Barabei, zinspeelt op dezen plaag. Wanneer de notabelen in „de muskiet” bijeenkomen, wordt er des avonds een groote kēlamboe (gordijn van neteldoek vervaardigd) om de kletstafel neergelaten en nadat de jongens behoorlijk hebben gekipast *) kan men eeniszins rustig zitten, want hier op de kust dient men den huid van een rhinoceros te hebben om gevrijwaard te zijn voor de steken van deze acrobaten.

Wij varen nu een klein gedeelte van de rivier van Martapoera op en laten weldra het anker te Bandjermasin vallen. Dit is eene eigenaardige stad. De huizen zijn hoog boven den grond op palen gebouwd en de wegen om de dagelijksche overstromingen goed opgehoogd; een groot gedeelte der bevolking woont op vloten, waardoor de rivier vooral des morgens een zeer levendig schouwspel aanbiedt. Wanneer men zich dan te midden eener drijvende markt bevindt, waant men zich in Venetië te zijn en na dit bedrijvig tooneel te hebben genoten, kunnen wij nog een eigenaardig verschijnsel, het zoogenaamd zingen der rivier, waarnemen. De gezaghebber van een kleinen gouvernements-stoomer, de Sailoos genaamd, was aanvankelijk wel een weinig uit zijn humeur, toen men mij, op mijn verzoek om een tochtje met dit bootje, dat mij aan de Egyptische postbooten op het kanaal van Suez deed denken, op de rivier stroomafwaarts te mogen doen, in zijne tegenwoordigheid had gezegd: „wilt ge met die stoomtrekschuit

*) Kipassen noemt men in Indië het verdrijven der muskieten uit de kēlamboe, door middel van een soort langen bezem van rotan vervaardigd. Wanneer de bediende dit des daags vergeten heeft, brengt men in den regel aan de strandplaatsen een aangenamen nacht door!

gaan? ge kunt evengoed een blik hutspot laten stoomen," maar stond toch toe dat ik hem vergezelde en bewees mij door zijn aangenaam gezelschap en gulle gastvrijheid dat deze scherts geheel ongemotiveerd was. Nadat wij een eindweegs de rivier waren afgezakt konden wij, voor het anker zwaaiende, het verschijnsel waardoor de rivieren van Borneo bekend zijn, duidelijk waarnemen. Uit de diepte schijnt een sirenenzang te komen, soms vol en krachtig, gelijk orgeltonen, soms zacht en smeltend, als de melodie, die het zachte koeltje aan de snaren van de aeolusharp ontlokt. Eene natuurkundige verklaring hiervan te geven is niet gemakkelijk. De tonen schijnen zich onder het vaartuig, en wel over de geheele oppervlakte, die met het water in aanraking is, te ontwikkelen: sterk en aanhoudend, als het vaartuig door stoom wordt voortbewogen, kort en afgebroken, wanneer het, stil aan den oever liggende, door den golflslag slechts eene schommelende beweging verkrijgt.

Wrijving van brakwater over een vast lichaam schijnt derhalve eene oorzaak voor het ontstaan van dit verschijnsel te zijn. De inboorlingen schrijven het, misschien niet ver bezijden de waarheid, aan de vermenging van het zoete met het zoovele zwaardere zeewater toe. Hoe verder de zee in de rivier kan opklimmen, des te verder landwaarts in, kan deze raadselachtige watermuziek worden waargenomen.

HOOFDSTUK XV.

Aankomst te Pontianak. Stichting dezer plaats. Verraderlijke handwijze. Eene slavin maakt de uitvoering gemakkelijk. Bijgeloof omtrent de pontianaq's. Het lot der oude vrijsters volgens het volksgeloof. De Chineesche kamp. De goden op de huisaltaren der Chineezen. Dwaalbegrippen daaromtrent bij de Europeesche kolonisten. De kleine voetjes der Chineesche vrouwen. Eigenaardige gewoonten. De Chinees als kolonist. Oorsprong der geheime genootschappen. Vertrek naar Singapore. Een drukbezochte haven. Snelle reizen. Telegrafische gemeenschap. Een verkeersweg in de toekomst. In vijftien dagen te Batavia. Een heerlijk logement. Gewoonten der Engelschen. Riouw. Rio of ryoeh. Eene versterking en een hertenkamp. Witte en zwarte mieren. Plechtige ontvangst van een vorst. Vertrek naar Muntok.

Wij hebben tot Pontianak eene onaangename reis; vooral in de Chineesche zee was de deining zoo geweldig dat het stoomschip aanhoudend schommelde en heen en weer rolde; alle passagiers brachten dien ten gevolge meer dan eenmaal hunne offers aan Neptunus, waaronder de gezelligheid aan boord natuurlijk erg moest lijden. Voor de rivier, die aan de hoofdstad haar naam verschuldigd is, moeten wij met de boot blijven liggen, totdat op het sein van een tweetal kanonschoten een kleine gouvernements-stoomer naar buiten komt om de passagiers en goederen af te halen. Dit bootje met geringen diepgang werkt zich spoedig over de modderbank, die voor de uitwatering van den stroom ligt, heen en wij varen nu, gelukkig in stil water, de rivier op, wier oevers met een onbeschrijfelijk weligen plantengroei zijn getooid. Overal vertoonen zich dichte nipahbosschen, waartusschen allerlei struik en plantgewas, door hoog en dicht geboomte overschaduwd, zichtbaar is. Halverwege tusschen de uitwatering en de stad varen wij aan onzen rechterkant langs de begraafplaats der Sultans, waar ook de tombe van Abdoe'l-Rahman, den stichter der tegenwoordige dynastie van Pontianak en ook van de plaats zelve, wordt gevonden.

Meer dan eene eeuw geleden kwam een Arabisch gelukzoeker met een vloot van vijftien vaartuigen, waarop zich meer dan twee honderd volgelingen bevonden, deze rivier opvaren met het vaste voornemen, ter plaatse waar de rivier van Landak zich met den hoofdstroom vereenigt, eene duurzame vestiging te stichten. Deze fortunzoeker was Abdoe'l-Rahman. Hij was de zoon van een Arabier en een Dajaksche slavin en had een flink, mannelijk voorkomen. Zijn vurige adelaarsblik, onder zware, zwarte, licht gebogen wenkbrauwen uitschietende, beheerschte zijne omgeving en zijne ruime en meestal zindelijke Arabische kleeding gaven hem, vooral in de oogen van den inlander, iets vorstelijks, zooals hij dan ook in al zijn doen en laten den vorst ten toon spreidde. Na te vergeefs zijn geluk aan eenige hoven van de Borneosche rijken en staatjes te hebben beproefd, oefende hij eenigen tijd het ambt van zeeroover uit, totdat hij te Passir op de oostkust van dit eiland aanlandde. Hier lag een Fransch schip, grootendeels met Bengaleesche matrozen bemand, met een rijke lading van zijden stoffen, lijnwaden en opium, op de reede. In overleg met den Sultan besloot hij dit schip af te loopen, waarna men den buit gelijk zou verdeelen. Onder den schijn van een deel der lading te willen koopen, maakte hij nu kennis met den kapitein, bezocht hem dagelijks, gaf hem waarschuwend raad, en knoopte een vriendschap met hem aan, die weldra zoo toenam, dat hij hem zelfs twee schoone slavinnen ten geschenke aanbood. De kapitein liet zich door dat aanbod verlokken en hij bracht in persoon de slavinnen aan boord, vergezeld door een aantal zijner volgelingen die in schijn ongewapend waren. Beide vrouwen waren in het helsche en verraderlijke plan ingewijd en terwijl een van haar den kapitein naar zijn kajuit volgde, de deur sloot en de aandacht van den gezagvoerder afleidde, gaf Abdoe'l-Rahman het teeken tot den aanval en werden in een oogenblik al de blanken meêdoogenloos gekrist. Een gedeelte der inlandsche bemanning sprong overboord, doch aan deze werd het leven gelaten, onder voorwaarde dat zij het schip over zee zoude brengen. Intusschen was de kapitein in zijn hut ook door het staal van den verrader gevallen, die een deel van den buit aan den Sultan uitkeerde en nu met zijn schip naar Mampawa, aan de Westkust, voer, waar het hem niet veel moeite kostte zich een aanhang te verwerven.

Aangezien hij Mampawa nog niet rijp achtte voor een aanslag, voer hij de Kapoeas op en bereikte een modderig eilandje dat hij tot de plaats zijner vestiging uitkoos. Een bezwaar stond hem echter daarbij in den weg, namelijk het bijgeloof zijner volgelingen. Dit eilandje was de verblijfplaats der pontianaq's, *) geesten van vrouwen, die tijdens hare zwangerschap, voor de verlossing in het kraambed plaats had, bezweken zijn. Zij vertoonen zich naakt en met de haren los over het aangezicht hangende, onder een angstig gekerm, op eenzame plaatsen en wachten dáár haren buit op. Inzonderheid zijn zij het sterkere geslacht zoo vijandig dat de gedachte van ze onder een kapokboom, hare gewone zitplaats, te zullen ontmoeten, den onversaagdsten het bloed in de aderen stollen doet. Wee daarom den man, die het wagen durft in hare nabijheid te komen! Zijn lot is beslist: hem schiet, na die ontmoeting, geene andere bestemming over, dan in den harem van den eenen of anderen jaloerschen Mohammedaanschen heerscher de wacht over diens vrouwen te helpen houden.

Ten einde nu deze spoken te verdrijven gelastte Abdoe'l-Rahman alle prauwen zich in slagorde rondom het eiland te scharen, liet de stukken met scherp laden en beschoot gedurende twee uren de plek; daarna sprong hij het eerst, met een hakmes gewapend, aan wal en begon eigenhandig de boomen en het struikgewas te kappen, waarin hij onmiddellijk door al zijne onderhoorigen werd gevolgd, zoodat binnen weinig tijds het eiland van boomen en struiken was gezuiverd. Reeds in den avond van dienzelfden dag waren een aantal kleine hutten tot woonplaats opgericht. Men zegt, dat sinds dien tijd de pontianaq's hare macht over het eiland hebben verloren en zich nimmer daar weder gevestigd hebben. De naam slechts is als het ware ter gedachtenis behouden gebleven en de Moskee der geloovigen verheft zich thans op den grond, waar vroeger slechts de gevreesde spoken rondwaarden, elk mannelijk wezen, die het durfde wagen haar gebied te naderen, met hare schrikkelijke wraakoefening bedreigende.

Het geloof aan deze spoken is een gevolg van de voorstelling dat bovenbedoelde vrouwen in de vervulling van haren plicht,

*) Het geloof aan de pontianaq's is door den geheelen Archipel verbreid. Zie hierover meer uitvoerig: Dr. G. A. Wilken, Het Animisme bij de volken van den Indischen archipel. blz. 198 v.v.

van het goddelijk voorschrift „weest vruchtbaar en vermenigvuldigt” zijn te kort geschoten. Bij de natuurvölker en ook bij hooger ontwikkelde rassen toch heerscht algemeen het denkbeeld dat trouwen en kinderen krijgen het doel is waarvoor de mensch, meer bepaaldelijk de vrouw, hier op aarde is, en geene gelukzaligheid hiernamaals hun ten deel valt, welke dat doel geheel of gedeeltelijk gemist hebben. Droevig en geenszins benijdenswaardig is het lot, dat volgens het volksgeloof de ziel van de als jonkvrouw gestorvene wacht. Geene rust is haar beschoren, doch in een boezen geest veranderd, tracht zij het geluk, dat zij zelf niet heeft mogen smaken, ook anderen te ontrooven. Het Duitsche volksgeloof, dat het leven van oude vrijsters als een nutteloos, een volkomen zijn doel gemist hebbend, beschouwt, laat de ziel van de als zoodanig overledene even nuttelooze, doellooze werkzaamheden verrichten. Zij moet in de hel zwavelstokken te koop aanbieden, of in Weenen den Stephan-, in Bazel den Domtoren boenen, in Frankfort „den Parthorn bohne”, of bespottelijker nog, in Neurenberg, zooals het spreekwoord luidt, met de baarden van de oude vrijers den witten toren aanvegen. Elders stelt de kinderlijke phantasie zich de gestorvene oude jonge-juffrouwen in vogels veranderd voor, zooals in Zuid-Duitschland, of in andere dieren, gelijk bij voorbeeld bij de oude Grieken eene soort van sprinkhaan, wiens aanblik een ieder onheil zoude aanbrengen, voor eene betooverde oude jonge-juffrouw gold. Ongetrouwd te blijven is ook in de oogen van de bewoners van den Indischen archipel de grootste ramp, die eene vrouw treffen kan: „het is geen lekkere koek waarop zich nooit een vlieg neerzet,” zegt de Batak spottend, terwijl de Balinees gelooft dat eene vrouw die nooit kinderen heeft gebaard, in de hel tot straf eene slang aan de borst krijgt.

De hoofdplaats, aan de beide oevers der rivier gelegen, levert een verrukkelijk gezicht op, wanneer zich hare huizen, door vruchtboomen afgewisseld, op een afstand tusschen het groen vertoonen. Het Nederlandsch etablissement ligt aan den linkeroever, waar het prachtige ruime residentiehuis, een der fraaiste houten gebouwen van den geheelen Archipel, is gebouwd. Wekelijks moet de resident een bezoek brengen naar den Sultan, die op den tegenoverliggenden oever verblijft houdt. Wij moeten alvorens

den wal te bereiken wederom in een sloep overstappen en hebben nu gelegenheid de plaats eens nauwkeurig op te nemen. De meeste gebouwen zijn van ijzerhout vervaardigd en met sirappen (houten pannen) gedekt, zij liggen meerendeels langs de rivier aan een goed onderhouden en belommerden weg die naar het hospitaal en de Chineesche kamp voert. Deze bestaat uit een dubbele rij aan elkander gebouwde woningen, waarin de winkels gehouden worden en allerlei Chineesche en Europeesche kramerijen benevens de voortbrengselen des lands te koop worden geboden. Binnen de woningen ziet men vaak op het huisaltaar een tweetal mannelijke figuren geschilderd; een hunner toont een goedig gelaat, de andere daarentegen heeft een krijgshaftig, grimmig, zwart gezicht en een zwaard of hellebaard in de vuist. Het meerendeel der Europeanen in onze koloniën verkeert in de meening dat hier de booze en de goede God der Chineezen zijn afgebeeld en dat zij met hunne offeranden, bij voorkeur den kwaden of boozen God te vriend houden, omdat zij voor den goeden geen vrees behoeven te koesteren. Niets is minder juist dan deze voorstelling. De Chinees met het onverschrokken, doch goedgunstig uiterlijk is *Kwan Ti*, die bij officieel decreet van den vorigen Chineeschen Keizer op gelijken rang met Confucius verheven werd; de grimmige is *Tsjoe Tshang*, zijn onderbevelhebber, een dapper krijgsman die hem op al zijne tochten vergezelde en zichzelf het leven benam, toen zijn meester bij een uitval eener belegerde plaats met zijn zoon in handen zijner vijanden viel en wreedaardig werd omgebracht. De literatoren maken op de scherpte van zijn zwaard eene woordspeling en zeggen: „door het kijken in het boek (dat Kwan Ti in zijne hand houdt) verkrijgt men scherpte en vernuft,” doch denzelfden volzin passen ook de kooplieden toe op hun beroep, want hij beteekent evenzeer „door het kapitaal na te gaan verwerft men zich interest en voordeel.” *)

De Chineezen hebben zich evenwel niet alleen op de hoofdplaats gevestigd, in alle strandplaatsen van de Westkust treft men deze nijvere kolonisten aan, terwijl zij zich in het Noordelijk gedeelte

*) Over de offeranden, het beplakken der deurposten met papieren van verschillende kleuren enz. leze men het werk van Dr. J. J. M. de Groot: Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Emoy-Chineezen.

der residentie, ook meer landwaarts in, hebben nedergezet. Het zijn voornamelijk Hakka-Chineezzen, uit de provincie Kwangtoeng, welke het district Mandor hebben bevolkt en door rusteloozen en onvermoeiden arbeid in de mijnen en op de velden van dit gebied een welvarende landstreek hebben gemaakt. Wegens de moeielijkheden aan de emigratie verbonden en vooral ook om de absolute armoede der landverhuizers worden zij nooit door vrouwen vergezeld, zoodat de oorspronkelijke kolonisten zich met Dajaksche vrouwen hebben vermengd, waaruit een krachtig en mooi ras is ontstaan. Vooral de vrouwen met hare fraaie en zachte gelaatstreken behoeven voor hare zusters en op Java en elders niet onder te doen; zij huwen bij voorkeur met hare stamgenooten of met Sing-Ké's (nieuw-gast) welke jaarlijks uit China hier aankomen. Ook zij hebben van hunne vaders de noeste vlijt en de liefde voor den arbeid geërfd en de eigenaardige Chineesche gebruiken ten aanzien van de vrouw, als opsluiting in de binnenvertrekken en het beletten van den groei der voeten, zijn haar dan ook geheel vreemd. Dat dit laatste niet tot het gebied der phantasie, maar zeer degelijk tot dat der werkelijkheid behoort, heb ik zelf ondervonden. Toen wij in 1880, tijdens een opstand der Chineezzen te Sengarang, na het gevecht op den passer, de huizen der muitelingen moesten binnendringen, waarbij de controleur Boers, slechts met een dikken wandelstok gewapend, ons assisteerde, kwam uit een der woningen waarin de oproerlingen een schuilplaats hadden gezocht ook eene vrouw te voorschijn, die met hare kleine voeten bijna niet kon loopen en door een tweetal mannen moest ondersteund worden; wanneer men nu bovendien weet dat het geheele dorp boven het strand op palen was gebouwd en de straten van nibong-latten waren vervaardigd, moet men zich werkelijk verwonderen hoe die vrouw nog op hare poppenvoetjes vooruit kwam. Met goedvinden van den controleur kreeg zij dan ook, even als een stokoude Chinees, toestemming om in hare woning te blijven. Nadat de gevangenen, ten getale van drie en negentig, naar de hoofdplaats waren overgebracht werd mij bij den luitenant-Chinees, die als „kongsi," wordt aangesproken, logies aangewezen terwijl de soldaten in het Chineesche schoolgebouw werden gelegerd. Ik ben toen in de gelegenheid geweest de Chineezzen eenigszins van naderbij te

leeren kennen en zoowel uit de gesprekken met den Kongsî, den Controleur Boers en den tolk voor de Chineesche taal, den heer Schaalje, heb ik vele bijzonderheden omtrent dit belangrijke volk vernomen. Maar om nu op die voetjes terug te komen. De Chineesche nonna's in Indië hebben nimmer, voor zoover mij ten minste bekend is, van die verwrongen en ineengeperste voeten of stompjes en hoogst zelden ziet men in onze koloniën een echte Chineesche vrouw, die dan haren echtgenoot, een geletterde of een apotheker, wel zal gevolgd zijn met deze jammerlijk verminkte ledematen. Maar in China zelve komen ze zoo veelvuldig voor dat de vreemdeling er aanvankelijk verbaasd over is doch er na eenigen tijd zelfs niet meer op let, zoo natuurlijk vindt hij het dan. Navraag doende, zal men ons verschillende verhalen omtrent den oorsprong doen, die in het algemeen hierop nederkomen, dat er in oude tijden eene zeer schoone keizerin is geweest met heele kleine voetjes, die voor zóó schoon gehouden werden, dat de hofdames zich met alle geweld ook kleine voetjes wilden verschaffen, en sommige, of liever gezegd zij, die door de natuur in ruimer mate waren bedeed, namen hare toevlucht tot het middel de voeten met windsels te omzwachtelen, deze zoo stijf aan te halen, dat zij in elkander geknepen werden, en een kleineren vorm aannamen of kleiner toeschenen. Anderen zeggen weêr, dat de keizerin horrelvoeten had, hetgeen de hofdames natuurlijk in de eerste plaats mooi moesten vinden, eindelijk mooi vonden en langzamerhand middelen begonnen te bedenken ook zulke voeten te krijgen, waarbij ze door windsels trachtten aan de voeten den vorm van horrelvoeten te geven. Een mode-gril dus. Nu wanneer wij in Europa zien, welke onmogelijke offers hier aan de mode worden gebracht, komt dit verhaal en deze reden ons niet zoo onwaarschijnlijk voor. Weêr anderen zeggen, dat het eene instelling van de mannen is, en somtijds voegt men er bij van jaloersche echtgenooten, die, omdat de kleine voeten de beweging belemmeren, de vrouwen noodzaakt in huis te blijven en daar hare werkzaamheden te verrichten. Verder zijn er verschillende verhalen en legenden in omloop waardoor men het ontstaan van deze zonderlinge gewoonte tracht te verklaren, maar hoe het ook zij, tegenwoordig zorgen de moeders in China dat hare dochters, op volwassen leeftijd, in het bezit zijn van kleine voetjes, enkel en

alleen omdat de *adat* het voorschrijft en men het mooi vindt, even als bijv. de Javaan, zooals wij reeds vroeger hebben medegedeeld, zwarte tanden mooi vindt. Wat zouden vrienden en bekenden wel zeggen wanneer de dochter des huizes in het huwelijk treedt en bij het bekijken van bruid en bruidegom, zooals daar gebruikelijk is, er bij de bruid lompe en natuurlijke voeten voor den dag kwamen? Hoe beschaamd zou de bruidegom zijn wanneer de gasten de gouden leliën zijner bruid niet konden prijzen. Waarlijk de groote voeten zouden veel stof tot spreken en lachen geven!

Dat de meisjes in hare prille jeugd koperen of looden schoentjes aan de voeten krijgen om den groei te beletten is echter eene bepaalde onwaarheid. Tot hun vijfde of achtste jaar, al naar omstandigheden en goeddunken van de moeder, hebben zij het vrije gebruik hunner voetjes, maar daarna worden zij met windsels stijf omwonden, die bij elken dag stijver worden aangehaald, totdat de voet de behoorlijke vorm en grootte gekregen heeft en het kind, er aan gewoon zijnde, de windsels niet meer losmaakt. Want hoevele tranen worden er door die kinderen niet gestort, hoeveel pijn hebben zij niet te doorstaan en hoe worden zij dikwijls hard behandeld als zij, zonder opzicht zijnde, de vrijheid genomen hadden de windsels nog even los te maken? Maar hoevele tranen zouden zij op later leeftijd niet hebben gestort en hoe groot haar berouw niet geweest zijn, als men toegegeven had en zij dan die mooie voetjes, door hen eigenaardig gouden leliën genaamd, van vijf duim groot hadden moeten missen, waar zij nu zoo trotsch op zijn. Behalve de voetjes der Chineesche vrouwen moet ik hier ook nog een zonderling gebruik der mannelijke Chineezzen mededeelen en wel het laten groeien der nagels. Dit komt alleen voor bij de rijke en gegoede Chineezzen, die geen handenarbeid behoeven te verrichten. Meermalen heb ik nagels van een decimeter lengte gezien, behoorlijk opgerold en in een houten of ivoren kokertje geborgen dat bij wijze van een vingerhoed op de toppen der vingers wordt geplaatst om het beschadigen te beletten. Belachelijke en bespottelijke gewoonten hebben die Chineezzen! zal menig Europeaan denken. 't Is mogelijk in onze oogen bespottelijk maar *zij* vinden *ons* ook belachelijk. Ik zag eens hoe een hooggeplaatst Chinees een hoogen hoed van den resident, die bij gelegenheid eener partij in de sociëteit,

onder de hoede van twee politieoppassers op een tafeltje in de voorgalerij lag, ter sluiks opnam, van binnen en van buiten bekeek en toen weer glimlachend neêrlegde. De man vond die kachelpijp bepaald bespottelijk, te meer omdat zij zelve nooit anders dan lage hoofddeksels, een fluweelen kalotje of iets dergelijks, dragen. Nog erger lachen de Chineesche vrouwen om de in hun oog respectable voeten en om de corsetten van hare Europeesche zusters. Maar wordt bij ons dan niet een kleine voet en de taille van een wesp de dames als een sieraad aangerekend? Die er in het bezit van zijn, zijn er niet weinig trotsch op en die ze niet hebben, dragen, om de voeten bijv. klein te doen schijnen, Parijsche schoentjes waarvan de hak onder het midden van de zool is aangebracht, terwijl ze, dikwijls met een zucht van verademing, het sterk geregen corset des avonds afleggen. Ik kan mij begrijpen dat een Chinees op een receptie bij den resident bijv. glimlacht als hij ons onze handen in glacé handschoenen ziet wringen of sommigen zich van een lorgnet of een monocle ziet bedienen, dat bij elken keer wanneer zij aangesproken worden als een reusachtige traan uit het oog valt en dus zeer goed kan gemist worden. Kan men dan een Chinees kwalijk nemen dat hij, zoo iets ziende uitroept: hoe dwaas zijn uwe gewoonten! en gij lacht nog wel om de mijne! Maar hoe bespottelijk hunne gewoonten en gebruiken ook mogen zijn in de oogen van den Westerling, ongetwijfeld bezitten zij groote deugden en goede eigenschappen door welke zij als kolonisten veel voor hebben boven de volken waaronder zij zich neerzetten.

De ouden wisten te koloniseeren, zegt prof. Veth *) op het voetspoor van een schrijver die hen op Borneo heeft gadeslagen; in onze dagen mag men vooral op de Chineezzen wijzen. Men sla hen gade, zelfs waar zij met de meeste moeielijkheden hebben te kampen gehad: op de Westkust van Borneo bijv., waar zij, gedrongen tusschen de Maleiers, die zich aan alle kusten van den Archipel hebben nedergezet, en tusschen de door dezen binnenwaarts gedreven inboorlingen, zich toch door hunne industrie regelmatig hebben weten te vestigen, aanzienlijke plaatsen op te richten, geheele landstreken te ontginnen en, te midden der

*) Prof. Veth, Borneo's Wester-afdeeling, Dl. 1. blad. 312.

hinderpalen, door ons later aldaar gevestigd bestuur opgeworpen, zonder eenige bescherming van de regeering in hun moederland, zonder kapitalen, enkel door hunne schrandereheid en ondernemingsgeest, zich een ruim bestaan en daarenboven groote voordeelen voor hunne betrekkingen in China hebben weten te verschaffen. Zij vermengen zich daar met inlandsche vrouwen en het volgend geslacht is reeds geheel tot hunne zeden en gebruiken gevormd. Het oprichten van eene school in elk dorp, hoe klein ook, is een hunner eerste zorgen. Men zou te vergeefs zoeken naar *een Chinees, die niet lezen of schrijven kan*, en toch hebben ze geene schoolopzieners en houden geene openingsaanspraken! Verwonderlijke natie, voorwaar, die wij in vele opzichten wel mogen bestudeeren!

Alvorens de Westkust te verlaten willen wij nog in korte trekken het ontstaan en het doel der Chineesche geheime genootschappen schetsen. Het is voornamelijk het platteland van China, dat onzen koloniën steeds hare gestaarte emigranten geleverd heeft. Ook op Borneo waren het in hoofdzaak dorpsbewoners die het land bevolkten, toen ons Gouvernement er zich voor goed kwam vestigen, lieden derhalve, die immer met clan- of stamgenooten tot één lichaam waren aanéengesmeed geweest en op het voetspoor hunner vaderen om één middelpunt, den patriarch, geschaard, steeds een hecht bolwerk hadden gevormd tegen onderdrukking van mandarijnen en opperbestuur, tegen vijandige naburen, op wier gebied zij zich gevestigd hadden, want de Hakka's wier vaderland misschien Noordelijk China is, hadden zich tusschen andere stammen de Poenti's en Hoklo's in de landstreek, ten Westen van Canton gelegen, neergezet. Voor hen was het dorp steeds de groote hoeder geweest, die iedereen steunde in moeielijke tijden, de bron, waaruit men putten kon wanneer toevallige omstandigheden niet veroorloofden zichzelf te onderhouden; het dorp, geene daarbuiten gelegen macht, had hun steeds veiligheid van persoon, van have en goed gewaarborgd. Te verwonderen is het dus niet dat zij, als landverhuizers in de wildernissen van Borneo beland, terstond streefden naar de herstelling van een régime, waaronder hunne voorvaderen van tallooze geslachten zich steeds zoo wel bevonden hadden.

Eene bijzondere omstandigheid nog werkte hunne aaneensluiting

sterk in de hand: niet man voor man staken zij naar Borneo over, maar veelal bij groepjes, die, het innige dorps- en familielevens in China in aanmerking genomen, wel meestentijds uit familieleden of dorpsgenooten zullen bestaan hebben. Zoo weten wij bijv. dat Lo Fong-phak, de latere stichter van de Kongsij Lanfong, in 1772 met niet minder dan een honderdtal familieleden naar Borneo stevende; hoogstwaarschijnlijk had deze groep den verstandigste, den meest invloedrijke reeds tot leider, nog voor zij den bodem van het goudeiland onder de voeten had.

Hoedanig zulke kleine groepen samenvloeiden tot een enkele groote groep, daarvan geeft de stichting van de Lanfong-Kongsij *) een duidelijk voorbeeld. Aan het hoofd van een schaar familieleden landde Lo Fong-phak, zooals wij boven zagen, te Pontianak. Dadelijk vormde hij aldaar een kern, waarom zich weldra meerdere Hakka's aansloten: men vestigde zich in het landschap Mandor, en daar traden langs den weg van onderhandeling op nieuw allerlei groepjes door de oude, nooit roestende liefde voor het vaderlandsche dorpsrégime gedreven, tot de vereeniging toe. Zoo kwam de Kongsij-Lanfong in het land, die evenals hare zustervereeningen in het rijk Sambas, steeds een trouw spiegelbeeld van een Chineesch dorp is geweest. In de nabijheid of in het midden van eene nederzetting werd een gebouw, Thang of Kongsij huis, opgericht dat tot huisvesting diende van het algemeen bestuur, het houden van vergaderingen, de viering van godsdienstige feesten, de ontvangst en huisvesting van vreemdelingen, enz. Zij waren met palissaden omringd om mogelijke aanvallen van Maleiers en Dajaks te keeren, en ingeval van oorlog met andere Kongsij's de kas, bescheiden en zegels der vereeniging voor veroveringen te vrijwaren; eindelijk en dit was het hoofddoel, om de bevolking tot vluchthavens te dienen, telkens wanneer zij met vijandelijkheden van naburen, inzonderheid van Dajaks, werd bedreigd.

Langzamerhand kregen deze kongsis een groote macht en vormden als het ware kleine republieken waarmede de Nederlandsch-

*) *Lanfong* beteekent Orchidacëngour. In een der heilige boeken van de Chineezers komt deze zinsnede voor: „De woorden van hen, die één van hart en ziel zijn, zijn geurig als orchidacëen” Daarom zijn deze planten in China het zinnebeeld der eendracht. *Kongsij* wil zeggen: beheer van alles wat gemeenschappelijke of algemeene zaak is. Zie verder: Het Kongsij wezen van Borneo door Dr. J. J. M. de Groot.

Indische regeering rekening moest houden, maar toen deze de kongsis geheel onder haar gezag wilde brengen en inbreuk wilde maken op het zelfbestuur der vereenigingen, volgde een gewapend verzet dat een aantal bloedige oorlogen ten gevolge had, welke met afwisselend geluk en met kortere en langere tusschenpoozen werden gevoerd, doch hiermede eindigden dat in 1884, na den dood van den algemeen geachten kapitein der Chineezen Lioe-A-sin, het zelfbestuur der laatste kongsi, die der Langfong, werd opgeheven en daarmede officieel aan de geheime genootschappen op de Westkust een einde is gemaakt.

Singapore, waar wij, na een verblijf van een etmaal aan boord der stoomboot, voet aan wal zetten, is op een eilandje, aan de Zuidpunt van het schiereiland Malaka, gebouwd. Raffles, de aartsvijand der Hollanders, heesch hier in 1819 de Engelsche vlag met het doel deze vestiging tot een stapelplaats te maken voor den handel met het Oosten. De uitkomst heeft bewezen dat de scherpe blik van den stichter de juiste plek had gekozen, want Singapore is tegenwoordig het „Londen van het Oosten”. Welk een drukte heerscht er aan de stijgers en bij de aanlegplaatsen der stoomschepen, die hier niet als elders op de reede behoeven te blijven liggen maar aan de kade worden gemeerd, zoodat de passagiers over een loopplank naar den wal gaan en ook de goederen met meer spoed kunnen worden gelost. Terwijl wij ons aan de kade bevinden komt een der zoogenaamde thee-booten (tea boats) in het gezicht en wordt alles in gereedheid gebracht om dit stoomschip zoo spoedig mogelijk van steenkolen, water en provisie te voorzien. Chineesche koelies, wier eenige kleederen een heupdoek van bladeren is, staan met hunne gevulde manden gereed om de steenkolen in het ruim te werpen, terwijl de waterbooten dadelijk bij aankomst langs de zijde van het stoomschip worden gelegd om de waterketels door middel van een perspomp te vullen.

Deze stoomschepen varen over het traject Shangai-Londen zes à zeven en twintig dagen. De lichte lading waardoor de schepen hoog boven de waterlijn liggen en de hooge premie welke aan den gezagvoerder der eerste boot die te Londen aankomt wordt uitbetaald, zullen er zeker wel toe medewerken om den afstand, waarover de mailstoomers toch altijd zes en dertig dagen moeten besteden, in zoo'n

korten tijd af te leggen. Te Singapore is ook het aanhechtingspunt voor den onderzeeschen telegraafkabel naar Batavia, waardoor onze koloniën in het telegrafisch wereldverkeer zijn opgenomen. Gewoonlijk worden de telegrammen over de Engelsche lijnen geseind en volgen zij de route: Batavia—Singapore—Madras, van daar over land naar Bombay, vervolgens over Aden naar Suez en Alexandrië en verder over La Valetta, op Malta, naar Gibraltar en Londen of van Gibraltar over Madrid—Parijs en Brussel naar Amsterdam. Is een der kabels van deze lijn defect, dan kan men over Siberië de telegrammen verzenden. Shanghai-Nagasaki, Wladiwostok, Irkoetsk, Tomsk en Jekatharinaburg zijn dan de voornaamste stations tot Petersburg, van waar het bericht over Berlijn, Amsterdam bereikt. Door het verschil in tijd en door de ligging van het seingevend kantoor ten Oosten van het sein-ontvangend kantoor wordt een telegram dat te Weltevreden des namiddags om vijf uur wordt aangeboden nog op den namiddag van denzelfden dag, te half een uur ongeveer, aan het adres te Amsterdam bezorgd. *) Maar nu wij toch zoo over het wereldverkeer en wel hoofdzakelijk over de middelen van gemeenschap tusschen ons land en het moederland spreken, moet ik hier op eene verkeersroute wijzen die in de toekomst ook voor ons van groot belang kan worden. Ieder weet dat de Russen thans bezig zijn in Centraal-Azië spoorwegen aan te leggen. Van Michaelowsk aan de Kaspische zee is de weg tot Merw en zelfs tot Samarkand reeds gereed, maar ik heb hier meer het oog op Merw omdat van daar een zijlijntje tot Pandjeh-eh, het Russische grensstation, zijne voltooiing nadert. De Engelschen zien zeer goed in dat Herat voorloopig voor de Russen het Object is en hebben daarom het plan gevormd van Pesjawar, hun grensstation in de Pandjab, een spoorlijn aan te leggen tot Herat en vervolgens deze lijn bij het Russische grensstation te doen aansluiten. Wanneer deze weg gereed is, kan men van Amsterdam tot Madras, aan de kust van Coromandel, bijna uitsluitend van den spoortrein gebruik maken, daar de weg over den Kaukasus al geprojecteerd is en binnen een betrekkelijk kort tijds-

*) Een graad verschil in geogr. lengte is vier minuten verschil in tijd. Het verschil in tijd tusschen Amsterdam en Batavia bedraagt 6 uur 48 minuten.

verloop gereed zal zijn. Is eenmaal de hier aangeduide route tot stand gekomen dan geloof ik niet ver bezijden de waarheid te zijn door te zeggen dat Batavia, van Amsterdam uit, in veertien à vijftien dagen kan worden bereikt.

In een zoogenaamde palanquin rijden wij naar de stad, die uit eene Chineesche en eene Europeesche wijk bestaat, terwijl ook daar buiten op de hills lieve villa's, met een prachtig uitzicht op de levendige baai, zijn gebouwd. Wij nemen onzen intrek in het Hôtel de l'Europe, tegenwoordig ontegenzeggelijk het beste te Singapore, waar wij ook een aantal landslui, meerendeels planters uit het naburige Deli, ontmoeten. De manager de heer Fischer is met eene jonge Hollandsche dame mejuffrouw Dijkgraaf gehuwd, zoodat de Hollandsche zindelijkheid en bovenal de Hollandsche tafel ons deze roemah-makan boven het Adelphi- of Raffles-logement doet verkiezen. Prachtig meubilair, marmeren tafels, servies en pleetwerk, alles is splinternieuw van Europa gekomen en in gebruik gesteld, een groot verschil dus met de logementen te Batavia en te Samarang, waar men de oude sleur blijft volgen en ook de tafel dikwijls veel te wenschen overlaat. Maar hoe uitstekend het logement ook is, met de gewoonten en de gebruiken der Engelschen zoude ik mij ongaarne vereenigen. In de tropen volgen zij geheel de leefwijze van hun vaderland. Terwijl wij in het heete middaguur onze bezigheden binnen 's huis verrichten of eene siësta houden, ziet men hier de Europeesche bevolking in open wagens rondrijden om visites af te leggen en worden op dat gedeelten van den dag de publieke gemakkelikheden, zooals races, enz. bezocht. In Deli, op Sumatra's Oostkust, waar vele Engelschen wonen en een druk verkeer met de Straits-Settlements plaats heeft, wint dit gebruik ook veld, maar ik geloof niet dat de daar aanwezige Nederlanders hiermede bijzonder ingenomen zijn.

De agent der N. I. Stoomvaartmaatschappij deelt ons mede dat wij nog ongeveer vier dagen moeten wachten alvorens de Oostboot, voor Batavia bestemd, deze haven aandoet. Wij willen ons dezen tijd ten nutte maken om een bezoek aan het nabijgelegen Riouw te brengen en kunnen dan van daar met bedoelde gelegenheid naar Muntok gaan om vervolgens de Moesi opvarende, Palembang te bereiken.

Het stoomscheepje waarover een Chineesche kapitein het bevel

voert, brengt ons in een tweetal uren te Riouw. Wij varen tusschen een aantal eilandjes, die elkander op sommige plaatsen zoo dicht naderen dat men eerder op een groot meer dan op de zee waant te zijn. Hier en daar zien wij Chineesche houtkappers aan het werk die het prachtige tim merhout dat deze eilanden opleveren, tot groote vloten samenkoppelen en bij stil weder daarmede naar Singapore of een enkele maal ook wel naar Riouw roeien.

Er bestaan omtrent den oorsprong van den naam Riouw twee veronderstellingen. Volgens de eene is deze naam afgeleid van het Portugeesche woord Rio (rivier), dat door Portugeezen van Malaka zoude zijn toegepast op de landen nabij de monding der rivier Moar, bezuiden Malaka, alwaar zich, tijdens hunne vestiging aldaar, een onderkoning of stedehouder van den sultan van Djohor ophield. Toen deze rijksgroote zich later op het eiland Bentan of Bintang vestigde, zou hij aldaar den naam van zijne vorige woonplaats tevens overgebracht hebben, welke nu door ons aan de Noordelijke eilanden van den geheelen groep gegeven wordt. Ik geloof, wanneer men de vijandige gezindheid tusschen den onderkoning en de Portugeezen in aanmerking neemt, dat het niet waarschijnlijk te achten is, dat een naam, aan de taal der vijanden ontleend, door de Maleiers aan eene nieuwe vestiging zou worden gegeven. Meer aannemelijk komt mij dan ook de tweede veronderstelling voor, namelijk dat het woord afkomstig is van het Maleische *ryoeh* dat vroolijk, geweldig beteekent en ook gebruikt wordt om de levendigheid van eene handelsplaats aan te duiden. In den tijd der Portugeezen was het thans verlaten oud-Riouw, zoo door den grooten zeeroof als door de marktplaats voor de producten van de omliggende eilanden en zeeën, eene zeer groote handelsplaats, waarop dus het woord *ryoeh* in zijne volle beteekenis kon worden toegepast.

Als wij op de reede komen, treft ons na het drukke en levendige tafereel, dat wij nog kort geleden te Singapore zagen, de rustige rust, die hier heerscht. Een gouvernements-stoomschip en een oorlogsschip der K. N. Marine benevens een tweetal gewapende kruisprauwen maken de gewapende flotille uit, maar de handelsvaartuigen bepalen zich tot eenige Maleische prauwen en ons Chineesch stoomscheepje. Aan een, ver in zee uitgebouwd, houten hoofd stappen wij aan wal en zien, als wij het haven-

kantoor gepasseerd zijn, het fraaie residentiehuis en daarachter den steilen steenen weg, die naar het fort Kroonprins leidt, waar het garnizoen verblijf houdt. De droge gracht dezer versterking biedt het zonderlinge schouwspel aan van een hertenkamp; eenige dezer dieren, volstrekt niet schuw, loopen daarin rond; zoo nu en dan, bij gelegenheid van een inlandsch feest, wordt er een voor de inlandsche soldaten geslacht om den maaltijd eenigen luister bij te zetten. Van de huizen der particulieren zoude men, in Nieuw-Hollandsch, kunnen zeggen dat de wind er *reetdeurt*, want de naden der planken zijn aan de binnenzijde met papier beplakt, maar de vocht is oorzaak dat het kleefmiddel loslaat en de wind ongehinderd toegang heeft tot de binnenvertrekken. Een marineofficier maakte eens de opmerking, dat die huizen wel iets hadden van een stal bij de tent van Carré, waarmede hij de kermissen bezoekt, en waarlijk zoo heel ver sloeg hij de plank niet mis. Men heeft hier ontzettend veel last van de witte mieren (rajap), die soms in een enkelen nacht hunne loopgraven en gangen door kasten en kisten aanleggen en dan voor heel wat waarde kunnen vernielen. Ik heb tegen deze vernielende insecten zelfs proeven genomen met een kleine kolom van Volta, bestaande uit eenige zinken en koperen plaatjes, welke door vilten lapjes met verdund zwavelzuur ($H^2 SO^4$) doortrokken, waren gescheiden. Er vielen dan door de ontlading bij aanraking en het maken van contact wel eenige slachtoffers, maar ten slotte trok de bende zegevierend over de lijken der gevallenen heen en zette toch haar vernielingswerk voort. Het zekerste middel om van deze lastige indringers verschoond te blijven is zindelijkheid en dagelijks de matten laten opnemen. Komen ze niettegenstaande dat toch de woning binnen, dan moet men maar een kleine hoeveelheid suiker strooien, waarop spoedig de zwarte mieren verschijnen die hunne witte makers doodbijten en verdrijven. Ook de zwarte mieren zijn dikwijls een ware plaag. Plaatst daarom, als ge ook van deze indringers wilt bevrijd blijven, de pooten van uwe tafels, van uwe ledekanten en kasten in kommen met water en een weinig petroleum gevuld, zet uw blik parkantoes-suiker op een leeg petroleum-blik in uw goedang en ververscht nu en dan dit water, want over het stoflaagje dat zich al spoedig vormt, bestormen de ongenooide gasten uw suikerpot en veranderen de

witte daarin aanwezige massa in een krioelenden mierenzwerm, waar elk dezer nijvere dieren zich aan de ongewone vondst te goed doet.

De onderkoning van Riouw, of liever van den Sultan van Lingga, die op het, tegenover de hoofdplaats liggende, eiland Mars zijn verblijf houdt, heeft den resident doen weten, dat hij den volgenden dag zijn jaarlijksch bezoek wenscht te brengen, en nu worden wij door het hoofd van het gewestelijk bestuur uitgenoodigd deze plechtigheid met onze tegenwoordigheid te willen vereeren. Het getal Europeanen is niet zeer groot en ieder ambtenaar die toevallig op de plaats aanwezig is, krijgt dus eene uitnoodiging en wordt in de gelegenheid gesteld den vorst zijne opwachting te maken. Den volgenden morgen zijn wij dan ook om negen uur des voormiddags in de ruime voorgalerij van het residentiehuis tegenwoordig, waar de civiele en militaire autoriteiten en ook de officieren der K. N. Marine in gala-tenuë zich vereenigd hebben. Niet lang behoeven wij te wachten, de saluutschoten van het fort Kroonprins verkondigen den volke weldra dat de vorst voet aan wal heeft gezet. Twee ambtenaren zijn door den resident uitgenoodigd Zijne Hoogheid aan het havenhoofd te complimenteren, en nauwelijks heeft de vorst de laatste trede van de staatsietrap verlaten of de *étiquette* eischt dat hij rechts en links door de bedoelde ambtenaren onder de armen wordt genomen en zoo, in letterlijken zin, naar het residentiehuis wordt opgebracht. Een aantal inlandsche grooten, in prachtige Oostersche kleeding gedost en van fraaie, kostbare wapens voorzien, maken het gevolg uit. De Radja neemt naast den resident op de canapé plaats en zegt, zooals bij zulke gelegenheden gebruikelijk is, eenige gelegenheidsphrasen over het weer, de warmte enz. Er worden sigaren, sirih, thee en gebak gepresenteerd en na een half uur van doodelijke verveling voor beide partijen, daar in de gesprekken belangrijke hiaten zijn waar te nemen, verlaat de vorst met hetzelfde eerbewijs en onder het bulderen van het geschut het residentiehuis, om zich aan boord van zijn stoomjacht te begeven en naar het eiland Mars terug te keeren. Na een allergezelligsten avond bij den resident te hebben doorgebracht, verlaten wij den volgenden dag Riouw om bij Muntok, de hoofdplaats van het eiland Banka, de boot te verlaten.

Spotvogels beweren dat de resident van Riouw een weinig scheel ziet, omdat hij van hier ook een oogje op Sumatra moet houden en ofschoon de kwaal erg verbeterd moet zijn sedert de Oostkust van Sumatra eene afzonderlijke residentie is geworden, is zij echter nog niet geheel geweken, daar het landschap Indragiri, waar wij een controleur aan de rivier van dien naam te Ringat gevestigd hebben, hem nu en dan nog met bezorgheid de oogen naar dien kant doet wenden.

HOOFDSTUK XVI.

De Moesi. Rizophoren. Een lastige weg. Paalwoningen. Trassi. De vroolijke garnaal. Palembang. Verkeerswegen te water en te land. Op weg naar het Westen. Vertrouwen der bevolking in ons bestuur. Maleische hoofden. Eene overvalling verijdeld. Olifanten. De inlanders schrijven hun verstand en gehengen toe. Verhalen daaromtrent. Eene vrouw door de olifanten ontkleed. Kapahiang. Een koel klimaat. Runderen als voorwerpen van nieuwsgierigheid. Benkoelen. Aankomst te Padang. Apenberg. Uitbreiding van ons gezag op Sumatra. De Kloof. Een heerlijke rid. Spoorwegen. Padang-Pandjang. Een gedenkteeken. Fort de Koek. Temperatuur onder den evenaar. Het Karbouwengat. Een kratermeer. Paia Kombo. Schilderachtige kleeding. Naar de Oostkust.

Te Muntok gaan wij aan boord van het stoomschip, dat eene geregelde gemeenschap met Palembang onderhoudt, en weldra varen wij de Moesi op, die zich met verschillende takken in zee stort en eene uitgestrekte delta aan hare monding vormt. Als eerste vertegenwoordigers van de strandflora zien wij ook hier de rizophoren (Kajoe bakoe), welke een belangrijk aandeel hebben in de aanwinst van het land aan Sumatra's Oostkust. Als eene reusachtige schildwachten-keten breiden deze boomen met hunne luchtwortels zich langs het strand uit en planten zich naar de zeezijde voort, om, wanneer de bodem aan de landzijde niet meer door het vloedwater wordt bereikt, te sterven en tot humus overgaande, een aardlaag te vormen, waardoor van lieverlede eene alluviale strook ontstaat, die den besten grond voor den landbouw oplevert. Op sommige gedeelten der kust beslaat het Kajoe bakoe zelfs eene breedte van twee uren gaans. Onze troepen, die in 1876 Langsar, een der Atjehsche staatjes aan de Oostkust, moesten tuchtigen, hebben, omdat de Langsarrivier door den vijand versperd was, in volle wapenrusting, met de provisie- en munitiekisten en de onhandelbare groote kookketels in de achterhoede, ruim vier uren besteed om, van stronk tot stronk en van wortel tot wortel springende, deze strook over te trekken.

Het dorp Soensang, aan den rivierarm van dien naam gelegen, is de eerste nederzetting die wij passeeren. Het is geheel op palen gebouwd en geeft ons een denkbeeld van de paalwoningen van welke de archeologen beweren dat nog overblijfselen bij de Zwitsersche meren ontdekt zijn en in welke dus ook eenmaal onze voorouders eene beschutting tegen wind en weer hebben gezocht. Bij vloed rijst het water tot bijna aan de vloeren der woningen; de prauwen liggen dan ook aan de palen gemeerd en de bevolking houdt zich uitsluitend onledig met vischvangst en het bereiden der bekende trassi, bedorven vischkuit, welke volgens oud-gasten in de toespizzen bij de rijsttafel nooit mag ontbreken en daaraan een pikanten smaak geeft.

Bij het welvarende Palembang gaan wij aan wal, om onzen intrek te nemen in „de vroolijke garnaal”, zooals het logement hier in de wandeling wordt genoemd. Deze naam zinspeelt zeker op de visschennatuur der stad, want het hoofdverkeer geschiedt op de rivier, waar zelfs een groot gedeelte der bevolking op vloten woont en ook enkele Europeesche woningen, zoogenaamde rakits, worden aangetroffen. Een prauwtje onderhoudt de gemeenschap met den oever en de lēngganans, groenten-, vruchten- en vischhandelaren komen met de schuiten voor de woningen om hunne waren te verkoopen. De gunstige ligging der stad aan de samenvloeiing van de voornaamste rivieren der bovenlanden, de gemakkelijke vaart langs den hoofdstroom tot aan zee, zoodat schepen van aanzienlijken diepgang met ongebroken lading voor de stad kunnen komen, en de uitmuntende wegen, die overal door de zorg van ons bestuur zijn aangelegd en uitstekend worden onderhouden, zijn oorzaak dat hier een drukke handel, vooral met Singapore, is ontstaan en dat de plaats jaarlijks in welvaart toeneemt. Beroemd is vooral het lakwerk, dat ook voor meubilair zelfs in Europa zeer gezocht is.

Twee wegen leiden van hier naar de bovenlanden. Men kan in een stoombarkas met een prauw, waarin steenkolen en provisiën geborgen worden, op sleeptouw, de Moesi en haar bijrivier de Klingi tot Moeara-Bliti opvaren en dan over land van Tebing-Tinggi de reis in Westelijke richting langs den grooten weg vervolgen, of men kan van Palembang tot laatstgenoemde plaats over land langs een goed onderhouden weg, het traject te paard

afleggen. Wanneer wij de rivier konden afzakken zouden wij aan de reis te water, maar dan alleen per prauw, zonder stoombarkas, de voorkeur geven, maar stroomopwaarts brengt vooral de prahoe-api (stoomprauw) hare eigenaardige bezwaren en lasten mede. Het vaartuig schudt allernaagenaamst, de rook is vervelend en hinderlijk en de prauw, die op sleeptouw moet worden medegenomen, is oorzaak dat men moeielijk sturen kan.

Op eene vendutie bij een Arabier hadden wij het geluk een goed rijpaard te koopen, dat ik te Benkoelen, zoo men mij vertelt, weder voor denzelfden prijs of met gering verlies zal kunnen verkoopen.

In gezelschap van den heer B., die een geruimen tijd als post-kommandant te Pangkal Pinang, op Banka, heeft doorgebracht en nu voor het garnizoen te Benkoelen bestemd is, gaan wij des morgens vroegtijdig op reis, trekken voorbij een aantal welvarende kampongs en brengen een nacht te Lahat door, totdat wij Tebing-Tinggi, de voornaamste plaats in de bovenlanden, bereiken. Er is hier op de plaats nogal een talrijk publiek, dat voornamelijk aan het groote garnizoen te danken is. De bovenlanden van Palembang zijn eerst sedert korten tijd in ons bezit, en verscheidene oorlogen, die wij daarvoor te voeren hadden, liggen nog versch in het geheugen. Een verblijdend teeken is het echter, dat de bevolking met het Europeesch bestuur zeer is ingenomen en meer vertrouwen begint te stellen in onze ambtenaren dan in hare eigen hoofden en vorsten, van wie zij ongetwijfeld veel te lijden heeft gehad. Zoo heeft op vele plaatsen de controleur, uitsluitend op verzoek der bevolking, toezicht op zaken waarmede alleen zij te maken heeft. Hier en daar staan de kassen, die het volk voor sommige doeleinden bijeenbrengt, bij den controleur in bewaring en niet bij de inlandsche hoofden, die over het algemeen door de inlanders veel minder vertrouwd worden.

Niet altijd was het te Tebing-Tinggi zoo rustig en veilig als tegenwoordig. Nog geen kwart eeuw geleden, kon de Europeaan des avonds ongewapend en zonder behoorlijk geleide zijne woning niet verlaten, want de Maleische hoofden, wier invloed op de bevolking door onze vestiging veel had geleden, trachtten op alle wijzen en door al de hun ten dienste staande middelen het verloren

gezag te herwinnen. Wie met het Maleische karakter maar eenigszins bekend is, zal wel kunnen begrijpen dat het toen geene gemakkelijke taak was civiel- en militair bevelhebber in de bovenlanden te zijn, daar men tegenover de verraderlijke Maleische hoofden voortdurend op zijne hoede moest zijn. Zoo gebeurde het op zekeren dag, dat tegen den namiddag een aantal Radja's met hun gevolg bij den Majoor een bezoek kwamen afleggen. De kommandant ontving hen minzaam en noodigde ook de overige officieren uit den avond bij hem te komen doorbrengen om zijne Maleische gasten gezelschap te houden, waaraan de meesten en ook de officier van gezondheid, Dr. Engelken, gevolg gaven. Elk der hoofden had, naar Oostersch gebruik, een tien- of twaalftal gewapende mannen als gevolg medegebracht, van welke een drietal der voornaamsten achter de stoelen van hunne gebieders nederhurkten, terwijl de overigen in diezelfde houding in de nabijheid der wacht, aan den ingang der versterking, plaats genomen hadden. Onder den schijn van als een bewijs hunner onderwerping, een beleefdheidsbezoek te brengen, hadden zij het plan gevormd, van de invallende duisternis gebruik te maken en dan op een gegeven teeken onder den kreet van: amok! amok! zich op den kommandant en de overige officieren te werpen en die te vermoorden; vervolgens zou door de bovengenoemde volgelingen de wacht worden afgemaakt, waardoor men meester was van de poort; een bende, die zich in de nabijheid in hinderlaag bevond, kon dan ter hulpe komen om de verdere bezetting en bovenal de gehate Kafirs, misschien wel op de gruwelijkste wijze, af te maken. Tot ons geluk werd dit geheele plan, door de vastberadenheid en tegenwoordigheid van geest van één enkel man verijdeld.

Reeds bij het binnentreden der voorgalerij had Dr. Engelken een vermoeden dat er iets broeide en kwam hij door de verdachte houding van enkele hoofden en de blikken van verstandhouding die zij onderling wisselden, weldra tot de zekerheid dat hier verraad in het spel was. Hij zeide er echter niets van aan de overige officieren maar hield de Radja's scherp in het oog, en toen hij zag dat twee hunner op een verkeerd begrepen wenk der oogen, naar de gevesten hunner krissen grepen, verwijderde hij zich onder een of ander voorwendsel, na te voren zijne kameraden met de woorden: „ik geloof dat hier verraad

schuilt!" te hebben gewaarschuwd. Zoo snel mogelijk begaf hij zich naar zijne woning, nam een tweetal geweren van den wand en beval zijn Javaanschen bediende hem met een ander dubbelloop jachtgeweer naar het huis van den kommandant te volgen. Daar zag hij hoe in de voorgalerij de majoor en de officieren zich met behulp van stoelen tegen de muitelingen verdedigden en slechts met groote moeite de krissteken konden afweren. Snel nam hij nu een besluit. Zonder de galerij te betreden loste hij achtereenvolgens vijf schoten, die, daar hij een uitstekend schutter en een goed jager was, een gelijk aantal muiters deden sneuvelen. Hun dood verspreidde vrees en ontzetting bij de Maleiers, te meer omdat zij niet begrepen van welke zijde die kogels insloegen, de schrik sloeg hun om het hart en weldra namen zij, door de officieren en Dr. Engelken achtervolgd, de vlucht. De aanval op de wacht mislukte nu ook. De schoten deden de geheele bezetting naar de wapens grijpen, de hoornblazer van de wacht blies alarm, een kort gevecht met de blanke wapens volgde en weldra waren de oproerlingen verdreven en lagen drie en vijftig Maleiers, in hun bloed badende te zieltogen, terwijl de gevangenen niet lang daarna met den strop hunne verraderlijke handelwijze moesten boeten.

Wij hebben op onzen verderen tocht tot Kapahiang een aangename reis, en behalve eene ontmoeting met een kudde olifanten, biedt de weg weinig afwisseling aan. De nachten worden in de balei, of, zooals wij bij ons zouden zeggen, in het stadhuis van het dorp (doeson) doorgebracht, waar wij gewoonlijk in den vooravond door den burgemeester en eenige doesonbewoners gezelschap worden gehouden, die ons vele bijzonderheden over de flora en fauna der landstreek mededeelen. Gedurende den nacht hoorden wij meermalen het piepen der tijgers, die deze streken ook zelfs overdag onveilig maken en door de inlanders veel meer worden gevreesd dan de olifanten. Van deze laatste zijn alleen de zogenaamde zwervers, die door de kudde worden uitgestooten, gevaarlijk, omdat zij den mensch aanvallen en hem met zware boomtakken, welke zij als speelgoed wegslingeren, trachten te verpletteren.

De olifant, *Elephas sumatranus* — Maleisch *gadja* — komt op geheel Sumatra voor en schijnt ook, volgens berichten van reizigers, in het Noord-Oosten van Borneo te zijn aangetroffen.

De inlanders op Sumatra zijn eenstemmig in hun oordeel dat dit dier in zijne handelingen een buitengewone slimheid aan den dag legt en prijzen om strijd zijn verstand, zijne goedaardigheid en zijn goed geheugen. Sommigen zeggen, dat de olifanten zelfs een godsdienst hebben en zij zich, in kudden vereenigd, des avonds vóór de volle maan naar een open plek in het woud begeven. Wanneer de maan opkomt en zich boven de toppen der boomen verheft, vormen zij een kring, gaan op hunne achterpooten staan en begroeten dan dit hemellichaam door herhaaldelijk met de koppen te buigen, waarna zij in een gesloten kring een dans uitvoeren. Verschillende verhalen over het verstand en het geheugen van dit dier zijn bij de inlanders dikwijls het onderwerp van gesprekken en gewoonlijk worden die ook aan vreemdelingen gedaan, wanneer een kudde zich in de nabijheid heeft vertoond.

Een paar daarvan zal ik hier mededeelen. Aan de Oostelijke helling van de Tangkamoës ligt het dorp Bimiagong, waar op een zekeren nacht een vijftal olifanten binnendrongen, een geheele rijtschuur met hunne snuiten omverhaalden en met de daarin aanwezige rijst een heerlijken maaltijd deden. Terwijl zij hiermede bezig waren ontwaakten de bewoners en verdreven zij met brandende fakkels, luide kreten en eenige losse gewerschoten de ongenooide gasten. De door hen aangerichte schade was echter gering en spoedig was deze kleine gebeurtenis vergeten. Ongeveer veertien dagen later werden de bewoners van het geheele dorp tegen den morgen onzacht uit hunnen slaap gewekt. Een talrijke kudde olifanten kwam wraak nemen over de weinige gastvrijheid, die eenigen hunner stamgenooten hier hadden ondervonden. Zoo spoedig zij het dorp bereikt had, zocht ieder der dieren zich een woning uit en trachtte, hetzij door met zijn snuit de palen, waarop het huis rustte, omver te trekken of door met zijn zwaar lichaam de woning als het ware weg te schuiven, het geheele dorp te verwoesten. In korten tijd werden op die wijze een en dertig huizen vernield. Toen de bewoners met moeite hunne deerlijk gehavende woningen hadden verlaten was de kudde reeds verdwenen, maar gelukkig had men geen menschenlevens te betreuren en bepaalde de wraakoefening zich tot eenige materiele schade aan huizen en schuren.

Een ander verhaal toont ons dat deze dieren, voor den een-

zamen reiziger zelfs, niet gevaarlijk zijn en daarom dan ook, zooals ik reeds zeide, door de inlanders volstrekt niet gevreesd worden.

Eene vrouw uit Radja Bassa, een plaatsje in de afdeeling Empat Marga gelegen, begaf zich des morgens vroeg naar een nabijgelegen dorp. Haar weg leidde gedeeltelijk door het woud en plotseling zag zij bij eene buiging van het voetpad, eene talrijke kudde olifanten. Aan vluchten viel niet te denken en ofschoon zij hare tegenwoordigheid van geest behield, bleef ze door den schrik verbijsterd op de plaats staan. De dieren naderden haar van alle kanten, vormden een wijden kring en begonnen toen hare kleederen met hunne snuiten te betasten en te beruiken. De een nam haar den hoofddoek af, een ander beroofde haar zacht en bijna ongemerkt van de welriekende tjampaka, waarmede zij haar kondoh (haarwring) versierd had, een derde opende zeer voorzichtig haar kabaai, een vierde ontsloot behendig den gordel, waarmede haar sarong werd opgehouden, zoodat dit kleedingstuk ter aarde viel en zij in dien toestand aan de nieuwsgierige blikken dezer dieren was blootgesteld. Geen van alle deed haar echter het minste leed; zij vergenoegden zich met haar te beruiken en te betasten en inzonderheid trokken het lange, zwarte haar en de kleeding der vrouw het meest hunne aandacht. Toen eindelijk alles betast en beroken was, openden zij den kring, lieten de vrouw hare kleeding in orde brengen en verder ongestoord haren weg vervolgen.

Dr. Mohnike aan wien dit verhaal, kort nadat de ontmoeting der vrouw met de olifanten had plaats gehad, gedaan werd, deelde het te Katimbang, de hoofdplaats der afdeeling Empat Marga, aan den controleur van Delden mede, die er eveneens van had hooren spreken. Hij twijfelde geen oogenblik aan de waarheid, maar het zekerste middel om alle onzekerheid dienaangaande op te heffen was om de vrouw, die in de nabijheid woonde, bij zich te ontbieden. Niet lang daarna verscheen zij, van haren echtgenoot vergezeld, in de controleurswoning. Zij was een flink gebouwde, gezonde Maleische vrouw van middelbaren leeftijd met een aangenaam uiterlijk. Op verzoek van den controleur deelde zij haar wedervaren mede zooals reeds boven vermeld is; alleen voegde zij er nog bij, dat toen de olifanten haar van alle zijden omringden al heel spoedig hare

vrees geweken was. Zij gevoelde en begreep zeer goed dat deze dieren haar geen kwaad zouden doen, maar op het oogenblik dat zij van bijna al hare kleederen beroofd, aan hunne schrandere en onderzoekende blikken blootgesteld was, had zij zich mijlen ver gewenscht en gedacht van schaamte te zullen sterven.

De sage, dat de olifanten wanneer zij oud zijn en hun einde voelende naderen, zich naar bepaalde, ontoegankelijke plaatsen begeven om daar te sterven, is ook op Sumatra verbreid. Alle menschen echter die, om de groote menigte ivoor welke hier verzameld ligt, deze kerkhoven naderen, worden door een groot ongeluk getroffen en dikwijls met blindheid gestraft, terwijl men verder gelooft dat wanneer het in de verte weerlicht, de daar aanwezige olifanten hunne tanden slijpen.

Het heerlijke, koele klimaat te Kapahiang deed ons hier een paar rustdagen houden, waarmede de daar gevestigde controleur en de luitenant-postkommandant bijzonder waren ingenomen, daar wij in hunne eenzaamheid en eentonig leven wat afwisseling brachten. Naar het Westen geniet men een prachtig gezicht op het centrale gebergte en de smalle kuststrook die Benkoelen vormt, met de zee als nevelachtigen horizon. Het voornaamste middel van bestaan der inlandsche bevolking is de teelt van aardappelen en Europeesche groenten, die aan beide zijden van het gebergte grooten aftrek vinden. Mijn tochtgenoot van Banka, op het punt van versche groenten en vleesch volstrekt niet verwend, kon hier zijn gehemelte streelen met rundvleesch, radijs, kool, worteltjes, slaboontjes, enz. Op Banka had hij zich jaren lang moeten vergenoegen met baiem (spinasie) de eenige versche groente die daar, tot een halven Meter hoogte ongeveer opschiet, en verder met kip en voor afwisseling een stukje varkensvleesch. Runderen kunnen op dien rotsachtigen bodem geen voedsel voor hun levensonderhoud vinden en komen dan ook zoo zeldzaam voor dat, toen eenige jaren geleden een stoomschip van de K. N. Marine straat Banka moest opnemen en men, om de bemanning dagelijks van versch vleesch te kunnen voorzien, een aantal runderen van Palembang had aangevoerd die op het eiland werden ontscheept, eene menigte inlanders dagelijks, zelfs mijlen ver uit het binnenland, naar de kust kwam om deze dieren te bezichtigen.

De weg naar Benkoelen daalt langzaam naar de vlakke af, de

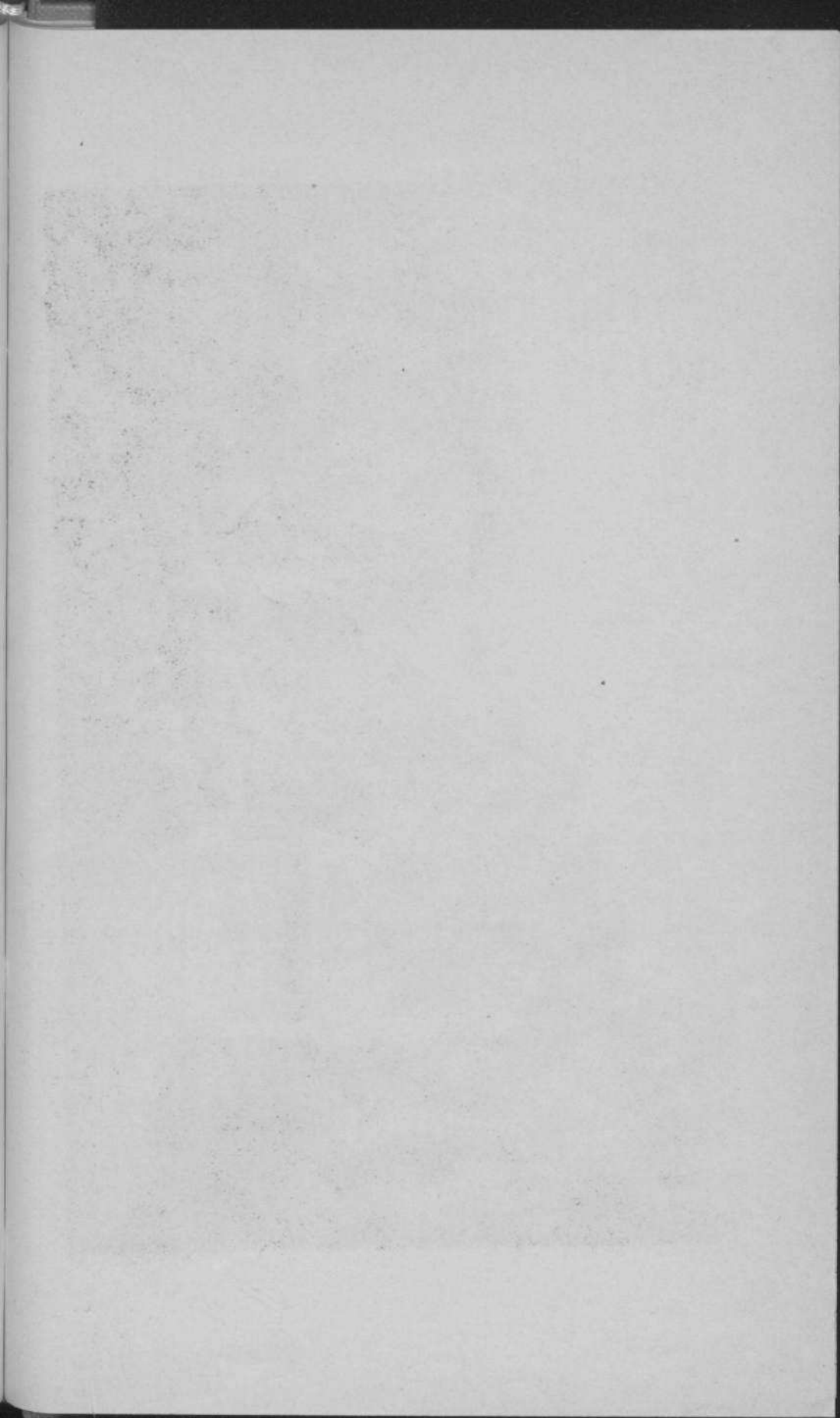
stad zelve herinnert ons door den bouw en de ligging der huizen nóg aan den Engelschen tijd; veel handel is er niet daar de reede misschien wel de slechtste is van den geheelen Archipel, en de booten van Batavia naar Padang gedurende den Westmoe-son dikwijls rustig voorbijvaren en passagiers en goederen naar Padang medenemen. Wij treffen het echter dat de zee kalm is en wij met de kustboot naar Padang onze reis kunnen vervolgen. Van den seinpaal op den hoogen Apenberg is reeds het teeken gegeven dat er een „stoomschip om de Zuid” zal binnenvallen, zoodat wij, niet lang nadat het anker bij Poeloe Pisang is uitgeworpen, het veer-stoombootje naar buiten zien komen, om de passagiers af te halen. Wij genieten hier het gezicht op de door nevels omsluerde toppen van het Barisan-gebergte, op het eiland Pisang dat waarschijnlijk aldus genoemd is naar de vrucht die daar in menigte groeit en op den Apenberg welke even als de overige kleinere eilanden van den waterspiegel tot den top met een dicht plantenkleed bedekt is. Het bootje strijkt bijna rakelings langs den Apenberg en nu zien wij de bewoners die aan dezen berg zijn naam gegeven hebben, met geheele groepen aan het strand en in de boomen en struiken zich verlustigen, want niemand zal den vierhandigen beschermelingen van Padang's bewoners die hier als in een asyl leven, eenig leed doen. Eindelijk nadat wij nog een klip, naar haar vorm de walvisch geheeten, zijn voorbijgevaren, komen wij aan een houten steiger, waar de passagiers aan wal gaan en de plaats voor ons ligt.

Padang (veld) is een der eerste vestigingen der Compagnie op Sumatra geweest. Herhaalde oorlogen met de Engelschen, maar vooral met de Atjehers, wier rijk zich toen tot Djambi en Indrapoera uitstreckte, hadden het gevolg dat men in 1667 besloot hier een fort met pakhuizen te bouwen; tot dat tijdstip werd de Compagnie zeer bescheiden vertegenwoordigd door een koopman, een schrijver en vier matrozen, die gemeenschappelijk een gehuurd huis even boven de rivier gelegen, bewoonden. Onze invloed in de kustplaatsen bleef evenwel gering en zelfs nadat in 1819 de Engelschen de bezittingen aan den rechtmatigen eigenaar hadden teruggegeven werd onze vlag slechts op Padang en in een paar onbeduidende strandplaatsjes geëerbiedigd. In de binnenlanden hadden toen gebeurtenissen plaats waardoor wij genoodzaakt

werden eene grootere macht op de Westkust te ontwikkelen en tegelijkertijd in de gelegenheid werden gesteld, ons gezag en onzen invloed in de bovenlanden uit te breiden; ik bedoel hier de Padrie-oorlogen, waarbij wij door de Maleiers, die zich aan de strenge eischen der Wahabieten niet wilden onderwerpen en geenszins waren ingenomen met hunne hervormingen, zoowel wat den godsdienst als de maatschappelijke toestanden betref, te hulp werden geroepen. Te Samawang, aan de Oostzijde van het meer van Singkarah, werd toen een post opgericht om de bovenland-sche Maleurs te beschermen tegen het geweld en de aanmatigingen van de Padries. Deze laatsten wilden zich niet rustig houden en kwamen al spoedig met onze krijgsmacht in aanraking, zoodat op den 25sten April 1821 voor de eerste maal het Nederlandsch kanon in de bovenlanden donderde en een oorlog ontbrandde, die met afwisselend geluk en niet zelden met zware verliezen onzerzijds, voortduurde tot 1837, toen de val van Bondjol aan de heerschappij der Padries een einde maakte. Sedert hebben wij de bovenlanden gepacificeerd, een geregeld bestuur aldaar ingevoerd en ons gebied ook meer Noordwaarts in de Batak-landen uitgebreid, waardoor thans reeds te Lagoeboti aan het, voor een tiental jaren geleden nog raadselachtige Toba-meer, een controleur gevestigd en eene militaire bezetting gelegd is, en dit meer zelfs door een stoom-schip wordt bevaren, dat ter beschikking van den controleur is gesteld.

Ons plan is van Padang door de Kloof onze reis naar de bovenlanden te vervolgen. Ligging en bouw der huizen geven aan de plaats zelve een eigenaardig karakter en aan den wandelaar een geheel anderen indruk dan de meeste hoofdplaatsen van den Archipel. Eigenlijk heeft Padang in zijn geheel veel van een reus-achtig park, waar onder het lommer der palmen en andere woudreuzen de Europeesche woningen verscholen liggen. Behalve de enkele voetpaden geven twee goed onderhouden wegen gemeenschap met de bovenlanden; een daarvan is de zoogenaamde nieuwe weg naar Solok, de andere, dien wij zullen volgen, voert over den pas van Padang-Pandjang (lang veld).

He gewone vervoermiddel voor de Europeanen is de dos-à-dos die de ouderwetsche bendi heeft vervangen, maar aangenamer is het dezen weg te paard af te leggen, terwijl dan de bagage wordt

GEZICHT IN DE KLOOF VAN PADANG NAAR PADANG-PANDJANG.

Standaard-F. M. M. 1895.

gedragen of op karren, door buffels getrokken; vervoerd wordt.

Onze weg leidt over het Michiels-plein en vervolgens op korten afstand langs het strand, door een dichtbevolkte streek met verscheidene klappertuinen, waartusschen de inlandsche woningen zichtbaar zijn; meer landwaarts reiken de sawah's tot aan den boschrijken bergvoet. Naarmate wij de hoofdstad verder achter ons laten, worden woningen en tuinen zeldzamer en vertoonen zich uitgestrekte nipahbosschen, terwijl ook de sawah-vlakte aan onze rechterhand smaller wordt. Ruim zeven paal van Padang gaat de weg over de rivier van Pandjalinan, die de naar haar genoemde kampong doorsnijdt en waar men thans bezig is met het stellen van een ijzeren spoorwegbrug evenals over de Oedjoeng-Karang, welke rivier wij eenige palen zuidelijker zijn overgetrokken. De rails liggen reeds op de aarden baan tot Soengei Boeloe, vanwaar de weg door het dal der Aneh verder is aangelegd.

Nu eens geleidelijk dan weder steil, voert ons pad door het nauwe dal, dat langs een diep ravijn in de verweerde tufsteen is uitgehouwen. Aan de eene zijde wordt de weg door de steile bergwanden begrensd, terwijl aan den anderen kant eene kleine rand van rotsblokken is opgeworpen, en ziet men daarover in de diepte neder, dan ontwaart men de snelvlietende Aneh welke over zware rotsblokken voortjaagt en kleine watervallen vormt die in blinkend schuim uiteenspatten. Het gebergte is met dicht geboomte bedekt, dat naarmate wij stijgen veel afwisseling vertoont. Al zeer spoedig wordt de klapperboom schaarscher en in het hoogste gedeelte der Kloof in het geheel niet meer aangetroffen; daarentegen tieren talrijke varensoorten en prachtige boomvarens welig in de schaduw der wouden en zijn, door de onvergelykelijke groei-kraft, zelfs de uitstekende rotspunten door het dusgenaamde Venushaar, een varensoort met keurig fijn en klein blad, aan het oog onttrokken. Te Kajoe-Tanam wordt gewoonlijk nachtverblijf gehouden in het vrij goede logement en den volgenden morgen vroegtijdig de tocht hervat. Hier komt men in het prachtigste gedeelte van den weg. Een bergstroom stort zich langs de steile wanden bijna loodrecht omlaag en vormt als het ware een reusachtige pantjoeran, die met klaterend geweld nedervalt, en zich in eene opeenvolging van golfjes in de diepte verliest. Ook in dit gedeelte van den weg is men reeds aanmerkelijk met

den aanleg van de aarden baan voor den spoorweg gevorderd, terwijl verder een tweetal tunnels en de bruggen hunne voltooiing naderen. De weg stijgt hier over een afstand van ongeveer tien K. M. vier honderd en veertig M., zoodat dit gedeelte door een zoogenaamde tandrad-baan zal worden overschreden.

Wij bevinden ons na het verlaten der Kloof te Padang-Pandjang, de hoofdplaats der afdeeling. De uitgebreide handel die er gedreven wordt en de belangrijke doorvoer van producten, veroorzaken er een groote levendigheid, maar het klimaat is hier, daar de plaats geheel open ligt voor de Westenwinden, dikwijls guur en dus minder geschikt voor de zieken, die herwaarts tot herstel van gezondheid worden gezonden. In de nabijheid der bamboezen kazernegebouwen, die eene groote ruimte beslaan, verheft zich een wit, naaldvormig gedenkteeken, dat van de bijeengebrachte spaarpenningen der soldaten is opgericht, doch thans door de zorgen der genie wordt onderhouden. Het monumentje is eene herinnering aan den moed van een drietal soldaten, die hier den heldendood stierven en een daad pleegden, welke den heldendood van Van Speijk in herinnering brengt.

Tijdens den opstand van Batipoe (1841) werd de kleine bezetting van het uitgestrekte, niet te verdedigen kampement Goegoer-malintang plotseling door den vijand overvallen en had zij slechts even den tijd om zich in het reduit te werpen en daar zich staande te houden. Zonder leeftocht, onbekend met hetgeen elders was voorgevallen, onzeker ten aanzien van de mogelijkheid van een ontzet, verkeerde zij in een hopeloozen toestand. Zij had te kiezen tusschen den hongerdood, overgave aan een vijand die nimmer het leven van den overwonnen tegenstander spaarde, en het heimelijk verlaten der sterkte. Tot dit laatste werd besloten, ofschoon de kans van te ontkomen uiterst gering was, zelfs al gelukte het aan de waakzaamheid van den vijand te ontsnappen. Maar niet de geheele bezetting was in staat het benauwde reduit te verlaten; drie ongelukkigen — twee Europeanen en een Javanees — konden wegens wonden en ziekte den tocht niet ondernemen; men kon hen niet vervoeren, zij moesten dus achterblijven! Op hun verzoek werden ze in het kruitmagazijn geplaatst en van geladen geweren en lonten voorzien, en toen de vijand bemerkte dat de bezetting ontkomen was en de sterkte binnen-

stormde, staken zij den brand in het kruit en lieten zich met een aantal bestormers in de lucht vliegen. Op de plek waar dit feit voorviel, zijn door hunne wapenbroeders de namen der trouwe krijgers -- Schelling, Marion en Sosmito -- vereeuwigd.

De weg naar Fort de Kock, door de Maleiers Boekit-tinggi (hooge heuvel) genaamd, leidt over het vulkanische plateau van Agam door een verrukkelijk schoone, goed bebouwde landstreek en biedt menig prachtig vergezicht aan. Aan onzen linkerkant verheft zich de Singalang, terwijl aan de rechterzijde de uitgestrekte rijstvelden amphitheatere-gewijze tegen de helling van den Merapi zijn aangelegd; daarboven ontwaart men een breeden woudgordel en eindelijk den naakten kraterwand. Op het hoogste gedeelte van den weg doet een blik achterwaarts ons de spiegelende oppervlakte van het meer van Sinkarah ontwaren door het frissche groen der palmen en rijstvelden als in een lijst omvat. Van hier daalt men langzaam naar de hoofdplaats af, waar de woningen der Europeanen, het fort en vooral de prachtige kazerne en het hospitaal reeds van verre zichtbaar zijn. Ofschoon wij ons hier bijna onder den evenaar bevinden is de temperatuur zeer aangenaam en de nachten zijn zelfs wel eens koud. Omstreeks zonsopgang staat de thermometer geregeld eenige graden beneden de 70° Fahrenheit. Die temperatuur stijgt gaandeweg tot 80°, om dan 's avonds tot 70°, 60° en soms nog lager te dalen.

Sumatra is rijk aan natuurschoon, hetgeen niet enkel aan den plantengroei, die zich hier in zijn rijksten tooi voordoet, moet worden toegeschreven, maar ook aan den vorm der bergen en valleien, die den vriend van natuurschoon tot bewondering stemmen. Wanneer wij den weg van het plein voor het hospitaal volgen, bereiken wij, na een moeielijk pad langs steile wanden te hebben afgelegd, een duizend Meter breed dal. Aan beide zijden zien wij uit zand en puimsteen gevormde wouden, gedeeltelijk door de zon beschenen, hetgeen een tooverachtig effect maakt. Dit is het zoogenaamde Karbouwengat. Het moet gevormd zijn door de erodeerende werking van het water in deze uit puimsteen en zand bestaande bodem en wanden. Op enkele plaatsen is dit zelfs nog duidelijk zichtbaar, waar geïsoleerde kegels en zelfs gewelvenbogen meer weerstand aan de erosie hebben geboden, welke echter bij nauwkeurige waarnemingen jaarlijks afbrokkelen

en van gedaante veranderen. Men verhaalt dat eenige jaren geleden een soldaat van het garnizoen te Fort de Kock, bij een donkeren nacht, eensklaps den grond onder zijne voeten missende, in de diepte zou zijn neergestort, ware het niet, dat hij een twintigtal voeten lager op een spits ongekwetst terecht kwam. Ongeveer zeven uur heeft hij in dien angstvollen toestand doorgebracht, uit vrees anders in de diepte te zullen neerstorten. Toen eindelijk de dag aanbrak werd hij door eenige Maleiers ontdekt en gered. Als wij onzen weg in dit dal vervolgen, wordt dit steeds enger, de wanden schijnen elkander hoe langer hoe meer te naderen, de vegetatie houdt geheel en al op en nadat wij een nauwe kloof zijn doorgetrokken en eenige berghellingen hebben gepasseerd, komen wij in een diep ravijn: het Pantargat, dat geheel door kale zandsteenrotsen wordt ingesloten. Wij bereiken na eenigen tijd het plateau van Matoea, een der hoogste bergvlakten van Sumatra, waar rozen, fuchsia's en aardbeziën even welig tieren als in de gematigde zon van Midden-Europa. Op eenige palen afstand treden wij een kleine kloof binnen en wanneer die achter ons ligt opent zich een der schoonste gezichten die men zich denken kan. Vijf honderd Meter beneden ons ligt de rimpelende oppervlakte van een meer, aan alle kanten door steile bergen ingesloten; het is een voormalige krater, waarvan de nagenoeg loodrechte rotswanden een eigenaardige tegenstelling vormen met het liefelijke landschap, dat de overige oevers vertoonen.

Met voldoening toeft de reiziger in dit schoone oord. Hoe geheel anders, oneindig schooner, doet zich dit landschap voor dan het zuidelijker gelegen meer van Singkarah. Dáár niets dan het eentonige alang-alangveld, hetwelk alom de berghellingen overdekt, slechts door een enkele kampong afgewisseld, hier velerlei verscheidenheid, die allerwege van leven en welvaart getuigt. De vulkanische aarde, de zware laag humus, die deze overdekt en waarmede zij zich zoo gemakkelijk verbindt, de geregelde toevoer van water door de gestadige regens en de warmtegraad, door welks krachtige invloed de ontbinding zoo zeer wordt bevorderd, geven aan dezen bodem een mate van vruchtbaarheid, die wellicht nergens wordt aangetroffen.

Wij keeren naar Fort de Kock terug en volgen den grooten weg, die in Oostelijke richting naar Paia Kombo leidt, een der

welvarendste plaatsen der bovenlanden. Des Zondags wordt hier een drukbezochte passer gehouden en van heinde en ver stroomt dan de bevolking toe om hare waren ter markt te brengen, waardoor dit gedeelte van onzen tocht iets gezelligs krijgt en ook het landschap zelve door de schilderachtige kleeding der passergangers aanmerkelijk verlevendigd wordt. De vrouwen van deze streek onderscheiden zich door een vrij blanke gelaatskleur en door eene min of meer statige houding en fieren gang van de meer Westelijke bewoners der bovenlanden. Ook in hare kleeding spreiden zij meer bevalligheid en goeden smaak ten toon. Op hare lange, nauwsluitende kabaaïen teekent zich de schoone, welgevormde boezem, een aantal met goud doorstikte sarongs omsluiten de taille, terwijl de donkerroode met gouddraad doorweven kasoemba om het hoofd geslagen, den gloed van het donkere oog verhoogt. De vrouwen, die de bergstreken van den Singalang bewonen, dragen ook kostbare sarongs, die op de eene zijde tot aan de lendenen open zijn en bij elken stap de beenen zichtbaar maken, hetgeen ons doet denken aan het jachtcostuum van de godin Diana; eene gewoonte die verklaard kan worden uit de noodzakelijkheid dat deze lichaamsdeelen bij het beklimmen der berghellingen zich vrij kunnen bewegen.

Verscheidene groote en welvarende kampongs liggen langs den weg verspreid. Een der voornaamste is Basso, waarvan een pad Zuidwaarts naar Tanah-datar leidt en dat ik hier slechts vermeld, omdat de soldaten dien weg den naam van de zeven oorlammen hebben gegeven. Gedurende de Padrie-oorlogen moesten onze troepen zeven vrij hooge heuvelruggen, door ravijnen van elkander gescheiden, overtrekken en bij elk ravijn werd aan de soldaten een oorlam verstrekt om nieuwe krachten te verzamelen.

Paia Kombo heeft door zijne ligging een klimaat als dat van Zuid-Italië; de hitte is er nimmer ondragelijk en de vochtigheid der lucht voldoende maar nooit hinderlijk. Bodem en luchtgesteldheid veroorloven hier de teelt van Europeesche sierplanten, naast de nuttigste en prachtigste gewassen der tropische flora; zelfs de klapperboom welke op de Agamsche hoogte en te Padang-Pandjang niet meer de voorwaarden voor zijn bestaan vindt, tiert hier welig, naast den muskaatnootboom, de koffiestruik en de vanielje. Nog meer zal hier de welvaart toenemen wanneer

zij ook de stapelplaats der producten van de Oostelijk gelegen landen wordt, die nu nog slechts in naam aan ons onderworpen zijn. En als dan de stoomtram, waarvoor reeds concessie is gevraagd, haar met den spoorweg naar de benedenlanden verbindt, zal zij, zoo al niet de hoofdplaats, dan toch zeker een der belangrijkste plaatsen der bovenlanden worden.

In Zuidelijke richting trekken wij verder over Fort van de Capellen en langs de oevers van het meer van Singkarah naar Solok. Aan de Oostzijde, of zooals wij hier de richting volgen, aan onzen linkerkant, zijn wij de ombilinvelden gepasseerd, waar miljoenen schats braak liggen, die slechts op de hand van den ontginner wachten, om een ongekende bron van welvaart voor ons land te worden en waardoor ook Atjeh een tijdperk van opkomst en bloei tegemoet kan gaan. Wij komen hierop bij ons bezoek aan de Noordkust terug en begeven ons nu van Solok naar Alahan-Pandjang, om bij Bidar-Alam de grenzen van ons gebied te overschrijden en daarna de Oostkust te bereiken.

HOOFDSTUK XVII.

Een »Urwald». Bloedzuigers. Kropgezwollen. De Batang-hari af. Djambi. Een geographisch probleem. Een lid der Sumatra-expeditie. Trocboek en kroepoek. Bezwering der visschen. Aankomst te Deli. Eene bloeiende nederzetting. Bataks. Huwelijksleven. Klaagliederen bij trouwen en sterven. Edi. Pinang. Sumatra en Poeloe-Pertja. Gezicht op de Noordkust. Vuurtoren. Een monument voor het leger en de marine. Toekomst voor Atjeh. Ontstaan van den bodem. De geconcentreerde stelling. Bezoek in een bentiug. IJzerdraadversperringen. Over Padang naar Nederland terug. Besluit.

Onze weg of liever ons pad leidt aanvankelijk door een woest terrein; de echte rimbo gedang (grootte wildernis) neemt hier een aanvang. Slechts een enkel rijstveld wordt er aangetroffen, maar als wij meer oostelijk komen, verdwijnen ook deze teekenen van ontginning door de hand der bewoners en betreden wij het tropische Urwoud, waar warmte, vochtigheid en vruchtbaarheid van den bodem vereenigd werkzaam zijn om aan het plantenleven de krachtigste ontwikkeling te geven.

Ettelijke plantengeslachten hebben elkander hier in den loop der tijden ongetwijfeld reeds vervangen, vele soorten, die hier vroeger welig tierden, zijn thans wellicht voor altoos ondergegaan, terwijl andere zich hebben ontwikkeld, die ook eenmaal, onder veranderde uitwerking van verschillende invloeden, weder zullen verdrongen worden.

Een aanhoudende strijd om het bestaan heerscht ook in deze planten-maatschappij. Alles streeft naar licht. Vele lijnrechte stammen verheffen zich zonder eenige vertakking tot boven het omringende loofgewelf, om zich daarna zoover mogelijk waterpas uit te breiden en over te geven aan den invloed der zon. In de tusschenruimten tracht lager boom- en struikgewas zich te verzadigen aan de weinige warmte en licht, die er nog kunnen doordringen.

Met moeite banen ons de koelies met behulp van kapmessen een weg door den dichten plantengroei van struikgewassen, heesters en kruiden in de meeste verscheidenheid, die, onder de schaduw der boomen, den bodem overdekken.

Alle overgangen, van de pas ontwortelde reusachtige stammen tot het reeds geheel in humus overgegane hout, doen zich hier voor en klimmende en klauterende of glijdende en dalende, gaan wij maar steeds voort door het sombere woud, waarin geen enkele zonnestraal doordringt. Toch is het dicht gebladerte onvermogen om ons te beschermen tegen de plasregens, die den ganschen dag nederstroomen en de geheimzinnige stilte van het woud wel verbreken, maar door het eentonig geluid dat het afstroomende en druppelende water veroorzaakt, de sombere indrukken nog vermeederen.

De springbloedzuigers zijn hier zoo talrijk, dat wij ten laatste zelfs geen moeite meer doen om ze te verwijderen en als wij in ons nachtverblijf te Soeji alvorens ons ter ruste te begeven, een bad in den bergstroom gaan nemen, zijn de sporen dezer diertjes aan de beenen en kuiten duidelijk zichtbaar en is er bijna geen plek, waar ze zich geen toegang hebben weten te verschaffen.

De bevolking dezer streken heeft in voorkomen en kleeding veel overeenkomst met die der Zuidelijke Padangsche bovenlanden, alleen is het sans-gêne in de bedekking van het lichaam nog wat grooter. De gehuwde vrouwen hebben het bovenlijf geheel onbedekt, terwijl de jongere meisjes haar sarong boven de borst vastmaken; deze sarong is voor de vrouwen veelal het enige kledingstuk. De mannen dragen een hoofddoek, een broek die tot de knieën reikt en een sarong los over den schouder geworpen. Het zijn over het algemeen krachtige, gezonde menschen, onafscheidelijk, zoo het schijnt van de klewang, die zij steeds ontbloot in de hand dragen.

Enkele families lijden aan groote kropgezwellen. Hun geheele gelaat valt dan letterlijk weg achter het vooruitstekende gezwel, dat bij enkelen hunner drie verhevenheden toont en aan het gelaat iets walgelijks en bijna onmenselijks geeft. Hunne stemmen krijgen door deze gezwellen een eigenaardig schor en diep keelgeluid; maar het minder aangenaam uiterlijk daargelaten

blijken zij bij verdere kennismaking goedge en uitmuntende menschen te zijn en behooren ook zij niet tot „den Sumatraan uit wiens donker oog het vuur der dweepzucht den Europeaan dood en verderf dreigend tegenblinkt.”

Na een marsch van vier dagen door het Urwald wordt de Djoedjan, een bronrivier van de Batang-hari bereikt en volgen wij deze rivier in eene prauw tot het punt waar zij zich op den hoofdstroom stort, die nu in een vaartuig van grooter afmeting wordt afgezak. Zoo gaat het steeds in Oostelijke richting verder, maar de bewoners der bovenlanden van Djambi, waar de familie van den voormaligen Sultan nog een grooten invloed uitoefent, toonen zich niet zoo vredelievend als hunne meer Westelijke burenen.

Wij worden op dit gedeelte der reis aanhoudend bespied, door gewapende mannen gevolgd en des nachts door een sterke wacht van het kamponghoofd, dat ons logies verleent, bewaakt. Soms houdt de gastheer zelf de wacht, zoodat het raadzaam is de prauw in het geheel niet meer te verlaten en de reis uitsluitend te water moet worden voortgezet. Wij zijn dan ook innig verheugd onze vlag boven de benting te Djambi te zien wapperen en worden door den militairen kommandant aldaar gastvrij opgenomen.

Den volgenden dag zakken wij den stroom verder af tot Moeara Kompeh en kunnen hier, alvorens ons aan boord van den „Baron Bentinck” naar Bengkalis te begeven, een bezoek brengen aan het graf van Schouw Santvoort, den koenen zee-officier, die voor de eerste maal Sumatra op deze breedte van het Westen naar het Oosten heeft doorreisd. In April 1876 was hij een der werkzaamste leden van de Sumatra-expeditie en had zich tot taak gesteld te onderzoeken in hoeverre de rivier van Djambi, in de Padangsche bovenlanden, dan wel elders hare bronnen heeft. Te dien einde voer hij in gezelschap van Radja di Sembah, het laras-hoofd van Soengei-pagi, en dertien personen van zijn gevolg, benevens vijftien koelies om de vrachten te dragen, de Djoedjan en de Batang-hari af en vond ook het punt waar de Tambesi zich met laatstgemelde rivier vereenigt.

Nog is het raadsel niet opgelost of de Batang-hari dan wel de Tambesi de hoofdstroom is, daar de vijandige houding der be-

volking in de vallei van Korintji een onderzoek naar de bronnen der Tambesi niet toelaat en wij ons dus voorloopig met de resultaten van Schouw Santvoort's onderzoek moeten tevreden stellen. Nadat hij eenigen tijd te Batavia had doorgebracht was hij na zijnen ontdekkingsstocht weder met frissche krachten aan den arbeid gegaan om vooral de mondingen der rivier van Djambi nauwkeurig in kaart te brengen. Te midden zijner werkzaamheden werd hij den 23sten November door een plotselingen dood aan de zijnen ontrukkt. Zijn lijk werd met militaire eer en zoo plechtig mogelijk ter aarde besteld en een eenvoudig gedenkteken duidt de plaats aan waar het stoffelijk overschot van den jeugdigen held, van wien de ontwerpers der Sumatra-expeditie zulke schoone verwachtingen koesterden, aan den schoot der aarde is toevertrouwd.

Bij het binnenvaren van de Brouwerstraat, tusschen Bengkalis en het vaste land van Sumatra, treft ons een ongewoon schouwspel.

Een geheele vloot van visschersvaartuigen, naar onze gissing wel meer dan vijf honderd, steekt van Boekit Batoe de twee uur roeiens breede straat over en begeeft zich naar de monding der rivier van Bengkalis, in de nabijheid dier plaats gelegen, om de uitspraak van het orakel te vernemen dat hier zal worden geraadpleegd, want op den bodem van dit riviertje houdt, volgens de Inlanders, de Koning der troebooks, Djangi genaamd, zijn verblijf. Wij komen hier juist aan op het oogenblik dat de troeboek-visscherij een aanvang neemt en het eerste gedeelte der plechtigheid, de bezwering der troeboek, door eene vrouwelijke shamaan, met den vorstelijken titel van Djindjang Radja, heeft plaats gehad.

Maar wat is nu troeboek? zal misschien menigeen vragen.

De troeboek is een zoetwatervis die waarschijnlijk uit den Indischen oceaan door den Noordelijken mond van Straat Malaka naar de Brouwerstraat afzakt, om daar in de rustige en ondiepe inhammen en kreken haar kuit af te zetten. Bij zijne komst is hij zoo groot ongeveer en heeft ook wel iets van den meivisch, de halfwassen elft van onze rivieren; er worden dan, opmerkelijk genoeg, in de groote scholen letterlijk geen mannetjes gevonden, slechts wijfjes, alle bijna barstende van de zware kuit die zij dragen.

De intocht der visschen geschiedt in den regel bij lichte maan;

de watervlakte vertoont dan door de opeengepakte vischmassa, welke zich nabij de oppervlakte voortbeweegt en waaruit menige dartele visch opspringt, een korte golving of rimpeling. De Inlanders vertellen zelfs dat de visschen zóó talrijk en opeengehoopt zijn, dat een roeispaan, op dat oogenblik in het water gestoken, overeind zou blijven staan, maar dat is natuurlijk een meening, alleen voortgesproten uit phantasie.

Hoewel de visschen, zoowel versch als gerookt en gedroogd, zeer smakelijk doch vol graten zijn, is de hoofdzakelijk waarom zij gevangen worden de kuit, *telor troeboek*, waarvan o. a. de eerste bezendingen uit Palembang of Djambi op de kustplaatsen van Java ontvangen, voor de Indische markten een even groote gebeurtenis zijn als ten onzent de nieuwe haring.

De kuit, volgens kenners nog veel smakelijker dan de Russische kaviar, wordt niet alleen naar de binnenlandsche passers, maar ook heinde en verre naar het buitenland verzonden; echter niet naar Europa, hoewel zij ook bij de Europeanen in Indië algemeen als welkome toespis bij de rijsttafel wordt beschouwd en door vreemdelingen wel eens verward wordt met *kroepoek*, de halfgaar gekookte en daarna gedroogde huid van buffels. Kort vóór het eten in de pan gebakken zet deze tot eene poreuse, blaasachtige massa uit, is croquant, smakelijk en een zeer gewilde toespis bij de kerrietafel, zooals de lunch door onze marine-officieren gewoonlijk wordt genoemd.

De vischtijd der troeboek wordt verdeeld in twee tijdperken: in dat van de groote vangst (bintang kena) en dat van de schrale (bintang kaes). Het eerste omvat de maanden September, October en November. Na een tusschenpoos van twee maanden of daaromtrent valt de tweede vischtijd in, waartoe de maanden Februari, Maart en April gerekend worden. Het kapitaal dat in een gewoon troeboekjaar aan de zee wordt ontwoekerd zal ongeveer f 500.000 bedragen.

En nu ten slotte nog iets over de plechtigheden, welke de visscherij voorafgaan, de zoogenaamde troeboek-bezweering, waardoor de Inlanders de kwade invloeden vernietigen en het booze onschadelijk maken om een overvloedige vangst deelachtig te worden.

Wij zagen de visschersvloot van Boekit Batoe op weg naar de

monding der rivier van Bengkalis, ten einde het tweede of eind-orakel te vernemen.

Bij deze godsspraak is de hoofdpersoon eene vrouw van burgerlijke geboorte, maar met den vorstelijken titel van Djindang Radja vereerd, en gesproken uit een geslacht, waarin de waardigheid erfelijk is. Met tal van formaliteiten wordt zij de feestloods te Boekit Batoe binnengeleid en daar door wierook en andere middelen in een soort van geestverrukking of extase gebracht. In dien toestand wordt zij geraadpleegd en geeft zij aanwijzingen van hetgeen er verricht moet worden, om het feest behoorlijk te vieren, en heeft zij door het woord „vertrekken” het sein gegeven om op te breken naar den tegenovergestelden oever, dan komt alles in rep en roer. De bezweerster wordt in een staatsievaartuig met haar gevolg ingescheept en door honderden prauwen begeleid naar de monding der Bengkalisrivier gebracht, waar het eindorakel, insgelijks in een rijkversierde feestloods, moet plaats hebben. Ook hier geschieden wederom verschillende formaliteiten en wordt de Shamane zoolang geraadpleegd, totdat de godheid Djangi gesproken heeft en voldaan is. Nauwelijks is dit aan de verzamelde menigte medegedeeld of een luide jubelkreet klinkt over het water, het volksfeest neemt een aanvang, de vangst zal overvloedig zijn en de Djindjang Radja keert als eene gewone vrouw in den schoot van haar gezin terug. *)

Sedert de resident van Sumatra's Oostkust zijn zetel naar Medan heeft verplaatst is Bengkalis een gewoon strandplaatsje geworden; de stoomboot vertoeft hier niet langer dan noodig is om de postpakketten af te geven en de mail in ontvangst te nemen, waarna al spoedig koers wordt gezet naar de hoofdplaats van Deli.

Wij komen des nachts voor de monding der rivier, aan welker oevers Medan is gebouwd en moeten buitengaats voor anker blijven, omdat eerst met het aanbreken van den dag de uiterton kan worden gezien. Is eenmaal deze boei ontdekt dan wijst het vaarwater zich van zelf en bereiken wij al spoedig de landingsplaats Belawan. De boot blijft hier op stroom liggen en de passagiers worden met een roeiboetje naar den wal vervoerd, maar als de

*) Voor eene meer uitvoerige beschrijving der troeboek-visscherij leze men de verhandeling van den heer I. S. G. Gramberg, Ind. Gids jg. 1880: bladz. 331—346.

steiger gereed is, die door het gouvernement hier wordt gebouwd, zullen passagiers en goederen op een aangenamer en gemakkelijker wijze ontscheept worden.

Aan het spoorweg-station, een flink gebouw met telefoon- en telegraafleiding, nemen wij plaats tot Medan, en weldra brengt „de vurige salamander ons langs de tweelingslijn” tot Laboean, waar een aantal schreeuwerige Chineezzen en Klingaleezen zich verdringen en elkander duwen en stooten, om een plaatsje in de reeds volgeladen waggons machtig te worden.

Een eigenaardig gezicht is het voor ons dat de machine niet met steenkolen maar met hout wordt gestookt; men gebruikt hiervoor het Kajoe bakoe, waarover wij reeds een en ander bij het opstoomen van de Moesi hebben medegedeeld en dat ook hier in de nabijheid van het strand in overvloed wordt aangetroffen, want de bodem van Deli, zoo wij de Bataksche bergdistricten uitzonderen, is weinig geaccidenteerd en bestaat uit een laag humus met een ondergrond van zachte klei. Zijn vruchtbaarheid is zoo groot dat een verlaten aanplanting, een zoogenaamde lalang, na twee of drie jaren onbewerkt te zijn gebleven, tengevolge van den voorbeeldeloos krachtigen en snellen plantengroei niet meer is terug te vinden.

Het klimaat komt overeen met dat van Oost-Java; over het algemeen is het hier drooger dan elders op Sumatra, omdat het land gelegen is aan de lijzeide van twee bergketenen: het Westelijk gebergte van Sumatra en de merediaanketens van het schiereiland Malaka. Toch gebeurt het somtijds, door den grooten vochtigheidstoestand van den dampkring, dat de dauw zoo overvloedig neêrslaat en de droppels des morgens op de tabaksbladeren niet door de zonnearmte verdampen maar evenals brandglazen waarop de zonnestralen invallen, gaatjes in de bladeren branden, waardoor voor heel wat waarde bedorven wordt.

De vruchtbaarheid van den bodem en het gunstige klimaat ontgingen de aandacht niet van schrandere en ondernemende Europeanen en nauwelijks had in 1865 de Sultan van Deli de souvereiniteit van Nederland erkend en was er een controleur geplaatst: de heer van Cats Baron de Raet of de vroegere wanorde maakte plaats voor rust en veiligheid.

Het bleek den Sultan ernst te zijn om de welvaart van zijn

land te bevorderen onder anderen door zijne zorg voor de verbetering der wegen.

In 1866 meldden zich, met medeweten van het Europeesch bestuur, een Amsterdammer, de heer Jacobus Nienhuys, twee Zwitsers en een Pruisaan met het verzoek om vergunning zich hier te mogen vestigen en eene onderneming van landbouw te beginnen. De planters werkten meest met Chineesche koelies en toen de eerste partij tabak op de Amsterdamsche markt gereeden aftrek vond werden er steeds grootere kapitalen aan den aanplant van dit gewas ten koste gelegd en kwam de Deli-maatschappij tot stand, waartoe bij Koninklijk Besluit van 16 Dec. 1869 bewilliging werd verleend en ofschoon die maatschappij op verre na niet al de Europeesche landbouw-ondernemingen in zich opnam, heeft zij toch van dit oogenblik af aan het hoofd gestaan en den toon gegeven.

Maar in 1872 werden de rust en welvaart van Deli met ernstige stoornis bedreigd door den naijver van eenige hoofden die met leede oogen zagen hoe groote voordeelen de vestiging van Europeanen aan den vorst van Deli opleverde. De Sultan riep, toen twee datoe's te Tibang Langkat een benting hadden opgeworpen en met een bende van vijfhonderd Maleiers en het dubbele aantal Bataks de rust van zijn grondgebied bedreigden, de hulp in der Nederlandsche regeering. Onder bevel van den kapitein Koops werd in Mei 1872 eene expeditie uitgerust, die in Juli nog versterkt werd met eene kolonne waarover de overste Hombracht Kommandant was; 19 September droeg deze bevelhebber het commando over aan den Majoor Reineke van Stuwe, die nogmaals met nieuwe versterking van Java was aangekomen. Hem gelukte het de rust te herstellen, de beide oproerige datoe's werden naar Riouw gezonden en vervolgens naar Tjilatjap verbannen.

Toen trad een tijdperk van rust in en trachtte het gouvernement langs vredelievenden weg zijn invloed in het binnenland meer uit te breiden. In de laatste jaren evenwel worden de meer landwaarts in gelegen ondernemingen telkens door Atjehsche benden verontrust en moeten er aanhoudend militaire excursies plaats hebben om de planters tegen deze stroopers te beschermen.

De vrees voor die invallen is volstrekt niet overdreven,

want door het verbranden van een fermenteurschuur kan den ondernemer miljoenen schade berokkend worden. Geschieden die strooptochten in den tijd dat de tabak rijp te veld staat of reeds in de droogschuren is, dan bestaat de mogelijkheid dat de Chineesche koelie's wegloopen, waardoor de oogst mislukt omdat er niet op tijd gesneden kan worden.

Terwijl wij zoo een en ander over het ontstaan dezer bloeiende nederzetting hebben medegedeeld zijn wij, na een uur stoomen, te Medan aangekomen en wanneer wij nu bij den uitgang van het station langs den fraaien warong zien, die hier door de spoorwegmaatschappij tot gemak voor de inlandsche reizigers is gebouwd, ontwaren wij *het plein*, de trots van Medan, dat keurig onderhouden is en terecht een sieraad van de plaats mag genoemd worden. Aan de rechterzijde liggen het postkantoor, de societeit en een particuliere woning, links zien wij het Medan-hôtel en eenige andere huizen, terwijl recht voor ons uit aan de overzijde het militaire kampement en de officierswoningen zichtbaar zijn. De dienst is hier voor officieren en manschappen, vooral in den laatsten tijd, zeer vermoeiend en het ware te wenschen dat de regeering, evenals zij nu het tractement van den havenmeester zal verhoogen, ook door eene toelage aan de officieren te schenken, hun eenigszins tegemoet kwam in de dure levenswijze en de hoogere prijzen der eerste levensbehoefden welke laatste hier, bij Java vergeleken, somtijds meer dan het dubbele bedragen.

De spoortrein brengt ons van Medan naar Deli-Toewa, waar wij ons in het centrum der groote plantages bevinden, de bevolking ook een geheel ander voorkomen heeft en tot de Bataks wordt gerekend.

Het karakter van dit bergvolk heeft zonderlinge tegenstrijdigheden en hunne beschaving staat op een zeer eigenaardigen trap, die, schoon niet met den toestand van eenige Europeesche natie te vergelijken, echter niet laag is te noemen. Zij hebben een eigen schrift, vervaardigen boeken en hebben vaste wetten, die gedeeltelijk zeer gepast zijn en altijd streng worden opgevolgd. Zij zijn zacht van karakter, zeer goedaardig, dankbaar voor genoten weldaden, goede vrienden en onkreukbaar in hunne trouw, zij beminnen de muziek en zijn geneigd tot stille bezigheden en vreedzame kunsten, overwegen alles wat zij doen en laten elke

gewichtige handeling door eene gepaste rede voorafgaan, zij be-
raadslagen over algemeene belangen in openbare volksvergade-
ringen en eten menschen vleesch.

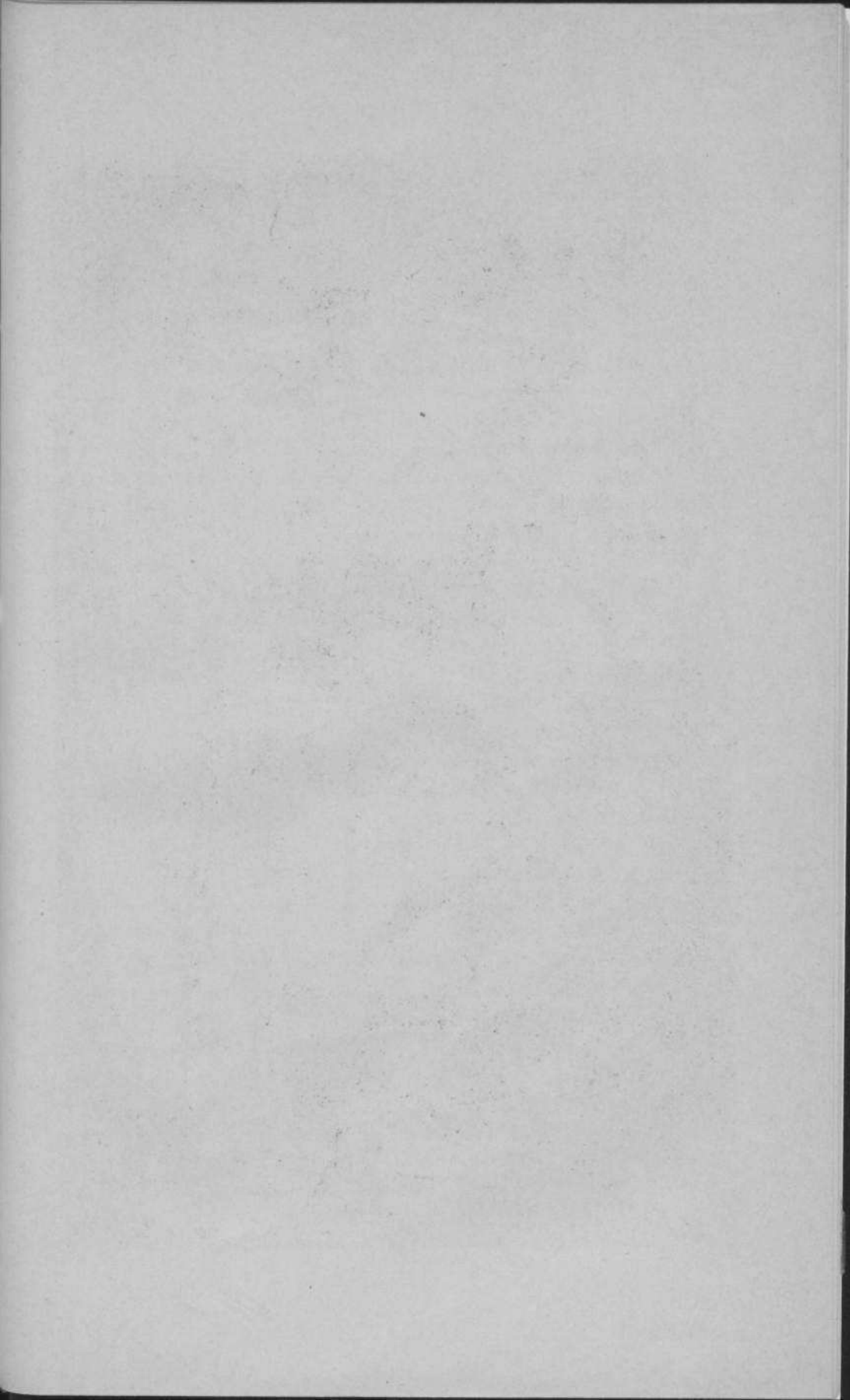
In de Batak-landen waar ons gouvernement invloed uitoefent
of in de landstreken welke geheel aan ons onderworpen zijn is
het menscheneten ten strengste verboden maar in de meer Noor-
delijk gelegen landen bestaat het hier en daar nog en worden
krijgsgevangenen, meinedigen en zij die zich schuldig maken
aan overspel, door hunne landgenooten dikwijls levend verslonden.

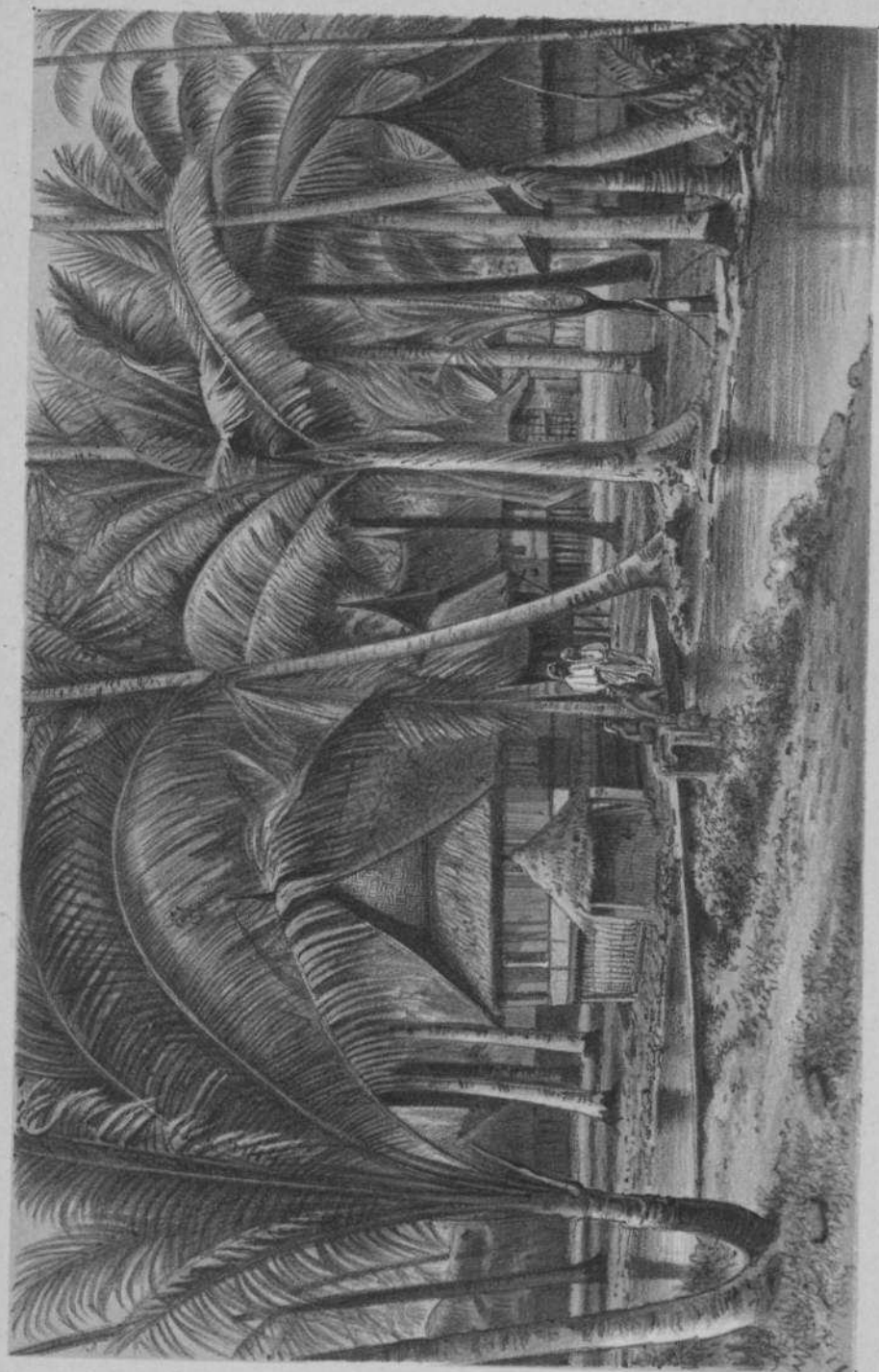
Pogingen tot invoering van het Christendom zijn het eerst,
doch met weinig vrucht aangewend door twee Engelschen in het
jaar 1824, maar spoedig na het sluiten van het Londensch
tractaat gestaakt.

In 1833 werden twee Amerikaansche zendelingen door hen
vermoord en opgegeten; dit schrikte echter de geloofspredikers
niet af en sedert 1856 heeft het Rijsche zendelinggenootschap
missionarissen naar hen afgevaardigd die een aantal gemeenten
hebben gesticht welke zich jaarlijks uitbreiden. Het is te wen-
schen dat de Christelijke leer, ook in het belang van het gou-
vernement, meer volgelingen krijgt dan de Islam die van het
Zuiden ingang tracht te vinden en vooral getrouwe aanhangers
in de Hoofden telt.

In overeenstemming met den qorân staan de apostelen van
den Islam de polygamie toe, waardoor de Hoofden en meer-
gegoeden, die in staat zijn zich het bezit van meerdere vrou-
wen te veroorloven, worden bekoord en waar de Hoofden
den Islam aannemen volgen al spoedig de onderhoorigen. Bo-
vendien stellen de Mohammedaansche priesters zich tevreden
en zijn zij al spoedig voldaan wanneer slechts eenige gods-
dienstplechtigheden en enkele voorschriften van den qorân, bijv.
de onthouding van varkensvleesch enz. worden in acht ge-
nomen. Opmerkelijk is het dan ook dat men bij het binnenkomen
van een kampong kan zien welken godsdienst de bewoners hebben
omhelsd, daar de aanwezigheid van geiten of varkens eene aanwij-
zing is of de Islam dan wel de Christelijke leer daar beleden wordt.

Kippen, varkens en geiten vinden gewoonlijk hun verblijf
onder de huizen, welke op palen worden gebouwd en in dubbele
rijen naast elkander gelegen zijn. Tusschen de woningen worden

MALEISCHE (BATAK) KAMPONG .

Steendr. v. P. W. M. Tray.

hier en daar kleine rijtschuren aangetroffen, die van dezelfde materialen als de huizen vervaardigd zijn. Binnen of in de nabijheid der woningen brengen de vrouwen het grootste gedeelte van den dag door, want de gehuwde vrouw werkt van den morgen tot den avond om voor echtgenoot en kinderen het eten te bereiden; zij stampet de padi tot rijst, kookt, verricht het huiswerk, bebouwt haar rijst- en djagongveld, haar ladang en alleen in dezen laatsten arbeid staat de man haar in het zwaarste gedeelte van het werk bij.

Naar de namen, die de man, van zijne vrouw sprekende, gebruikt, kan men hare geheele positie beoordeelen. Hij spreekt niet alleen van haar als „mijne vrouw” maar noemt haar ook: rijstkookster, kokkin, huisgenoot, mijne lust, die mijne sponde deelt, eetgenoot, met goud gekochte, kindermid, brandhout-haalster, terwijl hij nederig van zijne bruid spreekt als: mijne vorstendochter, jonger wezen, persoon aan wie men sirih vraagt en die de sirih gereed maakt.

Door het huwelijk ondergaat de toestand der vrouw eene geheele verandering.

Als jong meisje geniet zij alle mogelijke vrijheden. Zij moet dan slechts kleine werkzaamheden verrichten, bijv. het huis bewaken, water halen, van tijd tot tijd rijst stampen, koken en vlechtwerk maken. Jongelingen mogen haar 's avonds bij damarlicht bezoeken en onder scherts en spel den tijd bij haar doorbrengen. Ongebonden spreidt zij dan haar geest ten toon en men bewondert vaak haar spitsvondigheid, geestigheid, goeden aanleg, vast geheugen en gemakkelijheid van opvatting; zij versmaadt ook het coquetteeren niet en toont zich daarin even bedreven als hare Westersche zusters. Het is alsof zij in dat tijdperk met volle teugen wil genieten, wel wetende hoe zij na het huwelijk gebonden is door de wetten der gehuwde vrouw.

Met hevige snikken en onder het vergieten van tranen uit zij haren klaagzang op den dag dat zij in het huwelijk treedt en afscheid neemt van het ouderlijke huis, en hoewel die zangen zoowel bij het huwelijk als bij den dood vooraf bestudeerd zijn, kunnen zij, met waar leedgevoel voorgedragen, zoodanig aangrijpen, dat de omstanders tot tranen geroerd worden.

De controleur J. B. Neumann was eens getuige hoe eene

vrouw haar man die „de zon niet meer zou aanschouwen” be-
weende. Snikkende en huilende vermeldde zij de goede eigen-
schappen van den overledene, zij verweet hem dat hij haar
had achtergelaten, want ging zij voort „wie zal nu voor mij
zorgen, wie zal mijne dochters groot brengen, voor wien zal
ik den sirih-pruim gereed maken en den maaltijd bereiden?”
„wie zal nu mijne wenschen bevredigen?” — O vader, moeder,
geesten, die mij beschermen, laat ook mij den dood vinden,
opdat mijn geest niet gescheiden zal zijn van dien van mijn man,
want wat is verder het leven van mij zonder hem, die altijd
goed voor mij was, mij te eten gaf en met mij een slaappleats
deelde? — O, geesten mijner voorouders, ziet uw kind, hoe zij
verlaten is, hoe zij smarten lijdt, omdat haar vorst, haar wel-
doener haar verlaten heeft”, enz. enz.

Het was aandoenlijk om te hooren en de controleur had
werkelijk innig medelijden met die vrouw, welke pas een paar
dagen te voren haar man verloren had. Hij dacht de arme niet
in staat om over iets te denken anders dan over het geleden
verlies.

Hoe verbaasd was hij echter, toen zij terstond na haren klaag-
zang zich oprichtte, het haar in een wrong knoopte, haar kleed
weder behoorlijk aandeed en tot den controleur het verzoek
richtte om haren schoonbroeder, dien zij na den rouwtijd had
te trouwen, den titel te vergunnen van Patoewan.

Wij begeven ons weder aan boord der stoomboot die via Singapore
en eenige kustplaatsen hare bestemming naar Atjeh moet volgen.

Te Edi waar onlangs zoo hevig gevochten is en onze Am-
boneesche soldaten hunnen ouden roem tegenover den vijand
hebben gehandhaafd, blijven wij te ver uit de kust liggen om
iets meer dan onze vlag, de benting en eenige particuliere wo-
ningen met den kijker te kunnen opnemen. Pinang, een der
Straits-Settlements, kunnen wij een vluchtig bezoek brengen en
hebben zelfs nog gelegenheid met een rijtuig de plaats te be-
reiken waar de beroemde waterval zich met donderend geweld in
de diepte stort en een lunch te gebruiken in het hotel, waarvan
de eigenares eene Russische gravin is wier echtgenoot om zijne
staatkundige gevoelens naar Siberië verbannen werd.

Aan de Noordkust van Atjeh herinnert ons de naam van een

staatje *Samoedra* aan de reizen der Portugeezen, die den Arabischen naam Schamatara verbasterden tot Sumatra en hem op het geheele eiland hebben toegepast. Samoedra vervulde onder de Noordelijke staten van het eiland een groote rol tijdens de invoering van den Islam, maar werd later door het rijk van Pasei verzwolgen. In de Portugeesche kronieken wordt reeds in 1516 die naam genoemd door Odoardo Barbosa, die met „una grandissima e bellissima isola chiamata Sumatra” het geheele eiland bedoelt.

In de Maleische geschriften wordt Sumatra als *Poeloe Pertja*, d. i. *verbroken eiland*, vermeld. De oorsprong van dezen naam kan gezocht worden in eene oude geologische legende, die zich in den mond van het beschaafde gedeelte der Indische volkeren van geslacht tot geslacht heeft voortgeplant. In overouden tijd namelijk zouden de eilanden Sumatra, Java en Soembawa met elkander vereenigd zijn geweest en één land hebben gevormd met Hindostan, van hetwelk zij zich later hebben afgescheiden en toen onderling verdeeld geraakten in negen verschillende deelen. Volgens de voorspelling evenwel zullen zij na verloop van drie duizend regenmoesons wederom met elkander vereenigd worden. Sumatra is dus *een der stukken* van dat groote, door de natuurkrachten uiteengereten land, van welke de verschillende gedeelten thans door zeeëngten gescheiden zijn.

Met het aanbreken van den dag zien wij het vlakke strand met zijne ontelbare krekens en inhammen, die vroeger den zeeroof en thans den smokkelhandel zoo begunstigen, en meer op den achtergrond het steile gebergte dat zich op enkele plaatsen zelfs tot aan zee uitstrekt. Weldra komt de vuurtoren van Poeloe-Bras in het gezicht en wordt het anker uitgeworpen op de reede van Oleh-leh.

Alvorens ons echter naar den wal te begeven wil ik mijne belofte, bij het meer van Singkarak gedaan, nakomen. Wij zeiden toen dat de steenkoolbeddingen in het stroomgebied der Ombilin bij ontginning ook een nieuwe toekomst voor Atjeh konden ontsluiten en nu wij ons hier bij de Noordpunt van Sumatra, bij, het in den laatsten tijd zoo dikwijls genoemde, Atjeh bevinden, zal het blijken in hoeverre onze meening de juiste is. Een blik op de kaart van Azie is voldoende om ons te overtuigen, dat tot een van de „Ocean highways” ongetwijfeld de

route van Point-de-Galle, op Ceylon, naar Singapore behoort, die langs de Noordkust van Sumatra loopt en den Atlantischen Oceaan met de Stille Zuidzee verbindt.

Reeds voor den oorlog met Atjeh was de aandacht der Nederlandsche regeering op dezen weg gevestigd, zooals o. a. blijkt uit de Indische besluiten van 24 Januari en 16 Juli 1871, waarbij bepaald werd dat de *Djambi* een tocht zou ondernemen in het Westelijk deel van den Archipel, tevens om de wateren van *Atsjin* te bezoeken, een onderzoek in te stellen naar de punten, die in aanmerking kwamen voor het oprichten van vuurtorens en meerdere kennis op te doen van de betrokken kust en vaarwater en van de actueele gesteldheid van *Atsjin*.

Toen nu in 1870 het Suez-kanaal geopend was, breidden de stoomvaart-maatschappijen hare vloten uit en nam de handel met het Oosten een ongekende vlucht. Een groot bezwaar deed zich echter voor bij het volgen van den bovengenoemden weg, hij was op enkele plaatsen onveilig en slecht verlicht. De schepen welke van Point-de-Galle Oostwaarts langs het Noorden van Sumatra, Straat Malaka wilden binnenloopen, vonden des nachts geen „vuren” om hun koers te richten; bovendien was het gevaarlijk op deze kust schipbreuk te lijden, want de Mohammedaansche bevolking beschouwde den zeeroof als „prang sabil”, den heiligen oorlog tegen de ongeloovigen; ze stond als wreedaardig en onmenschelijk bekend en menig ongelukkig schipbreukeling heeft door de hand der Atjehers den dood gevonden.

Aan dien toestand moest een einde komen.

Nederland was door zijne uitgebreide bezittingen in den Indischen Archipel aangewezen om, hetzij door een tractaat, door erkenning van souvereiniteit of door verovering van grondgebied, den Sultan van Atjeh te noodzaken den zeeroof in zijne Staten te verbieden en ons een strook gronds af te staan waar wij een vuurtoren konden bouwen. Dientengevolge werden er onderhandelingen met den Sultan geopend, die echter tot geen resultaat leidden; hij wilde ons geen waarborgen voor de toekomst geven; vrees voor inmenging van vreemde mogendheden, aan wie men het protectoraat over Atjeh wilde opdragen, dwong ons bovendien meer handelend op te treden, het woord was dus aan het kanon om onzen eischen meer klem bij te zetten en den 6^{en} April 1873 landden de troe-

pen onder bevel van generaal Köhler aan het Atjehsche strand.

De ongelukkige afloop dezer expeditie is bekend maar nadat de generaal van Swieten de roode vlag met de gekruiste klewangs en de wassende maan van den Kraton had neergehaald en onze driekleur op de muren was geplant, werd zoo spoedig mogelijk op Poeloe Bras, een eiland aan de Noordwestpunt van Sumatra, met den bouw van een vuurtoren begonnen.

Reeds in 1875 werd het witte licht ontstoken, dat den zeeman éen baken op zijn weg is langs deze kusten en als een monument voor den moed, de volharding en de dapperheid van het Nederlandsch-Indische leger en de Marine, draagt deze toren bovendien het volgend opschrift:

*Gesticht in oorlogstijd — den vrede gewijd;
tevens een blijvende eerzuil voor al de dapperen en braven
die, ter bereiking van dit doel des vredes,
hun bloed en leven ten offer gaven.*

Wanneer wij nu onze ombilin-kolen, waarvan de prijs ongetwijfeld minder zal zijn dan van de steenkolen die thans van Europa, en voor een klein gedeelte van meer nabij gelegen plaatsen, moeten worden aangevoerd, in eene geschikte aanlegplaats voor de schepen opleggen en wij dan tevens zorgen dat die vaartuigen daar van goed drinkwater kunnen worden voorzien, kan het niet anders of de booten zullen in de toekomst Singapore voorbijstoomen en onze haven aandoen, en als zich daar dan ondernemende handelaars met eenig kapitaal vestigen, dat van lieverlede wel moet toenemen, zal er aan de Atjehsche kust een stad verrijzen die Singapore en Batavia naar de kroon steekt.

Wenden wij thans van het dek der stoomboot den blik meer landwaarts dan kunnen wij met een enkelen oogopslag een denkbeeld krijgen van den vorm en de uitgestrektheid van Groot-Atjeh.

Vóór ons breidt zich een smal strand uit, waarop zich een lage duinenreeks verheft en waarvan het blinkend witte zand helder afsteekt tegen de achtergelegen rijstvelden met hunne schakeeringen van lichtgroen tot goudgeel, en het geboomte waar onder het dichte lommer, de kampongs der bevolking gelegen zijn.

Ter linkerzijde ziet men een laag gebergte, dat zich tot vlak

aan zee uitstrekt en aan welks voet het visschersdorp Kroeng-rajah zich vertoont. Landwaarts in zet dat gebergte zich voort tot aan den Ia-Moerah of Goudberg, die, bij den wolkenloozen hemel duidelijk zichtbaar is en door het morgenrood als in een gouden sluier gehuld wordt. Wendt men den blik rechts, dan ziet men ook daar een gebergte dat met eene vrij steile helling uit zee oprijst. Dit is echter hooger en kloeker van vormen dan het zooveen vermelde. Slechts door een dal onderbroken strekt het zich landwaarts uit en nadert al meer en meer het oostelijk gebergte. De hellingen van beide bergketenen sluiten ten slotte aan elkander en een hooge top in het Westelijk gedeelte komt, voor het oog althans, zoo dicht bij den Goudberg, dat de Inlanders deze beide bergen als een echtpaar beschouwen en hun den naam van Slawah-agam en Slawah-inong: de mannelijke en de vrouwelijke Slawah gegeven hebben. Dit echtpaar heeft één kind; het is de groote Atjeh-rivier welke dezen driehoek doorsnijdt en daar haren oorsprong neemt. Het tusschen beide gebergten gelegen land is Groot-Atjeh of beter Atjeh-proper.

Voormaals was deze landstreek een inham van de zee doch het vruchtbaarmakende slib, dat door de Atjeh-rivier en tal van nevenriviertjes van de bergen naar de vlakte werd afgevoerd, heeft zich op den voormaligen zeebodem neergelegd en daar eene alluviale vlakte doen ontstaan.

Toen wij in het begin van 1875 te Longbattah-Mesdjid *), een onzer uiterste en meest gevaarlijke voorposten in de Zuiderlinie, verblijf hielden hadden wij gedurende den Westmoeson veel last en ongemak van den, door de menigvuldige regens, doorweekten kleibodem waardoor binnen de benting groote modderpoelen ontstonden, die zeer zeker niet bevorderlijk voor de gezondheid waren. De kapitein Koch, destijds onze kommandant aldaar, liet toen de geheele binnenruimte der versterking met een decimeter hooge zandlaag bedekken en maakte zodoende een einde aan den onzindelijken toestand waarin het binnenplein zich vroeger bevond.

Dit zand werd verkregen door buiten de versterking putten

*) Mesdjid of Masdjid beteekent „plaats der nederbuiging”, bedehuis. In onze koloniën spreekt men gewoonlijk van een missig; de soldaten verbasteren dit woord zelfs tot „muskiet.”

te graven en nadat de werkers de ongeveer 1.3 Meter dikke klei- laag hadden weggegraven, vonden wij een zandbodem, vermengd met zeeschelpen en wel van dezelfde soort als die welke te Oleh- leh dagelijks aan het strand in ongeloofelijke hoeveelheid worden aangespoeld; een duidelijk bewijs voorzeker dat deze streek vroeger een golfvormige inham van de zee was, welke door de verwee- ringsproducten en het slib, van het omringend gebergte afge- voerd, in eene vruchtbare vlakte herschapen werd.

Dit gebied is nu reeds meer dan zestien jaren het tooneel van de heldendaden van ons dapper Indisch leger, van een krijg, die niet in eene opeenvolging van groote gevechten of schitterende veldslagen bestaat maar slepend wordt gehouden door eene afmattende guerilla.

De geconcentreerde stelling, welke wij hier nu hebben inge- nomen, heeft het voormalige Sultansverblijf, door ons Kotta-Radja genoemd, tot centrum, omgeven door een aantal posten, welke met een trambaan onderling verbonden zijn. Zij liggen zoodanig dat zij elkander met geschutvuur kunnen ondersteunen en den vijand het doordringen tot de hoofdplaats moeten beletten. Het geheele aldus ingesloten gebied zal ongeveer eene oppervlakte hebben als onze provincie Utrecht (1380 K. M².)

Treden wij thans een benting of „post” binnen.

Reeds van verre zien wij onze vlag, wier heldere frissche kleuren tegen het eeuwige groen afsteken en daaraan eene aan- gename afwisseling geven. Aan de van den vijand afgekeerde zijde liggen buiten de palissadeering de kantine, de keuken en de latrines: keurige houten gebouwen met zinken dakbedekkin- gen, op sommige posten nog door een ijzeren hekwerk om- ringd en des nachts bewaakt door een kozakkenpost (vier man) welke in een verhoogd schilderhuis geplaatst is. Deze schilder- huizen zijn ongeveer twee Meter boven den grond op palen ge- bouwd met zink gedekt en worden met behulp van een laddertje beklommen, dat daarna wordt binnengehaald. Zij verhinderen het bekruipen der schildwachten, waarin de Atjehers, door het bedekte terrein begunstigd, zeer bedreven zijn.

Binnen de poort gekomen zien wij het wachthuis, de kazerne en de officierswoningen alle in de lengte langs de omwalling of palissadeering gebouwd. Ook deze woningen zijn van hout en met zink gedekt; niet ten onrechte worden ze blikken trommels

genoemd en wanneer ik er nu nog bijvoeg dat de thermometer in de schaduw van het geboomte des namiddags om twee uur meermalen 96° F. aanwijst dan kan men zich een denkbeeld vormen van de ondragelijke warmte welke dikwijls binnen die woningen heerscht. De vorm der versterking is dus een vierkant waarin, over den diagonaal, twee cirkelbastions zijn aangebracht om flankvuur te kunnen geven en tevens tot emplacement voor het geschut te dienen. Voor die bastions liggen nu de zoo vaak genoemde ijzerdraadversperringen. Deze bestaan uit een aantal gelijkzijdige driehoeken waarvan de zijden (0.6 M.) gevormd worden door ijzerdraad te wikkelen om ijzeren pinnen, die van oogen voorzien zijn. De geheele strook heeft gewoonlijk een breedte van vijf Meter. Randjoes en glas worden ook wel als chicane-middelen gebezigd maar de Atjeher legt daarover ongelooide buffelhuiden en tracht op die wijze onze schildwachten te besluipen. In vollen oorlogstijd kan men zoowel door geschut- als geweervuur den vijand op een eerbiedigen afstand houden, maar als de verzoenings-moeson waait, is het onmogelijk vrienden van vijanden te onderkennen en valt menig braaf soldaat als een slachtoffer van Atjehsche trouweloosheid.

Met den spoortrein gaan wij over Kotta-Radja naar Oleh-leh en verlaten dit land met de beste wenschen voor eene spoedige en gunstige oplossing van de vredelievende staatkunde, die thans gevolgd wordt. Mocht deze tot geen goede resultaten leiden, laten wij dan den Atjeher nogmaals onzen krachtigen arm doen gevoelen, opdat er een einde kome aan den oorlog, de bevolking rustig den arbeid hervatten kan, de rijstvelden niet langer braak liggen en de langgewenschte eerste dag des vredes eindelijk voor Groot-Atjeh mag aanbreken.

De westboot voert ons naar Padang om van deze plaats met de „Prinses Wilhelmina” naar Nederland terug te keeren. Wij varen des morgens tusschen een aantal eilandjes, waar de kruinen der palmen door den adem van den landwind bewogen, ons het afscheid en eene „glückliche Reise” toewuiven; des avonds passeeren wij Straat Siberoet en zien het hooge land van Noord Pora en der Batoe-eilanden door de stralen van de ondergaande zon in eene mengeling van kleuren gehuld, welke van goudbrons tot rozenrood samenvloeien. Bij het heldere licht der sterren, waaronder

dat van Venus als een kleine maan uitblinkt en waardoor een breede lichtstreep over de deining van den oceaen geworpen wordt, verdwijnen de laatste omtrekken van het land achter ons; meer en meer wijkt het „vuur” van Poeloe Bodjo . . . Vaarwel! Wij hebben de laatste melattie op uwen bodem geplukt, de laatste kambodja op uwe kerkhoven zien bloeien; sedert eenigen tijd liggen de blinkende duinen van het vaderland weer achter ons maar als de grauwe lucht over het Noordsche landschap hangt, door het sneeuwkleed als in eene lijkwade gehuld, is het een genot bij het knappende haardvuur met zijne gedachten nog eens te vertoeven in het heerlijke Insulinde, dat zich uitstrekt:

Van Atjeh's stranden tot de koraalrotsen van Nieuw-Guinea.

In the first part of the paper, the author discusses the general principles of the theory of the structure of the atom. He then proceeds to a detailed analysis of the experimental results obtained by Rutherford and his colleagues. The author concludes that the results are in agreement with the theory of the structure of the atom.

The author wishes to express his thanks to the members of the staff of the Cavendish Laboratory for their assistance during the course of the work.

ERRATA.

Bladz.	9 regel	20 van boven	staat warenen	men leze wariengien.
„ 62	„ 14	van beneden	„ bezigheden	„ „ bezighouden.
„ 63	„ 8	van boven	„ di lelang	„ „ dari lelang.
„ 96	„ 11	„ „	„ lendoe	„ „ lindoe.
„ 111	„ 9	„ „	„ 900 tot 1000	„ „ 90 tot 100.
„ 134	„ 1	„ „	„ tjleana	„ „ tjelana.
„ 134	„ 7	van beneden	„ di blakkan, kalli	„ „ di blakkan kalli.
„ 202	„ 9	„ „	„ Teggerschen	„ „ Tenggerschen.
„ 262	„ 19	„ „	„ 1880	„ „ 1879.
„ 282	„ 17	van boven	„ gematigde zon	„ „ gematigde zone.

